МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ДЕРЖАВНИЙ ВИЩИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ЗАКЛАД
«УЖГОРОДСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ»

На правах рукопису

КУПАР ДІАНА МИКОЛАЇВНА

УДК 94:327(437.6+470) «1993/2014»

СЛОВАЦЬКО-РОСІЙСЬКІ МІЖДЕРЖАВНІ ВІДНОСИНИ (1993-2014 рр.)

Спеціальність: 07.00.02 – всесвітня історія

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата історичних наук

Науковий керівник:

Вовканич Іван Іванвич

доктор історичних наук, професор

УЖГОРОД – 2016

ЗМІСТ

ВСТУП ... 3

РОЗДІЛ 1. Історіографія та джерельна база дослідження ... 10

1.1. Історіографія проблеми ... 10

1.2. Джерельна база ... 38

РОЗДІЛ 2. Концептуально-методологічні основи словацько-російських міждержавних відносин ... 46

2.1. Нормативні засади формування регіональної зовнішньої політики Словацької Республіки ... 46

2.2. Місце регіону Центральної Європи у зовнішньополітичній концепції Російської Федерації ... 60

2.3. Методологія дослідження ... 85

РОЗДІЛ 3. Формування системи словацько-російських зовнішньополітичних відносин ... 96

3.1. Становлення співробітництва Словацької Республіки та Російської Федерації у 1993 – 1998 рр ... 96

3.2. Еволюція словацько-російських відносин у 1998 – 2006 рр ... 105

3.3. Розвиток словацько-російських двосторонніх відносини на сучасному етапі (2006-2014 рр.) ... 112

РОЗДІЛ 4. Енергетичне та торговельно-економічне співробітництво Словацької Республіки та Російської Федерації ... 125

4.1. Політико-правові основи співробітництва Російської Федерації та Європейського Союзу у сфері енергетики ... 125

4.2. Російський фактор на енергетичному ринку Словаччини ... 138

4.3. Словацько-російське торговельно-економічне співробітництво ... 164

ВИСНОВКИ ... 180

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ ... 188

ДОДАТКИ ... 283

ВСТУП

Актуальність теми. Важливі геополітичні зміни кінця XX століття – розпад СРСР, ОВД, РЕВ, закінчення «холодної війни» – заклали підвалини для корінної перебудови всієї системи міжнародних відносин. Змінилася роль Центральної Європи у світовій політиці. Протягом століть країни даного регіону переважно відігравали роль об'єктів, а не суб'єктів у міждержавних відносинах. В 90-х роках XX століття держави Центральної Європи отримали можливість самостійно здійснювати свою внутрішню політику та обирати вектор зовнішньополітичного розвитку. Водночас відбулося становлення оновленої російської державності та посилилося прагнення політичної еліти відновити втрачені сфери впливу в регіоні. Нова геополітична роль країн Центральної Європи, процеси європейської інтеграції, глобалізація та лібералізація світової економіки, суспільно-політичні трансформації всередині держав стали важливими факторами розвитку двосторонніх відносин між Словацькою Республікою та Російською Федерацією.

Впродовж 90-х років XX століття концептуальні основи зовнішньополітичної стратегії Росії пройшли серйозну еволюцію. В перші роки після розпаду СРСР Росія прагнула швидкого і безболісного включення в геополітичну та геоекономічну систему Західної Європи. Проте важка економічна криза та політична нестабільність ускладнили відносини із державами Європейського Союзу та США. Росію починають сприймати як джерело загроз, а не як повноцінного партнера. Цими настроями скористалися ті правлячі кола, для яких зближення із Заходом означало втрату економічних позицій, політичного впливу та соціального статусу. Відмінність інтересів Росії та Західних держав почала сприйматися як прояв невирішеного конфлікту та цивілізаційної несумісності Росії та Європи. З приходом до влади В. Путіна ключовим елементом побудови зовнішньополітичної концепції Росії є твердження про те, що політика повинна бути прагматичною, економічно ефективною та забезпечувати національні інтереси держави. Однак задекларовані принципи не

відповідають реальним зовнішньополітичним крокам. Насправді російська політична еліта докладає максимум зусиль для відновлення імперського впливу в регіоні, використовуючи при цьому енергетичний тиск, підкуп політичних лідерів та громадських діячів держав-сусідів і застосовуючи військову силу, як це відбулося в Грузії й Україні. Криза російської національно-політичної ідентичності 90-х років XX століття створила передумови для розвитку концепції «руського мира» і посиленню цивілізаційного протистояння між Росією та Заходом.

Словаччина після отримання незалежності в 1993 р. довгий час не могла обрати зовнішньополітичний вектор, вагаючись між євроатлантичною інтеграцією та іншими шляхами розвитку, які відводили їй роль мосту між Заходом та Сходом. У перше десятиліття історії молодої республіки вектор зовнішньої політики безпосередньо залежав від внутрішньополітичної ситуації в державі. Головним козирем Словацької Республіки на міжнародній арені попри невелику територію і п’ятимільйонне населення є її геополітичне положення. Регіон Центральної Європи не може ефективно функціонувати без участі Словаччини в інтеграційних процесах, а отже країна може розглядатися, як один із важелів впливу на весь регіон, а також на політику України. Таким чином через вплив на політику Словаччини, Росія може просувати свої інтереси у Центральній Європі.

Вивчення двосторонніх словацько-російських відносин заслуговує на увагу українських науковців та державних діячів, оскільки може допомогти у створенні прагматичної концепції двосторонньої співпраці з сусідніми державами за умов інтеграції України в європейські структури. Відносини України з Словацькою Республікою потребують ретельного переосмислення, оскільки впродовж останніх десятиліть Україна відігравала незначну роль у зовнішній політиці цієї країни. Добросусідські відносини із Словаччиною могли б сприяти утвердженню позитивного іміджу нашої держави у Європі й прискорити інтеграцію до західних політичних та економічних структур. Досвід Словаччини, яка з 1998 по 2004 р. пройшла складний шлях

трансформації від «чорної дірки в серці Європи» до повноправного члена ЄС та НАТО є надзвичайно цінним для України. На особливу увагу заслуговує комплексний аналіз економічних реформ, проведених кабінетом М. Дзурінди і використаних механізмів по залученню міжнародних кредитів та іноземних інвестицій. В умовах жорсткого тиску з боку Росії і численних внутрішніх проблем українського енергетичного ринку, варто було б врахувати досвід Словаччини з детінізації й реорганізації енергетичного комплексу країни, здійснених впродовж останнього десятиліття. Беручи до уваги складну внутрішньополітичну ситуацію, яка склалася в Україні, при проведенні необхідних реформ потрібно мінімізувати негативні наслідки, які можуть спричинити посилення напруження в суспільстві та появу популістських настроїв. У Словаччині подібні тенденції сприяли приходу до влади проросійськи налаштованих політичних сил у 2006 та 2012 роках.

Зв'язок дисертації з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційне дослідження виконувалося на кафедрі міжнародних студій та суспільних комунікацій ДВНЗ «Ужгородський національний університет» і органічно пов’язане із тематикою наукових досліджень кафедри, зокрема комплексною темою: «Країни Центральної та Південно-Східної Європи в період постсоціалістичної трансформації кінця XX – початку XXI століть» (державний реєстраційний номер – 010V002851).

Мета дослідження – здійснити комплексний аналіз процесу становлення та розвитку системи словацько-російських міждержавних відносин з моменту утворення незалежної Словацької Республіки у 1993 р. до 2014 р. включно.

Виходячи із поставленої мети дослідження, автор ставить перед собою наступні **завдання:**

- проаналізувати, систематизувати джерельну базу та історіографію дослідження;

- дослідити концептуальні основи формування зовнішньополітичної стратегії Російської Федерації щодо регіону Центральної Європи в кінці XX – на початку XXI століття;
- проаналізувати внутрішньополітичні чинники здійснення зовнішньої політики Словацької Республіки з моменту здобуття незалежності;
- вивчити основні етапи становлення та розвитку словацько-російського міждержавного співробітництва у зазначений період;
- дослідити стан та перспективи співробітництва Росії та Словацької республіки в енергетичній сфері;
- розкрити структуру та основні механізми словацько-російського торгово-економічного співробітництва.

Об'єктом дослідження є процес становлення та розвитку системи словацько-російського міждержавного співробітництва з 1993 по 2014 роки.

Предметом дослідження є основні форми та механізми реалізації двостороннього співробітництва Словацької Республіки та Російської Федерації у політичній та економічній площині. Увага дослідника зосереджена на вивченні співпраці глав держав, урядів, міністерств та відомств, процесі становлення та розвитку договірно-правової бази двосторонньої співпраці, механізмів співробітництва у сфері енергетики й торгівлі, діяльності міжурядових комісій та спільних економічних проектах.

Хронологічні рамки дисертації охоплюють період з 1993 по 2014 рр. і є об'єктивно обумовленими. Нижня межа вказаного періоду ґрунтується на факті створення незалежної Словацької держави 1 січня 1993 р., яка не була повноправним суб'єктом міждержавних відносин до цього часу. Верхня межа хронологічних рамок роботи продиктована кількома факторами. По-перше, довший хронологічний проміжок дозволяє краще простежити динаміку словацько-російської двосторонньої співпраці на всіх етапах її становлення та розвитку – у період «відкинення» Словаччини Заходом, «передінтеграційний» та «постінтеграційний» періоди. Верхня межа хронологічних рамок також охоплює перше десятиліття після вступу

Словаччини до ЄС та НАТО, що дозволяє проаналізувати досвід перебування держави у цих структурах. По-друге, 2014 р. є переломним роком для всієї системи міжнародних відносин, що зумовлено анексією Російською Федерацією півострова Крим та військовою агресією проти України. Наслідки подібних зовнішньополітичних кроків Москви можуть бути непередбачуваними як для Російської Федерації, так і для Європейського Союзу. По-третє, у березні 2014 р. у Словаччині відбулися президентські вибори, які показали протест словацького суспільства проти надмірної концентрації влади однією політичною силою.

Географічні межі роботи – це територія двох сучасних держав – Словацької Республіки та Російської Федерації. Проте, розвиток двостороннього співробітництва цих країн нами вивчається в контексті місця та ролі регіону Центральної Європи у зовнішній політиці Росії, а також складної системи відносин Російської Федерації, Європейського Союзу та Сполучених Штатів Америки у політичній, економічній, енергетичній та безпековій площині.

Методологічна основа дослідження. Для повного та детального розкриття досліджуваної проблеми автором використовувався системний та комплексний підходи, що дозволило висвітлити процес розвитку словацько-російських міждержавних відносин як структурного елементу більш складної євроатлантичної системи міжнародних відносин. Використання принципів структурування, об’єктивності та історизму дозволило логічно та поетапно розкрити досліджувану тему з урахуванням конкретних обставин місця та часу, виходячи з позицій неупередженої «третьої сторони».

Для розкриття причинно-наслідкових зв’язків формування та становлення співробітництва Словацької Республіки та Російської Федерації у політичній та економічній сферах нами були застосовані проблемно-хронологічний, історико-порівняльний та історико-генетичний методи дослідження.

При написанні дисертації автор також використала комплекс загальнонаукових методів пізнання, а саме аналізу, синтезу, індукції та дедукції.

Складність досліджуваної теми спричинила необхідність поєднання інструментарію історії і теорії міжнародних відносин, економіки, політології, геополітики, країнознавства, тощо.

Наукова новизна дисертаційного дослідження полягає в наступному:

Вперше:

- здійснено комплексне дослідження процесу становлення і розвитку словацько-російського міждержавного співробітництва;
- проаналізовано динаміку, проблеми та перспективи словацько-російських торговельно-економічних відносин з 1993 по 2014 рр.;
- розкрито міждержавний та загальноєвропейський виміри енергетичного співробітництва Словацької Республіки та Російської Федерації.

Уточнено:

- місце і роль міждержавних відносин Словацької Республіки та Російської Федерації у регіональній, континентальній і глобальній системі міжнародних відносин на основі системного підходу.

Дістало подальший розвиток:

- дослідження взаємозв'язку між внутрішньополітичними процесами, які відбувалися всередині Словацької Республіки, та реалізацією зовнішньої політики держави;
- вивчення процесу формування зовнішньополітичної концепції Російської Федерації.

Практичне значення дисертації. Результати дослідження та методологічні підходи, апробовані в роботі можуть бути застосовані для вивчення процесів становлення та розвитку двостороннього співробітництва країн Центральної Європи та Росії. Матеріали дисертації можуть також бути використані при написанні узагальнюючих праць з новітньої історії, історії

міжнародних відносин, підручників, посібників, навчальних програм, навчальних вузівських курсів і спецкурсів, при написанні магістерських, бакалаврських, курсових робіт.

Наукова апробація результатів дослідження відбулася у формі виступів на шести міжнародних наукових конференціях: міжнародній науково-практичній конференції «Всесвітня історія та актуальні проблеми міжнародних відносин», (м. Луганськ, Луганський національний університет ім. Т.Г. Шевченка, 9-10 квітня 2013 р.); міжнародній науково-практичній конференції присвяченій дню слов'янської культури та писемності «Слов'янський світ: здобутки, проблеми, перспективи» (м. Ужгород, 23-24 травня 2013 р.); міжнародній науково-практичній конференції «Румунсько-українські відносини: історія та сучасність» (м. Тишнад, Румунія, 16-17 жовтня 2014 р.); міжнародній конференції «Міжнародні інтеграційні процеси: історичний досвід, сучасні виклики та перспективи» (м. Львів, 23-24 квітня 2015 р.); міжнародній науковій конференції «Проблеми і перспективи транскордонного співробітництва: досвід Карпатського Єврорегіону» (с. Яноші, Україна, 4-6 червня 2015 р,); міжнародному симпозіумі «Румунсько-українські відносини: історія та сучасність» (м. Сату Маре, Румунія, 26-27 лютого 2016 р.). Проблему дисертації висвітлено у п'яти статтях надрукованих у фахових виданнях, що відповідають вимогам ДАК України.

Структура дисертації обумовлена метою та завданням дослідження. Робота побудована за проблемно-хронологічним принципом і складається зі вступу, чотирьох розділів, висновків, списку використаних джерел, додатків.

РОЗДІЛ 1
ІСТОРІОГРАФІЯ ТА ДЖЕРЕЛЬНА БАЗА ДОСЛІДЖЕННЯ

1.1. Історіографія проблеми

Дослідження основних проблем становлення та розвитку системи словацько-російського міждержавного співробітництва, а також аналіз економічних і політичних трансформацій всередині обох країн є складним і багаторівневим процесом. Дана проблематика знайшла своє відображення у численних монографіях, публікаціях та аналітичних дослідженнях вчених багатьох країн.

Вивчення основних проблем, форм та напрямків співробітництва Росії та Словаччини російськими і західними науковцями здійснюється, в основному, в рамках вивчення широкого кола проблем взаємовідносин Росії з країнами Центральної Європи. Даний регіон впродовж століть відігравав важливу роль у світовій політиці, тому вивчення його місця у сучасних глобалізаційних процесах є надзвичайно актуальним, як для науковців країн регіону, так і для дослідників світового масштабу. Саме через багату історичну та культурну спадщину серед вчених немає одностайності щодо остаточного визначення географічних меж Центральної Європи, країн, які до неї відносяться, теоретико-методологічних аспектів вивчення суспільно-політичних і соціально-економічних процесів у регіоні.

Враховуючи методологічні особливості оцінювання даної проблематики. науковими школами та дослідниками окремих країн, автор класифікує літературу, в першу чергу, за державним принципом, виділяючи праці російських, українських, американських вчених, а також науковців Словаччини й інших центральноєвропейських країн. Однак враховуючи той факт, що кожне дослідження висвітлює лише окремі аспекти проблеми, праці також групуються за проблемним принципом, зокрема виділяються дослідження, в яких вивчаються зовнішньополітичні стратегії Російської Федерації, суспільно-політичні та соціально-економічні трансформації у

регіоні Центральної Європи на зламі тисячоліть, розвиток Словацької Республіки після вступу до ЄС та НАТО, розвиток словацько-російських політичних та торгово-економічних відносин, енергетичне співробітництво на рівнях Росія – ЄС та Росія – Словаччина.

Переважна більшість досліджень російських вчених, які тією, чи іншою мірою стосуються проблеми словацько-російського співробітництва, здійснюються на базі відомих наукових шкіл та центрів, які успадкували підходи і методи радянської епохи. Важко не погодитися з відомим професором С.В. Віднянським, який стверджує, що у колишньому Радянському Союзі дослідження суспільних та економічних процесів у країнах, які після Другої світової війни потрапили до радянської сфери впливу у Центрально-Східній Європі, здійснювалося виключно з метою розробки практичних рекомендацій для втілення політики Москви [366, с.10].

Вивченням соціально-економічних і політичних перетворень системного характеру у постсоціалістичних країнах, їх ролі у світовій політиці й прогнозуванням можливих напрямків співпраці з Росією у всіх сферах життя займаються вчені Відділення міжнародних економічних та політичних досліджень Інституту економіки Російської Академії наук (до 2005 р. Інститут міжнародних політичних та економічних досліджень, створений на базі Інституту економіки світової соціалістичної системи АН СРСР), Відділу сучасної історії і соціально-політичних проблем країн Центральної та Південно-Східної Європи інституту Слов'янознавства РАН, Відділу досліджень Центральної і Східної Європи Інституту Європи РАН, Інституту світової економіки та міжнародних відносин РАН.

Аналіз перших результатів політичних й економічних реформ у країнах регіону був здійснений у публікації відомого вченого академіка О.Т. Богомолова та С.П. Глінкіної «Перші уроки економічної трансформації у країнах Центральної та Східної Європи», опублікованій у журналі «Нова та новітня історія» у 1997 р. [358]. У своєму дослідженні автори робили акцент,

у першу чергу, на негативних наслідках реформ для населення і промислового сектору країн регіону.

Багаторічні досліджених вчених Інституту міжнародних економічних і політичних досліджень РАН (сьогодні це Відділення міжнародних економічних і політичних досліджень Інституту економіки РАН) післявоєнного розвитку східноєвропейських країн знайшли своє відображення у трьохтомній праці «Центрально-Східна Європа у другій половині XX століття», головним редактором якої є академік А.Д. Нєкіпелов. У другому томі «Від стабілізації до кризи 1966-1989» [502] проводиться аналіз умов внутрішньополітичного розвитку країн, які підготували ґрунт для проведення демократичних реформ у кінці 80-х рр. XX ст. У третьому томі «Трансформації 90-х рр.» [504], відповідальним редактором якого є С.П. Глінкіна, у розділі присвяченому Словаччині, автори більше уваги приділяють аналізу економічної політики уряду, процесам приватизації та проблемам соціального розвитку країни, не заглиблюючись у особливості внутрішньополітичного життя та процеси трансформації суспільства. На думку дослідників, за час перебування при владі В. Меч'яра, Росії вдалося частково відновити втрачені після «оксамитової» революції позиції, однак після приходу до влади нових політичних сил у зовнішньополітичній і зовнішньоекономічній орієнтації Словаччини посилився західний вектор.

На початку XXI ст. у журналі «Нова і новітня історія» було опублікована ряд досліджень, які стосувалися аналізу суспільно-політичних процесів у регіоні загалом і у кожній країні зокрема, а саме: «Центрально-Східна Європа в другій половині XX ст.» [503]; «Побудова громадянського суспільства в країнах Центральної і Південно-Східної Європи. 90-ті роки XX ст. – початок XXI ст.» [362]; «Росія і Центрально-Східна Європа на межі XX-XXI ст.» [383]; «Дослідження історії Чехії та Словаччини у XX ст.» [450].

Результати дослідження складного процесу формування двосторонніх відносин Росії та країн регіону у період постсоціалістичної трансформації знайшли своє відображення у ряді колективних монографій наукових

співробітників Відділення міжнародних економічних і політичних досліджень Інституту економіки РАН, створених в рамках проекту «Росія і Центрально-Східна Європа», а саме: «Росія і Центрально-Східна Європа: трансформації на межі століть» [472]; «Росія і Центрально-Східна Європа: взаємовідносини у 2006-2007 рр.» [468]; «Росія і Центрально-Східна Європа: взаємовідносини у 2008-2009 рр.» [469]; «Росія і Центрально-Східна Європа: взаємовідносини у XXI столітті» [471]; «Росія і Центрально-Східна Європа: взаємовідносини у 2011-2013 рр.» [470]. На початку XX ст. була опублікована колективна праця російських вчених «Країни Центральної і Східної Європи на шляху до Європейського Союзу», присвячена вивченню проблеми розширення Європейського Союзу на Схід, ступеню готовності країн регіону до повної європейської інтеграції та прогнозу можливих наслідків розширення ЄС для відносин Росії з країнами Центральної Європи [485].

Дані дослідження містять значну кількість фактичного матеріалу, що стосується розвитку двосторонніх відносин Росії з кожною окремою країною регіону, проте об'єктивність оцінок процесів внутрішньополітичного розвитку країн і факторів здійснення їх зовнішньої політики є сумнівною. Так, зокрема у розділах присвячених російсько-словацьким двостороннім відносинам недостатня увага приділяється позитивним змінам у економіці та суспільному житті країни після 1998 р. Вчені активно доводять твердження, що навіть на початку XXI ст. країни регіону Центральної Європи залишаються «об'єктом маніпулювання світових держав», а вступ до ЄС та НАТО позбавив їх самостійності у питаннях внутрішньої і зовнішньої політики. Зокрема, у розділах присвячених аналізу міжнародних відносин на сучасному етапі частими є посилання на праці професора В. Дашичева, чиї дослідження наповнені риторикою часів «холодної війни» [388-390]. Водночас бракує порівняльної оцінки розвитку країн регіону та рівня їх багатосторонньої співпраці. Вченими не проводиться порівняння внутрішньополітичних перетворень Росії та країн регіону. Основна мета

досліджень полягає у розробці прагматичного курсу співпраці без застосування досвіду реформування суспільно-політичного життя й економіки країн регіону.

Вченими Інституту економіки РАН також проводиться дослідження економічних наслідків вступу країн регіону до Європейського Союзу. У монографії «Зовнішньоекономічні зв'язки країн Центральної і Південно-Східної Європи: наслідки трансформації для Росії», проводиться детальний аналіз економічної політики країн Центральної Європи в перші роки після приєднання до ЄС та ілюструються зміни географічної структури їх торгівлі, з урахуванням наслідків для Росії і можливих напрямів подальшої економічної співпраці [370]. Під редакцією керівника Центру східноєвропейських досліджень проф. Н.В. Куликової були опубліковані праці: «Адаптація країн Центральної і Південно-Східної Європи до умов розвитку в складі Європейського Союзу» [348]; «Європейський Союз і нові країни-члени: проблеми адаптації» [392]; «Центральна та Східна Європа перед лицем сучасних економічних викликів та загроз» [500]; «Центральна та Східна Європа: наслідки боргової кризи в Єврозоні» [501], «Боргова криза у світі та проблема заборгованості країн Центрально-Східної Європи» [420]. На думку дослідників, східне розширення ЄС може стати серйозним випробуванням на міцність, оскільки нові члени серйозно відстають у економічному розвитку від західноєвропейських держав. Російські науковці прогнозують серйозні труднощі, які виникнуть у Європейському Союзі у найближчі роки.

Продовженням ряду досліджень результатів трансформаційних перетворень у країнах Центральної Європи та розробки методології вивчення теорії перехідних економічних процесів стала публікація С.П. Глінкіної та Н.В. Куликової «Трансформція та її соціально-економічні ефекти в Центральній та Східній Європі» [384]. Зокрема вчені роблять висновок про те, що якщо брати за основний критерій завершеності трансформації приєднання країни до геоекономічного центру сили, то вступ країн

Центральної Європи до Європейського Союзу можна розцінювати як точку завершення постсоціалістичних трансформацій у регіоні. Проте кожна країна має свою специфіку розвитку і завершення переходу не усуває проблем і труднощів подальшого розвитку. Така точка зору повністю відповідає позиції решти дослідників Інституту економки РАН, які вважають крани регіону Центральної Європи об'єктами, а не суб'єктами світової політики.

Ключові моменти, проблеми та перспективи енергетичного співробітництва Росії і Словаччини аналізуються у одному з розділів колективної праці науковців відділу міжнародних економічних та політичних досліджень Інституту економіки РАН «Російський фактор в енергетичній політиці країн Центральної і Південно-Східної Європи» [464]. У розділі присвяченому Словаччині проводиться комплексний аналіз двостороннього співробітництва у газовій, нафтовій та атомній галузях, описується діяльність російських компаній на словацькому енергетичному ринку і прогнозуються можливі напрямки майбутньої співпраці.

Даючи загальну оцінку численним дослідженням вчених відділу міжнародних економічних та політичних досліджень Інституту економіки РАН, можна зробити висновок про їх наповненість фактичним матеріалом двостороннього співробітництва Росії та країн регіону Центральної та Південно-Східної Європи без глибокого аналізу особливостей внутрішньополітичного життя цих держав. Наукові висновки не є достатньо об'єктивними і відображають високий ступінь «заполітизованості» авторів.

Дослідженням проблем революційних перетворень у країнах Центральної Європи займаються також вчені Інституту Слов'янознавства РАН, зокрема Відділу сучасної історії та соціально-політичних проблем країн Центральної та Південно-Східної Європи. У 1991 р. під редакцією професора Ю.С. Новопашина була опублікована праця «Східна Європа на історичному переломі», у якій вченими робилася спроба аналізу причин і наслідків невдачі соціалістичного експерименту в країнах Східної Європи [379].

Підсумком багаторічних досліджень вчених Інституту стала колективна монографія «Історія антикомуністичних революцій кінця XX ст.: Центральна та Південно-Східна Європа» [400]. На основі вивчення документальних джерел та публікацій сучасних вчених автори намагаються дослідити вплив міжнародного середовища та особливості внутрішньополітичних процесів, які спричинили корінні зміни у розвитку країн Центральної Європи у кінці 80-х років XX ст.

У колективній монографії «Суспільні трансформації в країнах Центральної і Південно-Східної Європи» [451], виданій у 2008 р. вченими Інституту слов'янознавства дається комплексний аналіз політики демократичного реформування суспільств країн регіону та вивчається процес їх переходу від державного соціалізму до постіндустріального суспільного устрою. Варто зазначити, що дане дослідження містить критичні оцінки внутрішньополітичного розвитку Росії, яка завжди йде шляхом «революційного радикалізму», у той час, як країни Центральної Європи досягли більшого успіху, розвиваючись по схемі «реформаторського еволюціонізму».

У розділі «Чехія і Словаччина на початку нового тисячоліття: різнонаправлені пошуки пріоритетів політичного розвитку», автором якої є Е.Г. Задорожнюк викладено ґрунтовний порівняльний аналіз особливостей внутрішньополітичного життя Чехії та Словаччини після «розлучення» і наслідків цих процесів для зовнішньополітичного статусу обох держав. Дослідниця робить висновок про те, що внутрішньополітична ситуація в Чехії у 90-х рр. XX ст. була стабільнішою і сприятливішою для зовнішньополітичних успіхів країни, у той час, як становище Словаччини було значно складнішим. Дослідженню процесів становлення політичних сил соціал-демократичного спрямування в Словацькій Республіці присвячено також однин з розділів праці Е.Г. Задорожнюк «Соціал-демократія у Центральній Європі» [395].

У публікації «Шлях до «оксамитової» революції: протистояння «владних» та «безвладних» у Чехословаччині» [394] Е.Г. Задорожнюк аналізує політичні процеси всередині Чехословаччини, які призвели до складних і системних перетворень та створили умови для утворення двох незалежних держав.

Систематичний виклад сучасного періоду історії чеського і словацького народів представлений у двохтомній праці російських науковців за редакцією В.В. Мар'їної «Чехія і Словаччина у XX ст.: нариси історії». Автори дослідження акцентують увагу на ключових моментах новітньої історії Чехії та Словаччини, проводять дослідження політичних і соціокультурних трансформацій суспільств у перехідний період їх розвитку. У розділі, присвяченому історії незалежної Словаччини, описується діяльність В. Меч'яра на посаді прем'єр-міністра, подається детальний аналіз внутрішньополітичного життя країни, причин та факторів, які сприяли зміні зовнішньополітичного курсу у 90-х рр. XX ст. [506].

Вченими Інституту Європи РАН ведеться активна робота по дослідженню відносин Росії та Європейського Союзу. У 2007 р. у рамках Інституту було створено Відділ дослідження Центральної і Східної Європи, який очолила Л.М. Шишеліна. Географія досліджень відділу охоплює також Вишеградський регіон. Це заслуговує та особливу увагу, оскільки, не зважаючи на велику кількість публікацій, які стосуються країн регіону Центральної Європи, тема співробітництва держав у рамках Вишеградської четвірки російськими науковцями вивчена недостатньо. У цьому контексті цікавою є праця «Вишеградська Європа: звідки і куди? Два десятиліття на шляху реформ в Угорщині, Польщі, Словаччині, Чехії» [380]. У монографії висвітлюються основні етапи входження країн Вишеградської четвірки до євроатлантичних структур, їх роль і місце у світових політичних та економічних процесах, дається глибокий аналіз національних особливостей трансформаційних процесів 90-х років XX ст., періоду підготовки до вступу в НАТО та ЄС, а також здобутків і труднощів адаптаційного періоду. У

розділах присвячених Словацькій Республіці, автором яких є Ю.А. Щербакова, містять детальний аналіз всіх процесів внутрішньополітичного життя Словаччини, розкладу політичних сил і динаміки суспільних настроїв. Особлива увага приділяється проблемі напружених відносин Словаччини та Угорщини стосовно питання угорської національної меншини.

Зміна формату відносин країн Центральної Європи на початку XXI ст. є предметом публікації Л.М. Шишеліної «Росія і Східно-Центральна Європа у пошуках нової формули відносин» [510]. Дослідниця наголошує та тому, що країнам необхідно вибудовувати якісно нову парадигму відносин, враховуючи їх системну складову. Членство центральноєвропейських держав у НАТО та ЄС залучає ці структури до сфери двосторонніх політичних і економічних відносин з Росією, що створює як нові можливості, так і нові виклики для подальшого співробітництва. Варто зазначити, що дослідниця окреслює регіон як «Східно-Центральну Європу», виходячи із міркувань його географічного розташування по відношенню до Росії.

Вченими Інститут Європи РАН ведеться активна робота з вивчення основних проблем та перспектив співробітництва Росії та Європейського Союзу у сфері політики, економіки, енергетики. Результати цих досліджень представлені у численних доповідях, збірниках конференцій, монографіях: «Що Росія чекає від Європейського Союзу» [507]; «Євросоюз – Росія: міра співробітництва» [511]; «Росія та Європейський Союз у поліцентричному світі» [466]; «Росія на європейському енергетичному ринку» [497].

Місце та роль Росії у зовнішньополітичній стратегії країн Центральної Європи аналізується начальником Відділу євроатлантичних досліджень Російського інституту стратегічних досліджень О.С. Хотьковою у публікації «Російський фактор у зовнішній політиці країн Центральної та Східної Європи» [499]. Досліджуючи дане питання у контексті місця регіону також і у зовнішньополітичній концепції США та враховуючи перезавантаження російсько-американських відносин протягом останніх років, автор приходить

до висновку, що даний регіон втратив своє стратегічне значення для Вашингтону і політичні еліти країн Центральної Європи повинні серйозно переглянути свої зовнішньополітичні стратегії у бік побудови деідеологізованих і більш прагматичних відносин з Росією.

Стан та перспективи подальшого розвитку відносин Росії та країн Центральної Європи через п'ятнадцять років після розпаду ОВД та РЕВ аналізуються у публікації провідного наукового співробітника Інституту світової економіки та міжнародних відносин РАН І.Я. Кобрінської «Росія та Центрально-Східна Європа: 15 років потому» [561].

Вчені Інституту світової економіки та міжнародних відносин також вивчають проблему побудови конструктивних відносин між Росією і країнами Центральної Європи, з точки зору переосмислення історичного минулого та проблем сприйняття Росії політичними елітами і населенням цих країн на сучасному етапі. Дані дослідження зайшли своє відображення у кількох розділах збірника «Росія-2020 очима сусідів у Центрально-Східній Європі, Балтії та СНД», який був підготовлений у рамках проекту «Світ 2020: російська і центрально-східноєвропейська перспективи» [465].

Комплексне дослідження основних чинників та умов формування засад зовнішньої політики Російської Федерації здійснене російськими вченими у чотирьохтомній праці «Зовнішня політика та безпека сучасної Росії. 1991-2002» [371; 372]. Вчені аналізують також місце Росії у новій архітектурі світової безпеки та її участь у світових економічних і політичних процесах на межі XX-XXI століть.

Неоднозначною є позиція російських науковців щодо основних зовнішньополітичних векторів Російської Федерації. Доцільність орієнтації Росії на країни Азії обґрунтовує у своїх працях А.С. Панарін. На думку дослідника, Європа та Росія є цивілізаційно несумісними, а запозичення західних цінностей гальмує розвиток Росії [453].

Роль Росії як «євразійського мосту» між Європейським Союзом та Східною Азією обґрунтовує С.М. Рогов. На думку вченого, Росія, на відміну

від Радянського Союзу, не може претендувати на роль «наддержави», але, використовуючи свої переваги, може стати одним з провідних акторів сучасного багатополярного світу [463].

Критична оцінка російської зовнішньої політики характерна для А.Ю. Мельвіля. На думку дослідника, Росія не стала активним учасником інтеграційних процесів ні на Заході, ні на Сході. Політичному керівництву країни не вдалося зупинити розширення НАТО на Схід, а колишні союзники – країни Центральної Європи продовжують з недовірою ставитися до Москви. Вчений однозначно надає перевагу західним цінностям, які вважає найбільш відповідними для подальшого розвитку країни [439].

На думку С.В. Кортунова Росія у своєму розвитку повинна орієнтуватися на країни, яким вдалося збудувати постіндустріальне суспільство, насамперед, це Сполучені Штати Америки та держави Європи. Вчений доводить, що варто переосмислити проголошений російськими лідерами курс на «особливий шлях розвитку» і зосередити зусилля на європейській інтеграції. Важливою, на нашу думку, є твердження дослідника, що головним вектором розвитку Росії має бути «Європа без розділюючих ліній», Європа, в якій Україні не потрібно було б обирати між східним чи західним вектором розвитку [428, с.338].

Вагомий вклад у дослідження теоретичних засад російської зовнішньої політики вносять наукові працівники та експерти Московського державного інституту міжнародних відносин (Університету). Процес формування та еволюції зовнішньої політики Росії у 90-х рр. XX ст. проаналізовано у колективному дослідженні «Зовнішня політика Російської Федерації 1992-1999 рр.» [373]. Вчені доводять, що перший «прозахідний» етап формування зовнішньої політики Російської Фдерації під час перебування на посту міністра закордонних справ А. Козирєва був невдалим, з точки зору забезпечення національних інтересів Росії. Тільки після призначення Є. Примакова, Росія почала займати жорсткішу позицію у відносинах із Заходом.

Протилежною є позиція професора В. Михайленка, який доводить, що тогочасна російська політика відповідала внутрішньополітичним та зовнішньополітичним реаліям і, не зважаючи на розпад СРСР та ряд помилок, Росія все ж змогла зберегти свої позиції на зовнішньополітичній арені. Науковець зазначає, що періодизація політики за періодами перебування на посту міністра закордонних справ того чи іншого політика є недоцільною, оскільки процес прийняття зовнішньополітичних рішень ніколи напряму не залежав від міністерства закордонних справ, а навіть на сьогоднішній день є непрозорим і залишається відкритою науковою і політичною проблемою [445].

На думку деяких російських науковців, пострадянський період еволюції російської зовнішньополітичної ідентичності майже завершений і Росія починає позиціонувати себе однією з провідних ядерних чи енергетичних держав, в якості регіонального лідера, важливого посередника у вирішенні міжнародних конфліктів і глобальних проблем [486].

Як стверджує А. В. Торкунов, російська зовнішня політика зазнала значних змін із приходом до влади В. Путіна. Вчений підкреслює, що зовнішньополітична філософія президента В. Путіна передбачає саме багатовекторний характер російської зовнішньої політики. Росія повинна будувати конструктивні відносини з усіма державами, які становлять інтерес, вирішуючи таким чином важливі для Росії проблеми. Багатовекторна концепція відмінна від багатополярної, націленої на створення коаліції, яка б перешкоджала встановленню американської гегемонії та формування однополярного світу [488].

Ідея переваги так званого «прагматичного» курсу В. Путіна у зовнішній політиці Росії над «прозахідною» політикою перших років становлення російської державності характерна для монографії «Російська зовнішня політика. Зміни та наступництво в національній ідентичності» [604], автором якої є А.П. Циганков – російський вчений, який живе і працює у США. Виходячи із сутності понять «національна ідентичність» та «національний

інтерес» та будуючи книгу у дусі соціального конструктивізму, автор робить спроби простежити процес формування зовнішньої політики незалежної Росії, доводячи, що «нове мислення М. Горбачова» та копіювання західних моделей розвитку за часів Б. Єльцина були сприйняті суспільством і більшою частиною політичної еліти, як відмова від національної ідентичності. Саме державницька позиція В. Путіна дозволить Росії консолідувати свої внутрішні сили та зміцнити позиції у діалозі із Заходом.

На думку професора І. Ф. Кефелі, якщо Росія зуміє впоратися з усіма геополітичними та геоекономічними викликами, які постали перед нею на зламі тисячоліть, вона може претендувати на роль наддержави, навколо якої знову будуть об'єднуватися країни «третього світу» [408, с. 156]. Проте, як зазначає А. Загорський, основне значення для міжнародної позиції держав у найближчі кілька десятків років буде відігравати саме «м'яка сила», тобто економічна привабливість, рівень життя, а не «жорстка сила» – кількість озброєння та ракет. А в російській дипломатії акцент поставлений саме на «жорсткій силі» [616].

Нові концепції системи сучасних міжнародних відносин містяться у численних працях американських вчених, опублікованих у кінці XX – на початку XXI століття. Серед них найвідомішими є дослідження З. Бжезінського «Велика шахівниця. Американське панування та його геостратегічні імперативи» [356], «Вибір. Світове панування або глобальне лідерство» [528], С. Хантінгтона «Протистояння цивілізацій і зміна світового порядку» [554], Ф. Фукуями «Кінець історії та остання людина» [550], «Америка на розпутті» [549], Г. Кіссінджера «Чи потрібна Америці зовнішня політика» [560].

Цікавий погляд на майбутній розвиток глобального світопорядку містить праця футурологічного характеру американського політолога, засновника відомого аналітичного агентства «Стретфор» Дж. Фрідмана «Майбутні сто років: прогноз подій XXI століття» [548]. Аналітик прогнозує спроби Російської Федерації реінтегрувати пострадянський простір, а

особливим чином встановити контроль над Україною. На думку автора, у найближче десятиліття Росія намагатиметься відновити контроль над колишніми сателітами СРСР, здійснюватиме тиск на Європу, головним чином використовуючи експорт енергоресурсів, як важіль впливу і протидіятиме посиленню впливу США у світі.

Критичне бачення процесів формування зовнішньополітичної концепції Російської Федерації характерне для праць аналітика Центру стратегічних та міжнародних досліджень у Вашингтоні Я. Бугайського. У своїй праці «Холодний мир: новий російський імперіалізм» [529] і в численних публікаціях [360; 530] вчений наголошує на імперських амбіціях Росії і доводить прагнення правлячих кіл відновити втрачені після розпаду СРСР сфери впливу у регіоні Центральної Європи та Балтії, обмежуючи роль США та НАТО у світовій політиці. На думку дослідника, зовнішню політику Росії можна охарактеризувати саме як процес прагматичної реімперіалізації. Російська правляча еліта прагне бути глобальним гравцем і щоб досягти поставленої мети намагається обмежити американський вплив і нейтралізувати ЄС, зосереджуючись на двосторонніх зв’язках з окремими державами, встановлюючи зони «особливого впливу» вздовж своїх кордонів та стримуючи розширення західних інститутів, зокрема НАТО. Нова російська стратегія відкидає притаманні радянській епосі засоби – ідеологічну спорідненість, військову силу і встановлення «дружніх» урядів. Першочергове завдання – вплив на зовнішню політику та політику безпеки окремих держав, які або залишаються нейтральними, або підтримують російську реімперіалізацію. Вчений наголошує на небезпеці зміцнення авторитарного режиму В. Путіна для всієї Європи.

Дослідженням проблем внутрішньополітичного розвитку країн Центральної Європи та їх місця у світовій політиці активно займаються вчені Центру аналізу європейської політики у Вашингтоні. Вчені зазначають, що останні два десятиліття у зовнішній політиці США можна охарактеризувати, як період особливих відносин з країнами Центральної Європи. Проте дані

відносини зазнали значних змін з приходом до влади Адміністрації Б. Обами. Деякі з високопосадовців у Вашингтоні розглядають політику США по відношенню до країн Центральної Європи, як «спадщину Буша» і називають помилковою, стверджуючи, що дані відносини зашкодили американським інтересам. На даний час Європа відіграє значно меншу роль у зовнішній політиці Сполучених Штатів, ніж кілька десятиліть тому, оскільки теперішня адміністрація не бачить у ній підтримки у подоланні нових глобальних викликів, окреслених у новій концепції національної безпеки США. Для покращення двосторонніх відносин експерти пропонують країнам Центральної Європи брати активнішу участь у розбудові загальноєвропейських спільних інститутів та зміцненню економіки для кращого функціонування ЄС [605].

Науковими співробітниками Центру аналізу європейської політики активно досліджуються питання енергетичної безпеки Центральної Європи. Провідною думкою численних публікацій з цієї проблеми є твердження про низьку ефективність єдиної енергетичної політики об'єднаної Європи і високу небезпеку залежності від російських енергоносіїв, яка є катастрофічно високою у країнах Центральної Європи [537; 598].

Західні аналітики також неоднозначні у своїх поглядах на розвиток Росії. Так відомий дослідник Е. Лукас у своїх прогнозах відводить Росії незначну роль у міжнародних відносинах, вказуючи на слабкий економічний розвиток, прогнозуючи втрату російської монополії на експорт газу, провал військових реформ, відставання від Бразилії, Індії та Китаю. Водночас країнам Центральної Європи прогнозується підйом до рівня розвинутих європейських держав [572]. Проте навіть попри свою слабкість у порівнянні з ЄС, Росія залишається досить небезпечною для регіону, володіючи ядевним арсеналом, проводячи психологічні війни проти сусідів і проникаючи в керівні структури ЄС, тому її варто стримувати. Слабкість, продемонстрована органами ЄС у відповідь на війну в Грузії, повинна стати приводом для глибоких змін у політиці щодо Росії. За кілька років до

розв'язання військових дій в Україні, вчений висловив думку, що правителі Росії можуть влаштувати конфронтації з сусідами, щоб відвернути увагу людей від проблем всередині держави [573]. Протилежною ж є позиція, яка підкреслює стабільність в економічних показниках Росії (за даними МВФ), ставлячи під сумнів демократичний розвиток нових членів ЄС в умовах економічної кризи та нестабільності у Європі [515].

Опрацьовані нами праці словацьких дослідників, стосувалися, у першу чергу, проблем внутрішньополітичного розвитку країни та особливостей реалізації її зовнішньої політики.

Важливими центрами вивчення різних векторів зовнішньої політики Словацької Республіки є Дослідницький центр словацької асоціації зовнішньої політики та Інститут громадських питань, засновані в 1995 р. у Братиславі. На відміну від більшості російських наукових центрів та установ, співробітники даних закладів користуються більшою науковою свободою.

Словацька асоціація зовнішньої політики (САЗП) виникла як відкритий дискусійний форум для обговорення важливих питань зовнішньої політики Словацької Республіки у 1993 р. У 1995 р. був заснований Дослідницький центр САЗП [722]. На сьогоднішній день наукові співробітники центру готують незалежні експертні доповіді з ключових питань зовнішньої політики Словаччини, організовують круглі столи та конференції, готують публікації. З 2005 р. центром видається часопис «Зовнішня політика» [790] (до 2005 р. – «Листи САЗП»), а з 2006 р. – часопис «Міжнародні питання і словацькі закордонні справи» [724]. Аналіз діяльності Міністерства закордонних справ та вивчення місця Словаччини та міжнародній арені протягом року подаються у «Щорічниках зовнішньої політики Словацької Республіки» [756].

Відносини Словаччини із східними сусідами, зокрема з Росією та Україною впродовж багатьох років є об'єктом детального вивчення провідного словацького вченого, директора Науково-дослідницького центру Словацької асоціації зовнішньої політики А. Дулеби. В опублікованій у

середині 90-х років праці «Сліпий прагматизм словацької східної політики. Актуальна парадигма словацько-російських двосторонніх відносин» автор піддав різкій критиці політику В. Меч'яра у сфері політичної, економічної і військово-технічної співпраці з Росією, наголошуючи на невідповідності політичних декларацій реальним діям влади. Дослідник доводив, що гальмування євроінтеграційного курсу країни і надмірна інтенсифікація політичних та економічних зв'язків з Росією були вигідними лише певним політичним і промисловим колам і жодним чином не відповідали національним інтересам Словаччини [542].

У 1998 була опублікована колективна монографія О. Дулеби, П. Лукача та М. Влаховського «Зовнішня політика Словацької Республіки», в якій подавався аналіз помилок та досягнень молодої Словацької Республіки на міжнародній арені [544].

У кінці 90-х рр. XX ст. побачила світ монографія «Росія наприкінці ери Єльцина. Зовнішня та внутрішня політика, розширення НАТО та інтереси Словаччини» вчених А.Дулеби та К.Хірмана [541], у якій подається ретельний аналіз внутрішніх та зовнішніх факторів, які впливали на прийняття зовнішньополітичних рішень російською політичною елітою і досліджуються різноманітні підходи до розвитку двосторонніх відносин з регіоном Центральної Європи. Як зазначають словацькі вчені, лише після 1995 р. Російські правлячі кола почали сприймати країни Центральної Європи, як партнерів гідних уваги, до того часу різні політичні сили формулювали своє ставлення до регіону виключно у контексті відносин із Західною Європою. На початку 90-х років XX ст. націоналістично налаштовані сили і прихильники теорії панславізму відкрито ігнорували країни регіону, акцентуючи увагу на потребі об'єднання саме східнохристиянських народів у єдиний слов'янський союз. На відміну від неопанславістських течій, А. Козирєв, який на той час очолював Міністерство закордонних справ розглядав західний вектор, як пріоритетний для зовнішньої політики Росії, проте по обидва боки карти – і з Сходу, і з

Заходу від Росії – він бачив лише США. Ті ж з політиків, котрі не ототожнювали Захід виключно з Сполученими Штатами забували, що між Західною Європою і Росією знаходяться їх колишні союзники. Представники ж «євразійської течії» виступали проти того, аби країни Центральної Європи ставали «буферною зоною», бо це зашкодило б ролі Росії, як євразійського мосту по відношенню до країн Західної Європи. Російська політична еліта і наукові кола всерйоз звернули увагу на регіон Центральної Європи лише у зв'язку з невдачею у досягненні нейтрального статусу цих країн та неспроможності зупинити розширення НАТО на Схід.

У праці «Кінець сучасної Центральної Європи? Україна і Словаччина після першої хвилі розширення НАТО» [538] А. Дулеба аналізує геополітичну ситуацію, яка склалася у Європі після Мадридського саміту НАТО та місце України і Словаччини у постбіполярній системі міжнародних відносин. Аналізуючи зовнішню і внутрішню політику Словаччини, автор робить висновки про нездатність тогочасної політичної еліти справитися з трансформаційними процесами всередині держави та здійснювати ефективну зовнішню політику. На думку науковця побудова конструктивних словацько-українських відносин без впливу Москви є важливим питанням для обох сторін. Попри те, що Україна є найбільшим безпосереднім сусідом Словаччини стан двосторонніх відносин є незадовільним. До того ж вчений зазначає, що Москва відходить від стратегії побудови партнерських стосунків із Заходом і починає презентувати себе, як осередок альтернативної моделі розвитку для країн регіону. Вчений також робить спробу прогнозування майбутніх сценаріїв розвитку подій у Центральній Європі та місця Словаччини у цих процесах.

Зміна геополітичного статусу Словаччини після вступу до ЄС і НАТО у 2004 р. є предметом дослідження колективу провідних словацьких науковців А. Дулеби, І. Самсона, В. Білчіка, П. Лукача, Й. Батори та ін. у праці «Зовнішня політика Словаччини після вступу до НАТО та ЄС» [543]. Вчені проводять аналіз наслідків розширення для Європейського Союзу і роблять

спробу наукового прогнозу можливих шляхів подолання посиленої економічної та політичної гетерогенності співтовариства, а також участі Словаччини у цих процесах. Аналізуючи виклики та завдання, які постали перед зовнішньою політикою Словаччини внаслідок одночасного вступу до НАТО та ЄС і беручи до уваги досвід попередніх років, проф. І. Самсон робить висновок, що країні доведеться обирати стратегічних партнерів у самому Європейському Союзі, з урахуванням економічних чинників та відданості євроатлантичним ідеям, що надалі визначатиме місце Словаччини у системі відносин США та провідних країн Євросоюзу. Що ж стосується східного вектору зовнішньої політики, то на думку А. Дулеби відносини Словаччини як члена ЄС з Україною та Росією повинні сприяти завершенню періоду посткомуністичної трансформації у цих країнах і полегшувати процес їх європейської інтеграції.

У збірнику «Зовнішня політика Словацької Республіки у програмах політичних партій» вчені проводять аналіз програм політичних суб'єктів, які брали участь у парламентських виборах 2002 р. на предмет їх ставлення до інтеграції Словаччини до НАТО та ЄС, а також відносин із Росією і Україною [612].

Питання зміцнення і вдосконалення енергетичної безпеки Словаччини та Європейського Союзу, а також участь України у цих процесах розглядаються у монографії А. Дулеби «Енергетична безпека Словаччини: можливості співпраці з Україною» [539] та спільній праці українсько-словацьких вчених «Україна та Словаччина у післякризовій архітектурі європейської енергетичної безпеки» [551] .

Наступною важливою науковою установою, яка проводить аналіз внутрішньої і зовнішньої політики Словаччини є Інститут громадських питань – незалежна неурядова організація, яка об'єднує вчених і аналітиків з широкого кола питань. Президентом організації є відомий словацький вчений Г. Месежніков [781]. Інститут видає щорічні підсумкові доповіді про суспільно-політичний, економічний розвиток Словаччини та зовнішню

політику країни. Статті інтерв'ю і коментарі наукових співробітників регулярно публікуються в словацьких [601; 725], чеських і навіть українських засобах масової інформації [441; 442; 481].

До праць загального характеру можна віднести «Історію Словаччини» – колективну працю вчених Інституту історії Словацької академії наук, в якій подається загальна картина розвитку словацького народу від найдавніших часів до сучасності в контексті історичного розвитку сусідніх народів Центральної Європи [401].

Історичний огляд розвитку словацької національної ідеї та державотворчих прагнень словацького народу до створення незалежної держави та еволюцію політичних і конституційних процесів представлено також у дослідженні Я. Чованека «Шлях до незалежності Словацької Республіки» [536].

Оскільки при дослідженні процесу становлення та розвитку системи словацько-російського міждержавного співробітництва ми вивчали також місце і роль регіону Центральної Європи у зовнішньополітичних стратегіях Російської Федерації та Словацької Республіки нами було опрацьовано ряд найважливіших праць з цієї проблеми науковців Польщі, Чехії та Угорщини.

На особливу увагу заслуговує монографія відомого чеського дослідника О. Крейчі «Геополітика Центральної Європи. Погляд з Праги і Братислави»[566], у якій на основі глибокого аналізу великої кількості історичних фактів та політичних концепцій автор теоретично осмислює міжнародний контекст політичного розвитку таких невеликих держав як Чеська і Словацька Республіки. Праця пронизана ідеєю, що у сучасному швидкоплинному світі важливість національної ідеї поступається процесам інтеграції та глобалізації. Важливість даного дослідження полягає те тільки у комплексному аналізі численних геополітичних схем Центральної Європи, але і у спробі спрогнозувати майбутнє регіону у контексті подальшого розвитку таких наднаціональних структур, як НАТО і ЄС. Проте варто зазначити, що автор, глибоко аналізуючи вплив Заходу на країни

Центральної Європи, не приділяє достатньо уваги вивченню економічного і військово-політичного впливу Російської Федерації в регіоні.

Критичний аналіз політики Росії у регіоні Центральної Європи та окремих аспектів її економічного і внутрішньополітичного розвитку представлений у статтях В. Котика [562-565] опублікованих на сторінках відомого часопису «Міжнародні відносини». Аналізуючи стан міжнародних відносин у 90-х роках XX століття, вчений робить висновки, що попри значні проблеми, які існують у економіці Росії та її політичну нестабільність країна залишається впливовим гравцем на міжнародній арені і надалі буде захищати свої інтереси. Вплив Росії в регіоні Центральної Європи вже не є таким відчутним, однак не можна не брати до уваги значну залежність цих країн від поставок російських енергоресурсів.

Аналізу зовнішньої і внутрішньої політики Російської Федерації також присвячені публікації таких чеських дослідників, як К. Пезла [581], К. Соукупа [600], Б. Літера [571]. Окремі аспекти багатостороннього співробітництва країн регіону Центральної Європи досліджують Л. Лукашек [574], В. Хандл [553], І. Режанкова [588].

Ґрунтовним дослідженням трансформаційних процесів, які відбулися у Чехії, Угорщині, Польщі та Словаччині у 90-х рр. XX ст. є праця польського історика А. Подражи «Центральна Європа в процесі європейської інтеграції» [584]. Вчений проводить порівняльний аналіз механізму прийняття зовнішньополітичних рішень і особливостей внутрішньополітичного розвитку держав регіону, що безпосередньо впливало на динаміку проведення необхідних для інтеграції до ЄС реформ. Водночас у розділі присвяченому Словацькій Республіці, автор наголошує на численних невдачах уряду Меч'яра на шляху до євроінтеграції. Позитивні зрушення у зовнішній політиці країни вчений пов'язує з приходом до влади М. Дзурінди.

Важливим історичним дослідженням є робота видатного американського славіста польського походження П. Вандича «Ціна свободи. Історія Центрально-Східної Європи від середньовіччя до сьогодення»[363].

Вивчаючи історію державності країн регіону вчений виділяє специфіку і загальні тенденції їх розвитку у контексті загальноєвропейського культурного та політичного процесу.

Комплексне дослідження економічного і політичного розвитку країн Центральної Європи після 1989 р. «25 років після падіння залізної завіси» [518] здійснене колективом угорських вчених Інституту Центральної Європи під керівництвом проф. П. Балажа, директора Центру дослідження європейського розширення, побачило світ у 2014 р. У праці подано аналіз важливих перетворень економічної та політичної систем країн регіону із висвітленням основних невдач і здобутків на шляху євроінтеграції. Водночас зазначається, що членство в Європейському Союзі не вирішило остаточно проблеми стратегічної непевності Центральної Європи, що особливо гостро відчувається останнім часом через економічну кризу і політичний тиск з боку Росії. Загалом відносини між західноєвропейськими державами і країнами Центральної Європи сповнені напруження і непорозуміння з багатьох питань. Дослідження є досить критичним і різко відрізняється від праць з питань євроінтеграції 90-х років та початку XXI ст., оскільки перше десятиліття перебування у складі Європейського Союзу, окрім численних переваг, принесло і багато викликів для держав регіону.

Однією з найважливіших проблем, як Європейського Союзу в цілому, так і окремих держав Центральної Європи, є висока енергетична залежність. Саме цій актуальній проблемі присвячена праця угорської дослідниці А. Орбан «Сила, енергія та новий російський імперіалізм» [578]. У дослідженні розкриваються складні механізми проникнення російських енергетичних компаній на ринки країн регіону. Автор доводить, що починаючи з 1991 р. Росія систематично використовувала енергетичну складову для проникнення у економічну та політичну систему країн регіону. Дане дослідження є особливо актуальним після анексії Росією Криму і розв’язання війни в Україні. Події 2014 р. засвідчили початок тривалого

процесу докорінної перебудови системи відносин ЄС – Росія, у якій проблема енергетичної залежності Європи стоїть дуже гостро.

Дослідження вчених країн Центральної Європи присвячені, головним чином, питанням євроінтеграції регіону та внутрішній економічній та політичній трансформації. Очевидним є брак досліджень російського впливу в регіоні у економічній та політичній сферах.

Вивчення трансформаційних процесів, які відбуваються у країнах Центральної Європи, а також аналіз місця та ролі цих держав у регіональних, загальноєвропейських і світових інтеграційних процесах є предметом дослідження багатьох українських вчених і знаходить своє відображення у численних працях історико-хронологічного, країнознавчого, політологічного характеру. Формуються нові центри вивчення даної проблеми у академічних та вузівських установах Києва, Харкова, Львова, Рівного, Ужгорода.

Найбільш відомою установою, яка займається вивченням співробітництва України з країнами регіону Центральної Європи є відділ історії міжнародних відносин та зовнішньої політики України (до 2012 р. – відділ всесвітньої історії та міжнародних відносин) Інституту історії України НАН України.

Відділ історії міжнародних відносин та зовнішньої політики України Інституту історії України НАН України до 2012 рр. носив назву «Відділ всесвітньої історії та міжнародних відносин». З 1991 р. його очолює видатний славіст, доктор історичних наук, професор, заслужений діяч науки і техніки України, член кореспондент НАН України С.В. Віднянський. Вчений впродовж багатьох років досліджує місце і роль регіону Центральної Європи у системі міжнародних відносин, починаючи з другої половини XX ст., формування та розвиток двосторонніх відносин України з сусідніми державами [366-369]. З 1991 р. виходить друком збірник наукових праць «Міжнародні зв’язки України: наукові пошуки і знахідки», на сторінках якого можна зустріти публікації українських науковців з широкого кола проблем формування зовнішньополітичної стратегії України розбудови

двосторонніх відносин з країнами Центральної Європи, аналізу демократичних перетворень та євроінтеграційних процесів, які відбувалися у цих державах протягом останніх десятиліть. З 2000 р. у відділі розпочалася науково-дослідницька робота над новою комплексною темою «Європа і Україна: загальне і особливе в культурно-цивілізаційному розвитку та міжнародних взаєминах у XX столітті», в рамках якої ведеться наукова робота з вивчення та узагальнення історичного досвіду європейських країн протягом XX ст., в тому числі і регіону Центральної Європи. Саме співробітники відділу С.В. Віднянський та А.Ю. Мартинов взяли участь у написанні першого українського посібника для вузів з історії Центральної Європи [404]. Вагомою працею є анотована історична хроніка у двох частинах «Україна і Європа (1990-2000 рр.)» (2001). У хронологічній частині зафіксовано основні дати українсько-чехословацьких з 1991 по 1992 рр. та українсько-словацьких відносин з 1993-2000 рр. [496]. З цієї ж проблематики співробітниками відділу була підготовлена ще одна колективна праця «Зовнішня політика України в умовах глобалізації. Анотована історична хроніка міжнародних відносин (1991-2003)» [399] .

До новітніх публікацій, які відображають напрацювання співробітників з проблематики відділу, належать також колективна праця за редакцією М.М. Варварцева «Україна в міжнародних відносинах. Енциклопедичний словник-довідник (у чотирьох випусках), побудована на новітніх підходах до вивчення міжнародних відносин та місця у них України. Видання містить матеріали про держави, історія яких у різні епохи перетинається з історією України, а також про основні міжнародні договори, конференції й конгреси, де Україна виступає суб'єктом або об'єктом [492-495]. Зокрема, у четвертому випуску подається інформація країнознавчого характеру про Словаччину та словаків, які проживають в Україні.

Вивченню наслідків розширення Європейського Союзу на відносини з Україною та Росією у контексті програми «Східного сусідства» присвячена монографія А.Ю. Мартинова «Спільна зовнішня та оборонна політика

Європейського Союзу (90-ті рр. XX ст. - 10-ті рр. XXI ст.). Погляд з України» [437].

Відомим дослідником історії країн Центральної та Східної Європи є професор М.М. Кріль. На особливу увагу заслуговують укладені вченим навчальні посібники «Історія Словаччини» [424], в якому подано нарис історії словацького народу від найдавніших часів до сьогодення та «Історія країн Центрально-Східної Європи (кінець XX – початок XXI століття)» [423] і «Слов'янські країни на зламі епох: трансформація суспільства наприкінці XX – на початку XXI ст.» [425], які змальовують комплексну картину розвитку країн регіону на сучасному етапі, виділяючи, як загальні закономірності, так і особливості їх суспільно-політичного та соціально-економічного поступу. Науковому перу вченого належать також численні праці присвячені дослідженню проблем слов'янознавства в Україні.

Вивченням особливостей двосторонніх відносин України та Словацької Республіки у різних сферах економічного і політичного життя активно займаються наукові співробітники Регіонального філіалу Національного інституту стратегічних досліджень в м. Ужгороді, який очолює кандидат історичних наук, старший науковий співробітник, заслужений діяч науки і техніки України С. І. Мітряєва. За сприянням та підтримкою Інституту регулярно проводяться міжнародні наукові конференції, «круглі столи», семінари, на яких провідними вітчизняними і зарубіжними науковцями та експертами обговорюється широкий спектр питань транскордонного співробітництва, візової політики, енергетичної безпеки, зокрема: «Карпатський регіон та його роль у забезпеченні безпеки і співробітництва в Європі» [406]; «Українсько-словацькі відносини в контексті Східного партнерства: можливості та перспективи» [695]; «Партнерство у рамках українсько-словацького транскордонного співробітництва: співпраця органів державної влади та місцевого самоврядування» [661]; «Підготовка нових членів ЄС – країн-сусідів України – до вступу в Шенген і виклики для України»[456]; «Транскордонне співробітництво на нових східних кордонах

ЄС» [689]; «Співробітництво з країнами Вишеградської четвірки як інструмент європейської інтеграції та модернізації України» [484]. Науковцями інституту підготовлені аналітичні записки щодо місця України у зовнішній політиці Словаччини та країн Вишеградської четвірки на сучасному етапі [664; 685]. На думку С.І. Мітряєвої досвід системних трансформаційних процесів, які відбулися у Словаччині, яка з відсталої країни перетворилася на одного з найуспішніших членів ЄС, є надзвичайно важливий для України, яка все ще перебуває на стадії інституалізації демократії [480]. До того ж для ефективної розбудови добросусідських відносин між країнами потрібно підвищувати взаємну зацікавленість обох сторін у різних сферах життя і розширювати географічні рамки співпраці між регіонами Словаччини та України [444].

Проблема демократичного транзиту в країнах Центральної Європи досліджується у публікаціях І.І. Вовканича. Вчений, одним із перших в українській історіографії, здійснив порівняльний аналіз двох перехідних етапів історії Чехословаччини і незалежних Чеської та Словацької Республік у XX ст.: перший – після закінчення Другої світової війни, коли було зруйновано всі зародки демократії і відбувся перехід до тоталітаризму, другий – з кінця 80-х рр. XX ст., коли у країнах розпочалися глибокі системні демократичні перетворення в усіх сферах життя [375; 376]. На сучасному етапі І.І. Вовканич також займається вивченням євроінтеграційного досвіду країн Вишеградської четвірки та аналізом двосторонніх відносин України з державами регіону [377; 378].

Важливим систематизованим дослідженням зовнішньої політики Словаччини є дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата історичних наук Л.В. Янчук «Зовнішня політика Словацької Республіки: особливості формування та пріоритетні напрями розвитку (1993-2010)» [514]. У четвертому розділі роботи «Східний напрям зовнішньополітичної діяльності Словацької Республіки» подано аналіз особливостей взаємовідносин Словаччини з Російською Федерацією та Україною.

Першою узагальнюючою історичною роботою, в якій подано комплексний аналіз становлення та розвитку системи українсько-словацьких міждержавних відносин на зламі двох століть є монографія Т.С. Сергієнко «Українсько-словацькі відносини: формування системи міждержавного співробітництва (90-ті роки XX – початок XXI століть)» [478]. У праці розглядаються проблеми формування договірно-правової бази співробітництва двох незалежних держав, становлення системи взаємодії між головними державними інституціями, розвиток транскордонного співробітництва між регіонами Словаччини та України. Дослідниця доводить, що розвиток двосторонніх відносин між Україною та Словаччиною значною мірою зумовлювався внутрішньополітичними процесами всередині обох держав. Інтенсифікація політичної та економічної співпраці Словаччини та Росії за час перебування на посаді прем'єр міністра В. Меч'яра відсувала Україну на другий план у зовнішньополітичній концепції Словацької Республіки. Двосторонні відносини не отримали нового імпульсу для розвитку і після приходу до влади демократичних сил на чолі з М. Дзуріндою, оскільки східний вектор політичного розвитку втратив свою актуальність і всі зусилля політичної еліти країни були спрямовані на євроінтеграційні процеси.

Окремі аспекти дослідження динаміки та перспектив українсько-словацьких відносин, аналізу євроінтеграційного досвіду Словаччини та інших країн регіону, а також місце і роль країн Вишеградської групи у світових політичних та економічних процесах аналізуються у працях українських науковців В. Литвина [431], В.І. Андрейка [349], Т.С. Сергієнко [477], Г. Зеленько [398], І.М. Мельникової [440], І.М. Сюсько [378], О.І. Санжаревського [476].

У монографії В.І. Андрейка «Специфіка становлення та розвитку чесько-словацьких міждержавних відносин 1990-х – початку 2000-х років» аналізується процес формування основ чесько-словацького співробітництва

та досліджуються основні етапи зовнішньополітичної співпраці двох незалежних держав у контексті євро інтеграційних процесів [350].

Комплексний аналіз процесу міжнародної регіональної інтеграції держав Центральної Європи та України в контексті європейської інтеграції представлений у дисертації на здобуття наукового ступеня доктора історичних наук Є.Б. Кіш «Країни Центральної Європи в системі міжнародних євроінтеграційних процесів» [414]. У роботі розкривається специфіка системи співробітництва країн Вишеградської четвірки та України на міжнародному та міжрегіональному рівнях. Автор також аналізує вплив розширення ЄС на відносини України з центральноєвропейськими сусідами. У численних публікаціях Є.Б. Кіш присутні глибокі концептуальні узагальнення і прогнози щодо існування та подальшого розвитку Вишеградської четвірки у майбутньому [412; 413].

Важливим дослідженням політологічного характеру є монографія М.О. Лендьел «Місцева демократія у країнах Центральної та Східної Європи», у якій подано комплексний аналіз процесів становлення місцевої демократії та механізмів відтворення місцевих політичних еліт у країнах регіону впродовж останніх десятиліть. Порівнюючи перебіг процесів демократизації у країнах Вишеградської четвірки, автор акцентує увагу на уповільненому характері цих процесів у Словаччині, що мало негативні наслідки для політичного та економічного життя країни. У Росії місцеве самоврядування так і не було розвинуте, через хибні твердження про невідповідність європейських принципів російським реаліям і можливу загрозу територіальній цілісності держави [430].

Політичний розвиток Словаччини є також предметом вивчення А.Ю. Ключковича. Результати досліджень представлені у ряді публікацій, які стосуються становленню партійної системи та формуванню органів державної влади у цій країні [416-419].

Становленню і розвитку демократичних інститутів у Словаччині присвячено розділ дисертаційного дослідження Є.І. Гайданки «Порівняльний

аналіз моделей переходу до демократії країн Центрально-Східної Європи (на прикладі Польщі, Угорщини та Словаччини» [381].

В Ужгородському національному університеті з липня 2010 р. діє також Центр історичних студій з богемістики і словакістики, який об'єднує науковців, що займаються дослідженням історії чеського та словацького народів. Одним з координаторів його роботи є І.О. Шніцер, який вже багато років досліджує міжвоєнну історію Словаччини і розвиток автономістського руху у цей період [512]. Центр активно співпрацює з Інститутом історії Пряшівського університету та Товариством словаків Закарпаття ім. Людовіта Штура. За матеріалами наукових семінарів та конференцій публікується «Історичний часопис з богемістики і словакістики» [402; 403].

Таким чином, аналіз досліджень українських вчених дозволяє зробити висновок, що попри численні публікації, в яких досліджується історичне минуле та сучасний розвиток країн Центральної Європи, проблема відновлення впливу Росії у регіоні у різних сферах життя вивчена недостатньо, не зважаючи на очевидну актуальність питання. Водночас в українській історичній науці відсутні праці присвячені проблемі становлення та розвитку словацько-російського міждержавного співробітництва.

1.2. Джерельна база

Становлення та розвиток системи міждержавних словацько-російських відносин охоплює невеликий проміжок часу і характеризується незавершеністю процесу. Це значно ускладнює вивчення даної проблеми через закритість багатьох архівних фондів у Словацькій Республіці та особливо у Російській Федерації.

Не зважаючи на певні об'єктивні обмеження у доступі до документального матеріалу, автором дисертаційного дослідження були максимально використані доступні архівні матеріали, опубліковані документи, статистичні збірники, мемуарна література і матеріали словацької, російської і західної преси.

При написанні роботи використовувалися документальні матеріали з фондів Дипломатичного архіву Міністерства закордонних справ Словацької Республіки (ДА МЗС СР). У Словаччині доступ до архівних документів регулюється законом № 395/2002 Про архіви та реєстри, а також указом Міністерства внутрішніх справ № 628/2002, які передбачають вільний доступ до інформації.

Служба архіву при МЗС Словаччини була створена у 1993 р. і спочатку входила до Інформаційного відділу. У 1999 р. відділ було реформовано і значно розширено за рахунок нових структурних підрозділів, а саме Дипломатичного архіву, Бібліотеки і Центру реєстрації документації. Повний облік всіх матеріалів, які зберігаються в дипломатичному архіві складає 180 пм. У дипломатичному архіві МЗС СР класифікація документів здійснюється по-перше за структурними одиницями міністерства (посольства, відділи), по-друге, в хронологічному поряду, по-третє, за тематичними групами відповідно до реєстру. Під час роботи в ДА МЗС СР автором було вивчено ряд двосторонніх словацько-російських договорів із фонду двосторонніх міжнародних угод Словацької Республіки [1-7] та документи із фонду Посольства Словацької Республіки в Москві [8-191], які класифікуються за наступними категоріями: політичні новини, економічні новини, огляд преси, стенограми розмов та зустрічей з 1993 по 2007 роки. Дані джерела містять не тільки надзвичайно важливу інформацію стосовно внутрішньополітичного та економічного розвитку Росії у 90-х роках XX ст. та на початку XXI ст., але і висвітлюють ряд зовнішньополітичних кроків російської політичної еліти та аналізують місце Росії на міжнародній арені. Особлива увага приділяється двостороннім відносинам з США, НАТО та Європейським Союзом.

Найбільшу групу джерел складають опубліковані документи та інформаційно-аналітичні матеріали органів влади і відповідних міністерств Словацької Республіки та Російської Федерації. Це, насамперед, документи, які визначають основні концептуальні засади здійснення зовнішньої політики обох держав, словацько-російські міжнародні договори та угоди, звіти

діяльності міністерств закордонних справ, програми діяльності урядів і провідних політичних партій.

На особливу увагу заслуговують матеріали офіційних сайтів президентів, парламентів, урядів, міністерств та відомств обох держав. На офіційному порталі Міністерства закордонних та європейських справ Словацької Республіки [736] містяться численні публікації інформаційно-аналітичного змісту, в яких дається оцінка діяльності держави на міжнародній арені і участі у різноманітних міжнародних організаціях. У електронному форматі представлені щорічні звіти діяльності міністерства, плани уряду щодо реалізації зовнішньої політики, інформація про закордонні візити міністра та подано облік укладених між Словаччиною й Російською Федерацією договорів та угод [233-236; 328; 732; 792]. На офіційному сайті Міністерства закордонних справ Російської Федерації [638] представлено документи, які висвітлюють концептуальні засади реалізації зовнішньої політики держави [206-211; 223], міжнародні договори, подаються плани діяльності відомства та опубліковано тексти найважливіших російсько-словацьких договорів і угод, підписаних після здобуття Словаччиною незалежності [201; 214; 220-222]. Серед інформаційних матеріалів міністерства представлено відомості про стан російсько-словацького міждержавного співробітництва у політичній, економічній та науковій галузях, відомості про дипломатичні візити російських і словацьких високопосадовців, стенограми виступів і матеріали прес-конференцій за результатами двосторонніх зустрічей [646-656].

На офіційній сторінці Уряду Словацької Республіки [783] представлені програми дій чинного та попереднього урядів, інформація про склад кабінету міністрів, документи, які регулюють діяльність даного органу влади, щорічні звіти, облік діяльності прем'єр-міністра [288-292].

На особливу увагу заслуговує сайт політичної партії «Смер-СД» [775], лідер якої Р. Фіцо був прем'єр-міністром Словаччини у 2006-2010 рр. та очолює уряд з 2012 р. Тут міститься чимало матеріалів інформаційного

характеру, які стосуються діяльності провідних членів партії, уряду, результатів виборів, внутрішньополітичних процесів та зовнішньополітичних рішень.

На сайті Верховної ради України представлено детальних перелік і наведено тексти українсько-словацьких міжнародних договорів, меморандумів, угод між міністерствами та відомствами обох держав [660]. Порівняльний аналіз договірно-правової бази словацько-російських та українсько-словацьких відносин дозволяють зробити висновок про те, що реальний стан співробітництва між державами не відображається повною мірою текстами офіційних документів. Отже, аналіз джерел потребує врахування цілого комплексу історичних умов і факторів впливу різноманітного характеру.

Важливим джерелом у дослідженні дипломатичних відносин між Словацькою Республікою та Російською Федерацією є виступи, інтерв'ю та промови лідерів держав, які ілюструють характер та динаміку відносин, рівень особистих зв'язків і порозуміння між лідерами держав. Історія розвитку словацько-російських відносин показує, що саме рівень особистих стосунків словацьких і російських політичних лідерів нерідко відігравав вирішальну роль при виборі зовнішньополітичного вектору Словаччини. Ця тенденція спостерігалася у період перебування при владі В. Меч'яра та Р. Фіцо.

Враховуючи той факт, що президент Російської Федерації володіє фактично необмеженими повноваженнями у сфері здійснення зовнішньої політики держави, на особливу увагу заслуговують виступи В. Путіна [622; 657], які нерідко містять ключові положення щодо подальшого здійснення зовнішньої політики Російської держави, не зафіксовані офіційними документами.

Під час дослідження торгово-економічного та енергетичного співробітництва Словацької Республіки й Російської Федерації, автором широко використовувалися дані статистичних відомств обох держав. На

офіційному сайті Управління статистики Словацької Республіки [778] розміщені щорічні статистичні збірники «Štatisticka ročenka SR», в яких представлена важлива інформація щодо економічного розвитку країни, стану торгівлі з іншими державами, наводяться важливі дані енергетичної галузі країни, демографічного розвитку тощо. На сайті також окремо опубліковані щорічники зовнішньої торгівлі Словацької Республіки «Zahraničný obchod Slovenskej republiky» [339-346], у яких міститься інформація щодо об'ємів словацько-російської торгівлі та основних статей експорту та імпорту.

Значна кількість матеріалів інформаційно-аналітичного характеру, яка стосується торгово-економічного співробітництва Словаччини та Росії представлена на сайтах Міністерства економіки Словацької Республіки [735], Міністерства економічного розвитку Російської Федерації [639], Міністерства енергетики Російської Федерації [640], Торгівельного представництва Російської Федерації в Словаччині [687], Словацького агентства інвестицій та розвитку торгівлі [763], Торгово-промислової палати РФ [688], Словацько-російської ділової ради [769].

Значну зацікавленість викликає мемуарна література. У середині 90-х років XX ст. були опубліковані спогади Р. Шустера, зокрема «Ультиматум» [230], де висвітлюються події, які відбувалися у Словаччині після «оксамитової революції» та «Повернення до великої політики» [594], яке висвітлює особисте ставлення політика до розвитку республіки після 1993 р. У 2002 р. були опубліковані мемуари М. Дзурінди «Де є воля, там є і шлях: мій марафон» [250], проте їх цінність з точки зору отримання нової інформації про політичні процеси всередині Словацької Республіки є невисокою. Автором також були опрацьовані спогади російських політиків, зокрема книга колишнього президента Російської Федерації Б. Єльцина «Президентський марафон» [204] та спогади Є. Гайдара й А. Чубайса «Розвилка новітньої історії Росії» [198]. Дані публікації описують складні етапи внутрішньополітичного та економічного розвитку Росії у 90-х рр. XX ст. у інтерпретації вище згаданих політичних діячів. Особливістю

дослідження подібних джерел є потреба у постійному критичному переосмисленні інформації оскільки автор висвітлює події з точки зору власних поглядів та переживань.

Нами широко використовувалися матеріали словацької, російської, української та західної преси. Найбільше інформації вдалося почерпнути з матеріалів словацьких засобів масової інформації, які користуються значною свободою і не піддаються тиску з боку влади, як у Російській Федерації. До того ж у Словаччині немає офіційних урядових чи парламентських щоденних газет. Тому у публікаціях таких газет, як «Pravda» [586; 703; 755], «Sme» [525; 595; 714-721; 727-731; 738; 748], «Hospodárske noviny» [761; 770], англомовного видання «The Slovak Spectator» [520-524; 705; 706; 708; 725; 739; 741; 745-747] міститься критична інформації щодо діяльності органів влади, перебігу виборів, міжнародних зустрічей та виступів високопосадовців, а також публікуються інтерв'ю й аналітичні оцінки багатьох відомих словацьких вчених. Що ж стосується російських ЗМІ, то автором найбільше використовувалися публікації видань «Независимая газета» [429; 461; 357] і «Коммерстантъ» [421; 447; 462]. Серед українських видань на найбільшу увагу заслуговують «Голос України» [431], тижневик «Дзеркало тижня» [385; 393; 432-434; 692; 694] і газета «День» [360; 481]. При написанні даної роботи використовувалися також матеріали опубліковані в американському виданні «The New York Times» [526; 533; 582; 767; 782], французькій «Le Monde» [583], інформаційному агентстві «Reuters» [517].

У ході дослідження автор ґрунтовно аналізував джерела міжнародного характеру, а саме документи, які регулюють зовнішньополітичну сферу та спільну енергетичну політику, підготовлені Європейською Комісією [240-245; 256; 257; 275; 278; 279; 286], Європейським Парламентом [248; 249; 258; 259; 294-297], документи НАТО [272; 277; 284; 329; 726]. Вивчення даних джерел дозволяє розкрити еволюцію й основні етапи розвитку словацько-

російських відносин у складній системі співробітництва Росії і Європейського Союзу, а також російсько-американських відносин.

Автором були вивчені та проаналізовані також річні звіти компаній, які діють на словацькому та російському енергетичних ринках, а саме «SPP» [310-322], «RWE Gas Slovensko» [237; 307], «Eustream» [260-268], «Transpetrol» [330-334], «Газпром» [194-197], «Роснєфть» [216; 217], «Транснєфть» [225].

Таким чином, при дослідженні проблеми становлення та розвитку словацько-російських міждержавних відносин нами було використано широкий спектр джерел різного характеру, які дозволили провести комплексний аналіз та зробити ґрунтовні висновки щодо даного питання. На особливу увагу заслуговують документи з фондів Дипломатичного архіву Міністерства закордонних справ Словацької Республіки, які не тільки надають важливу інформацію щодо окремих аспектів політичного та економічного співробітництва Словаччини та Росії, але і містять багатий фактичний та аналітичний матеріал щодо внутрішньополітичного розвитку Росії та її місця у світовій політиці. Оскільки досліджувана тема є сучасною, у роботі активно використовувалися джерела опубліковані у мережі Інтернет.

Проблема становлення та розвитку двосторонніх словацько-російських міждержавних відносин тісно пов’язана з питаннями формування та здійснення зовнішньої політики Росії після розпаду Радянського Союзу, місця і ролі держав Центральної Європи у світовій політиці, формування нового глобального світопорядку. Всі ці теми є надзвичайно актуальними і знаходять своє відображення у численних монографіях, публікаціях та аналітичних записках вчених багатьох країн.

У Російській Федерації існують потужні центри вивчення суспільно-політичних і соціально-економічних процесів у країнах Центральної Європи. Науковими співробітниками цих установ регулярно публікуються праці, у яких подається детальний аналіз стану та проблем двосторонньої співпраці

Росії з країнами регіону, в тому числі, з Словаччиною. Російські вчені розглядають дану проблему переважно у контексті відновлення Росією втрачених на початку 90-х років XX століття сфер впливу та пошуків нових форм політичної і економічної співпраці. Водночас варто зазначити, що багатьом дослідженням бракує об'єктивності у висвітленні особливостей внутрішньополітичного розвитку країн Центральної Європи. Питання багатостороннього співробітництва між країнами регіону також залишається поза увагою російських вчених.

Що стосується словацької історичної науки, то ключовою проблемою у вивченні двосторонніх відносин з Російською Федерацією є дослідження впливу Росії на внутрішньополітичний розвиток країни, її цивілізаційний вибір та зовнішньополітичну орієнтацію правлячої еліти. Словацькі науковці користуються більшою свободою, тому для їх публікацій характерний більш критичний підхід у оцінці дій правлячої еліти та процесів, які відбуваються в країні.

На сьогоднішній день в Україні функціонують та зароджуються центри, які займаються вивченням трансформаційних процесів, які відбуваються у країнах Центральної Європи та проводять аналіз місця і ролі цих держав у регіональних, загальноєвропейських та світових інтеграційних процесах. Дослідження українських вчених знаходять своє відображення у численних працях історико-хронологічного, країнознавчого, політологічного характеру. Проте, проблема місця й ролі держав Центральної Європи у зовнішній політиці Російської Федерації та вплив російського чинника у здійсненні зовнішньої політики держав регіону є недостатньо вивчена вітчизняними науковцями.

Дане наукове дослідження базується на численних словацьких та російських документальних джерелах, значна частина яких вперше вводиться автором до наукового обігу в українській історіографії.

РОЗДІЛ 2
КОНЦЕПТУАЛЬНО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ СЛОВАЦЬКО-РОСІЙСЬКИХ МІЖДЕРЖАВНИХ ВІДНОСИН

2.1. Нормативні засади формування регіональної зовнішньої політики Словацької Республіки

Про самостійну зовнішню політику Словаччини можна вести мову лише після появи незалежної держави 1 січня 1993 р., проте початок творення основ сучасної словацької зовнішньої політики та дипломатії відноситься до 1991 р., коли виникло міністерство закордонних справ республіки, яке очолив М. Княжко, а згодом П. Демеш. Мирне розлучення чеського та словацького народів було сприйняте сусідніми країнами досить прихильно, оскільки не створювало небезпеки конфлікту у Центральній Європі. Проте оцінюючи міжнародні позиції новостворених держав, можна зробити висновок, що становище Словаччини, було значно складнішим. На початковому етапі головним завданням зовнішньої політики та дипломатії було визнання республіки міжнародною спільнотою та вступ до впливових організацій та структур [593].

Прийнята 3 вересня 1992 р. Конституція Словацької Республіки містить ряд положень, які стосуються розподілу повноважень щодо здійснення зовнішньої політики держави. Повноваження глави держави регулює стаття 102 Конституції, яка закріплює за президентом право представляти країну на міжнародній арені, приймати та вручати вірчі грамоти послам, бути головнокомандувачем збройних сил Словаччини. Значно ширші повноваження у сфері здійснення зовнішньої політики належать уряду країни, який є «головним і найвищим виконавчим органом» (ст. 108). Саме урядом приймаються найважливіші рішення з питань внутрішньої та зовнішньої політики (ст. 119). Пряма відповідальність за здійснення зовнішньої політики Словаччини, її відносини з іншими країнами та міжнародними організаціями лежить на Міністерстві закордонних справ.

Повноваження Народної Ради Словаччини у сфері здійснення зовнішньої політики регулюються статтями 84 та 86 Конституції [336].

Всі парламентські партії, які формували уряди республіки починаючи з 1993 р., проголошували курс на інтеграцію до Європейського Союзу і Північноатлантичного Альянсу. Словаччина була однією з перших постсоціалістичних країн, яка підписала угоду про асоціацію з ЄС у жовтні 1993 р. Проте перший етап формування словацької зовнішньої політики з 1993 по 1998 рр. можна охарактеризувати як період невідповідності реальної політики задекларованим намірам та стратегічним планам. У той час, як сусідня Чехія опинилася у сфері впливу Німеччини, провідну роль у зовнішній політиці Словаччини на цьому етапі відігравала Росія. Початок словацько-російського партнерства відноситься ще до 1991 р. Саме внаслідок частих візитів В. Меч'яра до Москви сформувалися економічні аспекти його політики «східного прагматизму» [519, с. 70-71].

Очевидно, що перші роки існування незалежної словацької держави характеризуються відсутністю чіткої і послідовної зовнішньополітичної стратегії, що зумовлене нестабільністю внутрішньополітичного життя в країні та втручанням у ці процеси представників певних промислових груп. Саме економічний аспект зовнішньої політики був ключовим пунктом програми уряду В. Меч'яра, затвердженій на початку 1995 р. Цей документ проголошував головним пріоритетом держави вступ до Європейського Союзу, який планувався на 2000 р. Особливий акцент ставився та положенні, за яким влада мала б провадити господарську політику таким чином, щоб Словаччина вступила до європейських інтеграційних структур як повноправний партнер. Вступ Словаччини до НАТО розцінювався урядом як можливість отримання ефективних гарантій безпеки та спосіб реформування армії. Програма також передбачала всесторонню співпрацю з країнами Вишеградської четвірки і зазначала готовність влади розвивати двосторонні відносини, які б відповідали стандартам співробітництва між державами-членами ЄС та НАТО. Висловлювалася надія на нормалізацію відносин з

Угорщиною після підписання двосторонньої угоди. Співпраця з Україною та Росією згадувалася виключно в економічному аспекті без зазначення напрямків співробітництва у інших галузях [293].

Дещо розгорнутіший план співпраці з Російською Федерацією міститься у програмних документах міністерства закордонних справ, де зазначалося, що головною метою словацько-російських відносин є забезпечення максимального розвитку взаємної економічної співпраці, проте не залишився поза увагою взаємовигідний діалог у всіх інших сферах, у тому числі і політичній. Водночас висловлювалося побоювання, що дана співпраця може бути ускладненою через суперечливу внутрішньополітичну ситуацію в Росії, яка рухається у напрямку посилення авторитарних тенденцій у політичному житті, зберігаючи видимість демократії. Від зовнішньої політики Росії очікувалося посилення співпраці із США та провідними західними країнами із збереженням російського впливу, в тому числі і військового, на теренах колишнього СРСР. Автори документу вказують на можливість конфлікту інтересів Словаччини, яка прагне стати членом НАТО і Росії, яка виступає проти розширення кордонів альянсу на Схід [30, арк. 2]. Особливо небезпечною для Словаччини могла стати цілковита залежність від Російської Федерації, як єдиного постачальника енергетичних ресурсів. Досить важливою у цей період залишалася проблема врегулювання радянського боргу [58, арк. 4]. Аналітичні матеріали посольства Словаччини у Москві за 1995 р. містять ряд попереджень про можливу зміну зовнішньополітичного курсу Росії та серйозні наслідки, які це може мати для загальноєвропейських та світових політичних та економічних процесів [76, арк. 2-3]. Загалом, словацько-російські відносини у 1995 р. характеризувалися високою інтенсивністю співробітництва, насамперед, у економічній сфері. Станом на кінець 1995 р. між Словаччиною та Росією було підписано близько 68 документів, з яких 45 стосувалися питань економічної співпраці [60, арк. 4].

Складними і неоднозначними у цей період були відносини Словаччини з сусідньою Угорщиною, яка розглядала розпад Чехословаччини як можливість посилення своїх позицій в регіоні. Крім того, частка угорського населення у новоствореній Словацькій Республіці складала близько 10 %. У травні 1995 р. у Парижі був підписаний договір про співпрацю між Словаччиною та Угорщиною [335]. Найбільше дискусій щодо тексту угоди виникало довкола прав національної угорської меншини і лише посередництво французького прем'єра Е. Балладура прискорило процес укладання угоди [713]. Підписання цього документу мало б сприяти нормалізації відносин між державами, які декларували чіткі наміри вступу до ЄС, проте позиція Словацької національної партії та Об'єднання робітників Словаччини, які увійшли до владної коаліції лише посилювали напруження між державами. Протягом тривалого часу невирішеними залишалися суперечки довкола проекту Габрічково-Надьмарош [283].

«Угорське питання» було досить важливим для політичних сил, які сформували уряд наприкінці 1994 р. Апелюючи до спільної словацько-угорської історичної спадщини, вони розглядали Росію як альтернативний полюс сили в регіоні Центральної Європи для послаблення впливу Німеччини та Угорщини. На цьому ґрунті почали формуватися ідеї неопанславізму та «словацького нейтралітету» [519, с. 76], хоча участь у системі колективної безпеки в рамках євроатлантичної інтеграції декларувалася у «Оборонній доктрині Словацької Республіки», схваленій 30 червня 1994 р. та «Основних цілях та принципах національної безпеки», прийнятих парламентом 21 червня 1996 р. [704] Словацькі політики активно пропагували концепцію «третього шляху» для розвитку Словаччини і її роль економічного та політичного «мосту» між Заходом і Сходом.

У червні 1995 р. словацький прем'єр-міністр у Каннах на саміті ЄС подав офіційну заяву про вступ Словаччини до цього обєднання, яка супроводжувалася Меморандумом про координацію зовнішньої політики та політики безпеки Європейського Союзу та Словацької Республіки [791].

Проте задекларований зовнішньополітичний вектор країни не відповідав реальним крокам влади у сфері внутрішньої та зовнішньої політики. Посилення критики з боку західних країн через недемократичний стиль правління В. Меч'яра супроводжувалося інтенсифікацією східного вектору зовнішньої політики Словаччини. Все більш проросійською ставала позиція уряду стосовно питань планованого розширення НАТО. Під час перебування з візитом у Москві в жовтні 1995 р. В. Меч'яр заявив, що одним із можливих варіантів побудови системи європейської безпеки є перетворення НАТО на організацію, до якої ввійшли б всі європейські країни, в тому числі і Росія, оскільки поділ континенту на дві частини був би великою історичною помилкою. Не можна не взяти до уваги той факт, що уряди решти країн Вишеградської четвірки ніколи не акцентували увагу на ставленні своїх східних сусідів до питання розширення НАТО [519, с. 77-78].

У цей період посилюється критика Словаччини з боку США. Наприкінці 1996 р. З. Бжезінський заявив, що В. Меч'яр є слабким державним стратегом і він дорого заплатить за виключення Словаччини з процесу інтеграції до євроатлантичних структур, що може стати трагедією для всього словацького народу [538, с. 13]. У 1997 р. Мадлен Олбрайт назвала Словаччину «чорною діркою в серці Європи» [534; с. 78]. Очевидно, що будучи уродженкою Чехії, вона добре розуміла всі тонкощі внутрішньополітичного розвитку країн регіону і об'єктивно оцінювала стан справ.

В. Меч'яр, усвідомлюючи неможливість подальшого збереження дружніх відносин із Заходом за умови існуючої внутрішньополітичної ситуації, виступив із ідеєю проведення референдуму щодо вступу Словаччини до НАТО. За це рішення парламент країни проголосував 14 лютого 1997 р. Окрім ключового запитання: «Чи ви підтримуєте вступ Словаччини до НАТО?», громадяни мали висловити своє ставлення до можливості розміщення військових баз і ядерної зброї альянсу на території держави [793]. Результати проведеного 23-24 травня 1997 р. опитування були

визнані недійсними через низьку явку населення. Водночас події у Словаччині викликали негативний резонанс у Європі й США [766].

Наслідком подібних кроків уряду стало призупинення руху Словаччини у напрямку європейської та євроатлантичної інтеграції. 8-9 липня 1997 р. на саміті НАТО в Мадриді Словаччина не була в числі країн запрошених до вступу в організацію [277]. Під час засідання в Люксембурзі 12-13 грудня 1997 р. Європейська Рада схвалила концепцію розширення Європейського Союзу. Пропозицію розпочати процедуру прийому до ЄС отримали Кіпр, Угорщина, Чехія, Польща, Словенія, Естонія. Інтеграція Словаччини до ЄС була призупинена [286].

Відкинення Словаччини Заходом було схвально сприйняте російськими правлячими колами, що пояснює фразу В. Меч'яра: «Якщо нас відкинуть на Заході, ми повернемося на Схід». «Особливе партнерство» Словаччини та Росії розглядалося у Москві як приклад та заохочення для інших постсоціалістичних країн регіону. У випадку проголошення Словаччиною нейтралітету та зближення з країнами СНД, Росія навіть була готова надати свої гарантії безпеки [542, с. 7].

Акцентуючи увагу на східному векторі зовнішньої політики держава, уряд Словаччини гальмував співробітництво з країнами Вишеградської четвірки та Австрією, зовнішня політика яких мала чітко виражений проєвропейський характер [577]. Не зважаючи на міцні культурні та господарські зв'язки між чеським і словацьким народами, а також відносно узгоджений обома сторонами процес припинення існування єдиної держави, відносини між Словаччиною і Чехією у середині 90-х рр. були досить складними і суперечливими. Відмінності у внутрішньополітичному розвиткові та міжнародному становищі держав ускладнили політичний діалог на найвищому рівні та гальмували розвиток двостороннього співробітництва. Перша зустріч В. Клауса та В. Меч'яра, як лідерів самостійних держав, відбулася лише у жовтні 1997 р. у словацькому місті Пештяни і не мала вагомих наслідків для вирішення існуючих проблем [350].

Відносини з Польщею також погіршилися після посилення авторитарного курсу В. Меч'яра та призупинення Словаччини на шляху до ЄС та НАТО. Складними та напруженими від самого початку виникнення незалежної словацької держави залишалися стосунки з Угорщиною. Таким чином, регіональна співпраця між державами передбачена «Декларацією про співробітництво Чеської і Словацької Федеративної Республіки, Республіки Польща і Угорської Республіки на шляху європейської інтеграції» [247], яка була підписана 15 лютого 1991 р. у м. Вишеграді, перебувала у стані глибокої кризи. Внутрішній та зовнішньополітичний розвиток Словаччини суперечили основним положенням документу, які передбачали встановлення парламентської демократії та правової держави, створення розвиненої ринкової економіки та інтеграцію до європейської політичної, економічної, безпекової і правової систем.

Що стосується словацько-українських відносин у 1994-1998 рр., то вони розвивалися «у тіні» політичної та економічної співпраці Братислави та Москви. 29-30 червня 1993 р. Президент М. Ковач, здійснив офіційний візит в Україну, під час якого був підписаний базовий Договір про добросусідство, дружні відносини і співробітництво між Україною і Словацькою Республікою [199]. У 1994-1997 р. у відносинах між державами домінувала міжурядова взаємодія для вирішення переважно економічних питань, а основні документи укладалися «пакетами» під час офіційних зустрічей. Якщо у період з 1993 по 1998 рр. між Словаччиною та Росією було укладено близько 90 нових угод, не враховуючи чинні угоди періоду перебування Словаччини у складі ЧССР, то кількість словацько-українських міжнародних угод та договорів становила не більше 40 [478, с. 87]. Про невисоку пріоритетність словацько-українських відносин свідчить і той факт, що у 1996-1998 рр. Словаччина не мала свого постійного представника у Києві.

Другий період словацької зовнішньої політики розпочався у 1998 р. із приходом до влади демократичної коаліції і формуванням першого уряду М. Дзурінди. 2 грудня 1998 р. парламент Словаччини схвалив програму дій

нового уряду, у якій зазначалося прагнення провладних політичних сил досягти єдності і взаємозалежності у питаннях внутрішньої та зовнішньої політики для того, щоб Словацька Республіка надалі розвивалася як демократична та стабільна держава регіону. Стратегічними цілями і пріоритетами країни проголошувалися якнайшвидша інтеграція до ЄС та НАТО. Уряд брав на себе відповідальність у найкоротший термін виконати всі необхідні вимоги для включення Словаччини до країн-кандидатів на вступ до цих організацій. Пріоритетним напрямом зовнішньої політики декларувалося також відновлення і розвиток співпраці у рамках Вишеградської четвірки, співробітництво з Австрією, як членом ЄС та Україною, як найбільшим сусідом. Росія згадувалася лише у якості одиного із найважливіших торговельних партнерів Словаччини [290].

Протягом першого місяця перебування при владі М. Дзурінда здійснив шість офіційних візитів до столиць головних держав-членів НАТО та ЄС. У 1999 р. міністр закордонних справ Е. Кукан здійснив офіційні візити до Франції, Великобританії, Данії, Греції, Німеччини, Португалії. У Братиславі міністр приймав своїх колег з Фінляндії, Австрії, Франції, Швейцарії, Люксембургу. Активізувалися міжвідомчі контакти з Угорщиною, Польщею, Чехією, Австрією [589, с. 95-115].

На Вашингтонському саміті НАТО у квітні 1999 р. були зазначені позитивні зміни щодо демократичного розвитку Словаччини і країна була включена до списку кандидатів на членство в альянсі [338]. У червні 1999 р., відповідно до «Плану дій щодо членства», уряд Словаччини затвердив «Програму з підготовки країни до вступу в НАТО». На саміті у Хельсінкі в грудні 1999 р. розпочалися переговори щодо вступу до Словаччини до ЄС [285].

Переломним моментом у визначенні основного зовнішньополітичного вектору країни стало прийняття Народною Радою навесні 2001 р. «Стратегії безпеки Словацької Республіки» [239] та «Оборонної стратегії Словацької Республіки» [742]. Більшість політичних партій, представлених у парламенті,

включно з опозиційним РЗДС, проголосували за прийняття стратегічно важливих документів, які визначали членство в ЄС та НАТО зовнішньополітичним пріоритетом Словаччини.

Важливу роль у процесі перетворення Словаччини на демократичну країну та активного учасника євроінтеграційних процесів зіграли партнери країни по Вишеградській четвірці. Після приходу до влади демократичної коаліції Словаччина знову стала активним членом даного утворення. Лідери Чехії, Польщі та Угорщини відкрито заявляли про свою підтримку євроінтеграційним прагненням Словаччини. На цьому робили особливий акцент, як президент Р. Шустер [589, с. 8], так і прем'єр-міністр М. Дзурінда [608, с. 10].

За результатами парламентських виборів, які відбулися у вересні 2002 р. до влади знову прийшла коаліція демократичних політичних сил, очолювана М. Дзуріндою. У представленій урядом у листопаді 2002 р. «Програмі дій» пріоритетними завданнями зовнішньої політики Словаччини декларувалася інтеграція до ЄС та НАТО. Документ також передбачав посилення співпраці з Чехією, Польщею та Угорщиною з метою підвищення ефективності функціонування Вишеградської четвірки. Співпраця з Росією не згадувалася окремим положенням, лише в контексті розвитку відносин з країнами Центральної та Східної Європи [289].

21 листопада 2002 р. на Празькому саміті НАТО Словаччина отримала офіційне запрошення на вступ до альянсу [284]. 16 квітня 2003 р. в Афінах був підписаний договір про вступ Словаччини до ЄС, який вступив у силу 1 травня 2004 р. [780]. 29 березня 2004 року Словаччина, разом з Болгарією, Румунією, Словенією, Литвою, Латвією і Естонією стала членом НАТО. У зв'язку з такими важливими змінами геополітичного статусу Словаччини, у 2005 р. були прийняті два важливі документи стратегічного характеру у галузі безпеки: «Стратегія безпеки Словацької Республіки» [238] та «Оборонна стратегія Словацької Республіки» [282], схвалені Народною Радою у вересні 2005 р. Ці документи за змістом і механізмами реалізації

повністю відповідали «Стратегічній концепції НАТО» та «Концепції європейської стратегії безпеки». Нова стратегія безпеки відображала фундаментальні зміни в середовищі безпеки Словацької Республіки, появу нових обов'язків і розширення відповідальності. Членство Словаччини в НАТО передбачало участь країни в системі безпеки і оборони вищого рівня, посилення обороноздатності й покращення механізмів реагування на виклики пов’язані з загрозами національній та світовій безпеці. Це яскраво підтверджує той факт, що у 2005 р. словацькі військові брали участь у 14 миротворчих операціях у 9 країнах світу [569, с. 40].

Успішне входження Словаччини до ЄС та НАТО значно зміцнило позиці держави на міжнародній арені. Наслідком цих позитивних змін можна назвати успішне голосування за кандидатуру Словаччини як непостійного члена Ради Безпеки ООН на період 2006-2007 рр., яке відбулося 10 жовтня 2005 р. у Нью-Йорку [323].

Після парламентських виборів, які відбулися у червні 2006 р., був сформований коаліційний уряд, який очолив Р. Фіцо. Представлена на розгляд парламенту програма дій нового уряду не містила положень, які могли б кардинально змінити вектор зовнішньої політики держави. Уряд брав на себе відповідальність і надалі розвивати та поглиблювати партнерське та стратегічне співробітництво в рамках ЄС та НАТО, сприяти реалізації спільної європейської зовнішньої та безпекової політики. Документ передбачав також продовження співпраці Словаччини з країнами-членами Вишеградської четвірки, насамперед через реалізацію спільних регіональних проектів. Співпраця з Україною у програмі не згадувалася, натомість зазначалося, що «Словацька Республіка … буде активізувати відносини з Російською Федерацією – важливим фактором безпеки та успішності ЄС». Передбачалося також, що Словаччина, як непостійний член Ради Безпеки ООН, долучатиметься до вирішення світових та регіональних проблем у галузі безпеки, в першу чергу, пов’язаних з тероризмом та розповсюдженням зброї масового знищення [288].

У звіті Міністерства закордонних справ за 2006 р. стверджується, що, не зважаючи на зміну внутрішньополітичної ситуації в країні після червневих парламентських виборів, зовнішньополітичний розвиток країни і надалі визначається її членством в ЄС та НАТО [324]. Проте після приходу до влади Р. Фіцо, словацька дипломатія стала все частіше оглядатися у бік Москви, а сам прем'єр-міністр неодноразово займав проросійську позицію у низці питань зовнішньополітичного характеру. Однак документи міністерства закордонних справ містять положення виключно щодо посилення економічного співробітництва з Російською Федерацією [308].

2007 р. був досить успішним для словацької дипломатії, адже країна була непостійним членом Ради Безпеки ООН, головувала у Вишеградській четвірці та комітеті міністрів Ради Європи, вступила до Шенгенської зони. З 2007 р. словацьке посольство також виконувало роль контактного центру НАТО Україні [234, с. 24].

Що ж стосується регіонального співробітництва між державами-членами Вишеградської четвірки у зазначений період, то аналіз документів Міністерства закордонних справ Словаччини дозволяє зробити висновок про те, що воно розвивалося переважно у рамках виконання вимог, пов'язаних з членством у ЄС. Співпраця зосередилася, головним чином, у сфері двостороннього співробітництва і вирішенні практичних питань без висунення певних концепцій подальшого розвитку Вишеградської четвірки, як об'єднання держав регіону у складі Європейського Союзу. Вступ Словаччини до зони євро у 2009 р. лише посилив відмінності між державами. Хоча І. Гашпарович на саміті президентів у Польщі у вересні того ж року висунув ідею подальшого розвитку Вишеградської четвірки, як одного з макрорегіонів ЄС, проте найактивнішим все ж було співробітництво у галузі культури та науки. У 2009 р. Словаччина головувала у Міжнародному Вишеградському фонді, створеному в 2000 р. для розвитку тіснішої співпраці між громадянами та організаціями країн Вишеградської четвірки. Досить

напруженими залишалися відносини Словаччини з сусідньою Угорщиною через питання національних меншин у цих країнах.

Відсутність порозуміння між лідерами Словаччини та України під час газової кризи у січні 2009 р. засвідчила недостатню ефективність політичного діалогу на всіх рівнях влади між двома кранами, не зважаючи на задекларовані пріоритетні напрямки співробітництва та участь Словаччини у підготовці програми «Східного партнерства» [235, с. 28].

За результатами парламентських виборів 12 червня 2010 р. до влади прийшов коаліційний уряд правої орієнтації, який очолила І. Радічова. Представлена у серпні програма дій нового уряду передбачала здійснення зовнішньої політики держави виходячи із її міжнародних зобов'язань як члена ЄС та НАТО. Передбачалося покращення відносин з Угорщиною та посилення співпраці між країнами Вишеградської четвірки, що сприяло б зміцненню їх позицій у рамках Європейського Союзу. Що стосується співпраці з Україною, то документ передбачав побудову інтенсивного діалогу з представниками влади та української громадськості з метою сприяння інтеграційним планам нашої країни. У програмі зазначалося, що Словаччина зацікавлена у добрих політичних, господарських та культурних відносинах з Росію. Уряд ставив собі за мету розвиток взаємовигідних економічних відносин та поглиблення існуючих культурних зв'язків з Російською Федерацією [291].

З приходом до влади нових політичних сил, політика Словаччини щодо ЄС та НАТО стала більш виваженою, а позиція прем'єр-міністра та міністра закордонних справ щодо низки питань міжнародного характеру не узгоджувалася більше з позицією Росії.

Основними напрямками регіонального співробітництва Словаччини з країнами-сусідами в цей період залишалися енергетична безпека та розбудова транспортної інфраструктури. Під час головування Словаччини у Вишеградській четвірці у другій половині 2010 – першій половині 2011 рр., була заснована нова програма «Східного партнерства Вишеградської

четвірки» у рамках Міжнародного Вишеградського фонду, покликана підтримувати демократичні процеси в країнах Східної Європи. Словаччина також висловлювала значне занепокоєння внутрішньополітичним розвитком України після президентських виборів 2010 р. та приходом до влади В. Януковича [236, с. 28]. З ініціативи Словаччини були введені регулярні зустрічі прем'єр-міністрів країн-членів Вмшеградської четвірки перед зустрічами Європейської Ради. У серпні 2010 р. відбулася зустріч з Х. Ван Ромпеєм, президентом Європейської Ради, а у грудні 2010 р. з Ж.М. Баррозо, президентом Європейської Комісії.

На саміті прем'єр-міністрів країн Вишеградської четвірки у лютому 2011 р. була прийнята «Братиславська декларація», в якій оцінювалися здобутки країн за двадцять років існування об'єднання та окреслювалися пріоритети подальшого розвитку. У звіті про головування Словаччини у Вишеградській четвірці за цей період зазначено, що було докладено чимало зусиль для зміцнення позицій даного регіонального об'єднання у ЄС та пожвавлення співпраці між державами-членами [233].

Позачергові парламентські вибори у березні 2012 р. принесли перемогу партії «Смер – СД» Р. Фіцо. Вперше в історії незалежної Словаччини уряд було сформовано однією політичною силою. На одній з перших прес-конференцій Р. Фіцо пообіцяв, що підтримуватиме проєвропейську політику, заявляючи, що «Словаччина живе і хоче жити в Європі» [568]. У програмі уряду на 2012-2016 рр. значна увага приділялася питанням пов'язаним з членством Словаччини в Єврозоні, насамперед якнайшвидшої ратифікації «Договору про створення механізму європейської стабільності» та «Договору про стабільність координацію та контроль економічного та валютного союзу». Новий уряд Словаччини також ставив за мету сприяти процесам творення спільної зовнішньої політики ЄС щодо регіону Західних Балкан, Східного партнерства, енергетичної безпеки та політики розширення. Особливий наголос робився на необхідності активної підготовки Словаччини до головування у ЄС у другій половині 2016 р. Документ передбачав

розвиток дружніх відносин з сусідніми країнами, в тому числі, і з Україною. «Особлива увага приділятиметься відносинам з Російською Федерацією», – зазначено в програмі. Водночас співробітництво в рамках Вишеградської четвірки згадується лише одним реченням у рамках членства держав у Європейському Союзі [292].

У 2014 р. Словаччина відзначала перше десятиліття членства у Європейському Союзі. 30 квітня 2014 р. уряд схвалив «Доповідь про десять років членства Словаччини в ЄС». У документі чітко зазначається, що членство Словаччини в ЄС та НАТО докорінним чином змінило відносини країни з іншими суб'єктами світової політики та забезпечило кращі умови реалізації інтересів держави і громадян, мало позитивний влив на розвиток господарства і зовнішньої торгівлі [273]. Подібні твердження містяться також і в програмних документах міністерства закордонних справ цього періоду [328]. У той же час, позиція Р. Фіцо щодо питань пов'язаних з анексією Росією Криму у березні 2014 р. та розв'язання війни в Україні дозволяє зробити висновок про відновлення впливу Москви на дипломатію Словаччини. Словацький прем'єр відкрито заявляв про недоцільність вступу України до НАТО та необхідність визнання Європою анексії Криму у майбутньому [719]. Таким чином, криза в Україні виявила численні приховані відмінності та протиріччя, які існують між країнами Вишеградської четвірки та Європейського Союзу. На відміну від Польщі та Балтійських країн, які відкрито виступали на підтримку України та висловлювали різке засудження дій Росії, лідери Угорщини і Чехії зайняли проросійську позицію, критикуючи дії ЄС стосовно даного питання. Крім того, лідери даних країн активно виступали проти введення економічних санкцій проти Росії, аргументуючи це значними втратами для своїх національних економік.

Отже, можна зробити висновок, що зовнішня політика Словацької Республіки щодо регіону Центральної Європи з моменту проголошення незалежності розвивалася у тісній залежності від позиції влади стосовно

таких впливових міжнародних гравців, як Європейський Союз, США, Росія. У 90-х рр. XX ст., з огляду на авторитарний курс правління В. Меч'яра, країна орієнтувалася, головним чином, на співпрацю з Росією, у той час як Чехія, Польща, Угорщина активно впроваджували реформи і впевнено рухалися у напрямку євроінтеграції. У словацькому суспільстві все сильніше наростало невдоволення внутрішньополітичним розвитком держави та її зовнішньополітичними пріоритетами. На парламентських виборах 1998 р. до влади прийшли політичні сили, які ставили за мету інтеграцію Словаччини до ЄС та НАТО. У цей період значно активізувалося співробітництво у рамках Вишеградської четвірки. Зменшилася також напруга у відносинах з Угорщиною. Активна підтримка країн-сусідів дозволила Словаччині за короткий термін здійснити ряд важливих перетворень у всіх сферах життя. У 2004 р. Словаччина стала членом НАТО та разом з Чехією, Польщею та Угорщиною вступила до Європейського Союзу. Досягнення євроінтеграційних цілей дещо змінило формат співпраці між країнами Вишеградської четвірки. Національні уряди зосередилися головним чином на вирішенні внутрішніх проблем, а багатостороннє співробітництво здійснюється, головним чином, у рамках реалізації загальноєвропейських проектів. Водночас впродовж останніх років значно посилюється вплив Росії та політику країн регіону, що у майбутньому може мати непередбачувані наслідки для всієї Європи.

2.2. Місце регіону Центральної Європи у зовнішньополітичній концепції Російської Федерації

Важливі геополітичні зміни кінця XX століття змінили місце та роль регіону Центральної Європи у світовій політиці. Прихід до влади нових демократичних еліт, крах комунізму в Польщі, Угорщині, Чехословаччині та розпад Радянського Союзу започаткували процес формування якісно нової системи відносин між незалежними державами та Росією. Відбулося

руйнування колишніх економічних, політичних та гуманітарних зв'язків, розпочалися спроби побудови нових форм двосторонньої співпраці.

Процес формування нової російської зовнішньополітичної концепції щодо країн колишнього соціалістичного табору був досить складним і суперечливим і, певним чином, залежав від особливостей внутрішньополітичного розвитку Росії. Розуміння даного процесу неможливе також без аналізу взаємовідносин Москви та країн регіону, які склалися у другій половині XX століття.

Політика Радянського Союзу щодо Центральної Європи після Другої світової війни і до другої половини 80-х років XX ст. полягала в обмеженні суверенітету країн регіону і виключному праві Москви визначати внутрішню та зовнішню політику цих держав. Керівництво СРСР залишало за собою право прямого військового втручання у випадку виникнення загрози інтересам блоку. Відносини з цими країнами розглядалися серед основних пріоритетів зовнішньої політики СРСР, оскільки від ступеня політичного, економічного, ідеологічного та військового контролю над Центральною Європою залежала безпека Радянського Союзу та всього соціалістичного табору. Дана політика у працях науковців отримала назву «доктрини Брежнєва», оскільки під час його перебування при владі відбулося придушення «Празької весни» 1968 р. та посилення військового тиску на країни регіону [540, с. 23].

З приходом до влади М. Горбачова у 1985 р. розпочався новий етап у відносинах між країнами Центральної Європи та Радянським Союзом. На Генеральній Асамблеї ООН 7 грудня 1988 р. Горбачов підтвердив, що країни Центральної Європи вільні у своєму виборі щодо внутрішнього розвитку, проте повинні продовжувати узгодження зовнішньої політики і політики безпеки з Радянським Союзом та партнерами по блоку [541, с. 39-40]. Це означало, що країни Центральної Європи переставали бути сателітами Радянського Союзу і ставали суверенними акторами міжнародних відносин. Проте вони повинні були узгоджувати свою зовнішню політику з інтересами

СРСР, дотримуватися нейтралітету і ухилятися від інтеграції до західних структур. Подібний відхід від «доктрини Брежнєва» радянська сторона трактувала як звільнення регіону з метою покращення зв'язків із Західним світом. Насправді всі ці кроки були вимушеним результатом краху комуністичної ідеології, стагнацією економіки, нездатністю й надалі опиратися на військову силу [529, с. 6]. Такий підхід отримав назву «доктрини Квічинського» за прізвищем заступника міністра закордонних справ СРСР Ю. Квічинського, який вів переговори про укладення нових договорів з країнами регіону після приходу до влади демократичних сил [541, с. 42].

У 1989 р. відбувся остаточний крах комуністичних режимів у країнах Центральної Європи. Наступним кроком стало виведення військ з регіону. На зустрічі президента Чехословаччини В. Гавела, президента Польщі Л. Валенси, прем'єр-міністра Угорщини Й. Антала, яка відбулася в лютому 1991 р. в угорському місті Вишеграді, було оголошено про створення регіонального об'єднання Вишеградська група. Цей крок був цілком природним та логічним, оскільки нові демократичні еліти, які прийшли до влади зусиллями народів Польщі, Угорщини та Чехословаччини складалися з людей, які добре знали одне одного і спільно боролися проти комуністичного режиму у 80-х роках XX ст. [516, с. 28]. 28 червня 1991 р. в Будапешті країни-члени Ради економічної взаємодопомоги підписали протокол про розформування організації. 1 липня 1991 р. у Празі був підписаний протокол про повне припинення діяльності Організації Варшавського договору.

Цей час політика М. Горбачова піддавалася дедалі більшій критиці з боку прихильників більш жорсткого політичного курсу. Кроки Москви розцінювалися як капітуляція перед Заходом. У 1990 та 1991 рр. радянською стороною робилися спроби укладення нових договорів з країнами колишнього соціалістичного табору з гарантіями безпеки з боку Радянського Союзу, проте всі вони були рішуче відхилені. Тобто мова йшла не про колективну безпеку, а зобов'язання у рамках двосторонніх домовленостей,

які б закріплювали нейтралітет країн ЦСЄ [529, с. 135]. Водночас 16 грудня 1991 р. Польща та Угорщина підписали угоду про асоціацію з Європейським Співтовариством, що яскраво засвідчувало прагнення цих країн до інтеграції у західні структури.

Наприкінці серпня 1991 р. група політичних діячів з оточення М. Горбачова зробили спробу державного перевороту. «Серпневий путч» закінчився поразкою і призвів до остаточного розпаду СРСР. Б. Єльцин видав укази про припинення діяльності КП РРФСР, а згодом і КП СРСР [546, с. 256]. У Росії почався процес утвердження необмеженої політичної влади президента, в той час як у багатьох державних та громадських діячів виникали серйозні сумніви у компетентності та професіоналізмі оточення Б. Єльцина. Вже у той час чимало експертів вказували на небезпеку своєрідної «недоторканості» глави держави за умов слабких демократичних інститутів та низької політичної культури населення [546, с. 262].

На рівні теорії міжнародних відносин формування нової російської зовнішньої політики та політики безпеки пройшло складний розвиток від ідеалістично-ліберальної парадигми до більш прагматичної концепції. Ідеалістичне бачення зовнішньополітичної концепції бере свій початок у «новому мисленні» М. Горбачова, яке пропагувало створення нового світового співтовариства, яке будувалося б на цінностях та значенні міжнародних організацій, визначало би співпрацю за основну форму взаємодії між державами. Проголошувався курс на побудову демократії, правової держави, ринкової економіки, прагнення до широкого співробітництва з країнами Заходу. Поступово зовнішня політика Росії почала відходити від цієї парадигми і повернула у бік прагматизму. Забезпечення національного інтересу держави стало основою здійснення зовнішньої політики Росії [585].

Основні суперечки виникали між двома школами політичної думки. Представники так званого «західного» або «атлантичного» напряму розглядали Росію, як органічну частину європейської цивілізації,

наголошували на схожості інтересів Росії та Заходу, виступали за інтеграцію країни до європейських структур та проголошували відносини із Заходом найвищим пріоритетом зовнішньої політики. Подібні погляди відстоював міністр закордонних справ Росії А. Козирєв та Б. Єльцин на початку свого президентства. Представники іншого напрямку – концепції «євразійства» або «державництва» стверджують, що Росія вповні не належить ні до Європи, ні до Азії, а претендує на роль самостійного політичного і культурного центру. На їхню думку, міжнародна система побудована на балансі сил і жорсткому протистоянні між військово-політичними та економічними центрами сили. Росія є світовою наддержавою, яка тимчасово ослаблена нав'язаними ззовні прозахідними реформами, які становлять перешкоду, як для внутрішнього розвитку Росії, так і для здійснення її зовнішньої політики. Представники даного напрямку віддають, в першу чергу, перевагу зміцненню державної влади, територіальної цілісності й стабільності перед цінностями свободи та демократії. Вагому роль у їх концепції відіграє поняття зовнішніх загроз російській безпеці. Окрім того державники намагаються кинути виклик самій європейській системі цінностей, наголошуючи на верховенстві російської системи цінностей і прагнучи до її максимального розповсюдження. Прихильниками даного напрямку виступають колишній міністр закордонних справ Є. Примаков, колишній президент Д. Медвєдєв та В. Путін [392, с. 11]. Основу їхніх політичних поглядів складає переконання, що місія Росії – забезпечувати стабільність на євразійському континенті і жодна інша держава не може впоратися з цим завданням. Ядром цього утворення є Росія, Білорусь, Україна та Казахстан і саме відносини з цими країнами, а не із Заходом мають бути пріоритетними [540, с. 13-14]. Концепція євразійства остаточно закріпилася у російській зовнішній політиці протягом 1992-1997 рр. та переживає розквіт після приходу до влади В. Путіна.

Що ж стосується еволюції політики Росії щодо регіону Центральної Європи, то цей процес пройшов кілька етапів:

- 1992-1994 рр. – нехтування регіоном згідно «доктрини Козирєва»;

- 1995 – 2000 рр. – «відкриття» регіону в контексті розширення ЄС та НАТО у східному напрямку;
- 2000 р. – геоекономічний підхід згідно доктрини В. Путіна.

Суть зовнішньої політики першого міністра закордонних справ Росії А. Козирєва щодо регіону Центральної Європи зводилася до того, що Росія повинна уникнути міжнародної ізоляції, а це було можливе лише за умови входження до західних структур безпеки паралельно з країнами Центральної Європи. Водночас вони не мали рухатися попереду Росії у даному процесі. Важливим завданням було створення загальноєвропейської системи безпеки, якій було б підконтрольне НАТО і до якої ходила б і Росія. Вперше в даній доктрині були розмежовані поняття – «ближнее зарубежье» – пострадянські країни Східної Європи та «дальнее зарубежье» – країни Центральної Європи, проте у розумінні міжнародного значення даного регіону, ця позиція була кроком назад у порівнянні з підходом Ю. Квічинського [540, с. 27-28].

Політика Росії щодо країн Центральної Європи не була закріплена у двосторонніх договорах, які були підписані протягом 1992 р. У договорі з Польщею, укладеному 22 травня 1992 р. зазначалося, що сторони будують свої відносини виходячи із принципу поваги до суверенітету, територіальної цілісності, непорушності кордонів, невтручання у внутрішні справи та права народів самим вирішувати свою долю. Договір також містив положення про співробітництво з питань безпеки в рамках ОБСЄ, здійснення заходів щодо скорочення озброєнь та нерозповсюдження зброї масового знищення [200]. Подібні формулювання присутні також у договорі з Угорщиною [202] та Чехословаччиною [309]. У цих документах були відсутні положення щодо так званих «гарантій безпеки» Ю. Квічинського, а натомість закріплювався остаточний відхід від радянського минулого і проголошувався курс на побудову прагматичних економічних відносин. Ситуація дещо змінилася після розпаду Чехословаччини і приходу до влади у Словаччині проросійських сил. Нові договори з Чеською та Словацькою Республіками були укладені у серпні 1993 р., проте підписання документів вже відбувалося

за умов зміни зовнішньополітичного курсу Росії щодо країн регіону. Під час підписання договору з Росією, Словаччина не координувала свої дії з сусідньою Чехією. У словацько-російському договорі, підписаному наприкінці серпня 1993 р. вже містяться положення про спільну систему безпеки. Таким чином, словацько-російський договір став певним успіхом доктрини А. Козирєва та визначав Словаччину як «слабку ланку» Вишеградської групи [540, с. 30].

Важливим кроком у процесі формування зовнішньополітичного курсу Росії стало затвердження у квітні 1993 р. указом Б.Єльцина документу під назвою «Основні положення концепції зовнішньої політики Російської Федерації» [213]. У процесі його підготовки брала участь група експертів МЗС, МЗЕЗ, Міноборони, Служби зовнішньої розвідки, апарату Ради Безпеки та двох комітетів Верховної Ради – з міжнародних справ і зовнішньополітичних зв'язків та з питань оборони і безпеки. Отже, документ утверджений Радою Безпеки Російської Федерації визначав систему зовнішньополітичних пріоритетів країни. На перший план були висунуті відносини з країнами СНД та Балтії. Іншим пріоритетним напрямком повинні були виступати відносини з країнами Центральної Європи, які знаходилися в «історично обумовленій сфері інтересів Росії». На думку авторів документу, країни даного регіону не повинні були перетворитися на буферну зону, яка б ізолювала Росію від Заходу. З іншого боку, неприпустимим було б також витіснення Росії з даного регіону, яке поступово ставало реальністю. Це завдання визначалося цілком можливим, оскільки відмежування Центральної Європи від Росії розцінювалося як перебільшене та штучне, до того ж акцент робився на значних економічних та культурних зв'язках, які залишилися з країнами цього регіону. Нова концепція прагнула закріпити позитивні зрушення на шляху відновлення взаємної довіри, розвитку економічних зв'язків, порушення яких негативно позначалося на всіх учасниках відносин. Особливий наголос робився на енергетичному факторі у процесі відновлення економічних зв'язків з регіоном.

Відносини із Західною Європою у документі окреслювалися як визначальні у контексті входження країни до єдиного економічного та політичного простору під егідою Європейського Співтовариства. На думку авторів документу, інтеграція Європи без Росії могла б серйозно зашкодити інтересам останньої [457].

У період 1991-1994 рр. серед російських політиків поширеною була думка, що членство в НАТО та ЄС нав'язується центральноєвропейським країнам ззовні. Переговори з цих питань велися Росією безпосередньо із Заходом, що викликало значне невдоволення серед держав Центральної Європи та підштовхувало їх до ще більшої консолідації у вирішенні поставлених завдань. Зусилля цих країн щодо вступу до західноєвропейських структур особливо активізувалася з осені 1993 р. Тоді Росія не розцінювала ці кроки, як серйозну загрозу своїм національним інтересам, що відповідало євроатлантичній орієнтації тодішнього Міністерства закордонних справ Російської Федерації. Це знайшло своє підтвердження у спільній російсько-польській декларації від 25 серпня 1993 р., де зазначалося, що наміри Польщі щодо вступу до НАТО не суперечать інтересам Росії та інших країн [373, с. 211]. Скоріше за все, політична еліта Росії просто недооцінювала можливості країн регіону та розглядала подібні заяви, як прагнення відмежуватися від Москви.

Драматичні події жовтня 1993 р. в Москві стали поворотним пунктом у внутрішньополітичному та зовнішньополітичному розвиткові країни [51, арк. 1-2]. Обіцянки міністра оборони П. Грачова про те, що військові не будуть втручатися у конфлікт, змінилися на твердження про те, що військові попередили початок громадянської війни. Водночас західні засоби масової інформації ставили акцент на тому, що Б. Єльцину вдалося зупинити комуністичну контрреволюцію в Росії [582], та, не зважаючи на декларовану підтримку Заходу, розстріл парламенту не приніс укріплення міжнародних позицій Росії [449]. Суть конфлікту полягала не у зіткненні інтересів президента, спікера та депутатів. Дане протистояння заклало принципи

організації влади всередині країни. Це був крок назад від спроб побудови демократичного ладу і початок формування олігархічної системи [351]. Нова Конституція, прийнята на референдумі 12 грудня 1993 р. наділяла президента майже необмеженими повноваженнями і відводила парламенту другорядну роль у вирішенні долі країни [206].

Жовтневі події значно обмежили можливості А. Козирєва у процесі здійснення зовнішньої політики і значно посилили позиції представників військових структур. Першим сигналом цього став лист Б. Єльцина главам західних держав від 30 вересня 1993 р., у якому президент висловлював різке заперечення розширення НАТО на Схід за рахунок країн Центральної Європи і виступав із пропозицією спільних гарантій безпеки країнам регіону з боку Росії та Північноатлантичного альянсу [540, с. 32].

2 листопада 1993 р. Рада Безпеки Російської Федерації схвалила текст нової військової доктрини, а указом президента № 1833 того ж дня документ набрав чинності. Парламент не приймав жодної участі у цьому процесі. Нова військова доктрина представлялася як «документ перехідного періоду становлення російської державності». Одним з ключових завдань російської політики безпеки проголошувалося досягнення нової системи міжнародних відносин. Водночас чітко зазначалося, що інтеграція країн Центральної Європи, Прибалтики, України та Білорусі до європейських структур не відповідає інтересам Росії. Політика Російської Федерації у сфері ядерного озброєння полягала в «усуненні небезпеки ядерної війни через стримування розвитку агресії щодо Росії та її союзників». Подібне формулювання ставило країни СЄ перед вибором – або вступ до НАТО, або «ядерна парасолька» Росії. Нова військова доктрина також передбачала розвиток військово-технічного співробітництва з країнами Центральної Європи, які у тексті перераховуються нарівні з державами СНД. Все це підтверджувало консолідацію військового потенціалу Росії та її прагнення захищати власні інтереси.

На саміті у Копенгагені 21-22 червня 1993 р. Європейська Рада постановила, що країни Центральної та Східної Європи можуть стати членами ЄС у випадку виконання ряду вимог, які згодом отримали назву «копенгагенських критеріїв» [243]. Попри протести з боку Росії, НАТО також робило чіткі кроки щодо посилення співпраці з колишніми членами соцтабору. На саміті у січні 1994 р. була прийнята програма «Партнерство заради миру», яка закладала механізм реального військово-політичного діалогу між США та країнами-претендентами [246].

В травні 1994 г. були оприлюднені тези документу «Стратегія для Росії (2)» підготовленого Радою зовнішньої та оборонної політики Російської Федерації. У матеріалі зазначається, що зовнішня політика Росії відходить від одностороннього рівняння на Захід і поволі починає орієнтуватися на забезпечення своїх національних інтересів. Російська федерація зацікавлена у створенні загальноєвропейської системи безпеки та недопущенні розширення НАТО на Схід. У той же час у тезах зазначалося, що «національним інтересам Росії в цілому відповідало б поширення на країни регіону Центральної Європи зони стабільності та добробуту та найшвидше їх входження до Європейського Союзу» [683].

Попри те, що політика А. Козирєва ставала жорсткішою, міністр закордонних справ піддавався все більш жорсткій критиці з боку націоналістів, комуністів, військових і навіть президента [73, арк. 1]. Його звинувачували у нездатності протидіяти тій небезпеці, яку Захід ніс Росії та у підриванні національного патріотичного духу і військової етики. Посилення позицій так званих патріотів-прагматиків підштовхнуло Єльцина до призначення у січні 1996 р. главою МЗС Є. Примакова. Після цього Росія зайняла активнішу позицію щодо своїх колишніх союзників, уникаючи відкритої конфронтації з Вашингтоном. Для того, щоб країну перестали сприймати як загрозу і ставилися до неї, як до «рівної собі», новий міністр закордонних наголошував на позиції, що Росія на рівні з Європою стали переможцями в «холодній війні». У той же час «антинатівська» риторика все

частіше використовується російськими політиками для маніпулювання громадською думкою [529, с. 9-10].

А. Козирєв, перебуваючи на посаді міністра закордонних справ, намагався будувати стратегічні відносини з США, натомість Є. Примаков виступав за відновлення геополітичного впливу Росії через побудову багатополярної системи міжнародних відносин. Проте керівництво Росії не наважувалося займати занадто жорстку позицію щодо розширення НАТО, щоб остаточно не ускладнювати відносини з США та Західною Європою. Прагнучи отримати переваги від залучення у сам процес розширення, 30-31 травня 1995 р. на зустрічі міністрів закордонних справ країн-членів альянсу Росія підписала індивідуальну програму партнерства. Виступаючи 25 березня 1995 р. в Осло Б. Єльцин заявив, що країнам, які прагнуть вступити до НАТО варто було б діяти за прикладом Франції – стаючи членом політичної ради без приєднання до військової організації [599, с. 93]. Зрештою, 27 травня 1997 р. у Парижі був підписаний «Основоположний акт», який регулював взаємні відносини, співробітництво та безпеку між Росією та НАТО. У документі зазначалося, що Росія та НАТО не ставляться одне одного як до супротивників, а їх спільною метою є подолання залишків конфронтації і суперництва. Наступним кроком мало стати створення Спільної Постійної Ради Росія – НАТО для кращого проведення консультацій і налагодження співробітництва. Особливий акцент робився на верховенство уставу ООН при вирішенні міжнародних конфліктів і виключній ролі ОБСЄ у питанні підтримки безпеки на континенті [272]. Фактично підписання даного документу підтверджувало згоду Росії на розширення Північноатлантичного альянсу.

На саміті країн-членів НАТО в Мадриді 8-9 червня 1997 р. офіційно були названі три країни-претенденти на вступ, а саме Польща, Угорщина, Чехія [91, арк. 1]. На спільній прес-конференції лідери трьох центральноєвропейських держав заявили: «Ми розцінюємо дане запрошення, як визнання всіх тих неймовірних зусиль, докладених нашими народами у

процесі трансформації, починаючи з 1989-1990 рр. Ми пишаємося тим, що зміни політичної та економічної систем дозволили нам претендувати на членство в альянсі» [726]. У спільній декларації глав держав і урядів також зазначалося, що НАТО залишається відкритим для нових членів і жодна демократична держава, яка прагне членства в альянсі і відповідає всім вимогам не може бути відкинутою [277]. Словаччина не отримала запрошення через політику тодішнього прем'єр-міністра В. Меч'яра, яка гостро критикувалася Заходом. На Люксембурзькому саміті Ради Європи 12 та 13 грудня 1997 р. було прийняте рішення про початок процесу розширення ЄС. Серед країн претендентів були названі Польща, Чехія та Угорщина [286].

У доповіді «Стратегія для Росії», підготовленій Радою зовнішньої та оборонної політики Російської Федерації, тези якої були опубліковані в «Независимой газете» 18-19 червня 1998 Р. зазначалося: «У зовнішньополітичному курсі країни відбулися значні зміни – був успішно усунутий нахил у бік проведення виключно прозахідної зовнішньої політики... Хоча на західному напрямку були досягнуті значні успіхи…, Захід почав розігрувати карту «геополітичного плюралізму» , підштовхуючи нових національних лідерів до дистанціювання від Москви. Ці дії, як і політика розширення НАТО на Схід, яка проводиться попри протести Росії, сприймаються більшою частиною суспільства як віроломство. Діями заходу розчаровані практично всі, окрім маргінальних прозахідників». У матеріалі, зокрема, йдеться про те, що в найближчому майбутньому США претендують на роль лідера у міжнародних відносинах. Розширення НАТО характеризується як процес, який вже неможливо зупинити, проте Росія повинна скористатися із можливих перспектив співробітництва з альянсом [684].

У іншій доповіді Ради зовнішньої та оборонної політики «Центральна й Східна Європа та інтереси Росії» зазначалося, що із закінченням холодної війни зменшилося також і стратегічне значення регіону Центральної Європи. Економічна криза, яка охопила всі країни соціалістичного табору, змусила

Радянський Союз відмовитися від витрат для підтримання «західного форпосту та вітрини соціалізму». Для керівників країн Центральної Європи вступ до НАТО значно спрощував і прискорював інтеграцію до ЄС, даючи західним інвесторам гарантії від зовнішньополітичних ризиків. Росія повинна скористатися можливістю економічного закріплення в регіоні. Країни Центральної Європи мають значний економічний потенціал та перспективи. Проникнення на ринки цих держав, які є кандидатами на членство в ЄС закріпить позиції Росії на європейському ринку. Проте підписання Договору про вільну торгівлю в Центральній Європі (CEFTA) та приєднання до даного утворення інших країн створює додаткові перешкоди для російської торгівлі в регіоні [696]. Таким чином, Росія пропонувала країнам регіону вигідну економічну співпрацю в обмін на інтеграцію до НАТО.

Політика економічного проникнення у регіон Центральної Європи була сформульована ще прем'єр-міністром В. Черномирдіним та міністром зовнішніх економічних зв'язків О. Давидовим, а втілена у життя міністром закордонних справ Є. Примаковим після призначення його на цю посаду у 1996 р. Головною метою цього курсу було створення сприятливих умов для просування російського державного та приватного капіталу у регіоні та відновлення контролю над стратегічними галузями економіки, а саме: енергетики, військово-промислового комплексу, фінансового сектору та торгівлі. Всі ці заходи розцінювалися, як плацдарм для подальшого проникнення на Захід. Дати точну оцінку кількості російських інвестицій у регіоні досить складно, оскільки значна кількість капіталу надходила через треті країни. Російські політики також докладали всіх зусиль для того, щоб створити боргові відносини з державами регіону, посилюючи енергетичну залежність та негативне сальдо у торгівлі, щоб здійснювати більший політичний тиск [529, с. 138].

Проте економічний та політичний тиск Москви не змінив зовнішньополітичного курсу країн Центральної Європи. Розуміючи, що розширення НАТО не уникнути, Росія намагалася применшити значення цієї

події, обмежуючи роль нових членів та акцентуючи увагу на Раді Росія – НАТО. Москва вимагала запевнень, що військова інфраструктура альянсу та ядерні боєголовки не будуть розміщуватися на території нових членів [529, с. 138]. До того ж економічна та політична ситуація всередині Російської Федерації була дуже складною [80, арк. 9-10]. Криза та дефолт серпня 1998 р. спричинив важкі наслідки для економіки країни та для всього населення. Довіра до Б. Єльцина виявилася остаточно підірваною, а уряд «молодих реформаторів» на чолі з С. Кірієнком був відправлений у відставку [198, с. 110-112].

24 квітня 1999 р. на ювілейному саміті НАТО у Вашингтоні, присвяченому 50-річчю даної організації, відбувся урочистий прийом Польщі, Чехії та Угорщини до НАТО. У своєму виступі президент Польщі А. Кваснєвський наголосив: «…американська присутність у Європі несе стабільність Євроатлантичній зоні. Це допомога у консолідації наших демократій. Включення до альянсу Польщі, Чехії та Угорщини розширило зону безпеки у Європі» [776]. На урочистостях були присутні всі глави держав Центральної Європи, Балтії та СНД, за винятком президентів Росії та Білорусі. Міністерство закордонних справ Російської Федерації у своїх документах офіційно задекларувало негативну позицію російської сторони щодо розширення НАТО і виступило з пропозицією побудови такої системи європейської безпеки, яка б гарантувала забезпечення інтересів усіх держав континенту [123, арк. 1-2; 117, арк. 1-2]. Вступ трьох центральноєвропейських країн до НАТО став переломним моментом у їх розвиткові та у сфері відносин з Росією, оскільки з цього моменту країни остаточно потрапили у сферу впливу зовнішньої політики США. Будучи членами альянсу Польща, Чехія та Угорщина підтримали американську операцію в Іраку, в той час, як Росія виступала з негативною оцінкою дій США [471, с. 27].

4 червня 1999 р. у Кельні була прийнята «Колективна стратегію щодо країн, які не є членами ЄС». Ця ініціатива була проявлена у період

найбільшого загострення відносин Росії та Заходу через кризу в Косово [115, арк. 1; 135, арк. 1-2]. Колективна стратегія ЄС ставила за мету досягнення стабільної, відкритої, плюралістичної демократії в Росії, яка б базувалася на верховенстві закону та ефективній ринковій економіці. Особливий акцент ставився на розвиток співробітництва з Росією, яке б гарантувало стабільність та безпеку в Європі [240].

На саміті Росія - ЄС у Гельсінкі 22 жовтня 1999 р. В. Путіним була представлена «Стратегія розвитку відносин Російської Федерації з Європейським Союзом на середньострокову перспективу (2000-2010 рр.)». У документі зазначалося, що співробітництво Росії та Європейського Союзу в зазначений період буде здійснюватися на основі договірних відносин без постановки питання про входження або асоціацію. Перспективними напрямками співробітництва вказані зусилля по створенню системи колективної безпеки в Європі на рівноправній основі та створення зони вільної торгівлі між Росією і ЄС. Російська сторона наполягала на урахуванні своїх «законних інтересів» при подальшому розширенні Європейського Союзу. Стратегія містила такі положення: «Як світова держава, розташована на двох континентах, Росія повинна зберігати свободу у вирішенні й здійсненні своєї внутрішньої та зовнішньої політики, свій статус і переваги євразійської держави і найбільшої держави СНД, незалежність позицій та діяльності в міжнародних організаціях» [224]. Очевидним був той факт, що стратегії обох сторін мали перед собою дещо відмінні цілі та завдання. У спільній стратегії ЄС наголос ставився на потребу побудови громадянського суспільства в Росії та необхідності корінних ринкових перетворень. Натомість російська стратегія зосереджувала свою увагу виключно на питаннях колективної безпеки, побудови багатополярного світу та економічному захисті країни. Багато положень були сформульовані у дусі ізоляціонізму та протекціонізму. Різнилися також терміни, на які приймалися документи – чотири та десять років [467, с. 20-21]. Попри різкі формулювання, російська стратегія була спокійно сприйнята в Брюселі.

Частина європейських експертів розцінили її як «вимогливу та роздратовану» відповідь на план дій ЄС [467, с. 86].

Загалом, прихід до влади В. Путіна наприкінці 1999 р. ознаменував собою початок нового підходу до здійснення зовнішньої політики Росії [121, арк. 1-2; 129, арк. 1-2]. Під час свого виступу перед Державною Думою 16 серпня 1999 р. В. Путін заявив: «протягом століть Росія була і залишається великою світовою державою. У неї є і завжди будуть зони своїх законних інтересів, як у близькому, так і в дальньому зарубіжжі. А це означає, що ми не повинні допускати, щоб нашу думку не брали до уваги» [355]. У своїй програмній статті «Росія на межі тисячоліть» майбутній президент робив наголос на патріотизмі, зміцненні держави та соціальній солідарності, як ключових цінностях. На відміну від М. Горбачова чи А. Козирєва, В. Путін не збирався запозичувати західні моделі для розвитку російського суспільства. На його думку, Росія ніколи не стане «другим виданням США чи Великої Британії». Тільки прямуючи своїм власним шляхом, Росія зможе стати сильною державою та відновити свої позиції у світі [461]. У січні 2000 р. було затверджено два важливі документи, які визначили подальші умови реалізації внутрішньої та зовнішньої політики держави, а саме «Концепція національної безпеки Російської Федерації» та «Концепція зовнішньої політики Російської Федерації».

Нова «Концепція національної безпеки Російської Федерації» була затверджена 10 січня 2000 р. У документі зазначалося, що «національні інтереси Росії в міжнародній сфері полягають у … зміцненні позицій Росії як великої держави та одного із впливових центрів багатополярного світу». Натомість в документі йдеться про те, що «активізуються зусилля держав направлені на ослаблення позицій Росії в політичній, економічній, військовій та інших галузях». Розширення НАТО на схід розцінюється як загроза національній безпеці Росії. При цьому Росія заперечує побудову однополярної системи міжнародних відносин, ядром якої могли б стати провідні держави заходу і виступає за багатополярну картину світу [211].

На основі концепції національної безпеки в січні 2000 р. була прийнята нова «Концепція зовнішньої політики Російської Федерації». В документі зазначалося, що міжнародні відносини початку XXI ст. потребують переосмислення пріоритетів політики держави та їх ресурсного забезпечення. Невиправданими, на думку авторів документу, виявилися сподівання щодо формування нових рівноправних відносин Росії з навколишнім світом як це передбачалося в «Основних положеннях концепції зовнішньої політики Російської Федерації» 1993 р. Найвищим пріоритетом зовнішньополітичного курсу країни в концепції 2000 р. проголошувалося забезпечення цілісності держави та зміцнення авторитетних позицій Росії на міжнародній арені як великої держави та одного з впливових центрів сучасного світу. Одним з ключових завдань є «формування пояса добросусідства по периметру російських кордонів». У той же час, як зазначають автори документу, у світі з'являються нові виклики та загрози національним інтересам Росії через прагнення США створити однополярну систему міжнародних відносин. Росія занепокоєна послабленням ролі ООН та практикою вирішення принципових питань міжнародної безпеки в рамках виключно західних інститутів. Виходячи з цього, «Росія буде добиватися формування багатополярної системи міжнародних відносин».

У концепції 2000 р. також зазначається, що Росія розцінює ЄС, як одного з найважливіших політичних та економічних партнерів і буде прагнути розвивати інтенсивні й стабільні двосторонні відносини із західними партнерами. Водночас в документі йдеться про те, що Росія повинна бути готовою до використання всіх наявних економічних важелів і ресурсів для забезпечення своїх національних інтересів.

Що ж стосується політики щодо країн Центральної Європи, то пріоритетним завданнями в цьому напрямку проголошувалося «збереження напрацьованих господарських та культурних зв'язків, подолання кризових явищ та надання додаткового імпульсу співробітництву з урахуванням нових умов та інтересів» [208].

Загалом, у затвердженій В. Путіним концепції зовнішньої політики Росії країни Центральної Європи згадуються у більш стриманій формі та без означення території як «регіон життєво важливих інтересів», як це було у документі 1993 р. Регіон вживається виключно у контексті загальноєвропейської політики Російської Федерації. Стратегія 2000 р. враховує неминучість входження країн Вишеградської групи до ЄС. Висувається ідея, за якою Росія та Європейський Союз розцінюються не як геополітичні суперники, а скоріше як партнери у процесі побудови загальноєвропейського економічного простору [585, с. 125].

21 квітня 2000 р. була затверджена нова військова доктрина Російської Федерації. Варто зазначити, що військова доктрина 1993 р. передбачала розвиток військово-технічного співробітництва з країнами Центральної Європи на рівні з державами СНД, а в документі 2000 р. країни регіону не згадуються взагалі [193].

Після приходу до влади В. Путіна концепція державництва або євразійства стає провідною ідеєю правлячої верхівки і поступово формується у державну ідеологію. Після президентських виборів, які відбулися у березні 2000 р. російська зовнішня політика стає амбіційнішою, скоординованішою та послідовнішою щодо цілей і завдань. Після 2000 р. все більшої ваги у внутрішньополітичному житті Росії набирають представники силових структур та служб безпеки, а політики помірного й прозахідного курсу витісняються з політичної сцени. Друга чеченська війна мобілізувала націоналістично та імперіалістично налаштовані сили російського суспільства. Призначення на посаду міністра закордонних справ І. Іванова стало продовженням жорсткого курсу Є. Примакова, проте у новій інтерпретації та з новою силою. Не зважаючи на активні пошуки економічної співпраці із Заходом та прагнення залучити інвестиції, Кремль час від часу вдавався до антизахідної риторики у внутрішній політиці, щоб схиляти громадську думку до більшої підтримки військових та спецслужб. Поступово знищувалися всі зародки демократії 90-х рр., посилився державний контроль

над усіма політичними силами, ще більше обмежилися повноваження парламенту, почав створюватися культ В. Путіна, як сильного та вольового лідера, який здатний врятувати цілісність Росії і провести модернізацію країни [529, с. 18].

У період підготовки країн Центральної Європи до вступу до Європейського Союзу деякі російські аналітики прогнозували негативні наслідки для Росії. Насамперед, це пов'язувалося з переходом країн на європейське антимонопольне та антидемпінгове законодавство і введенням стандартів, які створювали бар'єри для російського експорту, поширенням на країни Центральної Європи квот на російські енергоносії, введенням Шенгенського режиму, скорочення російського експорту продукції машинобудування [485, с. 55]. Водночас політика Росії щодо країн Центральної Європи була демілітаризована та деідеологізована. Регіон розцінювався як «міст» до багатших країн Заходу і як своєрідна «буферна зона» між Європою та країнами СНД. Основними механізмами відновлення російського впливу в регіоні стали економічна співпраця, особливо у фінансовому та енергетичному секторах, а також посилення діяльності російських спецслужб [529, с. 135]. Саме через ефективне використання енергетичної залежності колишніх союзників і проникнення на їх ринки російських енергетичних компаній, Москва крок за кроком намагалася посилити політичну залежність країн регіону [578].

Після обрання В. Путіна президентом, пожвавлення відносин з країнами Центральної Європи демонстрували двосторонні візити міністрів закордонних справ, які відбувалися у 2000-2001 рр. В. Путін усвідомлював, що Москва повинна пристосуватися до розширення Європейського Союзу та використати всі можливості, які відкривалися для Росії. У той же час залишалася небезпека негативного впливу «європейського успіху» країн Вишеградської четвірки на країни пострадянського простору [529, с. 140].

16 квітня 2003 р. в Афінах керівництвом Польщі, Чехії, Словаччини та Угорщини був підписаний Договір про вступ до ЄС. Після завершення

процесу ратифікації 1 травня 2004 р. десять країн стали офіційними членами Європейського Союзу[780]. Таким чином статус країн Центральної Європи змінився із «західної периферії Сходу на східну периферію Заходу» [585, с. 113]. Нові члени ЄС стали суб'єктами надзвичайно складних економічно-політичних відносин між Росією та Євросоюзом, оскільки Європа відійшла від стратегії, яка передбачала пріоритетний статус Росії на пострадянському просторі [383, с. 16-17].

Здобувши повторну перемогу на виборах 14 березня 2004 р. [218], В. Путін та його оточення ще більше зміцнили свої позиції на російській політичній арені. Зовнішня політика Росії поступово набувала рис «прагматичної реімперіалізації». Правляча еліта, прагнучи бути глобальним гравцем і досягти поставленої мети, робила спроби обмежити американський вплив та нейтралізувати ЄС, зосереджуючись на двосторонніх зв'язках з окремими державами, встановлюючи зони «особливого впливу» вздовж своїх кордонів і стримуючи розширення західних інститутів, зокрема НАТО. Нова російська стратегія відкидала притаманні радянській епосі засоби – ідеологічну спорідненість, військову силу та встановлення «дружніх» урядів. Першочергове завдання став вплив на зовнішню політику та політику безпеки окремих держав, які або залишаються нейтральними, або підтримують російську «реімперіалізацію» [529, с. 4]. Водночас використовуючи філософію прагматизму, В. Путін прагнув залучитися підтримкою західних держав у процесі визнання Росії великою державою та важливим гравцем на міжнародній арені. Нова політична еліта намагалася відійти від звичної риторики протидії розширення НАТО на Схід і проблем розміщення систем протиракетної оборони. Робилися спроби побудувати нові механізми співпраці у таких сферах як боротьба з тероризмом та енергетичне співробітництво [604, с. 137]. Напередодні російсько-американського саміту в Братиславі у лютому 2005 року В. Путін у своєму інтерв'ю словацьким ЗМІ заявив, що Росія є великою і «системостворюючою» державою, а критика внутрішньополітичних процесів

з боку Заходу має на меті послабити російську державність для того щоб маніпулювати країною [475].

Важливим моментом у відносинах Росії та Заходу став виступ В. Путіна на Мюнхенській конференції з питань безпеки 10 лютого 2007 р. Президент Росії чітко заявив про свою незгоду з існуючою системою міжнародних відносин наголошуючи, що «система права … Сполучених Штатів … нав'язується іншим державам». На його думку «… для сучасного світу однополярна модель є неприйнятною» в той час, коли «міжнародний ландшафт» швидко поповнюється новими впливовими гравцями. Путін також виступив із різкою критикою дій НАТО й звинуватив Захід у недотриманні своїх зобов'язань щодо врахувань інтересів безпеки Росії у Центральній Європі після ліквідації Організації Варшавського договору [622].

Виступ В. Путіна викликав чимало дискусій і занепокоєння серед західних політиків по обидва боки Атлантики. Міністр закордонних справ Чехії К. Шварценберг, оцінюючи виступ російського президента, висловився наступним чином: «Ми повинні подякувати президенту Путіну, який … ясно та переконливо довів, чому НАТО повинно розширюватися». «Мюнхенська промова» В. Путіна згодом лягла в основу нової концепції зовнішньої політики Російської Федерації.

Перемога на президентських виборах Д. Медведєва 2 березня 2008 р. не змінила загального курсу ведення зовнішньої політики Росії. Політика нового президента стала логічним продовженням політики попереднього керівника Кремля.

15 липня 2008 р. Д. Медеведєв схвалив нову «Концепцію зовнішньої політики Російської Федерації» [210]. Якщо у концепції 2000 р. зазначалося, що Росія повинна переосмислити свою зовнішню політику, то вже у концепції 2008 р. констатується зміцнення ролі держави на міжнародній арені і підкреслюється, що «нова Росія, ставши на твердий ґрунт національних інтересів, здобула повноцінну роль у глобальних справах». У

документі зазначається, що на зміну блоковим підходам до вирішення міжнародних проблем приходить мережева дипломатія, в основі якої знаходяться гнучкі форми участі у багатосторонніх структурах. Автори впевнено стверджують, що глобальна конкуренція переходить в цивілізаційний вимір і за цих умов «історичний Захід», втрачаючи контроль над світовими процесами прагне «стримувати» Росію в її розвиткові. У цій ситуації єдиним центром регулювання міжнародних відносин в XXI ст. мала б бути Організація Об'єднаних Націй при збереженні статусу п'яти постійних членів Ради Безпеки. Зміцнення ролі міжнародного права та послаблення фактору сили у міжнародних відносинах на яких так наполягали автори документу виявилися фікцією. Війна з Грузією у серпні 2008 р. засвідчила, що президент Д. Мєдвєдєв відкрито порушує ним самим затверджені принципи зовнішньої політики Російської Федерації.

Нова концепція передбачала, що Росія буде розвивати відносини з Європейським Союзом, як одним із основних торгово-економічних та зовнішньополітичних партнерів. Розвиток взаємовигідних двосторонніх зв'язків з провідними європейськими країнами розглядається як важливий механізм забезпечення національних інтересів держави. Політика Росії щодо країн Центральної Європи сформульована одним реченням: «Росія відкрита для подальшого розширення прагматичного і заснованого на взаємній повазі співробітництва з країнами Центральної, Східної та Південно-Східної Європи, з урахуванням реальної готовності до співпраці кожної з них». Щодо НАТО, то у цьому питанні позиція Росії залишалася незмінною: «Росія негативно ставиться до розширення НАТО … та наближення військової інфраструктури НАТО до російських кордонів» [210].

У «Стратегії національної безпеки Російської Федерації до 2020 р.», затвердженій указом президента від 12 травня 2009 р. зазначалося, що «Росія поборола наслідки системної політичної та соціально-економічної кризи кінця XX ст.». Перехід від блокового протистояння до багатовекторної дипломатії, а також прагматичне використання ресурсного потенціалу Росії

розширили вплив та зміцнили позиції держави на світовій арені. Автори документу стверджують, що на сучасному етапі складається нова геополітична картина – з'являються нові регіональні центри економічного та політичного впливу. Система міжнародної безпеки, на їх думку, перебуває під загрозою через надмірну орієнтацію на Організацію Північноатлантичного договору. Росія вважає неприйнятним просування блоку до її кордонів і вимагає врахування її «законних інтересів» у регіоні. Що ж стосується співпраці з Європейським союзом, то в тексті зазначається, що Росія виступає за поступове формування спільних просторів у сферах економіки, зовнішньої та внутрішньої безпеки, економіки, освіти, науки, культури і формування спільної системи безпеки [223].

Розширення НАТО розцінюється як одна з основних військових загроз Росії і у «Військовій доктрині Російської Федерації», затвердженій указом президента 5 лютого 2010 р. Документ передбачав застосування збройних сил для захисту російських громадян, які знаходяться за межами держави. Рішення про застосування військової сили мав право прийняти президент Російської Федерації [192]. Ці положення були використані політичним та військовим керівництвом Росії для оправдання анексії Криму та розв'язання війни на сході України.

Амбіційні та жорсткі заяви російського керівництва не залишилися поза увагою Вашингтону. Вартим уваги є формулювання основних напрямків стратегічного партнерства з Росією у новій «Стратегії національної безпеки» ,затвердженій у травні 2010 р.: «США зацікавлені в сильній, мирній та процвітаючій Росії, яка поважає норми міжнародного права… Сподіваючись на співпрацю Росії, як відповідального партнера в Європі та Азії, ми будемо підтримувати суверенітет та територіальну цілісність держав, які межують з Російською Федерацією» [280].

Що ж стосується самого регіону Центральної Європи, то після вступу до ЄС, спостерігається значне послаблення інтеграційних процесів між цими країнами. Вступ Словаччини до зони євро у 2009 ще більше посилив ці

розбіжності [432]. Прихід до влади проросійських сил та чолі з Р. Фіцо у Словаччині у 2006 та 2012 рр. та перемога В. Орбана в Угорщині в 2010 р. є яскравим підтвердженням посилення впливу Москви в регіоні.

Очікуваною та прогнозованою була чергова перемога В. Путіна на президентських виборах 4 березня 2012 р. з результатом у 63,6 % голосів. Наглядачі ОБСЄ наголошували на використанні адміністративного ресурсу та численних фальсифікаціях під час проведення голосування [219].

В. Путін продовжував втілювати у життя своє бачення подальшого розвитку світової політики. Про багатовекторність в умовах поліцентричної системи міжнародних відносин йдеться в указі президента Росії від 7 травня 2012 р. «Про заходи щодо реалізації зовнішньополітичного курсу Російської Федерації» [228] і в «Концепції зовнішньої політики Російської Федерації», затвердженій 12 лютого 2013 р. [209]. Нова концепція зовнішньої політики змальовує російське бачення системи міжнародних відносин і роль Росії на міжнародній арені. Як зазначають автори документу, «історичний Захід» втрачає свій економічний та політичний потенціал, в той час як все більшої ваги набуває Азійсько-Тихоокеанський регіон. Прагнення ж західних країн зберегти свої позиції неминуче призведе до глобальної конкуренції та підриву міжнародних відносин. Глобальна конкуренція, на думку творців концепції, вперше у новітній історії набуває цивілізаційного виміру і виражається у боротьбі цінностей і моделей розвитку. Важливу роль на сучасному етапі відіграє регіональна інтеграція, у рамках якої регіональні центри беруть на себе відповідальність за економічну та політичну ситуацію в регіоні.

Отже, Росія презентує себе як ключового гравця міжнародних відносин і регіональний центр сили, заявляючи про своє право контролювати економічні й політичні процеси в регіоні. Окрім того, автори документу змальовують Росію як протилежну Західному світові цивілізацію, наголошуючи на традиційних духовних цінностях і потребі поширення російської мови та культури, підтримці російської діаспори. У документі

також йдеться про зростаючу роль фактору «м'якої сили» у міжнародних відносинах. Проте сама ж Росія впевнено продовжує вирішувати власні зовнішньополітичні проблеми та суперечки застосовуючи методи прямого військового втручання чи грубого тиску.

Особливий акцент робиться на необхідності переводу в юридично обов'язкову форму декларацій про неподільність безпеки, незалежно від приналежності держав до тих чи інших військово-політичних союзів. Прагнучи до створення єдиного економічного та гуманітарного простору на Євразійському континенті, Росія намагається поглиблювати співробітництво з Європейським Союзом в економічній, правовій, гуманітарній, енергетичній сферах та у галузі безпеки. Як зазначають автори документу, перспективним завданням є побудова єдиного ринку з Європейським Союзом, а також пом'якшення візового режиму між Росією та ЄС. Відносини з Північноатлантичним альянсом і надалі розвиватимуться лише за умов врахування інтересів Росії [209].

Нова концепція зовнішньої політики Російської Федерації є своєрідним викликом, як для «історичного Заходу», так і для країн пострадянського і постсоціалістичного простору. Росія у відкритий спосіб заявляє про своє прагнення відновити втрачені економічні та політичні сфери впливу і послабити вплив США в Європі, заявляючи про особливі відносини з провідними європейським країнами, просуваючи енергетичне й економічне співробітництво та протидіючи посиленню позицій НАТО.

Події 2014 р. похитнули існуючу систему міжнародних відносин. Анексія Росією півострова Крим у березні 2014 р. була гостро засуджена Західним світом, однак В. Путін у своїй промові 18 березня 2014 р. акцентував увагу на діях західних країн, які, на його думку, проводять політику стримування Росії. Російський президент переконаний, що Захід керується не міжнародним правом, а правом сильного і нав'язує свій спосіб життя іншим народам [657]. Подальші події пов'язані із військовими діями на сході України та участі у них російських військових стали для країн-

членів ЄС справжнім випробуванням на вірність ідеям «єдиної Європи». У той час, як Польща і країни Балтії активно виступили за рішучі санкції проти Росії, решта країн регіону перешкоджала прийняттю подібних рішень, мотивуючи це негативним економічними наслідками для національних економік. Проросійська риторика притаманна Р. Фіцо, В. Орбану, М. Земану, які неодноразово у своїх публічних виступах і коментарях піддавали сумніву політику Європейського Союзу щодо Росії. Отже, можна зробити висновок про певні успіхи російської зовнішньої політики в цьому регіоні та щодо кризи у відносинах між країнами Центральної Європи.

2.3. Методологія дослідження

Проблеми пов’язані із пошуком методології, яка б найбільше відповідала вимогам часу і забезпечувала високий рівень наукового пізнання є одними з найважливіших в історичній науці, оскільки саме методологія передбачає формування наукових знань та їх соціальної значущості. Методологія історичної науки тісно пов’язана з філософією, яка вивчає загальні підходи до процесу пізнання об’єктивного світу, а також рівні, етапи та засоби наукового пізнання.

У сучасному науковому розумінні методологія – це сукупність підходів, способів, методів, прийомів і процедур, які застосовуються у процесі наукового пізнання, це галузь теоретичних знань і уявлень про сутність і форми, закони, порядок та умови застосування підходів та методів спрямованих на вивчення реальності. Методологія формується, як на підставі загальних принципів пізнання, так і під впливом особливостей предмета дослідження, які визначають сукупність методів дослідження [436, с. 37].

Процес пізнання об’єктивного світу завжди здійснюється за допомогою випробуваних часом методів. Вірне розуміння об’єкта, що вивчається, може бути отримано тільки за умови правильного підходу до його вивчення, тільки за допомогою певних методів дослідження. Серед множини методів

досліднику необхідно обирати найефективніший з точки зору вирішення конкретних теоретичних і практичних завдань. Це надає методології аксіологічний, ціннісний аспект, спонукаючи оцінювати методи як з точки зору їх об'єктивності, так і їх ефективності [458, с. 599-604].

На сьогоднішній день історичні знання формують найбільший пласт наукових знань сучасної цивілізації. Аналіз величезної кількості фактів та подій вимагає чітких підходів до побудови історичного дослідження. Таким чином, методологія історії є теоретичним вираженням практики конкретно-історичного дослідження у вигляді методів, принципів, наукових історичних понять. Методологія дає можливість осмислено ставитися до історичного пізнання, розробляти і свідомо застосовувати прийоми, способи, теоретичні принципи аналізу загальних та конкретно-історичних проблем [482, с.3].

За останнє десятиліття в українській історичній науці відбулися суттєві зміни. Після багатьох років панування офіційної методологічної доктрини з'явилися перспективи вільного вибору методологічної орієнтації для кожного дослідника [397, с.7].

Дослідження процесу становлення та розвитку системи словацько-російського міждержавного співробітництва вимагає застосування різних методологічних підходів не тільки історичної , але й інших суспільних наук.

Важливі геополітичні трансформації, які відбулися у кінці XX ст. зумовили переформатування всієї системи міжнародних відносин та значні зміни у внутрішньополітичному і зовнішньополітичному житті, як Російської Федерації, так і Словацької Республіки, яка здобула незалежність у 1993 р. Все це вимагає пошуку нової методологічної концепції для дослідження складних процесів, які охопили країни регіону та аналізу їх місця у системі міжнародних відносин. Для вирішення даної проблеми нами було використано комплексний підхід, який передбачає застосування засад конкретно-історичного аналізу і концептуальних положень теорії міжнародних відносин.

На зламі XX та XXI століття ми є свідками того, як традиційна наука про міжнародні відносини, цариною якої було вивчення взаємодії держав на міжнародній арені зазнає дедалі більших змін. В умовах глибокої перебудови всієї системи міжнародних відносин та посиленням впливу локальних систем у світовій політиці важливо оцінювати процеси міждержавних відносин, як об'єктивно закономірний, але і суб'єктивний процес, який ставить в центр уваги проблему політичного вибору, обрання певного зовнішньополітичного вектору.

На сьогоднішній день класичними напрямками теорії міжнародних відносин є політичний ідеалізм та політичний реалізм. Політичний ідеалізм розглядає міжнародні відносини з погляду абстрактних морально-етичних ідеалів і правових норм. Прихильники цього підходу обґрунтовують твердження про те, що конфлікти між країнами можуть вирішуватися за допомогою міжнародного законодавства і за посередництвом міжнародних організацій, а пріоритетом міжнародної політики повинен бути розвиток взаємовигідного співробітництва. Ідеї політичного ідеалізму ґрунтовно викладені в праці американських вчених Г. Кларка та Л. Б. Сона «Досягнення світового миру через міжнародне право» [415] і простежуються у поглядах З. Бжезинського [356].

Політичний реалізм, натомість, змальовує міжнародні відносини як постійну боротьбу між державами задля забезпечення власних національних інтересів та розширення сфер впливу, нарощування сили та послаблення інших держав. Всі ці завдання реалізуються за допомогою військової стратегії та дипломатії. Основні положення політичного реалізму були сформульовані Г. Моргентау [446] і розвивалися такими вченими як Р. Арон [352], Е. Карр [407], Г. Кісінджер [560].

Дослідження процесу формування зовнішньополітичної концепції Російської Федерації засвідчує, що на початковому етапі російська зовнішня політика містила в собі елементи політичного ідеалізму, проте з середини 90-х рр. XX ст. зовнішня політика будується на засадах концепції політичного

реалізму. Що стосується зовнішньої політики Росії щодо Словацької Республіки, то очевидним є висновок про те, що вона реалізується виключно з позицій збереження і посилення впливу Російської Федерації у регіоні. Для цього використовуються, як дипломатичні важелі, так і засоби економічного та енергетичного тиску.

У ході дослідження даної проблеми автор здебільшого спирався на концепцію політичного реалізму, однак намагався уникати абсолютизації одного з підходів, намагаючись врахувати всі фактори й особливості досліджуваного процесу.

Міжнародні відносини є складною системою, елементи якої знаходяться у постійній взаємодії. Оскільки метою даного дослідження є аналіз всіх особливостей процесу становлення, формування та розвитку словацько-російських міждержавних відносин, нами застосовувався системний підхід.

У загальнофілософському епістологічному розумінні системний підхід полягає у розгляді предметів дійсності як взаємопов'язаних систем і складається із сукупності пов'язаних між собою частин [409, с. 235]. Система є динамічною єдністю, організованою у єдине ціле процесом взаємодії, що постійно змінюється. Ці зміни стосуються всіх елементів системи і зв'язків між ними.

Вивченню системного підходу у міжнародних відносинах присвячено численні праці таких відомих вчених як С. Фрілендер, Р. Коєн, Ф. Браяр, Р. Арон, М. Каплан, М.-Р. Джалілі [505, с. 126-135]. В українській історичній науці дану проблему досліджують О.А. Коппель та О.С. Пархомчук [426], які працюють в Інституті міжнародних відносин Київського національного університету ім. Т. Шевченка.

Системний підхід передбачає існування багаторівневих підсистем єдиної міжнародної системи, у рамках яких будуються і розвиваються відносини між окремими державами. Таким чином, словацько-російські міждержавні відносини є структурним елементом кількох підсистем.

Враховуючи той факт, що Росія протягом останніх років презентує себе, як регіонального лідера на євразійському континенті, а Словацька Республіка з 2004 р. є членом Європейського Союзу та Північноатлантичного альянсу, словацько-російські відносини не можна розглядати без урахування якості та інтенсивності відносини між Росією, США та ЄС. Приналежність Словаччини до Вишеградської четвірки, об'єднання, до якого входять колишні сателіти Радянського Союзу, вимагає від дослідника врахування місця даного регіону у політиці Росії та вивчення її інтересів і сфер впливу. Отже, системний підхід дозволяє нам простежити місце та роль словацько-російських міждержавних відносин у ієрархічній структурі світової політики, вивчити характер взаємовпливів та наслідків конкретних політичних рішень.

Оскільки міжнародні відносини є системою, яка перебуває у постійному розвитку, в ході дослідження автором використовувався діалектичний підхід, який передбачає розгляд предмета дослідження, враховуючи всі його взаємозв'язки та суперечності. У його основі лежить твердження про те, що «будь-який предмет, явище, система, як і весь світ взагалі, не просто змінюються, а завжди переходять у нові стани, що раніше не існували, ніколи не повторюють з абсолютною точністю стани, котрі вже існували» [458, с. 480]. Принципами діалектичного підходу є всебічний аналіз, дослідження об'єктів у розвиткові, охоплення всіх сторін об'єкта та конкретно-історичний підхід. Це дозволяє об'єктивно вивчати розвиток міждержавних відносин, виявляти їх рушійні сили та з'ясовувати розбіжності між окремими елементами.

Окрім підходів, які є загальними вихідними твердженнями, що стосуються найважливіших рис об'єкта, у ході історичного дослідження використовуються також принципи. Принципи є системою поглядів, що випливають із первинних уявлень про об'єкт дослідження. Це теоретичний початок, своєрідна точка відліку дослідження. Дане дисертаційне дослідження виконане на основі принципів структурування, об'єктивності та історизму.

Принцип структурування історичного матеріалу дозволяє краще дослідити внутрішньополітичні процеси, які відбувалися у Словацькій Республіці та Російській Федерації на зламі століть, зміни вектору зовнішньої політики обох держав та розстановку сил на міжнародній арені у визначених хронологічних рамках.

Принцип об'єктивності полягає у науковому баченні дійсності та її неупередженому пізнанні, що передбачає висвітлення процесів та явищ незалежно від наших суб'єктивних поглядів чи нахилів. Принцип об'єктивності передає реальний характер міжнародних відносин, рушійними силами яких є певні закономірності, а не воля окремих індивідів. Наукова об'єктивність вивчення становлення та розвитку системи міждержавних словацько-російських відносин забезпечується неупередженістю автора, оскільки явища розглядаються з позиції українського дослідника. Більшість російських науковців, даючи оцінку відносинам Росії з країнами Центральної Європи не можуть позбутися наукових стереотипів попередньої епохи. Що ж стосується досліджень виконаних науковими співробітниками провідних академічних установ впродовж останнього десятиліття, то вони витримуються у дусі діючої державної ідеології, яка передбачає відновлення Росією втрачених позицій у світовій політиці. На відміну від російських науковців, словацькі дослідники є більш незалежними у своїх наукових пошуках, проте вони все ж несуть відбиток суб'єктивізму, враховуючи складні процеси, які відбуваються у словацькому суспільстві у нових геополітичних реаліях.

Принцип історизму полягає у дослідженні різноманітних явищ дійсності з позиції їх змін у часі та в ході розвитку історії та передбачає аналіз об'єкта дослідження у нерозривному зв'язку з конкретно-історичними умовами, в яких той перебуває. Принцип історизму тісно пов'язаний з такими фундаментальними філософськими категоріями, як час, простір, рух. Історія в цьому випадку постає постійним перетворенням майбутнього на теперішнє і теперішнього на минуле в результаті людської діяльності. Даний принцип

дозволив проаналізувати становлення та розвиток двосторонніх словацько-російських відносин у їх історичному розвиткові та в тісному зв'язку з конкретно-історичними умовами кінця XX – початку XXI століття.

Адекватний вибір наукових підходів і принципів на початку дослідження дозволяє підготувати ґрунт для підбору та використання необхідних для розкриття даної проблеми методів. За допомогою методів історик отримує нове знання і уточнює існуючі уявлення про події. У ході дослідження автор намагався здійснити неупереджений конкретно-історичний аналіз становлення і розвитку системи словацько-російського міждержавного співробітництва, застосовуючи загальнонаукові і конкретно-наукові методи дослідження. Обрані методи дозволили нам зібрати значний емпіричний матеріал, який включає дані економічних, соціологічних, правових досліджень, куди входить аналіз статистичних показників, дані соціологічних опитувань населення обох держав, вивчення документів.

Зупинимось докладніше на обґрунтуванні доцільності застосування зазначених методів дослідження відповідно до поставленої мети.

Повне та глибоке дослідження проблеми становлення та розвитку міждержавних відносин Словацької Республіки та Російської Федерації передбачає аналіз не тільки політичних відносин, але і економічного співробітництва. Для реалізації поставленого завдання автор використовував проблемно-хронологічний метод, який зумовив структурну побудову дослідження. Це дало можливість проаналізувати кожну сферу співробітництва з урахуванням всіх важливих чинників, розглянути процес у динаміці та провести внутрішню періодизацію.

Історико-генетичний метод полягає у послідовному розкритті властивостей і змін досліджуваної реальності в процесі її історичного розвитку. За природою генетичний метод є аналітично-індуктивним, а за формою вираження інформації – описовим. За допомогою історико-генетичного методу автор спробував розкрити причинно-наслідкові зв'язки формування і реалізації зовнішньої політики Словацької Республіки та

Російської Федерації, вивчити закономірності співробітництва й проаналізувати характер діяльності політичних еліт цих країн, враховуючи всі індивідуальні риси та особливості.

Історико-порівняльний метод широко застосовується в історичній науці. У процесі порівняння дослідникy відкривається можливість для пояснення історичних фактів і розкриття їх сутності. Застосування даного методу дозволило нам роаналізувати процес розвитку словацько-російських міждержавних відносин у його сутності та вивчити його особливості на кожному етапі.

Оскільки в ході дослідження нами використовувалась значна кількість статистичних матеріалів, для їх опрацювання застосовувався статистико-аналітичний метод. Це дозволило нам виокремити ключові елементи окремих процесів, показати їх взаємозв'язок та глибше розкрити сутність.

Для дослідження спільних та відмінних рис політичних систем Словацької Республіки та Російської Федерації автором використовувався метод компаративістики з урахуванням інституційного та функціонального підходу.

Важливим при дослідженні даної проблеми було використання загальнонаукових методів дослідження: індукції, дедукції, аналізу та синтезу,

Першочергове значення у теоретичних дослідженнях належить дедукції – методу пізнання, який базується на переході знання від загального до часткового, від закону до його прояву. Дедуктивний метод забезпечує достовірність логічного висновку у випадку істинності вихідних тверджень. Даний метод застосовувався в ході дослідження для побудови припущення про характер окремих зовнішньополітичних рішень, опираючись на знання про загальні особливості розвитку співробітництва між Словацькою Республікою та Російською Федерацією.

На відміну від дедукції, індуктивний метод заснований на умовиводах, які будуються від часткового до загального, від фактів до теоретичних висновків та узагальнень. Логічні висновки, отримані в ході індуктивного

дослідження не є необхідними і, як правило, мають вірогідний характер. Аналіз перебігу та наслідків окремих дипломатичних зустрічей та переговорів провідних словацьких та російських політичних діячів, вивчення діяльності спільних комісій та організацій та спільних економічних проектів дозволяє побудувати припущення про характер та динаміку словацько-російських міждержавних відносин від початку їх становлення. У контексті розгляду міжнародних процесів, розуміння характеру відносин між Словаччиною та Росією допомагає розкрити розстановку сил між ключовими гравцями у європейські та світовій дипломатії.

Важливе значення для розкриття даного дослідження, яке ґрунтується на системному підході мають методи аналізу і синтезу. Аналіз – це метод пізнання, за допомогою якого предмет, що вивчається, розділяється на складові частини, які вивчаються окремо як частини єдиного цілого. У аналітичному дослідженні окремі частини можна порівнювати між собою, виокремлювати випадкове від необхідного, виявляти взаємозв’язки та форми взаємодії частин, встановлювати ієрархічну структуру. Синтез – це метод сполучення складових елементів об’єкта, що вивчається, в єдине ціле. Застосування методу синтезу не обов’язково відтворює вихідну картину процесу чи явища. У результаті його застосування можуть створюватися нові процеси та явища. У науковій діяльності методи аналізу та синтезу доповнюють одне одного. Застосування методу аналізу дозволяло нам виокремлювати окремі аспекти політичного й економічного співробітництва між державами, особливості процесу прийняття зовнішньополітичних рішень у Словацькій Республіці та Російській Федерації, вивчити особливості внутрішньополітичного і соціально-економічного розвитку держав. Застосування автором методу синтезу допомогло побудувати цілісну картину словацько-російського міждержавного співробітництва і його місця у системі міжнародних відносин у визначений хронологічний період .

Отже, аналіз викладеного матеріалу дозволяє зробити висновки про те, що концептуальні підходи політичного керівництва, як Російської Федерації, так і Словацької Республіки щодо здійснення зовнішньої політики у регіоні Центральної Європи, починаючи з 90-х років XX століття змінювалися в залежності від внутрішньополітичної ситуації в кожній з держав.

У 90-х рр. керівництво Російської Федерації фактично ігнорувало країни Центральної Європи як партнерів у вирішенні важливих міжнародних питань і все ще продовжувало ставитися до них як до об'єктів, а не самостійних суб'єктів світової політики. Водночас у період перебування при владі В. Меч'яра, коли Словаччина будувала «особливі» партнерські відносини з Росією, співпраця з Польщею, Чехією та Угорщиною не відбувалася на належному рівні і не визначалася пріоритетним напрямком зовнішньої політики.

Після приходу до влади М. Дзурінди, пріоритетним визначався західний вектор зовнішньої політики держави. Саме тоді значно активізувалося багатостороннє співробітництво між країнами Центральної Європи, результатом якого стало успішне входження Угорщини, Польщі, Чехії та Словаччини до НАТО і ЄС, що остаточно змінило геостратегічне значення регіону. Таким чином, відносини Росії з країнами Центральної Європи не можна розглядати без урахування відносин обох сторін з США та Західною Європою, оскільки держави регіону входять до євроатлантичних структур і їх зовнішня політика здійснюється в рамках єдиної європейської політики, або ж політики НАТО. Після приходу до влади В. Путіна значні зусилля російської політичної еліти були докладені для пожвавлення економічної співпраці з регіоном. Особлива увага приділяється питанню збереження енергетичної залежності цих держав та використання у інтересах Росії транзитного статусу багатьох із них.

На сьогоднішній день можемо стверджувати про певні успіхи у процесі посилення російського впливу в регіоні, що яскраво засвідчили події 2014 р. У той час, як лідери Польщі активно засуджували анексію Криму та

розв’язання війни в Україні, позиції та висловлювання представників інших центральноєвропейських держав відображали проросійську позицію.

Отже, урахування всіх концептуальних та методологічних підходів, які випливають з мети й завдань даного дослідження дозволило нам висвітлити і поетапно проаналізувати процес становлення і формування дипломатичних та економічних зв’язків між Словацькою Республікою та Російською Федерацією.

У ході роботи над даною проблемою автором застосовувався комплексний підхід, що дозволило поєднати інструментарій історії та теорії міжнародних відносин, країнознавства, економіки, політології, геополітики.

За допомогою системного підходу вдалося дослідити складний комплекс взаємозалежних стосунків між досліджуваними державами та ключовими гравцями на міжнародній арені, а також місце і роль регіону Центральної Європи у світовій політиці.

Універсальним загальнофілософським підходом, який дозволив автору об’єктивно вивчати рушійні сили складного процесу формування міждержавного співробітництва та його місця у системі міжнародних відносин виступала діалектика.

Використання принципів структурування, об’єктивності та історизму дозволило здійснити неупереджене конкретно-історичне дослідження з чіткою логічною структурою, елементи якого органічно поєднані між собою.

Застосування загальнонаукових та конкретно-історичних методів пізнання дало нам можливість опрацювати значну кількість емпіричного матеріалу та детально відтворити і проаналізувати процес налагодження контактів, формування договірно-правової бази й реального стану справ словацько-російського співробітництва у політичній та економічній сфері.

РОЗДІЛ 3
ФОРМУВАННЯ СИСТЕМИ СЛОВАЦЬКО-РОСІЙСЬКИХ ЗОВНІШНЬОПОЛІТИЧНИХ ВІДНОСИН

Словацько-російські міждержавні відносини з моменту встановлення дипломатичних контактів 1 січня 1993 р. пройшли складний шлях розвитку. На становлення та формування співробітництва впливав ряд факторів, спричинених внутрішньополітичними процесами всередині обох держав, а також змінами у європейській та світовій системі міжнародних відносин. Словацько-російське співробітництво не може розглядатися як процес взаємодії двох рівноправних партнерів, оскільки Росія є регіональним центром сили, а Словаччина – невеликою державою з п'ятимільйонним населенням. Роль невеликих за розмірами держав завжди визначають фактори, які знаходяться в прямій залежності від міжнародної обстановки і такі країни, через свою незначну потужність з позиції сили, не можуть впливати на розвиток світової політики. Для проведення самостійної політики Словаччині бракує політичних та економічних важелів. Вплив держави на європейську політику можливий лише за умов союзу з іншими державами, в першу чергу, країнами регіону. Виходячи з даного твердження, дослідження словацько-російських міждержавних відносин неможливе без урахування зовнішньої політики Росії щодо країн Центральної Європи та розстановки сил між ключовими акторами світової політики.

§ 3.1 Становлення співробітництва Словацької Республіки та Російської Федерації у 1993 – 1998 рр.

Незалежна Словацька Республіка з'явилася на політичній карті світу 1 січня 1993 р. Цьому передувало голосування у парламенті ЧСФР 25 листопада 1992 р., за результатами якого з перевагою у три голоси був прийнятий федеральний закон про припинення існування Чехословаччини та утворення двох незалежних держав. Суверенітет Словаччини був

проголошений Словацькою Національною Радою ще 17 липня 1992 р., а прийняття Конституції відбулося 1 вересня 1992 р.

Після проголошення незалежності, у Словаччині розпочався складний процес формування органів влади. Функції парламенту виконувала обрана влітку 1992 р. Національна Рада, в якій абсолютна більшість голосів належала Руху за демократичну Словаччину (РЗДС). Відповідно посаду прем'єр-міністра отримав лідер цього політичного об'єднання – В. Меч'яр. 15 лютого 1993 р. парламент обрав першого президента Словаччини. Ним став М. Ковач. Його кандидатура була висунута Рухом за демократичну Словаччину і підтримана Партією лівих демократів, Словацькою національною партією (СНП), частиною Християнського демократичного руху (ХДР), а також Угорською партією [380, с. 304].

У сфері зовнішньої політики політичне керівництво з перших днів декларувало курс на інтеграцію до європейських та євроатлантичних структур. Підтримку прозахідному вектору зовнішньої політики проголосили всі політичні сили включно із Рухом за демократичну Словаччину. Що ж стосується внутрішньополітичного розвитку Словаччини у 90-х рр., то він характеризується нестабільністю, боротьбою за владу всередині правлячих партій та значної кількості політичних сил, що гальмувало процес проведення реформ у країні.

Дипломатичні відносини між Росією та Словаччиною були встановлені 1 січня 1993 р. Послом Росії у Словаччині був призначений С. Ястржембський. Його вважають основним архітектором словацько-російських відносин середини 90-х р. XX ст. Згодом дипломат працював помічником президента Росії та спеціальним представником президента з питань розвитку відносин з ЄС [701]. В цей час консулом Генерального консульства Російської Федерації, а пізніше радником-посланником посольства був О. Громов, який у 2000 р. був призначений прес-секретарем президента В. Путіна. В роки, коли остаточно завершувався поділ Чехії та

Словаччини С. Ястржембський та О. Громов представляли інтереси Росії в цьому процесі [702].

На початковому періоді становлення та розвитку словацько-російських відносин було укладено майже 70 двосторонніх угод та договорів. Цей показник є дуже високим у порівняні з іншими країнами регіону і свідчить про неабияку зацікавленість обох сторін у посиленні співпраці [792].

24-25 березня 1993 р. відбувся візит В. Меч'яра до Москви. Там словацький прем'єр міністр зустрічався з В. Черномирдіним та Б. Єльцином. На зустрічі обговорювалися питання економічної співпраці обох країн та поставок російських енергоносіїв до Словаччини. В ході візиту відбулася також зустріч міністрів закордонних справ обох країн А. Козирєва та Й. Моравчика [41, арк. 3].

В. Меч'яр активно наголошував на потребі тісніших економічних та політичних зв'язках з Росією для того, щоб мінімізувати негативні наслідки від розпаду РЕВ. Через це виникали гострі суперечки з міністром закордонних справ М. Княжко, заступником голови РЗДС, який виступав за посилення співробітництва із західними країнами. Під натиском прем'єр-міністра М. Княжко подав у відставку і разом з іншими депутатами вийшов з РЗДС. Новим міністром закордонних справ 19 березня 1993 р. був призначений Й. Моравчик. У травні 1993 р. коаліція втратила підтримку більшості і лише завдяки формуванню нової коаліції, яка складалася з Руху за демократичну Словаччину та Словацької національної партії вдалося уникнути позачергових парламентських виборів.

У травні 1993 р. Словаччина та Росія уклали договір про економічне та науково-технічне співробітництво. Документ передбачав поглиблення словацько-російської співпраці у сфері енергетики, будівництва, сільського господарства, конверсії підприємств військово-промислового комплексу, використання природних ресурсів. У договорі також вказувалося на необхідності створення міжурядової комісії, до якої увійшли б представники промислових кіл обох країн [2, арк. 1-8]. 23 серпня 1993 р. відбувся другий

візит В. Меч'яра до Москви [32, арк. 2]. Тоді Словаччина єдиною з країн Центральної Європи приєдналася до так званої Сургутської угоди, укладеної в березні того ж року, яка передбачала створення галузевої організації країн СНД, орієнтованої на використання та переробку російського газу та нафти. Участь Словаччини у цьому проекті остаточно закріпила залежність країни від поставок російських енергоносіїв і була вигідна, в першу чергу, великим енергетичним компаніям [542, с. 14].

26 серпня 1993 р. у Братиславі були підписані договір про дружні відносини та договір про військове співробітництво. Договір про дружні відносини та співробітництво між Російською Федерацією та Словацькою Республікою відображає геополітичні реалії початку 90-х років, коли відбувалося становлення нової системи міждержавних відносин, формування зовнішньої політики молодої Словацької Республіки та пошук Росією нової ролі на міжнародній арені. З одного боку, документ декларує прагнення сторін до забезпечення миру, зміцнення безпеки та розвитку співробітництва в Європі, а також бажання подолати наслідки «холодної війни» і розпочати новий етап двосторонніх відносин. Дається негативна оцінка подіям 1968 р. та тривалому перебуванню радянських військ на чехословацькій території. Передбачалися активні політична, економічна, культурна, наукова та міжрегіональна співпраця, взаємозв'язки у сфері енергетики та інформаційних технологій, а також захист прав національних та етнічних меншин [7, арк. 1-9]. Проте відповідно до умов договору Словаччина зобов'язувалася надавати перевагу не регіональним організаціям безпеки, як, наприклад, НАТО, а загальноєвропейським і менш розділюючим на зразок ОБСЄ, яка відкрита для всіх охочих, але ні для кого не є достатнім авторитетом. Відразу зрозуміло, що дані умови були вигідними, насамперед, Росії. Заслуговує на увагу той факт, що подібні положення щодо загальноєвропейської архітектури безпеки відсутні у договорах з іншими країнами регіону.

Угода про військове співробітництво, підписана міністрами оборони П. Грачовим та І. Андрейчаком, передбачала, що у рамках списання боргу колишнього СРСР Росія поставить до Словаччини п’ять літаків МіГ-29 та запчастини для діючої військової техніки на суму 180 млн. дол. США [1, арк. 1-9]. Це означало посилення військово-технічного співробітництва Росії та Словаччини в майбутньому і не зовсім відповідало проголошеним пріоритетам євроатлантичної інтеграції.

З огляду на складну внутрішньополітичну ситуацію всередині Росії восени 1993 р., підписання цих угод стало великою помилкою молодої словацької дипломатії. Розстріл парламенту в жовтні 1993 р. та зміст нової військової доктрин Російської Федерації, затвердженої 2 листопада 1993 р., засвідчували кардинальні зміни у внутрішній та зовнішній політиці Росії. Це означало, що словацько-російські відносини набули нового значення, яке не передбачалося раніше укладеними домовленостями [542, с. 22-23].

У той же час 4 жовтня 1993 р. в Люксембурзі В. Меч’яр підписав Угоду про асоціацію Словаччини з Європейським Союзом. Документ передбачав поетапне розширення економічного співробітництва Словаччини та ЄС, а також розвиток демократичних інститутів всередині країни, захист прав і свобод громадян та розбудову ринкової економіки відповідно до основоположних принципів європейської спільноти [711]. Угода вступила в силу 1 лютого 1995 р. [709]. Проте політичні декларації словацького прем’єр-міністра не відповідали реальним діям.

Початок 1994 р. ознаменувався новою політичною кризою в Словаччині. Вихід з РЗДС Р. Ковача та Й. Моравчика, а також посилення протистояння між прем’єр-міністром та президентом остаточно підірвали позиції уряду. Таємним голосуванням парламент висловив недовіру прем’єр-міністру і уряд подав у відставку. Таким чином, РЗДС та СНП перейшли в опозицію, а нову коаліцію сформували Партія лівих демократів, Християнський демократичний рух, Альянс демократів, Національно-демократична партія, яку заснували колишні члени СНП. 15 березня 1994 р.

було сформовано новий уряд, який очолив Й. Моравчик. Новий прем'єр-міністр з самого початку перебування при владі зробив акцент на прозахідному векторі зовнішньої політики уряду та відмежуванні від конфронтаційної та авторитарної політики В. Меч'яра. Президент М. Ковач також демонстрував підтримку уряду і висловлював сподіваннях, що новий уряд сприятиме покращенню іміджу Словаччини за кордоном та прискорить входження країни у євроатлантичні структури [579].

За результатами позачергових парламентських виборів, які відбулися 30 вересня – 1 жовтня 1994 р. РЗДС здобув майже 35 % голосів, у той час як ХДР – лише 10,08 %, а Демократичний союз всього 8,57 % [728]. За результатами тривалих переговорів була сформована коаліція, до якої увійшли РЗДС, Об'єднання робітників Словаччини та Словацька національна партія. Об'єднання робітників Словаччини рішуче заперечувало інтеграцію країни до ЄС та НАТО, розвиток ринкової економіки, а націоналістично налаштована Словацька національна партія виступала проти приватизації і будь-яких поступок угорській меншині в Словаччині [504, с. 246-247]. Першими кроками нового уряду стала призупинення програми приватизації, яку розпочав попередній уряд, заміна генерального прокурора, встановлення повного контролю над національним радіо та телебаченням. Всі ці кроки викликали посилення політичної напруги всередині країни та різку критику як в США [782] так і в Європі [583].

У програмі нового уряду, яка була представлена у січні 1995 р. проголошувався курс на подальшу інтеграцію до європейських та євроатлантичних структур. Співпраця з Росією згадувалася лише в контексті відносин з країнами СНД і передбачала виключно «розвиток взаємовигідної економічної співпраці». Про політичну чи військово-технічну співпрацю не було сказано жодного слова [293].

Не зважаючи на це, у березні 1995 р. до Словаччини прибула делегація з Росії на чолі з секретарем Ради Безпеки Російської Федерації О. Лобовим. За результатами двосторонніх зустрічей представників ВПК обох країн було

підписано Договір про співпрацю між міністерствами оборони Словаччини та Росії щодо плану співпраці на 1995 р. та Висновки спільних переговорів щодо озброєння і майбутнього співробітництва. Підписані домовленості містили положення про взаємний обмін інформацією щодо модернізації та нововведень у військовій галузі. Також сторони досягли домовленості стосовно створення словацько-російського холдингу з виробництва моторів РД-35 для літаків Як 130 в Поважській Бистриці та спільного словацько-російського заводу з ремонту літаків в Тренчині. Велися переговори щодо врегулювання питання погашення Росією боргу колишнього СРСР за рахунок поставок спеціальної військової техніки та розширення наукової співпраці у військово-технічній сфері [542, с. 20-21].

Під час сесії Європейського Союзу в Каннах 26-27 червня 1995 р. В. Меч'яр подав офіційну заявку про вступ Словаччини до ЄС. У меморандумі, який супроводжував дану заяву, Словаччина зобов'язувалася координувати з Брюсселем свої дії з питань зовнішньої політики та політики безпеки ще на етапі асоціації з Європейським Союзом [791].

Проте західні партнери піддавали все більшій критиці внутрішньополітичний розвиток країни, утиски прав національних меншин, обмеження свободи слова та особливі відносини з Російською Федерацією [559; 767]. 15 листопада 1995 р. Європейський парламент у своїй резолюції наголосив на недемократичному стилі правління прем'єр-міністра, недотриманні прав людини та дискримінацію угорського населення в Словаччині. 23 січня 1996 р. Європейська комісія передала Європейській Раді пропозицію про скасування середньострокової фінансової допомоги Словаччині [304].

Для Словаччини почався час неприйняття країни Заходом та повернення політичної еліти обличчям до Росії. Причиною цього стала різка критика стилю правління В. Меч'яра демократичними державами. Представники правлячої коаліції усвідомлювали, що при дотриманні існуючого внутрішньополітичного курсу, здійснення євроатлантичних

прагнень Словаччини є неможливим. Саме тому було прийнято рішення переконати населення в тому, що західна модель розвитку не підходить для Словаччини. Поширеною стає ідея «третього шляху», яку підтримували російські правлячі кола, зацікавлені у збереженні правлячого режиму з ряду політичних та економічних причин [452, с. 98-99].

Словаччина все більше відставала від своїх сусідів у сфері системних перетворень – приватизації, реформі банківського сектору, створенні фондового ринку. Через повільність інституційних перетворень та відсутність серйозний іноземних інвестицій затримувалася структурна реорганізація реального сектору економіки [504, с. 253].

За час перебування В. Меч'яра на посту прем'єр-міністра значно погіршилося міжнародне становище Словаччини і загострилися відносини з сусідніми країнами, зокрема з Чехією та Угорщиною. Попри те, що в урядовій програмі проголошувався курс на європейську інтеграцію, поведінка прем'єр-міністра не сприяла реалізації даної цілі. В Європі його починають сприймати на рівні з С. Мілошевичем та О. Лукашенком [506, с. 392]. Зовнішній борг Словаччини зріс з 4,3 млрд. дол. у 1994 р. до 11,9 млрд. дол. у 1998р. [506, с. 393].

У той же час створювалися умови для широкої співпраці Росії та Словаччини в галузі атомної енергетики, військово-промислового та будівельного комплексів, залізничного транспорту та співробітництва на регіональному рівні. У взаємній торгівлі діяв режим найбільшого сприяння. З 1995 р. Словаччина розповсюджує на торгівлю з Росією режим Генеральної системи преференцій – на імпорт з Російської Федерації діють нульові або наполовину знижені ставки митного тарифу [504, с. 270]. Уряд В. Меч'яра не вжив потрібних заходів для обмеження ролі Росії в ресурсозабезпеченні словацької економіки. Це дозволило Росії утримувати монополію в поставках на словацький ринок енергоресурсів і перевести свій експорт на довгострокову основу. На основі підписаного в 1997 р. контракту Росія

стабілізувала умови транзиту через територію Словаччини природного газу в Західну Європу [504, с. 271].

Надмірна орієнтація Словаччини на Росію у питаннях економічного та внутрішньополітичного розвитку мала своїм наслідком призупинення руху країни у напрямку євроатлантичної інтеграції. На Мадридському саміті НАТО у липні 1997 р. Словаччина не отримала запрошення в якості можливого кандидата на переговори про членство в альянсі. В квітні того ж року російський прем'єр-міністр В.С. Черномирдін у супроводі численної делегації здійснив офіційний візит в столицю Словаччини. Були підписані важливі угоди у сфері енергетики та поширення інформації, а також у військово-технічній галузі. Домовленість про співробітництво в галузі оборонної техніки регулювала взаємні поставки озброєння, спільні дослідження, координацію виробництва традиційних систем озброєння та інші питання. Квітневі домовленості, на думку деяких аналітиків, стали однією з найбільш вагомих причин виключення Словаччини з програми розширення НАТО на Схід. Російська сторона також виступила з власними гарантіями безпеки. Голова Національної партії Словаччини Я. Слота 10 квітня 1997 р. провів з російським посланцем С. Зотовим переговори щодо надання Словаччині гарантій нейтралітету з боку Російської Федерації. Гарантії нейтралітету були протягом року схвалені політичною елітою Росії і розглядались як можлива альтернатива інтеграції Словаччини до Північноатлантичного альянсу [531, с. 69].

Під час засідання в Люксембурзі 12-13 грудня 1997 р. Європейська Рада схвалила концепцію розширення Європейського Союзу [286]. Пропозицію розпочати процедуру прийому до ЄС отримали Кіпр, Угорщина, Чехія, Польща, Словенія, Естонія. Інтеграція Словаччини до ЄС була призупинена.

З огляду на численні зовнішньополітичні невдачі уряду, ситуація всередині країни ставала все більш напруженою. 4 вересня 1997 р. у словацькому місті Мартіні відбулася конференція п'яти опозиційних партій,

які створили так звану Словацьку демократичну коаліцію (СДК) з метою усунення на виборах уряду В. Меч'яра [395, с. 81].

Отже, в середині 90-х рр. XX століття, у період перебування при владі уряду В. Меч'яра словацько-російські відносини розцінювалися Росією як «взірцеві для інших країн Центральної Європи». Однак, недемократичний стиль правління прем'єр-міністра, невдачі уряду у зовнішньополітичній сфері та погіршення економічної ситуації в країні посилювали спротив суспільства та сприяли консолідації опозиційних проєвропейських сил.

§ 3.2 Еволюція словацько-російських відносин у 1998 – 2006 рр.

За результатами парламентських виборів 25-26 вересня 1998 р. Рух за демократичну Словаччину В. Меч'яра набрав тільки 27 % голосів, в той час як опозиційний блок – 57 % [729]. 28 жовтня 1998 р. була підписана коаліційна угода між Словацькою демократичною коаліцією, Партією лівих демократів, Партією угорської коаліції та Партією громадської згоди. Прем'єр-міністром став лідер СДК М. Дзурінда [576]. Новий уряд проголошував курс на якнайшвидше входження Словаччини до ЄС та НАТО та продуктивну співпрацю із рештою загальноєвропейських організацій. 29 жовтня 1998 р. лідери чотирьох партій надіслали листа Генеральному Секретарю НАТО із запевненням готовності нового уряду до виконання всіх необхідних вимог для відновлення переговорного процесу щодо ступу країни до Альянсу [739].

Стосовно відносин з Російською Федерацією, то в програмі нового уряду зазначалося: «Влада буде розвивати відповідні відносини з країнами СНД та докладати зусилля для розвитку взаємовигідних відносин з Російською Федерацією, яка є одним з найголовніших економічних партнерів Словацької Республіки» [290].

Обраний новим урядом курс користувався підтримкою населення. За результатами проведеного у січні 1999 р. опитування М. Дзурінді довіряло 26,4 % словаків, в той час як В. Меч'яру – лише 16 %. У порівнянні з

показниками березня 1998 р. рейтинг діючого прем'єра зріс на 11,8 %, а колишнього впав на 3,8 % [746].

У травні 1999 р. у Словаччині відбулися президентські вибори. За результатами другого туру голосування 29 травня Р. Шустер набрав 57,18 %, а його опонент В. Меч'яр – 42,82 % [786]. Перемога на президентських виборах Р. Шустера укріпила позиції кабінету М. Дзурінди, а також посилила прозахідний курс в зовнішній політиці. Розпочався процес згортання економічних та політичних зв'язків з Росією. Уряд поставив перед собою завдання детінізації та деполітизації торговельних відносин, а також перегляду договірно-правової бази.

Зовнішня політика Словаччини почала дедалі більше орієнтуватися на західні країни, що яскраво підтвердила підтримка урядом М. Дзурінди сил НАТО під час проведення операції у Югославії. 25 березня 1999 р. було оголошено про відкриття повітряного простору Словаччини для авіації Альянсу. Подібний крок був позитивно сприйнятий у Генеральному штабі НАТО, але викликав хвилю невдоволення серед населення, попри запевнення міністра закордонних справ Е. Кукана про те, що Словаччина не братиме безпосередньої участі у військових діях. Словацька національна партія відома своєю антинатовською риторикою навіть надіслала звернення до посольства США в Братиславі у якому висловлювалися сумніви щодо легітимності бомбардування Косово [587].

Загалом, військова операція у Косово навесні 1999 р. спричинила найбільшу кризу у відносинах між Росією та Заходом з початку 90-х рр. [527]. Війна продемонструвала реальний стан речей у міжнародній політиці, а зокрема той факт, що Росія втратила статус впливово центру сили і що Захід втілює в життя власні цілі та інтереси, не зважаючи на протести з боку Москви [112, арк. 1; 113, арк. 1; 115, арк. 1].

Концепція зовнішньої політики Європейського Союзу щодо Росії передбачала проведення подальшого політичного діалогу та побудову партнерських відносин, проте Європа висловлювала дедалі більше

занепокоєння економічною та соціальною нестабільністю у Росії. Попри те, що російські лідери покладали значні надії на допомогу європейських партнерів, останні все частіше підкреслювали необхідність вирішення Росією внутрішніх проблем власними силами [104, арк. 1-3]. В той же час, концепція зовнішньої політики Російської Федерації не містила чітких положень щодо Європейського Союзу. Російські правлячі кола розглядали ЄС як приклад вдалого інтеграційного об'єднання і не висували протестів проти його розширення, проте і не декларували наміри Росії рухатися у напрямку євроінтеграції [126, арк. 1-2; 103, арк. 1-3]. Водночас Росія рішуче протестувала проти розширення НАТО на Схід, погрожуючи переглядом попередніх домовленостей у випадку ігнорування її позиції щодо даного питання [123, арк. 1-2].

Попри значне «похолодання» відносин Словаччини та Росії, у вересні 1999 р. у Москві з офіційним візитом перебував спікер парламенту Словаччини Й. Мігаш. Виступ Й. Мігаша перед депутатами Державної Думи мав запевнити російських політиків у готовності Словаччини і надалі розвивати партнерські відносини з Росією [108, арк. 7].

Внаслідок внутрішньополітичного протистояння всередині Словацької демократичної коаліції з ініціативи М. Дзурінди у 2000 р. утворився новий політичний суб'єкт – Словацький демократичний і християнський союз. Намагаючись використати протистояння всередині правлячої політичної сили у своїх інтересах РЗДС виступили за проведення дострокових парламентських виборів. Референдум щодо проведення дострокових виборів відбувся у листопаді 2000 р., але його результати були визнані недійсними через низьку явку населення.

Євроатлантичні прагнення уряду були не єдиною причиною послаблення динаміки словацько-російського співробітництва. Варто зауважити, що у 1994-1998 рр. російська дипломатія підтримувала лише ті політичні сили, які знаходилися при владі, ігноруючи опозицію [452, с. 102]. Пожвавлення дипломатичних відносин розпочалося у кінці 2000 р., коли

відбулася неформальна зустріч М. Дзурінди та М. Касьянова у Високих Татрах. А 31 січня 2001 р. у Словаччині з робочим візитом перебував міністр закордонних справ Росії І. Іванов. У ході візиту глава російського МЗС зустрівся з Р. Шустером, прем'єр-міністром М. Дзуріндою, спікером Національної ради Й. Мігашем, міністром закордонних справ Е. Куканом. Головною темою зустрічі був блок економічних питань, а саме постачання енергоресурсів, співпраця у галузі атомної енергетики, можливість побудови через територію Словаччини південної гілки газопроводу «Ямал-Західна Європа». Обговорювалися також питання пов'язані із введенням між країнами візового режиму 1 січня 2001 р. [147, арк. 1-6]. І. Іванов вкотре наголосив на негативному ставленні Росії до планів розширення НАТО на Схід [655; 682].

10 лютого 2001 р. Р. Шустер у австрійському зимовому курорті Сант Крістоф зустрівся з В. Путіном. Ця подія була досить негативно сприйнята в словацьких аналітичних колах, оскільки офіційну причину зустрічі російська та словацька сторона декларували по-різному [595]. Вочевидь, президенти обговорювали не тільки питання господарської співпраці, але і подальшої європейської інтеграції Словаччини.

На початку листопада 2001 р. з офіційним візитом у Братиславі перебував спікер Державної Думи Російської Федерації Г. Селезньов. У ході зустрічей з Й. Мігашем і Р. Шустером обговорювалися питання торговельно-економічної співпраці та лібералізації візового режиму [785].

11 листопада 2001 р. до Москви прибув президент Словаччини Р. Шустер з кількаденним візитом. Це був перший офіційний візит президента Словаччини до Росії. За результатами зустрічей було підписано кілька важливих документів, зокрема протокол про часткове погашення радянського боргу Росією продукцією військового призначення [777]. Питання погашення Росією боргу перед Словацькою Республікою було також центральною темою другого офіційного візиту до Москви Р. Шустера, який відбувся 19 березня 2002 р. [757]. 20-21 червня 2002 р. Р. Шустер також

взяв участь в роботі IV економічного форуму в Санкт-Петербурзі, де наголосив на потребі подальшого розвитку господарських зв'язків між Росією та Словаччиною та необхідності вступу до ВТО Росії та решти країн пострадянського простору [751].

20-21 вересня 2002 р. у Словаччині відбулися парламентські вибори. За результатами голосування Рух за демократичну Словаччину отримав 19,5 % голосів, Словацький демократичний і християнський союз – 15,09 %, «Смер» – 13,46 %, Партія угорської коаліції – 11,16%, Християнсько-демократичний рух – 8,25 %, «АНО» - 8,01 %, КПС – 6,23 % [730]. Не зважаючи на перемогу на виборах, В. Меч'яру так і не довелося формувати уряд, оскільки всі політичні сили країни відмовилися від співпраці з ним.

Створення нової коаліції та уряду Р. Шустер доручив М. Дзурінді. До нової коаліції увійшли Словацький демократичний та християнський союз, Партія угорської коаліції, Християнсько-демократичний рух та створена напередодні виборів партія «АНО» – Альянс нового громадянина [576]. У представленій урядом у листопаді 2002 р. «Програмі дій» пріоритетними завданнями зовнішньої політики Словаччини декларувалися інтеграція до ЄС та НАТО. Співпраця з Росією не згадувалася окремим положенням, лише в контексті розвитку відносин з країнами Центральної та Східної Європи, які перебувають в стані трансформації [289].

Очевидні зміни у внутрішній та зовнішній політиці Словаччини сприяли реалізації інтеграційних планів уряду М. Дзурінди. 21 листопада 2002 р. на Празькому саміті НАТО країна отримала офіційне запрошення на вступ до альянсу [284]. Водночас відповідно до вимог західних партнерів, Словаччина повинна була нормалізувати відносини з Росією. У 2003 р. робочі візити до Російської Федерації здійснило все найвище керівництво країни – спікер парламенту, прем'єр-міністр, президент. 16-18 лютого 2003 р. в Москві перебувала делегація словацького парламенту очолювана П. Грушовським [176, арк. -5]. М. Дзурінда здійснив перший офіційний візит у Росію 8 квітня 2003 р. з метою покращення відносин між країнами та

розширення економічного співробітництва [170, арк. 1-10; 117, арк. 1-2]. У своєму інтерв'ю виданню «Независимая газета» він заявив, що словацько-російські політичні відносини знаходяться на хорошому рівні, а здатність Словаччини сприяти партнерству Росії з ЄС та НАТО визначатиме її успіх як повноправного члена цих організацій. У цьому контексті, як заявив прем'єр, відносини з Росією визначаються одним з пріоритетів словацької зовнішньої політики [429]. Глава російського уряду М. Касьянов у ході зустрічі з словацьким прем'єром висловив готовність російської сторони взяти участь у завершенні будівництва АЕС «Моховце» та запевнив у зацікавленості російських компаній приватизаційними процесами в Словаччині [650].

Р. Шустер здійснив візит до Росії відразу після приєднання Словаччини до НАТО та ЄС. 31 травня 2003 р. президент взяв участь у роботі саміту Росія – ЄС та в урочистих заходах приурочених до святкування 300-річчя заснування Санкт-Петербурга [176, арк. 5].

Набуття Словаччиною членства в ЄС та НАТО змінило формат її двосторонніх відносин з Росією. З цього моменту відносини Росії з НАТО та ЄС не можуть не впливати на відносини з Словаччиною. Крім того, торговельні зв'язки з Росією Словаччина може регулювати тільки за посередництвом Європейського Союзу. Отже, членство Словаччини у європейських та євроатлантичних структурах значно укріпило міжнародні позиції держави і підвищило її рейтинг як партнера у двосторонніх відносинах [452; с.103]. Реакція російської сторони на такі зміни у геополітичному статусі Словацької Республіки була досить стриманою. 18 жовтня 2004 р. у Москві С. Лавров запевнив Е. Кукана, що вступ Словаччини до ЄС та НАТО не зашкодить партнерським відносинам між країнами [654].

У квітні 2004 р. у Словаччині відбулися президентські вибори. За результатами другого туру, який пройшов 17 квітня 2004 р. перемогу здобув І. Гашпарович, набравши 59,91 %, у той час як за В. Меч'яра проголосувало 40,08 % виборців [525]. Результати президентських виборів підтвердили

небажання більшої частини словацького населення повернення на політичну арену країни колишнього прем'єр-міністра В. Меч'яра.

На початку 2005 р. Словацька Республіка опинилася у центрі міжнародної політики. 24 лютого 2005 р. у Братиславському замку відбулися російсько-американські переговори з питань безпеки, нерозповсюдження зброї масового знищення, боротьби з тероризмом та інших проблем глобального та регіонального розвитку [357]. Однією з причин, чому Словаччину обрали за місце проведення саміту словацька преса називала дружні відносини між Дж. Бушем та М. Дзуріндою [703]. У своєму зверненні до словацького народу президент США подякував за допомогу у розбудові демократії та участь словацьких вояків у військових конфліктах у Азії, підкресливши, що американський народ цінує виявлену словаками відвагу та дружбу [586]. Після закінчення саміту В. Путін у ході свого першого офіційного візиту до Братислави зустрівся з президентом І. Гашпаровичем, прем'єр-міністром М. Дзуріндою, членами парламенту [652; 679]. За результатами проведення переговорів був підписаний Договір про торгово-економічне та науково-технічне співробітництво між Словацькою Республікою та Російською Федерацією, який передбачав подальший розвиток економічного співробітництва між державами з урахуванням членства Словаччини в ЄС та національних інтересів кожної із сторін [222]. Повторна зустріч президентів Словаччини та Росії відбулася 8 травня 2005 р. у Москві, яку І. Гашпарович відвідав для участі в урочистих заходах, пов'язаних із святкуванням 60-ої річниці перемоги над фашизмом [748].

Проблеми та перспективи реалізації ряду підписаних після вступу Словаччини до ЄС домовленостей, а також питання господарського, культурного та науково-технічного співробітництва між Росією і Словаччиною обговорювалися також під час робочого візиту до Словаччини міністра закордонних справ Росії С. Лаврова 4-5 квітня 2006 р. Під час зустрічей з І. Гашпаровичем, М. Дзуріндою та Е. Куканом особлива увага була зосереджена на російсько-словацькому співробітництві в Раді Безпеки

ООН, до складу якої Словаччина входила у якості непостійного члена, та роль Словаччини у процесі розбудови стратегічного партнерства між Росією, з одного боку, та ЄС та НАТО – з іншого [651].

Загалом у період перебування при владі двох урядів М. Дзурінди Словаччина пережила складний період докорінних змін у багатьох сферах життя. Західні ЗМІ підкреслюють, що за цей час країна отримала значні геополітичні переваги внаслідок активної зовнішньої політики на локальному (Вишеградська група), регіональному (ЄС) та міжнародному (НАТО та ООН) рівнях. Словаччина також переживала період значного економічного росту і була проголошена одним із європейських «економічних тигрів» [567].

Дослідження двосторонніх словацько-російських міждержавних відносин у період з 1998 по 2006 рр. дозволяє зробити висновок про їх поетапну еволюцію. Перші роки правління демократичної коаліції у Словаччині характеризувалися різким «похолоданням» відносин з Російською Федерацією, що було зумовлене, з одного боку, активізацією західного вектору зовнішньої політики, а з іншого – відсутністю особистих контактів словацьких та російських політиків, які відігравали дуже важливу роль у відносинах між державами у середині 90-х рр. XX століття. Після приходу до влади В. Путіна у 2000 р. активізувалися формальні та неформальні контакти словацьких та російських державних діячів, які частіше ініціювалися російською стороною. Правлячі кола Російської Федерації усвідомлювали свою неспроможність зупинити процес входження Словаччини до ЄС. Водночас концепція зовнішньої політики Росії на початку XXI ст. передбачала налагодження нових вигідних форм співробітництва з країнами Центральної Європи.

§ 3.3 Розвиток словацько-російських двосторонніх відносини на сучасному етапі (2006-2014 рр.)

Наприкінці XX – початку XXI століття Словацька Республіка здійснила значний прорив у своєму внутрішньополітичному та зовнішньополітичному

розвитку. Країна пройшла складний шлях від нестабільності до демократії та стала повноправним членом НАТО та ЄС. Однак здійсненні урядом М. Дзурінди реформи мали неоднозначні наслідки для суспільства, чим і скористалися опозиційні політичні сили.

17 червня 2006 р. у Словаччині відбулися парламентські вибори, за результатами яких партія «Смер-соціальна демократія» набрала 29,14 % голосів та здобула 50 з 150 місць в парламенті. Словацький демократичний та християнський союз здобув 18,36 % голосів, Словацька національна партія – 11,73 %, Партія угорської коаліції – 11,69 %, РЗДС – 8,79 %, Християнський демократичний рух – 8,31 % [744]. Формування нового уряду президент І. Гашпарович доручив лідеру «Смер» Р. Фіцо. 28 червня 2006 р. Р. Фіцо оголосив, що до нової урядової коаліції окрім партії «Смер» входитимуть також Словацька національна партія та Рух за демократичну Словаччину [558]. Підписання коаліційної угоди між «Смер», яка позиціонувала себе за партію лівоцентристського спрямування, та Словацькою національною партією, яка характеризувалася відверто ксенофобською та націоналістичною позицією викликало значне обурення серед європейських соціалістів, що згодом призвело до виключення «Смер» з Партії європейських соціалістів [557; 774].

Під час передвиборчої кампанії 2006 р. Р. Фіцо відкрито заявляв про те, що уряд М. Дзурінди допустився величезної помилки у зовнішній політиці, взявши курс на односторонню орієнтацію на Захід та ігноруючи Росію [513]. У представленій у серпні 2006 р. на розгляд парламенту «Програмі дій» нового уряду зазначалося, що «Словацька Республіка … буде активізувати відносини з Російською Федерацією – важливим фактором безпеки та успішності ЄС» [288].

Під час робочого візиту до Москви 25 липня 2006 р. міністр закордонних справ Словаччини Я. Кубіш запевнив міністра закордонних справ Росії С. Лаврова, що словацький уряд готовий до активізації словацько-російських відносин та їх інтенсифікації у всіх напрямках [648].

Одним з перших важливих кроків нового прем'єр-міністра стало прийняття у жовтні 2006 р. рішення про виведення словацьких військових з Іраку, що було однією з передвиборчих обіцянок Р. Фіцо [705].

На початку травня 2007 р. Р. Фіцо разом з міністром оборони Ф. Кашіцьким, міністром закордонних справ Я. Кубішем, міністром транспорту Л. Важним та міністром економіки Л. Ягнатеком здійснили робочий візит до Москви, де зустрічалися з В. Путіним та М. Фрадковим [714]. Офіційною метою візиту зазначалося розширення енергетичного співробітництва, особливо у сфері ядерної енергетики. Під час зустрічі сторони підписали Меморандум про будівництво ширококолійної залізниці територією Словаччини та Протокол про створення словацько-російської економічної ради. Р. Фіцо зазначив, що його уряд зацікавлений у словацько-російській співпраці у сфері виготовлення та продажі озброєння, а також у врегулюванні питання надання російських ліцензій словацьким компаніям. У ході зустрічі сторони обговорили пани добудови російською компанією «Атомстройекспорт» двох енергоблоків АЕС «Моховце» та можливість передачі 49 % акцій «Транспетрол» російській стороні в обмін на збільшення транзиту нафти територією Словаччини [720]. Після зустрічі в російських ЗМІ з'явилося повідомлення про те, що Р. Фіцо та В. Путін домовилися передати 49 % акцій «Транспетрол» компанії «Газпром». Російські журналісти не оминули увагою той факт, що зустріч відбувалася не у Кремлі, а в особистій резиденції президента в Ново Огарьово [421]. Під час розмови з В. Путіним Р. Фіцо висловив своє несхвалення планів США щодо розміщення систем ПРО у Польщі та Чехії, наголошуючи, що «словацький уряд ніколи не дав би згоди на розміщення зброї» [570]. Подібні заяви прем'єра Словаччини викликали різку критику як всередині країни, так і в сусідній Чеській Республіці [738].

Наступним важливим моментом двосторонніх словацько-російських дипломатичних відносин став офіційний візит до Словаччини глави російського уряду В. Зубкова 3-4 квітня 2008 р., приурочений до 63-ї річниці

визволення Братислави від фашистської окупації. У ході зустрічі з Р. Фіцо В. Зубков наголосив на високій інтенсивності політичного діалогу та позитивній динаміці росту товарообміну між країнами. Сторони дійшли згоди щодо подальшого співробітництва у сфері поставок російських нафти та газу до Словаччини, а також участі російських компаній у завершенні будівництва третього та четвертого енергоблоків АЕС «Моховце». В. Зубков зустрівся з головою Національної Ради П. Пашкою, взяв участь у розширеному засіданні Словацько-російської ділової ради та в урочистостях, присвячених радянським воїнам у Славіні [656]. Р. Фіцо заявив, що останні два десятиріччя в Словаччині простежується негативна тенденція щодо ігнорування слов'янської спорідненості, і осудив словацькі ЗМІ за недостатню увагу до візиту голови російського уряду в Словаччину [716].

Протягом 2008 р. Р. Фіцо неодноразово у своїх публічних висловлюваннях ставав на бік російської дипломатії. Прем'єр-міністр назвав проголошення незалежності Косово «великою помилкою» [745]. Під час зустрічі з сербським президентом Б. Тадічем у Белграді в жовтні 2008 р. Р. Фіцо підкреслив, що проголошення незалежності в односторонньому порядку є порушенням міжнародного права і дана справа потребує розгляду в Гаазькому суді [718].

Російсько-грузинська війна у серпні 2008 р. також була неоднозначно сприйнята в словацьких політичних колах. У той час, як опозиційні сили на чолі з М. Дзуріндою звинуватили Росію в агресії проти Грузії, Р. Фіцо та представники провладних партій відкрито виступили на боці Росії, звинувачуючи Грузію у провокуванні конфлікту. А. Белусовова, перший заступник голови Словацької національної партії відкрито заявляла про те, що ЗМІ ведуть інформаційну війну проти Росії та звинуватила Грузію у спробі геноциду [721]. Дана позиція була схвально сприйнята президентом В. Путіним. Проте висловлювання прем'єр-міністра та його партнерів по коаліції не завжди збігалися офіційною позицією міністерства закордонних

справ та президента країни І. Гашпаровіча, що сприяло напруженості в зовнішній політиці Словаччини [534, с. 84-85].

Р. Фіцо також неодноразово відкрито заявляв про своє схвалення суспільного розвитку Росії і захоплювався В. Путіним, як людиною, яка повернула Росії національну гордість [481]. У 2009 р. прем'єр-міністр Словаччини два рази відвідував Росію з робочими візитами. Перший візит до Москви відбувся у січні 2009 р. і стосувався українсько-російської «газової війни». Варто зазначити, що характер висловлювань словацького прем'єра значно відрізнявся від позиції Європейського Союзу щодо даного питання. Р. Фіцо однозначно став на бік Росії і звинуватив Україну у зриві поставок газу до Європи [603]. Висвітлюючи Україну як ненадійного партнера, через якого Словацька економіка зазнала значних збитків, а населення – незручностей, він успішно відвернув увагу суспільства від проблем у самій Словаччині. Активне проникнення Росії на Словацький енергетичний ринок зробило Словаччину вразливою до політично мотивованих відмов від поставок та негативно позначилося на європейській енергетичній безпеці загалом [433].

Високий рейтинг кабінету Р. Фіцо серед населення мав за основу популістські гасла та соціальну політику, але економісти гостро критикували дії прем'єра. У докризові часи, коли ще спостерігався ріст ВВП та низький рівень безробіття, дефіцит словацького бюджету у 2010 р. сягнув майже 8 %. Через численні корупційні скандали Р. Фіцо довелося звільнити 11 міністрів. Критика лунала також з боку ОБСЄ через обмеження свободи слова та закон проти угорської мови [575].

Питання поставок енергоресурсів обговорювалися також під час другого візиту Р. Фіцо до Москви 16 листопада 2009 р. Зокрема, під час зустрічі з головою «Газпрому» О. Міллером сторони домовилися про початок переговорів щодо створення спільного словацько-російського підприємства для дистрибуції російського газу. Обговорювалася можливість продовження нафтопроводу «Дружба» до австрійського нафтопереробного заводу в Швехаті. В. Фіцо вкотре заявив, що вважає Україну ненадійним

постачальником газу. В. Путін, у свою чергу, підкреслив, що для Росії «Словаччина – одна з ключових та надійних ланок у системі транзиту російських енергоносіїв європейським споживачам» [642].

6-7 квітня 2010 р. відбувся офіційний візит президента Росії Д. Медведєва у Словаччину, приурочений до 65-ї річниці визволення Братислави радянськими військами. Президент Росії взяв участь в урочистих заходах та провів переговори з І. Гашпаровичем, Р. Фіцо, головою Національної Ради П. Пашкою [636]. За підсумками переговорів був підписаний ряд важливих документів, у тому числі Договір про захист прав та результатів інтелектуальної діяльності, отриманих у ході двостороннього військово-технічного співробітництва, Угода про боротьбу з наркотиками, Меморандум про взаєморозуміння та співробітництво у газовій сфері, а також Угода між російською РЖД та словацькою «Татравагонка» про науково-технічне співробітництво і створення спільного підприємства [671]. Д. Медведєв назвав Словаччину «привілейованим партнером Росії» та зазначив, що інтереси Словаччини будуть повністю врахованими при підписанні рамкової угоди між Росією та ЄС та у новому договорі про євроатлантичну безпеку [634].

У статті, опублікованій в словацькій газеті «Правда» напередодні візиту до Словаччини, Д. Медведєв підкреслив, що Росія та Словаччина активно розвивають політичний діалог, багатопланове економічне та культурне співробітництво, контакти на міжрегіональному рівні. Президент наголосив, що Росія входить до трійки найважливіших партнерів Словаччини і не забув про важливе співробітництво у сфері енергетики та новітніх технологій. Російський лідер також оцінив підтримку словацьким керівництвом курсу на стратегічне співробітництво Європейського Союзу і Росії для укріплення стабільності та безпеки на європейському континенті [438]. Російські експерти в своїх публікаціях того періоду також активно наголошували на спільній військовій пам’яті часів Другої світової війни, підкреслюючи великий вклад радянської армії у визволення Словаччини від нацистів [387;

410; 411]. У травні 2010 р. І. Гашпарович знову відвідав Москву для участі в урочистих заходах присвячених 65-ій річниці закінчення Другої світової війни у Європі [750]. Очевидним є той факт, що у 2010 р. російська сторона доклала максимум зусиль для того, щоб використати події спільної історії для просування своїх інтересів у Центральній Європі.

Проте за результатами парламентських виборів, які відбулися 12 червня 2010 р. Найбільшу кількість голосів набрала партія Р. Фіцо «Смер-СД» – 34,79 %, проте коаліцію сформували правоцентристські партії – Словацький демократичний та християнський союз – 15,42 %, Християнсько-демократичний рух – 8,52 %, Свобода та солідарність – 12, 14 %, «Міст-Гід» – 8,12 % [731]. 8 липня 2010 р. І. Гашпарович прийняв відставку Р. Фіцо та призначив прем'єр-міністром країни І. Радічову [747]. Представлена у серпні 2010 р. програма уряду містила чіткі положення щодо розвитку двосторонніх економічних, політичних та культурних відносин з Російською Федерацією. Вперше зазначалося, що Словацька держава зацікавлена у «сучасній, плюралістичній, демократичній, Росії, яка поважає права людини» і сприятиме руху Росії у цьому напрямку за посередництвом ЄС та НАТО. Новий словацький уряд також декларував свою підтримку вступу Росії до ВТО [291].

Прихід до влади політиків правої орієнтації на Заході сприйняли як початок змін у словацькій внутрішній та зовнішній політиці. Очікувалося, що новий уряд перегляне двосторонні відносини Словаччини з ключовими міжнародними гравцями, зокрема Росією та США, а також провадитиме більш виважену зовнішню політику стосовно ЄС та НАТО [556]. Проте уряд так і не зміг протриматися до закінчення терміну своїх повноважень. Питання згоди Братислави на збільшення Європейського фонду фінансової стабільності в жовтні 2011 р. стало причиною отримання вотуму недовіри урядом І. Радічової та проведенням дострокових парламентських виборів у березні 2012 р. [533]. Не додав правоцентристам популярності і корупційний скандал, який вибухнув у країні наприкінці 2011 р., під час якого були

оприлюднені матеріали так званої операції «Горила». Оприлюднені дані серйозно компрометували М. Дзурінду та його оточення, звинувачуючи політиків у хабарництві, непрозорих схемах приватизації та державних закупівель [575]. За час перебування на посту прем'єр-міністра І. Радічової словацька дипломатія не виявляла особливої активності у відносинах з Російською Федерацією. Зустріч міністрів закордонних справ С. Лаврова та М. Дзурінди відбулася не у Москві чи Братиславі, а 21 вересня 2010 р. у Нью-Йорку у рамках роботи 65-ї сесії Генеральної Асамблеї ООН [649].

13 травня 2011 р. в Братиславі з неофіційним візитом перебував прем'єр-міністр Росії В. Путін, який відвідав Словаччину для участі у роботі Конгресу Міжнародної федерації хокею в ході якого Росія отримала право проводити чемпіонат світу з хокею в 2016 р. [666]. Російський прем'єр-міністр також зустрівся з І. Радічовою та І. Гашпаровичем. Сторони обговорювали в основному питання надійності поставок російських енергоресурсів до Словаччини та диверсифікації енергетичних потоків [754]. Російський прем'єр запевнив словацьких колег, що події січня 2009 р. більше не повторяться [753].

Більш активними виявилися політична співпраця російських політичних кіл із словацькою опозицією. 24 вересня 2011 р. Р. Фіцо був присутній на з'їзді провладної партії «Єдина Росія» у Москві, на якому В. Путін оголосив про свої наміри брати участь у наступних президентських виборах. За це колишній словацький прем'єр-міністр був підданий різкій критиці з боку європейських соціалістів. Виступаючи перед Російськими політиками, Р. Фіцо заявив, що «сильна Європа не може існувати без Росії, а сильна Росія – без Європи » [715].

На позачергових парламентських виборах 10 березня 2012 р. перемогла опозиційна партія «Смер – СД» Р. Фіцо, здобувши майже 44,4 % голосів. Вперше в історії держави одна політична сила здобула 83 місця в парламенті і можливість самостійно формувати уряд [788]. Урядова програма на 2012-2016 рр. передбачала, що зовнішня політика держави здійснюватиметься з

огляду на членство Словаччини в НАТО, як гаранта безпеки, та ЄС, як першочергове середовище для забезпечення ключових інтересів країни. Уряд ставив за мету підтримувати Європейську політику сусідства та Східного партнерства, розвиваючи двосторонні відносини з сусідніми країнами, у тому числі, і з Україною. «Особлива увага приділятиметься відносинам з Російською Федерацією» – зазначено у програмі [292]. У російських експертних колах досить поширеним було твердження, що з приходом до влади Р. Фіцо двосторонні словацько-російські відносини отримають новий імпульс, а Словаччина стане «проросійським островом» у центрі Європи [490].

Відновилися часті робочі зустрічі політиків обох країн. 9 листопада 2012 р. у Братиславі відбулася зустріч заступника міністра закордонних справ В. Тітова та міністром закордонних справ та європейської політики М.Лайчаком [646]. 11-12 грудня 2012 р. у Москві з робочим візитом перебував міністр закордонних справ М. Лайчак, де зустрічався із міністром закордонних справ С. Лавровим, заступником прем'єр-міністра А. Дворковичем, президентом «Сбербанка» Г. Грефом. Офіційною метою візиту було обговорення ряду питань господарського характеру, зокрема прокладення ширококолійної залізниці через територію Словаччини, підготовка чергового засідання словацько-російської ділової ради та питання спрощення процедури видачі віз російським громадянам [784]. За результатами зустрічі С. Лавров заявив, що у словацько-російських відносинах створені найсприятливіші умови для плідної співпраці у всіх сферах, особливо у енергетиці та інфраструктурних проектах. До того ж міністр закордонних справ Російської Федерації підкреслив, що позиції Словаччини та Росії співпадають в оцінці багатьох міжнародних проблем [623]. 4 березня 2013 р. М. Лайчак знову зустрічався з С. Лавровим у Москві в ході шістнадцятого засідання Словацько-російської ділової ради [732].

Під час політичної кризи в Україні, яка розвинулася у кінці 2013 – на початку 2014 р. та подальшого військового конфлікту на сході України

Р. Фіцо та очолювана ним політична еліта Словаччини зайняли чітку антиукраїнську позицію, яка чітко відображала інтереси російської дипломатії. Після розстрілу мирних демонстрантів у Києві наприкінці лютого 2014 р. Р. Фіцо заявляв, що не розуміє Україну і попри спільні кордони двом державам ніколи не вдавалося збудувати добросусідських відносин [717].

У березні 2014 р. в Словаччині відбулися президентські вибори, які стали свого роду випробуванням на підтримку політики діючого уряду. У першому турі голосування Р. Фіцо здобув 28 % голосів, а його найближчий суперник А. Кіска – 24 %. За результатами другого кола голосування, яке відбулося 29 березня 2014 р. А. Кіска здобув 59,4 % голосів виборців, а діючий прем'єр-міністр всього 40,6 % [787]. Вибори 2014 р. показали протест словацького суспільства проти надмірної концентрації влади певною політичною силою [597]. А. Кіска зайняв також протилежну Р. Фіцо позицію і щодо українського питання. В той час, як чинний прем'єр-міністр на прес-конференції в Брюсселі після підписання Україною політичної частини Угоди про асоціацію заявив, що прийняття України в ЄС є недоцільним і «це негативно позначилося б на словацькій економіці». А. Кіска засудив дії Росії та закликав до солідарності з українським народом [434]. Новообраний словацький президент неодноразово наголошував, що події на сході України є військовою інтервенцією з боку сусідньої держави і за таких умов країни ЄС повинні переглянути свою оборонну політику [727].

З поглибленням кризи в Україні все яскравіше проявлялися відмінності у зовнішньополітичних пріоритетах президента та прем'єр-міністра Словаччини. У серпні 2014 р. Р. Фіцо виступив із заявами про те, що Словаччина буде блокувати рішення про введення додаткових санкцій щодо Росії, оскільки це може зашкодити економіці Словаччини [663]. Натомість, під час виступу перед Генеральною асамблеєю ООН 25 вересня 2014 р. А. Кіска наголосив, що Словаччина засуджує порушення територіальної цілісності України та анексію Криму [749]. Під час візиту в Словаччину Президента України П. Порошенка 15 листопада 2014 р. А. Кіска запевнив

українську сторону у надійності газових поставок в Україну з Словаччини та наголосив, що прагне «щоб Україна завжди бачила в нас друга, який простягне руку допомоги» [693]. Словацький президент також заявив, що Словаччина в майбутньому підтримає всі необхідні санкції проти Росії, демонструючи таким чином єдність Європейського Союзу та підтримку України [677].

19 травня 2014 р. М. Лайчак відвідав Москву з робочим візитом і провів переговори з міністром закордонних справ Росії С. Лавровим та заступником прем'єр-міністра Росії Д. Рогозіним, стосовно якого були введені санкції з боку США та Євросоюзу. С. Лавров по закінченні зустрічі заявив журналістам, що переговори були відвертими проходили в дусі довіри та дружби і підкреслив: «Ми дали нашу оцінку санкційній логіці Євросоюзу, яка не вписується у сучасні реалії … і тільки перешкоджає спільним зусиллям по наданню допомоги Україні» [621]. Офіційною метою візиту міністерство закордонних справ Словаччини та Р. Фіцо зокрема декларували обговорення ряду господарських питань та підготовку чергового засідання словацько-російської Ділової ради. Проте даний візит викликав хвилю критики як всередині Словаччини, так і в сусідніх країнах, в тому числі і в Україні. Водночас перебування в Москві міністра закордонних справ країни, яка є членом ЄС дало привід російським ЗМІ зробили акцент на підтримці Словаччиною дипломатичного курсу Росії [733]. Чергова зустріч С. Лаврова та М. Лайчака відбулася 4 грудня 2014 р. в рамках Саміту міністрів закордонних справ ОБСЄ [647].

У грудні 2014 р. Р. Фіцо продовжував дотримуватися проросійської позиції відкрито заявляючи, що Україна не повинна вступати до НАТО, а західні країни, зрештою, будуть змушені визнати анексію Криму [719].

Що ж стосується позиції словацького суспільства, то проведені влітку та восени 2014 р. соціологічні опитування дають досить суперечливу картину. З одного боку майже 83 % громадян Словаччини згідні з тим, що Україна повинна сама вирішувати в якому зовнішньополітичному напрямку рухатися

і тиск з боку інших держав є неприпустимим, а з іншого боку – майже половина населення виступає проти введення санкцій щодо Росії, якщо це може зашкодити економіці країни. Варто також відмітити, що попри те, що 58 % громадян розцінюють членство в НАТО, як гарантію безпеки держави, більшість населення все ж негативно ставиться до посилення присутності НАТО в регіоні у світлі української кризи [552].

Таким чином, можна з впевненістю зробити висновок про те, що з приходом до влади Р. Фіцо, посилився вплив Москви на зовнішню політику Словаччини. З одного боку, уряд декларує свою вірність зовнішньополітичним пріоритетами Європейського Союзу, а з іншого – прем'єр-міністр відкрито підтримує Росію у багатьох питаннях міжнародної політики. Окрім того, на відміну від уряду І. Радічової, команда Р. Фіцо не розцінює Україну як пріоритетного партнера для розвиту взаємовигідного співробітництва.

Отже, проведене нами дослідження становлення та розвитку словацько-російських міждержавних відносин дозволяє зробити висновок про взаємозалежність даного процесу від цілого ряду факторів внутрішньої політики та міжнародного середовища.

Зовнішня політика Російської Федерації пройшла складний шлях розвитку від ідеалістичної концепції перших років формування нової держави, до жорстокого і прагматичного курсу, який остаточно утвердився після приходу до влади В. Путіна на початку XXI століття. Протягом двох останніх десятиліть змінювалася також позиція Росії щодо країн регіону Центральної Європи – від ігнорування на початку 90-х років XX століття, до активних спроб відновлення втрачених сфер впливу та просування інтересів Росії у Європі на сучасному етапі.

Що стосується зовнішньополітичного вектору Словацької Республіки, то від моменту проголошення незалежності у 1993 р. він напряму залежав від внутрішньополітичної ситуації всередині держави. Країна пройшла складний

шлях розвитку – від періоду побудови «особливих відносин» з Росією за часів В. Меч‘яра, до повноправного члена ЄС та НАТО. Набуття Словаччиною членства в НАТО та ЄС зміцнило геополітичний статус держави і значно вплинуло на формат відносин з Росією. Проте Москва намагається зберегти свій вплив у регіоні, підтримуючи політиків-популістів на зразок Р. Фіцо. Розвиток дипломатичних зв’язків із проросійськими політиками країн Центральної Європи у 2014 р. дозволив політичному керівництву Російської Федерації стверджувати про неодностайність держав-членів Європейського Союзу у питанні засудження зовнішньої політики Росії та проголошення її дипломатичної ізоляції.

РОЗДІЛ 4
ЕНЕРГЕТИЧНЕ ТА ТОРГОВЕЛЬНО-ЕКОНОМІЧНЕ СПІВРОБІТНИЦТВО СЛОВАЦЬКОЇ РЕСПУБЛІКИ ТА РОСІЙСЬКОЇ ФЕДЕРАЦІЇ

Комплексне та ґрунтовне дослідження словацько-російського міждержавного співробітництва потребує детального аналізу основних механізмів і форм економічної співпраці між країнами, оскільки політичні та економічні процеси тісно пов'язані між собою, а рівень узгодженості інтересів політичної та економічної еліти нерідко визначає динаміку внутрішніх та зовнішньополітичних процесів у державі. Характер та інтенсивність політичного діалогу можуть мати серйозний вплив на рівень товарообігу між державами, розвиток двосторонніх проектів та інші сфери економічної співпраці. Яскравим прикладом взаємозалежності політики та економіки є зниження товарообігу між Російською Федерацією та країнами Центральної Європи, в тому числі Словацькою Республікою, після введення Європейським Союзом санкцій у 2014 р.

Крім торгово-економічного, на особливу увагу заслуговує також словацько-російське енергетичне співробітництво, оскільки Словацька Республіка є енергозалежною країною. Системний підхід до вивчення проблеми передбачає також аналіз основних проблем та перспектив взаємодії Росії та Європейського Союзу в даній галузі, а також дослідження тенденцій розвитку світового енергетичного ринку.

4.1. Політико-правові основи співробітництва Російської Федерації та Європейського Союзу у сфері енергетики

На сьогоднішній день енергетика відіграє все більшу роль в економічному та суспільно-політичному розвиткові світового співтовариства. Питання енергетичної безпеки є ключовими для формування зовнішньополітичних пріоритетів будь-якої держави. У сфері енергетики

міжнародна торгівля відіграє важливу роль, як для постачальників, так і для споживачів. В Євразії Росія та Європейський Союз є двома важливими гравцями, які доповнюють одне одного. Питання енергетичної безпеки стало особливо актуальним після розширення ЄС на Схід, ставши одним із рушійних факторів для формування послідовної політики щодо країн Центральної Європи. Аналіз відносин Росії та Європейського Союзу у сфері енергетики дозволяє зрозуміти широкий спектр економічних та політичних питань двостороннього та багатостороннього співробітництва сторін.

Європейський Союз є одним з найбільших у світі інтегрованих енергетичних ринків та імпортерів енергоресурсів. ЄС імпортує приблизно четвертину обсягів нафти з міжнародного ринку. Також на країни Союзу припадає 62 % міжнародних поставок газу по трубопроводам, 21 % зрідженого природного газу та 28 % кам'яного вугілля [241, с. 3].

Основні цілі енергетичної політики ЄС сформульовані в положеннях 194 статті Лісабонського договору, відповідно до якої енергетична політика Європейського Союзу повинна сприяти безпеці енергопостачання, енергоефективності, енергозбереженню, розвитку відновлюваних форм енергії та об'єднанню енергетичних мереж [244].

В «Енергетичній стратегії Європейського Союзу» зазначається, що енергія відіграє життєво важливу роль для Європи, але вона вже не є такою легкодоступною, як раніше. Всі країни-члени Європейського Союзу повинні боротися із кліматичними змінами, зростаючою залежністю від імпорту та підвищенням цін на енергоносії. Поглиблюється також взаємозалежність країн – енергетична криза в одній країні неминуче впливає на всі інші. Прогнозується, що енергозалежність від імпортованих вуглеводів зросте з 50 % до 65 % у 2030. Залежність від імпорту газу зросте з 57 % до 84 % до 2030 р., нафти – з 82 % до 93 %. Це спричиняє значні політичні та економічні ризики [241, с. 3].

Енергетична безпека тісно пов'язана із зовнішньополітичними пріоритетами та вимогами політики безпеки Європейського Союзу. Таким

чином, зростає потреба в інвестиціях. Так протягом наступних десяти років потрібно вкласти близько трильйона євро в європейську енергетичну галузь, щоб оновити застаріле обладнання та диверсифікувати джерела постачання енергоресурсів [242; с. 28]. Оскільки масштаб проблеми зростає, а європейські енергетичні системи адаптуються надто повільно Європейська Комісія пропонує ряд негайних і рішучих заходів та консолідації зусиль всіх країн, які входять до ЄС. З цією метою були прийняті «Енергетична стратегія до 2020 р.» та «Дорожня карта до 2050 р.». Остання передбачає декарбонізацію енергетичних систем, створення сприятливого бізнес клімату для приватних інвестицій, активнішу політику урядів всіх країн та забезпечення ширших та гнучкіших ринків для нових енергетичних продуктів та послуг [256].

Що стосується російської енергетичної стратегії, то починаючи з 1992 р. були прийняті документи, які закладали концептуальну основу для енергетичної політики держави. Серед них: «Основні положення концепції енергетичної політики Росії в нових економічних умовах» (1992 р.); «Основні положення енергетичної стратегії РФ на період до 2010 р.» (1995 р.); «Енергетична стратегія Росії на період до 2020 р.» (2003 р.) та «Енергетична стратегія Росії на період до 2030 р.» (2009 р.) [359, с. 41].

В «Енергетичній стратегії Росії на період до 2030 р.» утвердженій розпорядженням уряду від 13 листопада 2009 р. зазначається, що країні необхідно подолати ряд енергетичних загроз внутрішнього і зовнішнього характеру. Водночас, володіючи унікальною газотранспортною системою, Росія відіграє важливу роль у забезпеченні поставок центральноазійського газу в Європу. Саме тому ведеться серйозна робота для консолідації довкола російської газотранспортної інфраструктури основних регіональних та газовидобувних центрів – країн Центральної Азії та Ірану з метою формування євразійської інтегрованої газотранспортної системи для забезпечення експортних і транзитних потоків між Європою та Азією та встановлення контролю над нею. Разом з тим прогнозується скорочення

експорту російських енергоресурсів до Європи за рахунок диверсифікації ринків у східному напрямку [231]. Очевидно, що Москва намагається встановити контроль над багатими на газ та нафту районами Центральної Азії через вичерпання власних енергетичних ресурсів [551, с. 12].

Передбачається, що диверсифікація товарної структури дозволить знизити ризики монозалежності енергетичного сектору від експорту енергоносіїв у Європу, який буде поступово зменшуватися та збільшить ефективність міжнародної діяльності російських паливно-енергетичних компаній на міжнародних ринках. Прогнозується, що до кінця третього етапу реалізації стратегії частка східного напряму в експорті нафти та нафтопродуктів зросте з 6% до 22-25 %, а в експорті газу – з 0 до 19-20% [231].

В одному із своїх виступів В. Путін наголосив: «Добробут Росії тепер і в майбутньому безпосередньо залежить від того, яке місце ми займемо в глобальному енергетичному співробітництві» [474].

Проте документи та стратегії не відображають реального стану речей у російському енергетичному секторі. Країна споживає в 4-5 разів менше енергії, ніж в середньому європейські держави. Деіндустріалізація і слабкий розвиток економіки є причиною того, що Росія вивозить енергетичну сировину замість того, щоб вивозити на зовнішній ринок готову продукцію [353].

Як зазначається в «Дорожній карті енергетичного співробітництва Росії та ЄС до 2050 р.»: «Енергетичні політики Європейського Союзу та Росії відрізняються, але існують сфери, де ці політики зближуються і може виникати взаємовигідний синергетичний ефект, який передбачає глибоке енергетичне співробітництво» (ст.5) [203].

Взаємозалежність Росії та Європейського Союзу у сфері енергетики яскраво ілюструють статистичні дані. У 2010 р. на Росію припадало 74,9 % імпортованих до Європейського Союзу енергоносіїв. Зокрема, частка Росії

становила 22,8 % від загального імпорту вугілля, 33,6% - сирої нафти, 40,4 % нафтопродуктів та 20,3 % - газу [271; с. 44].

Надходження до Російського бюджету від експорту сировини до ЄС становлять близько 40%. До ЄС направляється 88% від загального об'єму експорту російської нафти, 70% експорту газу та 50% експорту вугілля. Також на країни ЄС припадає 75% іноземних інвестицій в Росії [203].

Проте варто взяти до уваги, що у період 2012-2013 рр. найбільше скорочення імпорту Європейського Союзу зафіксоване саме у категорії енергоресурсів – 9,1 %. Частка Росії у європейському імпорті енергетичних продуктів становила 32,2 %, Норвегії – 9,9 %, Алжиру – 6,3 %, Нігерії – 5,5 %, Саудівської Аравії – 5 % [274].

Історія становлення та розвитку енергетичного співробітництва Росії як правонаступниці Радянського Союзу та Європи налічує більш ніж сорокарічну історію. В 1960-1970-ті роки була побудована система газопроводів, які з'єднували родовища Західного Сибіру з електростанціями Західної Європи. До початку 90-х років були реалізовані проекти нафтопроводів «Дружба 1» та «Дружба 2», єдиної електроенергетичної системи «Мир» [681].

Із закінченням холодної війни в Європі виникла політична ініціатива щодо подолання економічного поділу континенту, особливо у сфері енергетики. З метою розвитку нової моделі довгострокового енергетичного співробітництва у Європі та забезпечення надійності енергозабезпечення за умов перебудови і глибоких структурних змін в країнах Центральної та Східної Європи, а також СРСР 17 грудня 1991 р. в Гаазі була підписана Європейська Енергетична Хартія. Одним з основних її положень було визнання «державного суверенітету та суверенних прав на енергетичні ресурси» [205]. Хартія лягла в основу створення Договору до Енергетичної Хартії та Протоколу до Енергетичної Хартії з питань енергетичної ефективності та відповідних екологічних аспектів, які були підписанні в грудні 1994 р. і вступили в силу в квітні 1998 р. [630]. На сьогоднішній день

51 держава та Європейські співтовариства підписали договір або приєдналися до нього [779].

17 грудня 1991 р. Росія приєдналася до Енергетичної Хартії, а 17 грудня 1994 р. підписала Договір до Енергетичної Хартії та Протокол з питань енергетичної ефективності та відповідних екологічних аспектів і тимчасово застосовувала їх положення до 18 жовтня 2009 р. включно. 20 серпня 2009 р. Російська Федерація офіційно повідомила про свій намір не ставати Договірною стороною Договору до Енергетичної Хартії та Протоколу з питань енергетичної ефективності та відповідних екологічних аспектів [699]. У серпні 2009 р. російською стороною був запропонований новий концептуальний підхід до нової правової бази міжнародного співробітництва у сфері енергетики, оскільки, як вважає російська сторона, існуючі домовленості в сфері міжнародних енергетичних відносин виявилися нездатними попереджати та вирішувати конфліктні ситуації. Це зумовлює необхідність створення нового юридично зобов'язуючого міжнародного документу, сторонами якого, на відміну від існуючої системи, стануть всі основні країни-експортери, транзитні держави та імпортери і який охоплюватиме всі аспекти глобальної енергетичної взаємодії [207].

У Російській Федерації досить поширеною є думка, що справжньою метою Договору до Енергетичної Хартії є створення єдиного всесвітнього енергетичного ринку шляхом об'єднання на рівних умовах багатих та бідних енергоресурсами національних енергетичних ринків. Таким чином норми Договору про відкриття національних ринків направлені на відкриття енергетичних ринків тільки країн-виробників енергоресурсів. Це створює невигідні умови для Росії [455].

На сьогоднішній день основним двостороннім договором, який регулює відносини між Європейським Союзом та Росією є Договір про партнерство і співробітництво підписаний 24 червня 1994 р. Питанням енергетики в даному договорі присвячено лише дві статті: ст. 65 «Енергетика» та ст. 66 «Ядерний сектор». Також в ст. 69 одне з положень

передбачає ефективне виробництво та використання енергії без шкоди для навколишнього середовища [232].

Починаючи з 2008 р. Росія та ЄС ведуть переговори щодо підписання нової угоди. Обидві сторони погоджуються з тим, що енергетичний сектор буде одним з найголовніших елементів нового договору [712].

Резолюція Європейського парламенту щодо нової енергетичної стратегії для Європи на 2011 – 2020 рр. зобов'язує Європейську Комісію до активного ведення переговорів про прийняття Росією принципів Енергетичної Хартії та протоколів, а також підписання нового договору, який би повністю відповідав правилам внутрішнього ринку Європи. Особлива увага наголошується на тому, що енергетика повинна бути ключовим пунктом нового договору, який слугуватиме основою для двосторонніх відносин держав-членів з Росією [258].

Відносини між Російською Федерацією та Європейським Союзом у сфері енергетики найактивніше розвиваються в рамках Енергетичного діалогу започаткованого на шостому саміті Росія-ЄС, який відбувався 10 жовтня 2000 р. в Парижі. Дана форма співробітництва передбачає вирішення ряду питань щодо транспортної інфраструктури, енергозбереження, інвестицій та впливу на навколишнє середовище [275].

Пріоритети Енергетичного діалогу обговорюються на засіданнях Постійної ради Партнерства Росії та ЄС на рівні міністрів енергетики, а хід та результати розглядаються під час регулярних зустрічей Координаторів Енергетичного діалогу, якими з російського боку є міністр енергетики, а з боку ЄС – член Європейської комісії з питань енергетики. В рамках Енергодіалогу діє механізм консультацій державних інститутів з бізнесом у формі Тематичних груп з важливих питань енергетичної політики Росії та європейського Союзу. На сьогоднішній день діють чотири Тематичні групи та Консультативна Рада по газу [681]. Восьме засідання Постійної ради Партнерства Росії та ЄС відбулося 17 січня 2014 р. в Москві [680].

Одним з важливих результатів співпраці Росії та ЄС у рамках енергетичного діалогу є підписання 16 листопада 2009 р. в Москві Меморандуму про механізм раннього попередження в сфері енергетики. Механізм раннього попередження передбачає попередню оцінку можливих проблем та ризиків, пов'язаних з поставками та попитом на природній газ, нафту чи електроенергію, а також попередження та оперативне реагування у випадку виникнення чи загрози виникнення надзвичайної ситуації. Також передбачається створення групи експертів механізму раннього попередження для проведення консультацій та розробки рекомендацій та Спеціальної групи моніторингу для вивчення розвитку подій, пов'язаних з надзвичайною ситуацією [278]. 24 лютого 2011 р. комісар Г. Еттінгер та міністр енергетики Росії С. Шматко підписали оновлену версію Меморандуму, в якій особлива увага звертається саме на попередження надзвичайних ситуацій [279] .

22 березня 2013 р. в Москві координатори Енергодіалогу Росія-ЄС Комісар Г. Еттінгер та міністр енергетики Росії О. Новак підписали «Дорожню карту енергетичного співробітництва Росії та ЄС до 2050 р.» [203].

На думку колишнього міністра енергетики С. Шматко, в енергетичній сфері між російськими та європейськими партнерами все ще залишається певне недовір'я. Наслідком цього є активна політика диверсифікації. Європейський Союз шукає нові джерела енергоресурсів та маршрути їх доставки до споживачів. З іншого боку, Росія працює над новими напрямами поставок [620].

Значне невдоволення з боку російської сторони викликало прийняття Європейським Союзом Третього енергетичного пакету. Дану позицію відкрито висловив діючий міністр енергетики Російської Федерації О. Новак на міжнародному енергетичному форумі: «Енергетична безпека передбачає не тільки надійне постачання споживачам енергоресурсів, але і вільний доступ постачальників до ринків споживачів. Тим не менше, для російських постачальників поспішна імплементація в законодавство країн ЄС Третього

енергетичного пакету створює бар'єри в плані розвитку співробітництва» [631].

Основною метою прийняття Третього енергетичного пакету Європейським Союзом у червні 2009 р. є формування єдиного енергетичного ринку. Країни-члени ЄС повинні були імплементувати його в своє законодавство до 3 березня 2011 р.

Третій енергетичний пакет складається з двох директив та трьох регламентів: Газова директива [249], Електроенергетична директива [248], Регламент про доступ до газових систем [297], Регламент про доступ до електроенергетичних систем [296], Регламент про Агентство з співробітництва регулюючих органів [295]. Вище вказані акти передбачають реформу розподільних систем – відділення виробництва енергії та постачання від газопроводів та електромереж. Метою даної реформи є звільнення європейського ринку від вертикальної інтеграції компаній. Для ефективнішого функціонування внутрішніх електричних та газових ринків було створене Агентство з співробітництва регулюючих органів (ACER). Одним з його завдань є спонукати національні регулюючі органи до тіснішої співпраці на всесоюзному рівні та наглядати за виконанням вимог директив щодо спільних правил для внутрішніх ринків газу та електроенергії. Створення Європейської мережі операторів систем передачі (ENTSO) покликане сприяти тіснішому транскордонному співробітництву між державами-членами та кращому притоку інвестицій.

Значне напруження у відносинах між Росією та Заходом, викликане подіями 2014 р. не могло не позначитися на стані європейського енергетичного ринку. Європейський Союз, США та ряд інших держав виступили з різкою критикою і засудженням анексії Росією півострова Крим та підтримки військових дій на сході України. Занепокоєння у європейських лідерів також викликали заяви Президента Росії про ненадійність України як транзитної держави, а також боргові претензії Газпрому щодо Нафтогазу України.

17 квітня 2014 р. Європейський Парламент прийняв резолюцію, в якій декларується підтримка України та йдеться про відмову від будівництва «Південного потоку», оскільки даний проект суперечить планам Європейського Союзу щодо зменшення залежності від російських енергоносіїв та умовам Третього енергетичного пакету [259]. В червні 2014 р. Болгарія заявила про припинення будівництва «Південного потоку» [618].

На тлі політичних та економічних санкцій Європейського Союзу та скорочення споживання газу в Європі, помітно активізувалася діяльність російських енергетичних компаній у східному напрямку.

21 травня Росія і Китай підписали договір про постачання газу на 30 років. Обсяг поставок складатиме близько 38 млрд. $м^3$ на рік із можливим збільшенням до 60 млрд. $м^3$ на рік [614]. З'єднання першого стику газотранспортної системи «Сила Сибіру» відбулося в Якутську 1 вересня 2014 р. Проект передбачає транспортування газу з Якутського та Іркутського центрів газовидобутку на Далекий Схід Росії та в Китай [628].

16 червня 2014 р. компанія «Газпром» ввела режим передоплати за газ для України. Того ж дня компанія подала позов до Стокгольмського міжнародного арбітражу, в якому від НАК «Нафтогаз України» вимагається повернення 4,5 млрд. дол. США у зв'язку з невиконання компанією зобов'язань щодо контракту від 19 січня 2009 р. [625] . У свою чергу НАК «Нафтогаз України» звернулася з позовом до міжнародного арбітражу з вимогою встановлення «Газпромом» ринкової ціни на газ, який постачається в Україну та стягнення з російської компанії переплати за поставлений в Україну газ у розмірі 6 млрд. дол. США [643].

Єврокомісія запропонувала Україні і Росії підписати проміжний контракт на поставку газу, який буде діяти до вердикту Стокгольмського арбітражу у газовій суперечці між країнами. Тристоронні переговори між представниками України, Росії та Європейського Союзу, які тривали кілька місяців завершилися 31 жовтня 2014 р. у Брюселі підписанням Протоколу

щодо умов постачання російського газу з Росії в Україну на період з листопада 2014 року по 31 березня 2015 р. [694].

Військова агресія Росії проти України та використання Росією енергетичних ресурсів як засобу політичного впливу знову підняли питання енергетичної безпеки країн Європи. Створення єдиної європейської енергетичної мережі та зменшення залежності від поставок енергоносіїв з третіх країн шляхом збільшення частки невуглецевої енергії в енергобалансі є найважливішими завданнями нової енергетичної політики Європейського Союзу на 2020-2030 рр., основні положення якої були затверджені у жовтні 2014 р. [257]. Питання енергетичної безпеки та створення європейського Енергетичного Союзу також покладені в основу програми нового складу Європейської Комісії на чолі з Ж. К. Юнкером, який зазначив, що «у випадку, якщо енергія зі Сходу матиме занадто високу економічну чи політичну ціну, Європа повинна бути спроможною легко переключитися на інші джерела постачання» [276].

Під час візиту до Туреччини 1 грудня 2014 р. В. Путін заявив про відмову від будівництва газопроводу «Південний потік» і початок нового проекту «Турецький потік», суть якого полягає у зменшенні транзитного значення України для доставки російського газу в Європу і передбачає створення Європейським Союзом інфраструктури для розподілення великих об'ємів газу на Південному-Сході Європи [619]. Перспективи даного проекту є досить сумнівними, якщо врахувати той факт, що Туреччина та Азербайджан вже приступили до будівництва газопроводу ТАНАП, який доставлятиме газ в Грецію та Італію [427]. Відмова Росії від «Південного потоку» викликала значне занепокоєння урядів Угорщини та Сербії, які найбільше підтримували проект, а також австрійської компанії «OMV» та італійської «ENI» [489].

Важливим елементом у дипломатичному та енергетичному протистоянні України та Росії, який безпосередньо стосується ряду країн-членів Європейського Союзу є реверсні поставки газу з Європи в Україну.

15 квітня 2014 р. газовий концерн «RWE AG» через свій підрозділ «RWE Supply & Trading» розпочав постачання природного газу в Україну через територію Польщі згідно 5-річної рамкової угоди між НАК «Нафтогаз України» та «RWE Supply & Trading», підписаної у травні 2012 року. Угода передбачає постачання до 10 мільярдів куб. м природного газу на рік. Денна можлива потужність для імпорту НАК «Нафтогаз України» з території Польщі складає близько 4 млн. $м^3$ природного газу на добу [759].

28 квітня 2014 р. у Братиславі у присутності президента Європейської Комісії Ж. М. Баррозу оператори газотранспортних ситем України та Словаччини - ПАТ «Укртрансгаз» та «Eustream a.s.» підписали Меморандум щодо реверсних поставок природного газу з території Словаччини в Україну та операторську угоду про об'єднання газотранспортних систем по лінії Вояни-Ужгород [637]. Реверс газу із Словаччини в Україну розпочався 2 вересня 2014 р.[667].

У кінці вересня 2014 р. міністр енергетики Росії О. Новак заявляв про можливість скорочення поставок газу до Європи у зв’язку із реекспортом в Україну [674]. У зв’язку з очевидним тиском Москви 25 вересня 2014 р. Угорщина припинила поставки природного газу в Україну. Реверс з Угорщини відновився лише 10 січня 2015 р. [692]. У вересні 2014 р. словацька енергетична компанія «SPP» заявляла про скорочення поставок газу з Росії [675]. Проте, не зважаючи на тиск, Словаччина не відмовилася від поставок газу в Україну, оскільки даний проект є економічно вигідний словацьким компаніям [678]. Проблеми з поставками російського газу виникали і в Польщі внаслідок зменшення поставок газу з Російської Федерації через газопровід «Ямал-Європа» [672]. Для уникнення в майбутньому проблем із транспортуванням російського газу до Європи та звинувачень Росією України у ненадійності як транзитера, українська виступила з пропозицією державам ЄС купувати російський газ не на західному кордоні України, а на кордоні України та Російської Федерації.

16 листопада 2014 р. у Братиславі президентами країн Вишеградської групи та України було досягнуто рішення про створення фізичного газового хабу на базі західноукраїнських ПСГ та інтеграції газових ринків Польщі, Словаччини, Угорщини та України [393].

Загалом 2014 р. став дуже важливим для України у питанні диверсифікації постачання енергоресурсів та посилення співпраці з європейськими партнерами, що в перспективі сприятиме встановленню європейських стандартів та прозорих ринкових правил у системі паливно-енергетичного комплексу України. Дана співпраця є економічно вигідною також і для країн Європейського Союзу, оскільки гарантуватиме стабільність поставок газу, послаблення політичного тиску з боку Росії, можливість вигідних інвестиційних проектів та розширення ринку для європейських енергетичних компаній. У 2013 р. частка російського газу в українському імпорті становила 95%. У 2014 р. 67 % спожитого газу надійшло з Європи і лише 33 % – з Росії [624]. Загалом протягом 2014 року Україна імпортувала з Європи 5,1 млрд. $м^3$ природного газу. Найбільше блакитного палива надійшло зі Словаччини – 3,6 млрд. $м^3$, зі сторони Польщі – 0,9 млрд. $м^3$, з Угорщини – 0,6 млрд. $м^3$ [665].

Отже, аналіз всіх вище наведених фактів дозволяє зробити висновок про високу взаємозалежність Росії та країн Європейського Союзу у сфері енергетики, яка формувалася впродовж десятиліть починаючи з 60-х рр. XX ст. Часта російського імпорту в енергобалансі ЄС є дуже високою. Ситуація ускладнилася ще більше після пиєднання країн Центральної Європи, тісно пов’язаних з російським енергетичним ринком. Водночас Росія також зацікавлена у збереженні експорту газу та нафти у Європу, оскільки він забезпечує значні надходження до бюджету країни. На сьогоднішній день пошук альтернативних джерел постачання енергоресурсів є серйозним питанням європейської безпеки, але, не зважаючи на всі зусилля, збереження російського газу у енергобалансі країн Європи прогнозується і на найближчі півстоліття. Ситуацію ускладнює позиція російської політичної еліти, яка

використовує експорт енергоресурсів як важіль політичного тиску. Дану позицію яскраво ілюструють події в Україні у 2014 р., коли поряд із військовою агресією, активно застосовувався енергетичний тиск.

4.2. Російський фактор на енергетичному ринку Словаччини

За словами європейського комісара з питань енергетики Г. Еттінгера: «На сьогоднішній день газ відіграє центральну роль в економіці Європи. Газ як найчистіший різновид викопного палива й надалі залишатиметься важливою складовою в енергетичному балансі Європейського Союзу [743].

Ставши членом Європейського Союзу, Словаччина прийняла європейську енергетичну політику і почала здійснювати реформи енергетичного сектору.

Енергетична політика Словацької Республіки формується в рамках завдань та цілей енергетичної політики Європейського Союзу, які передбачають зниження викидів вуглекислого газу, збільшення енергетичної ефективності та ширшого використання відновлюваних джерел енергії. Стратегічна мета енергетичної політики Словаччини базується на трьох основних принципах європейської енергетичної політики, а саме: енергетичній безпеці, конкурентоспроможності, стабільності [281]. Основними документами, які регулюють енергетичну політику Словаччини та сучасному етапі є: «Концепція енергетичної ефективності» (2007 р.), «Стратегія розвитку ядерної енергетики» (2008 р.), «Стратегія енергетичної безпеки» (2008 р.), «Енергетична політика Словацької Республіки» (2013 р.). В рамках імплементації Третього енергетичного пакету ЄС 31 липня 2012 р. був прийнятий новий закон «Про енергетику та доповнення деяких законів», який спрямований в першу чергу на захист прав споживачів та посилення конкурентного середовища на газовому ринку [347].

За населенням та розмірами газового ринку Словаччина є найменшою з країн Центральної Європи. Словацький ринок є досить сформованим і характеризується другим після Нідерландів рівнем газифікації у Європі.

Найважливішою ознакою словацької газової промисловості є її транзитна роль. Країна володіє найбільшою газотранспортною системою в ЄС з потужністю понад 90 млрд. м^3, що в 15 разів перевищує об'єми внутрішнього споживання [602, с. 25]. Газотранспортна система Словаччини з'єднана з газопроводами, які проходять територією України, Чехії та Австрії. Поряд з словацько-австрійським кордоном знаходиться відомий газовий вузол Баумгартен, через який проходить багато важливих газопроводів. Близько 20 % імпортованого європейськими країнами російського газу надходить через територію Словаччини.

Природний газ транспортується до Словаччини з Російської Федерації через територію України починаючи з 1972 р. На сьогоднішній день Словаччина імпортує з Росії близько 98 % природного газу [327]. Загальний річний імпорт блакитного палива в Словаччину протягом останніх років складає в середньому 5,6 млрд. м^3 [251-255].

Частка газу у валовому внутрішньому споживанні енергії становить 26 % і є найбільшою з-поміж усіх інших джерел. Природній газ також найбільше використовується для виробництва електроенергії. В 2011 р. його частка становила 36,6 %. На сьогоднішній день найбільше природного газу споживають великі замовники – 60%. Частка малих підприємств на організацій становить 10 %, домогосподарств – 30 % [281, с. 44].

Домашній видобуток газу покриває лише 2 % від загального споживання палива. Запаси існуючих родовищ вже практично вичерпані, але завдяки інвестиціям вдалося відкрити нові поклади, що дозволило певною мірою стабілізувати видобуток газу [281, с. 46].

Основним постачальником газу на словацькому ринку є «Slovensky plynarensky priemysel» («SPP»). Компанія була створена в 2001 р. внаслідок реорганізації державного підприємства. У 2002 р. держава продала 49 % акцій стратегічним інвесторам – німецькій «Ruhrgas» та французькій «Gaz de France». Таким чином партнерами компанії стали найбільші енергетичні компанії Європи. «Газпром» також виявив зацікавленість у купівлі третини

переданого інвесторам пакету акцій, проте в 2005 р. компанія відмовилась від даного опціону, мотивуючи своє рішення необхідністю значних капіталовкладень у будівництво «Північного потоку» та освоєння Штокманського родовища [464, с. 223].

До кінця 2012 р. акціонерами компанії «SPP» були Фонд національного майна Словацької Республіки з часткою 51 % та «Словацький газовий холдинг B.V.» – консорціум компаній «E.ON Ruhrgas» та «GDF SUEZ» з часткою 49%. У січні 2013 р. новим власником 49 % акцій став «Energeticky a průmyslovy holding» («EPH») [320, с. 4].

Частка компанії «SPP» на словацькому газовому ринку в 2013 р. складала майже 66 %. В регульованому державою секторі домогосподарств компанія обслуговує близько 1.2 млн. клієнтів [321, с. 12]. «SPP» є також гарантом газових поставок до Словаччини. Компанія має не тільки довгострокові контракти з «Газпром експорт», але і диверсифікаційні угоди з «GDF SUEZ» та «E.ON Ruhrgas», які можуть покрити 20 % річного споживання газу в Словаччині, а також значні запаси газу в газосховищах. Компанія є також активним трейдером на газовому вузлі Баумгартен в Австрії [320, с. 16]. Внаслідок значних змін, які відбуваються на газовому ринку Словаччини, росту конкуренції та економічній кризі, продажі компанії з кожним роком зменшуються. Так якщо в 1998 р. обсяг проданого газу становив 6.8 млрд. $м^3$, то в 2013 – 3.3 млрд. $м^3$ (дет. див. Додаток А).

Внаслідок імплементації Другого енергетичного пакету в словацьке законодавство 1 липня 2006 р. «SPP» відділила свої повноваження щодо транспортування та розподілу газу. На ринку почали діяти дві дочірні компанії «SPP»: «Eustream» – єдиний оператор газотранспортної системи та «SPP – distribúcia», яка є монопольним оператором розподільчих систем. З 2013 р. до «SPP Group» відійшла також компанія «NAFTA», яка займається будівництвом газосховищ, геологорозвідкою та видобутком вуглеводнів [752].

Таким чином, «Eustream» залишається частиною вертикально інтегрованої компанії. Основним завданням «Eustream» є транзит російського газу до європейських ринків. Пропускна здатність даної газотранспортної системи за рік становить 90 млрд. $м^3$, що в 15 разів перевищує об'єм внутрішнього споживання газу Словацькою Республікою [266]. Проте внаслідок економічної кризи та введення в експлуатацію газопроводу «Північний потік» об'єми транзитного газу з кожним роком зменшуються (дет. див. Додаток Б).

Процес лібералізації газового ринку Словаччини завершився 1 липня 2007 р., що дозволило всім споживачам обирати постачальника газу на власний розсуд [298]. До 2010 р. частка нових гравців на ринку була незначною. З 2010 р. розпочався процес поступового послаблення монопольних позицій компанії «Slovensky plynarensky priemysel». За даними Управління з регулювання мережевих галузей у 2012 р. конкуренція на газовому ринку Словаччини пережила справжній злет. У категорії побутових споживачів збільшилася кількість змін постачальника газу в шість разів в порівнянні з 2011 р. Можливістю змінити постачальника скористалися більше 131 тис. домогосподарств, що складає майже 11, 6 % користувачів. Поряд із традиційним постачальником газу компанією «SPP» на ринку діють ще 22 компанії (дет. див. Додаток В).

Що стосується російського газового ринку, то тут ключові позиції займає енергетична компанія «Газпром». У 1989 р. Міністерство газової промисловості СРСР було перетворене на державний газовий концерн «Газпром». 17 лютого 1993 р. вийшла постанова уряду Російської Федерації «Про перетворення ДГК «Газпром» в Російське акціонерне товариство «Газпром» [626]. На сьогоднішній день Групі «Газпром» належать 18 % світових і 72 % російських запасів газу промислових категорій. Це найбільші показники серед нафтогазових компаній світу. Газпром також є найбільшим акціонерним товариством Росії, контрольний пакет якого – 50,002 % належить державі [613]. Також згідно з федеральним законом 2006 р. «Про

експорт газу» корпорація володіє монопольним правом на експорт російського газу за кордон [229]. Прийнято вважати, що рівень фінансової довіри до Росії за кордоном залежить від здатності корпорації виконати свої контрактні зобов'язання. Всі ці фактори зумовлюють значну критику компанії «Газпром» за кордоном. Такі монопольні позиції сформувалися історично під впливом традицій, успадкованих від радянської централізованої системи та особливої ролі держави в енергетичному секторі. Разом з тим енергетичний сектор Російської Федерації стикається з рядом проблем. Ще в 2009 р. експерти попереджали, що без освоєння родовищ Ямалу, компанії буде вкрай важко виконати свої зобов'язання по міжнародним угодам [448, с. 50-52]. Промисловий видобуток газу на півострові розпочався в жовтні 2012 р. В 2012 р. основний приріст газу – 273 млрд. $м^3$ забезпечили саме родовища на півострові Ямал та – 75 млрд. $м^3$ в Якутії [195, с. 44]. Проте рівень видобутку газу з кожним роком знижується, при тому, що росте відсоток освоєних територій (дет див. Додаток Д).

Словацько-російське енергетичне співробітництво, яке склалося у 70-х рр. XX с. було значно посилене під час перебування при владі В. Меч'яра. 23 серпня 1993 р. під час офіційного візиту до Москви словацького прем'єр-міністра країна приєдналася до так званої Сургутської угоди. Дана угода була підписана в березні 1993 р. в західносибірському місті Сургут і передбачала створення галузевої організації країн СНД, орієнтованої на використання та обробку російських газу та нафти і купівлю енергоресурсів за нижчими цінами. Вигідна ціна на енергоресурси була вигідна, в першу чергу, словацьким монополістам таким як «Slovnaft» та «SPP», що пояснює зацікавлення тодішньої словацької влади у тіснішій співпраці з Росією. Долучення до вище згаданої угоди ще більше посилило енергетичну, а з нею і політичну залежність Словаччини. В. Меч'яр також сподівався, що Словаччина залишатиметься єдиним постачальником російських енергоносіїв до Європи, що відповідало б концепції, за якою Словаччина повинна була стати політичним та економічним «мостом» між Заходом та

Сходом [542, с. 15-16]. Проте в 1994 р. розпочалося будівництво газопроводу «Ямал - Європа», який мав проходити по території Білорусі, Польщі та Німеччини і був покликаний посилити надійність російських поставок газу до Європи. Це значною мірою зачіпало інтереси Словаччини. В 1997 р. був підписаний договір щодо поставок російського газу в Словаччину в щорічному об'ємі від 6,6 до 8,1 млрд. $м^3$, що включало також оплату за транзит [504, с. 272].

Поставки російського природного газу в Словаччину та транзит по території країни до Західної Європи здійснюються на основі довгострокових контрактів. В «Стратегії енергетичної безпеки Словаччини» зазначається, що довгострокові контракти, які підписуються на 10-15 років покликані гарантувати безпеку енергопостачання. Проте часто ці контракти сприяють втраті прозорості та конкуренції на енергетичних ринках. Крім того, у випадку поставок газу та нафти, великі постачальники часто використовують ціну як важіль для реалізації певних політичних цілей [327].

У березні 1998 р. виникло спільне словацько-російське акціонерне товариство «Словрусгаз», співзасновниками якого виступили «Газпром» та «SPP» з рівними частками в структурі капіталу – по 50 %. Договір про створення підприємства був підписаний ще в лютому 1995 р. під час перебування в Братиславі з офіційним візитом В. Черномирдіна. Головою правління було призначено Генерального директора «SPP» Яна Дуцкі [773]. Об'єми закупленого компанією газу складали близько 350 млн. $м^3$ на рік. Угода також передбачала, що 40 % газу словацька сторона зможе оплачувати поставками товарів до Росії [772]. Очевидним є той факт, що через створення спільного словацько-російського підприємства «Газпром» робив спроби проникнення на словацький газовий ринок. Подібна схема використовувалася для входження на ринки інших центральноєвропейських країн, зокрема Польщі та Угорщини, з метою посилення російського впливу в регіоні [578, с. 128]. В січні 2005 р. акціонери «Словрусгаз» прийняли рішення про ліквідацію компанії. «Газпром» вийшов з капіталу компанії 15

січня 2010 р. Втрата інтересу до газового ринку Словаччини з боку «Газпрому» вочевидь пов'язана із введенням в дію газопроводу «Північний потік».

Питання енергетичної залежності Словаччини було порушене в січні 2006 р. під час газової кризи, спричиненої суперечками між Москвою та Києвом. 2 січня 2006 р. поставки російського газу до Словаччини скоротилися на 30 %. 3 січня 2006 р. «Газпром», прагнучи продемонструвати свою надійність як постачальника енергоресурсів та спростувати закиди про використання енергії як засобу політичного тиску, направив через Словацьку газотранспортну систему додаткові 100 млн. $м^3$ газу європейським споживачам для компенсації скорочених поставок 2 січня 2006 р. Коментуючи події, речник Міністерства економіки Словаччини Р. Беньо зазначив, що газові суперечки між Україною та Росією не несуть серйозної загрози безпеці газопостачання Словаччини і міністерство не має наміру серйозно переглядати енергетичну стратегію країни, враховуючи надзвичайно добрі відносини між Словаччиною та Росією [523].

В листопаді 2008 р. «SPP» та «Газпром експорт» підписали договір на поставки газу в об'ємі 6,5 $м^3$ за рік строком на 20 років. Договір вступив у силу з 1 січня 2009 р. У 2008 р. закупівельні ціни природного газу були досить високими через рекордне подорожчання нафти до 150 дол. за барель та зміцнення курсу американського долара в другій половині року [316]. Також була підписана довгострокова угода між «Газпром експорт» та «Eustream» щодо транзиту 1 трильйона $м^3$ газу протягом наступних 20 років [262].

2009 р. розпочався новою газовою суперечкою між Україною та Росією, але цього разу наслідки для Словаччини виявилися набагато серйознішими. 6 січня 2009 р. поставки російського газу до Словаччини зменшилися на 70 %. 7 січня постачання газу повністю припинилося. В країні було введено регуляційний рівень № 8, який передбачає обмеження використання газу підприємствами, які використовують більше 60 тис $м^3$ за

рік. Дані обмеження стосувалися 770 підприємств, багатьом з яких довелося повністю припинити роботу [580]. Деякі підприємства як наприклад «Whirlpool Slovakia» навіть розглядали можливість перенесення виробництва до інших країн [539, с. 39]. 10 січня уряд Р. Фіцо виступив із заявами про відновлення роботи одного блоку реактора атомної електростанції «Ясловське Богуніце», який був зупинений за два тижні до газової кризи. Закриття реактора «Ясловське Богуніце V1» було однією з основних вимог Європейського Союзу щодо Словаччини в процесі інтеграції і його запуск порушував би умови договору про вступ до ЄС. Зрештою реактор так і не був запущений, оскільки Європейська Комісія не дала згоду на проведення подібної операції [762]. Шукаючи виходу із кризи словацька компанія «SPP» уклала угоду із своїми головними акціонерами німецькою компанією «E.ON Ruhrgas» та французькою «GDF Suez» щодо поставок газу із території Чеської Республіки. В ніч з 18 на 19 січня 2009 р. вперше в історії газотранспортна система Словаччини працювала в реверсному режимі, постачаючи газ із заходу на схід. Кризовий комітет також скасував всі обмеження щодо споживання газу великими підприємствами. Того ж дня російська та українська сторони домовилися про відновлення постачання газу [520]. 20 січня 2009 р. відновилося постачання газу до Словаччини, а 21січня – транзит газу до Чеської Республіки та Австрії [522].

Газова криза 2009 р. негативно вплинула на 17 країн, в тому числі і 12 країн ЄС, завдавши найбільшої шкоди Словаччині та Болгарії, та виявивши значні регіональні відмінності в питаннях енергетичної безпеки Європейського Союзу. Економічні втрати Словаччини склали близько 1 млрд. євро, сповільнивши на 1 % ріст ВВП країни [539, с. 39]. На думку експертів, втрати могли бути більшими, якби не економічна рецесія в Єврозоні. Через зменшення експорту словацьких товарів багато підприємств працювало не на повну силу ще до припинення постачань газу [522].

Події січня 2009 р. продемонстрували всю небезпеку майже повної залежності Словаччини від поставок російського газу. В. Меч’яр та

М.Дзурінда визнали, що їх уряди в минулому не приділяли достатньої уваги питанням диверсифікації поставок енергоресурсів [534, с. 38]. Навіть дружні відносини з Росією, на яких так наголошував уряд Р. Фіцо не вирішили ситуації. Криза вкотре продемонструвала, що не існує особливих відносин, чи своєрідної «слов'янської ностальгії», коли мова йде про бізнес чи розподілення сфер впливу [524].

Натомість в російській газеті «Коммерсантъ» з'явилося повідомлення про те, що в ході візиту до Москви 23 січня 2009 р., Р. Фіцо виступив з пропозицією створення спільного словацько-російського газорозподільного підприємства, що дозволило б компанії «Газпром» продавати газ словацьким споживачам напряму, без посередників. Це мало би знизити ціну і ослабити монопольні позиції «SPP». На адресу компанії лунала жорстка критика прем'єра і щодо незаконно, на його думку, приватизації у 2002 р. і щодо завищених цін на газ на внутрішньому ринку [447].

Словацький прем'єр-міністр також виступив із різкою критикою Ю. Тимошенко після відхилення українською стороною пропозиції щодо сватової операції, запропонованої словацькою стороною в ході переговорів 14 січня, згідно з якою Україна мала б транспортувати до Словаччини 20 млн. $м^3$ газу щодня із газосховищ на території Західної України, а Росія натомість постачала б відповідну кількість газу в східні регіони держави. Ненадійним партнером називали Україну і президент Словаччини Іван Гашпарович і міністр економіки Л. Ягнатек [524]. Проте, в даній ситуації є і значна вина української дипломатії, яка своєчасно не подбала про позитивний зовнішньополітичний імідж країни. Якби Україна сприймалася як надійний союзник, словацькі політики не використовували б антиукраїнські настрої для відвернення уваги суспільства від власних помилок [433]. Криза поставила під сумнів подальший розвиток двосторонніх словацько-українських відносин. Словаччина звинувачувала українську сторону, а Київ ігнорував Братиславу, замість того, щоб об'єднати

зусилля і знайти спільне рішення. Натомість проблема вирішувалася у Брюсселі та Москві [551, с. 16].

Внаслідок газової кризи уряд Словаччини ініціював зміни у законодавстві, оскільки діюче законодавство не передбачало ситуації повного припинення поставок газу. Відповідні заходи були вжиті і на рівні Європейського Союзу. 20 жовтня 2010 р. був прийнятий Регламент Європейського Парламенту № 994/2010 про заходи щодо забезпечення безпеки постачання газу, який скасовує Директиву 2004/67/ЕС. Документ передбачає, що кожна країна-член повинна призначити національний орган відповідальний за забезпечення безпеки поставок газу та розробку превентивного кризового плану дій у випадку припинення поставок до 3 грудня 2010 р. Оператори систем передачі повинні були забезпечити можливість реверсної роботи на всіх конекторах між державами-членами до 3 грудня 2013 р. [294].

Газова криза 2009 р. підкреслила стратегічне значення газових резервів. Наявність газосховищ на території Словаччини зменшує ризики припинення газопостачання та укріплює позитивний імідж держави-транзитера. На сьогоднішній день об'єм газосховищ на території Словаччини складає 2,9 млрд. $м^3$. По закінченню будівництва сховища Гаяри-Баден в 2015 р. об'єм сховища зросте до 3,12 млрд. $м^3$ [281, с. 45]. За інформацією міністерства економіки Словацької Республіки, на сьогоднішній день Словаччина володіє достатніми запасами газу для забезпечення поставок цього палива захищеним споживачам. З листопада 2011 р. компанія «Eustream» здатна запускати зворотний потік газу в автоматичному режимі з Чехії в об'ємі 25 млн. $м^3$ за добу та з Австрії 18 млн. $м^3$, що разом перевищує добову потребу газу Словаччини [281, с. 17].

Росія також виявляє зацікавлення у словацьких проектах по підвищенню енергетичної безпеки. В ході візиту до Братислави президента Д. Медведєва 7 квітня 2010 р. словацька та російська сторони підписали Меморандум про взаєморозуміння між Міністерством енергетики Російської

Федерації та Міністерством економіки Словацької Республіки щодо співробітництва у газовій сфері. Документ не є міжнародним договором і не створює жодних зобов'язань. В ньому йдеться про можливість створення спільного російсько-словацького підприємства для реалізації російського газу в Словаччині та розробки інфраструктурних проектів у газовій сфері [212].

В 2012 р. газовий ринок не тільки Словаччини, але і Європи загалом характеризувався переважанням пропозиції над попитом. На спотових ринках ціна на газ зростала, в той час як нафта подешевшала, але ціна залишалася вищою за 100 дол. за барель [320]. На початку 2012 р. під тиском західних партнерів Газпром знизив контрактну ціну в середньому на 10 % в рамках довгострокових контрактів для ряду компаній, в тому числі і для компанії «SPP». При цьому Газпром не погодився на вимоги клієнтів збільшити частку газу, прив'язану до ціни на спотовому ринку [535].

Висока енергозалежнвсть Словаччини є серйозною проблемою у сфері безпеки, тому за підтримки Європейського Союзу реалізовується ряд диверсифікаційних проектів.

25 листопада 2011 р. Словаччина підписала Меморандум про порозуміння щодо енергетичного з'єднання Північ-Південь. Даний документ має більше декларативний характер, але є надзвичайно важливим у довгостроковій перспективі створення єдиної європейської енергетичної мережі. Меморандум напряму стосується проектів газотранспортного сполучення між Словаччиною та Угорщиною, а також Словаччиною та Польщею [770].

28 січня 2011 р. Уряди Словаччини та Угорщини підписали міжнародну угоду про співпрацю у будівництві, експлуатації, технічному обслуговуванні та реконструкції трубопроводів, які транспортують газ через спільні кордони. Даний документ є важливим кроком щодо реалізації проекту з'єднання газопроводів. Кошторис проекту становить близько 160 млн. євро. Загальна пропускна спроможність становитиме 5 млрд. $м^3$ на рік.

Європейською Енергетичною програмою на цей проект було виділено 30 млн. євро. Із 115 км протяжності трубопроводу на Словаччину припадає 21 км. Даний проект є важливою частиною газотранспортного коридору, який покликаний з'єднати СПГ-термінали в Польщі та Хорватії і таким чином підвищити енергетичну безпеку Європи. 27 березня 2014 р. відбулося офіційне з'єднання газотранспортних систем Словаччини та Угорщини [723]. За планом з'єднання має бути введене в експлуатацію з 1 січня 2015 р.

Що стосується газового сполучення між Словаччиною та Польщею, то в 2011 р. були розроблені та затверджені відповідні умови співробітництва, які включають методи та деталі співпраці і створена робоча група покликана здійснювати технічний, економічний, екологічний та правовий аналіз проекту. На даний час проект знаходиться в стадії опрацювання і обидві сторони очікують на фінансову підтримку Європейського Союзу [281, с. 44-45].

Зміни, які відбулися у системі міжнародних відносин у 2014 р. торкнулися також і словацького газового ринку. У зв'язку із скороченням поставок російського газу, Україна збільшила імпорт блакитного палива, який надходив у реверсному режимі з Європи. 2 вересня 2014 р. Словаччина розпочала поставки газу в Україну [667]. Середній добовий об'єм поставок складав близько 30 млн. $м^3$. Загалом за 2014 р. в Україну зі словацького напрямку надійшло 3,6 млрд. $м^3$ газу [665].

Нафтовий сектор енергетичного ринку Словаччини характеризується схожими проблемами, які характерні для газової сфери. Це, насамперед, висока залежність від російських поставок та існування компанії-монополіста.

Росія є важливим гравцем на міжнародному енергетичному ринку. Як зазначається в «Енергетичній стратегії Росії до 2030 р.», країна забезпечує 12 % світової торгівлі нафтою. Основним напрямком експорту російських нафтопродуктів є європейський ринок, на який припадає близько 80 %. Частка Росії на ринках Європи становить близько 30 %. Разом з тим

початкові запаси нафти вже випрацьовані більше ніж на 70 %, а ступінь випрацюваності запасів великих активно освоюваних родовищ складає майже 60 % [231].

На сучасному етапі найпотужнішою нафтовою компанією Росії є акціонерне товариство «Роснєфть». Наступними за об'ємами видобутку є «Лукойл», «ТНК-ВР» і «Газпромнєфть» [645].

У 2013 р. «Роснєфть» стала найбільшою у світі публічною компанією галузі, на яку припадає 40 % загальноросійського видобутку нафти та 20 % нафтопереробки. Придбання копанії «ТНК-ВР» розширило закордонний бізнес «Роснєфті» за рахунок проектів у Бразилії, В'єтнамі, Венесуелі [217, с. 18-22]. У 2013 р. 69,5 % акцій компанії належали ВАТ «Роснефтегаз», яке повністю належить державі, 19, 75 % – «ВР», 10,75 % акцій знаходилось у вільному обігу [216].

Очевидно, що стрімкий розвиток компанії «Роснєфть» відбувається за активного сприяння правлячої верхівки Росії. Очільник компанії І. Сєчін є близьким товаришем В. Путіна. «Роснєфть», вочевидь, прагне зайняти монопольні позиції на нафтовому та газовому ринках країни, при цьому витіснивши з ринку навіть компанію «Газпром» [385]. За даними незалежної експертної доповіді «Комунальні тарифи, Путін і «Газпром», частка податкових відрахувань від виручки «Газпрому» становить 38%, частка «Роснєфті» складає 56,5% [644].

У сфері транспортування російської нафти домінуючі позиції належать ВАТ «Акціонерна компанія по транспорту нафти «Транснєфть», яке було засновано відповідно до постанови Уряду Російської Федерації 14 серпня 1993 № 810. Станом на 31 грудня 2012 р. 78,1 % акцій належали Федеральному агентству по управлінню державною власністю. Транспортування російської нафти по системі ВАТ «АК «Транснєфть» у 2012 р. склало 89 % від загального показника видобутку нафти на території Російської Федерації [225].

З метою зменшення залежності від транзитних держав, зокрема Білорусі та країн Балтії, в 2001 р. була створена Балтійська трубопровідна система (БТС). Даний проект відкрив прямий шлях на експорт через порт Приморськ нафти Тимано-Печорського регіону, Західного Сибіру і Урало-Поволжжя. Проектна потужність першої черги БТС складала 12 млн. т на рік. Наприкінці 2006 р. Потужність нафтопроводу булла збільшена до 74 млн. на рік [690]. Питання збільшення потужностей БТС та пошук нових маршрутів нафтопостачання почало активно обговорюватися після торгівельного конфлікту між Росією та Білоруссю на початку 2007 р. [364; 365]. У червні 2009 р. розпочалося будівництво другої черги Балтійської трубопровідної системи (БТС-2). У березні 2012 року почалося транспортування нафти трубопровідною системою БТС-2 і відвантаження нафти через ТОВ «Спецморнефтепорт Усть-Луга» (ТОВ «СМНП Усть-Луга»). Всього за рік обсяг експорту через СМНП Усть-Луга склав 14,3 млн. т [225].

Російсько-словацьке співробітництво в нафтовій галузі до кінця 2014 р. здійснювалося відповідно до міжурядової угоди від 1999 р., яка передбачала поставки російської нафти до 2015 р. в обсязі до 6 млн. тонн щорічно. Транзит нафти з Росії в треті країни через територію Словаччини здійснюється на основі міжурядового Протоколу від 2000 р. [653].

Для Словаччини нафта є стратегічною сировиною, оскільки використовується для виробництва енергії, моторних палив, різноманітних продуктів нафтохімічної переробки. Частка нафти в енергетичному балансі країни становить 21 %. Внутрішній видобуток нафти є незначним і має повністю припинитися до 2020 р. Словацька Республіка на 99 % залежна від імпорту переважно російської нафти нафтопроводом «Дружба» [281, с. 39].

Найбільшим нафтопереробним заводом Словаччини є НПЗ «Slovnaft» із потужністю переробки 5,5-6 млн. т нафти на рік. Компанія займається виробництвом, зберіганням, продажем та дистрибуцією нафтопродуктів. «Slovnaft» належить до провідних підприємств не тільки Центральної Європи, але і всього Європейського Союзу по ефективності переробки сирої

нафти і виробництва нафтопродуктів з високою доданою вартістю. Технологічні потужності «Slovnaft» пристосовані до роботи з важкою нафтою і тому компанія зацікавлена і в подальшому проводити закупівлю та обробку нафти такого типу. У 2000 р. «Slovnaft» вступив у стратегічне партнерство із найбільшою нафтогазовою компанією Угорщини «MOL», якій на сьогоднішній день належать 98,5 % акцій заводу [771]. Впродовж останніх років, «Slovnaft» імпортує в середньому 5,5 млн. т нафти на рік. На сьогоднішній день Словаччина знаходиться в числі країн з найменшим рівнем споживання нафтопродуктів у ЄС. Виробнича потужність «Slovnaft» більш ніж у два рази перевищує попит на нафтопродукти у всій країні. 70 % продуктів нафтопереробки експортуються до інших країн. Водночас ріст експорту на найближчі роки не передбачається [596].

Нафтотранспортна система Словаччини займає вигідне стратегічне положення і складається з двох нафтопроводів. Нафтопровід «Дружба» на території Словаччини був побудований у 1960-1961 рр. Перший потік нафти був запущений з території України до заводу «Slovnaft» у Братиславі 3 лютого 1962 р. Загальна довжина нафтопровідної системи на території Словаччини сягає майже 510 км, а транспортна потужність становить 20 млн. т за рік. У 90-х роках минулого століття нафтопровід був реконструйований і модернізований з використанням останніх доступних технологій. Інший нафтопровід є розгалуженням нафтопроводу «Дружба», яке починається з міста Шаги і пролягає до Угорщини, де з'єднується з нафтопроводом «Адрія».

Єдиним оператором нафтопровідної системи Словаччини є компанія «Transpetrol», яка належить до стратегічних підприємств словацької економіки. Вище згадане Акціонерне товариство було створене 1 січня 1993 р. внаслідок поділу єдиної чехословацької нафтотранспортної системи [330, с. 11].

В 2001 р. уряд Словаччини прийняв рішення про приватизацію 49 % акцій «Transpetrol». Серйозні наміри щодо придбання пакету акцій виявляли

НПЗ «Slovnaft» та другий за величиною нафтовий концерн Росії «Юкос». 19 грудня 2001 р. уряд Словаччини схвалив продаж 49 %, акцій та право управління російській компанії «Юкос» за 74 млн. дол. [333, с. 4]. Очевидно, що залучення однієї з найбільших нафтових компаній Росії було продиктоване прагненням уряду зміцнити позиції Словаччини як транзитної держави для потоків російської нафти, а також курсом на нормалізацію відносин з Росією перед вступом до ЄС.

В 2003 р. розпочалася так звана «справа Юкосу» [182, арк. 1-3]. В адресу компанії лунали звинувачення щодо ухилення від сплати податків на суму 27 млрд. дол. В грудні 2004 на примусовому аукціоні концерн був вимушений продати найпотужніше підприємство «Юганскнефтегаз», на яке припадало 60 % видобутку нафти «Юкосу» компанії «Роснєфть». 1 серпня 2006 р. Московський арбітражний суд оголосив «Юкос» банкротом. Уряд Росії прагнув залишити контроль над акціями «Transpetrol», тому кілька років велися переговори про купівлю акцій «Transpetrol» компаніями «Роснєфть» та «Нєфтегаз» [462; 526; 789].

В жовтні 2007 р. суд Амстердама визнав Б. Мізамора та Д. Годфрі законними власниками зареєстрованої в Нідерландах компанії «Юкос Файненс». 7 березня 2008 р. перебуваючи у США з робочим візитом, міністр економіки Словаччини Л. Ягнатек зустрічався із вище згаданими менеджерами і оголосив про наміри уряду повернути акції «Transpetrol».

26 березня 2009 р. в Лондоні відбулося підписання угоди про купівлю словацьким урядом 49 % акцій за 240 млн дол. Роберт Фіцо зазначив, що повернення активів «Transpetrol» у власність держави можна вважати великою перемогою і це сприятиме послабленню залежності словацького нафтового ринку від Росії. Натомість російські аналітики наголошують на тому, що у зв’язку із введенням у експлуатацію другої черги Балтійської трубопровідної системи (БТС-2) Росія більше не зацікавлена у інвестиціях до словацької нафтотранспортної системи [471, с. 256].

На сьогоднішній день компанія «Transpetrol» забезпечує транзит, внутрішнє транспортування та зберігання нафти для словацьких підприємств, Адміністрації державних матеріальних резервів та нафтопереробних заводів у Чеській Республіці (дет. див. Додаток Е).

В січні 2007 р. Словаччина та ряд європейських держав стали заручниками торгівельної суперечки між Росією та Білоруссю, результатом якої 8 січня 2007 р. стало припинення поставок нафти через південну гілку нафтопроводу «Дружба». Поставки нафти відновилися лише 11 січня, а 12 січня уряди Білорусії та Росії підписали вигідний для останньої договір про врегулювання торгово-економічного співробітництва в сфері експорту нафти та нафтопродуктів. Припинення поставок нафти засвідчило небезпеку російського контролю над поставками енергоресурсів до Європи. Події січня 2007 р. вкотре засвідчили непрозорість та значну політичну мотивацію транзитних угод між Росією та країнами колишнього СРСР. Припинення поставок також похитнуло іміджі Росії, як надійного експортера нафти і стало сигналом для західних країн про розширення диверсифікаційних маршрутів [710; 758; 765].

Для того, щоб посилити енергетичну безпеку країн-членів ЄС 14 вересня 2009 р. Європейська Комісія прийняла Директиву 2009/119/ЕС, згідно з якою країни-члени зобов’язані утримувати запаси нафти, які відповідають запасам середньодобового чистого імпорту за 90 днів, або середньодобового внутрішнього споживання за 61 день. Дані вимоги мали бути виконані до 31 грудня 2012 р.[245].

На сьогоднішній день Словацька Республіка підтримує екстрені запаси нафти і нафтопродуктів, які відповідають середньодобовому чистому імпорту за 93 дні. Аварійні запаси становлять 650 тис. т. Адміністрація державних матеріальних резервів на основі угоди з «Transpetrol» з 2012 р. використовує нафтосховища компанії для зберігання 68 тис. т аварійних запасів нафти [281, с. 40-41].

Стратегічне географічне положення та потужний транспортний потенціал нафтопровідної системи Словаччини створюють перспективи для сполучення з європейськими транспортними маршрутами, що може укріпити транзитне значення країни та забезпечити альтернативні поставки нафти.

«Slovnaft» та «MOL» готує проект з реконструкції та збільшення пропускної спроможності нафтопроводу «Адріа» на відрізку Шаги – Сазхаломбатта (Угорщина) з 3,5 до 6 млн. т за рік, що дозволить транспортувати нафту із хорватського нафтового терміналу Омнішалй на Адріатичному узбережжі через територію Угорщини до Словаччини.

Трубопровід Братіслава-Швехат (проект BSP) повинен з'єднати нафтопровід «Дружба» з нафтопереробним заводом Швехат поблизу Відня, а також з нафтопроводами «TAL» та «AWP». Даний проект підвищує значення словацької ділянки нафтопроводу «Дружба», долучаючи його до загальноєвропейських нафтотранспортних маршрутів та сприятиме покращенню економічних показників компанії «Transpetrol». Також у випадку припинення поставок російської нафти нафтопроводом Дружба через нафтопровід «BSP» можна буде запустити реверсний потік нафти з терміналу в Трієсті.

Існує також можливість поставок нафти з Чеської Республіки, по території якої проходять нафтопроводи «IKL» та «TAL». Чеська сторона також розглядає можливість будівництва нового газопроводу до Німеччини в напрямку нафтопереробних заводів Литвинова – Лойна, які підключені до північної гілки нафтопроводу «Дружба», яка проходить через Польщу [281, с. 39-40].

Росія також приділяє значну увагу питанням диверсифікації транспортних маршрутів нафти з метою зменшення залежності від країн-транзитерів, насамперед через будівництво другої черги Балтійської трубопровідної системи та розширення потужностей Каспійського трубопровідного консорціуму [231].

Плани Росії з диверсифікації маршрутів транспортування нафти серйозно зачіпають інтереси Словаччини. Не зважаючи на це, уряд Словаччини демонструє лояльне ставлення до реалізації російських проектів, намагаючись таким чином втримати позиції транзитної держави. Словацька Республіка не підтримала пропозицію щодо транзиту азербайджанської нафти до Чехії з аверсу нафтопроводу Одеса-Броди. В 2011 р. уряд відклав видачу дозволу на транзит азербайджанської нафти через словацьку територію, мотивуючи відмову недостатньою потужністю нафтосховищ країни [471, с. 257].

22 серпня 2012 р. в Словацькому посольстві у Москві відбулася зустріч керівників «Transpetrol» та «Транснєфть», в ході якої відбулося підписання Меморандуму про співробітництво та обмін інформацією. Даний документ покликаний поглибити взаємовідносини сторін у питанні транспортування нафти через нафтопровід «Дружба». Очільник «Танснєфті» Н.Токарєв виступив також із пропозицією створення міжнародного клубу постачальників нафти. Словацька сторона виявила свою зацікавленість у даному проекті. За словами голови ради директорів «Transpetrol» тенденція до скорочення транспортованих обсягів нафти змушує керівництво компанії шукати нові можливості для збереження транспортних потужностей. За словами міністра закордонних справ М. Лайчака, Словаччина зацікавлена в деідеологізованих, конструктивних та прагматичних відносинах з Росією у всіх можливих сферах співробітництва [761].

Проте важливою характеристикою російської енергетики є її концентрація в руках російської політичної верхівки. Даний процес розпочався в кінці 90-х рр. XX ст. і супроводжується посиленням авторитарних тенденцій у політичних процесах країни, які контролюються колишнім офіцером КДБ В. Путіним. Важливим є також той факт, що всі ключові посади в уряді та в російських енергетичних компаніях також належать колишнім співробітникам служб безпеки [606].

5 грудня 2014 р. міністрами енергетики Росії та Словаччини – О. Новаком та П. Павлісом був підписаний договір про поставки російської нафти в Словаччину та транзит в європейські країни. Строк догову складає 15 років – з 1 січня 2015 р. до 31 грудня 2029 р. Договір передбачає щорічні поставки російської нафти в Словаччину в об'ємі 6 млн. т нафти для потреб Словаччини та 6 млн. т буде прокачуватися в інші країни Європи [670].

Геополітична експансія Росії, військова агресія щодо України, яка розпочалася в березні 2014 р., анексія Криму є яскравим підтвердженням прагнень російської правлячої еліти до відновлення втрачених сфер впливу у Східній Європі. Грубе порушення норм міжнародного права та територіальної цілісності суверенної держави руйнує всю систему міжнародних відносин і може мати непередбачувані наслідки, насамперед для економіки Росії, яка дуже залежна від світового ринку нафти Частка надходжень у російський бюджет з нафтогазового сектору в 2004 р. складала 30,2%. Натомість у 2013 р. даний показник зріс до 46,1%. У бюджеті Російської Федерації на 2014 р. закладено середню ціну нафти в 93 дол. за барель при дефіциті бюджету в 0,5% ВВП [354]. 3 жовтня 2014 р. корзина ОПЕК станом на звітну дату 3 жовтня 2014 подешевшала на 0,07 дол., а її ціна офіційно склала 90,33 дол. за барель, що становило найнижчий показник з 26 червня 2012 [698]. 1 грудня 2014 р. нафта марки «Brent» коштувала 68,27 дол. за барель, а «WTI» – 64,42 дол. Обвал ціни на нафту спровокував серйозну девальвацію російської валюти [697]. Економічна ситуація також значно погіршилася через прийняті західними країнами санкції, що не дозволило провести рефінансування російських боргів.

Що стосується словацько-російського співробітництво у сфері ядерної енергетики, то воно залишається досить інтенсивним навіть після вступу Словаччини до Європейського Союзу.

Частка ядерного пального в енергетичному балансі Словацької Республіки складає 22 % [281, с. 9]. Атомній енергетиці належить провідна роль у забезпеченні країни електроенергією. Атомні електростанції

Словаччини «Богуніце» та «Моховце» побудовані за сприянням Радянського Союзу та оснащені радянськими реакторами водоводяного типу. В 1972 р. було завершено будівництво першої в регіоні АЕС «Богуніце – 1», на якій були встановлені два реактори типу ВВЕР-440 за участі підприємств «Атомстройекспорт» та «Шкода». Дана електростанція пропрацювала до 1977 р. Енергоблоки «Богуніце – 2» потужністю 440 Мвт, розроблені підприємством «Атоменергопроект» розпочали роботу в 1984 та 1985 рр. Перший та другий енергоблоки АЕС «Моховце» розпочали роботу в 1998 та 1999 рр. Вони також оснащені реакторами типу ВВЕР-440. Будівництво третього та четвертого енергоблоків було призупинене в 1992 р. На сьогоднішній день в Словаччині діють чотири атомні енергоблоки та два знаходилися в процесі будівництва. Власником на оператором АЕС «Богуніце-2» та «Моховце» є компанія «Словацькі електростанції» [740].

Після завершення будівництва двох блоків АЕС «Моховце» в 1998 та 2000 рр. і до 2006 р. Словаччина повністю забезпечувала себе електроенергією і навіть була експортером. Після закриття першого та другого енергоблоків АЕС «Богуніце» в 2006 та 2008 рр. Словаччина перетворилася на імпортера. Так в якщо в 2005 р. виробництво електроенергії становило 31 294 Гвт, а споживання становило – 28 572, то в 2009 р. виробництво електроенергії впало до 26 074 Гвт при споживанні – 27 386 Гвт [281, с. 53]. Під час газової кризи в січні 2009 р. Р. Фіцо виступав із заявами про відновлення роботи другого енергоблоку АЕС «Богуніце», оскільки Словаччина не могла забезпечити свою потребу в електроенергії [762].

В 2012 р. кількість виробленої електроенергії в Словаччині становила 28 393 Гвт. З них 36 % припадають на АЕС «Богуніце» та 34 % - АЕС «Моховце» [737].

В програмі уряду Р. Фіцо на 2012-2016 рр. особлива увага приділяється питанням ядерної енергетики. Зокрема зазначається, що уряд планує прискорити будівництво нової атомної електростанції в районі Ясловске Богуніце та вживатиме всіх необхідних заходів для завершення будівництва

третього та четвертого енергоблоків АЕС «Моховце» [292]. Р. Фіцо неодноразово виступав із заявами про те, що згода попередніх урядів на закриття першого та другого блоків АЕС «Богуніце» була «енергетичною зрадою» Словаччини [741].

Відповідно до «Енергетичної стратегії Росії до 2030 р.» російська атомна енергетика становить 5 % світового ринку атомної електрогенерації, 15 % світового ринку реакторобудування, 45 % - збагачення урану, 15 % світового ринку конверсії відпрацьованого палива та забезпечує 8 % світового видобутку природного урану [231].

Російська компанія «Атомстройекспорт» брала у часть у роботах по модернізації третього та четвертого енергоблоків АЕС «Богуніце». Зокрема в період з 2005 по 2008 рр. була проведена заміна апаратури контролю нейтронного потоку на обох енергоблоках, а в період з 2007 по 2008 рр. – проведена заміна перериників системи управління та захисту реактора [633].

В лютому 2005 р. уряд Словаччини схвалив продаж найбільшого енергетичного підприємства Словаччини «Словацькі електростанції» італійській енергетичній компанії Енел. Відповідна угода була підписана 17 лютого 2005 р. Енел стала власником 66 % акцій за суму в 850 млн. євро. Однією з основних вимог уряду було не тільки придбання компанії «Словацькі електростанції» як єдиного активу, але також залучення значних інвестицій у розширення виробничих потужностей. Р. Фіцо будучи лідером в той час опозиційної партії «Смер» піддав гострій критиці продаж акцій «Словацьких електростанцій», ставлячи під сумнів готовність італійської компанії до значних капіталовкладень у розвиток словацької енергетики [706]. Участь в приватизаційному тендері приймала також російське акціонерне товариство «ЕЕС Росії», проте за словами міністра економіки П. Руско тендерна комісія виявила стурбованість щодо стану енергетичного сектора Росії. Російська сторона в даному рішенні вбачають виключно політичний контекст [464, с. 226].

У лютому 2007 р. АТ «Словацькі електростанції» оголосило про наміри добудови третього та четвертого блоків АЕС «Моховце» [760]. Відповідно до договору про Євроатом будь-які нові ядерні проекти та інвестиції повинні спочатку узгоджуватися з Європейською комісією. 15 липня 2008 р. Європейська комісія постановила, що за умов виконання низки рекомендацій інвестори можуть розпочинати роботу по завершенню будівництва двох реакторів АЕС «Моховце» [708].

У 2008 р. російське акціонерне товариство «ТВЕЛ» виграло тендер на постачання російського ядерного палива для словацьких АЕС «Моховце» (1 та 2 блоки) та «Богуніце» (3 та 4 блоки). В тендері бала участь також японо-американська компанія «Westinghouse», яка єдина у світі пропонує реальну альтернативу російському пальному для реакторів типу ВВЕР, проте саме Росія закріпити в довгостроковій перспективі статус ексклюзивного постачальника ядерного палива на словацький ринок. 17 листопада 2008 р. були підписані контракти на поставки палива для всіх діючих блоків словацьких АЕС в період з 2011 по 2015 рр. та про надання АТ «ТВЕЛ» опціону на 4 млрд. євро по можливих постачаннях палива після 2015 р. для нині діючих енергоблоків і тих, які будуть побудовані із застосуванням російських технологій на весь період їх експлуатації [469, с. 200].

У квітні 2008 р. під час візиту до Братислави прем'єр-міністра Російської Федерації В. Зубкова російська сторона запропонувала словацьким колегам долучитися до створення Центру із збагачення урану в Ангарську, що забезпечило б їй гарантовані поставки палива. Попередньо у серпні 2007 р. співголовою Російсько-словацької ділової ради було обрано президента компанії «Атомстройекспорт» С. Шматко [464, с. 232].

В червні 2009 р. офіційно розпочався процес завершення будівництва третього та четвертого енергоблоків АЕС «Моховце» з реакторами ВВЕР-440. Основним субпідрядником при виготовленні необхідного обладнання ядерного острова другої черги станції за результатами тендера 2008 р. було обрано чеський завод «Skoda-JS», який входить в структуру російської групи

ОМЗ. Відповідний контракт на суму більше 517 млн. доларів був підписаний 11 червня 2009 року. На початку переговорного процесу російська сторона сподівалася, що «Skoda-JS» укладе договір генпідряду на проведення будівельно-монтажних робіт вартістю більше 2 млрд. євро. Проте АТ «Словацькі електростанції» прийняло рішення добудовувати енергоблоки самостійно, в результаті чого «Skoda-JS» перетворилася на субпідрядника і підписала набагато менш вигідний контракт, ніж очікувалося [469, с. 201].

17 листопада 2009 р. у Москві в під час другого засідання Словацько-російської робочої групи з атомної енергетики, яке відбулося в рамках діяльності Міжурядової комісії з економічного і науково-технічного співробітництва між Словаччиною та Росією була узгоджена і підписана довгострокова Програма словацько-російського співробітництва в галузі атомної енергетики, яка передбачає участь російських підприємств в модернізації діючих блоків словацьких АЕС та подальшого розвитку атомної енергетики в країні [673].

7 квітня 2010 р. ВАТ «ТВЕЛ» та АТ «Словацькі електростанції» підписали довгостроковий контракт на забезпечення російським ядерним пальним енергоблоків № 3 і 4 словацької АЕС «Моховце». Договір, укладений на період з 2012 по 2017 рр., передбачає поставку двох початкових зон і по п'ять перевантажувальних партій ТВЗ для кожного з енергоблоків [686].

У добудові третього та четвертого енергоблоків АЕС «Моховце» також бере участь ЗАТ «Атомстройекспорт». 11 травня 2010 р. компанія підписала контракт з АТ «Словацькі електростанції» на постачання систем внутрішнього реакторного контролю, вимірювання концентрації бору і підсистеми вимірювання рівня теплоносія в реакторної установки. У кінці червня 2010 р. досягнуто домовленості з АТ «Словацькі електростанції» на постачання системи моніторингу нейтронного шуму всередині реактора і 25 лютого 2011 р. підписано відповідне доповнення до контракту. Термін виконання робіт охоплює найближчі роки [617].

21 жовтня 2010 р. в м. Братиславі між Кабінетом міністрів України, Урядом Словацької республіки та Урядом Російської Федерації була підписана угода про перевезення ядерних матеріалів між Російською Федерацією і Словацькою Республікою через територію України [227]. Дана угода замінила відповідну угоду між урядами України, Росії та Словаччини від 18 листопада 1993 р. [226].

Росія також прагне до тісної співпраці зі словацькою стороною у плані подальшого розвитку атомної енергетики та участі у високотехнологічних проектах, пов'язаних із застосуванням ядерних технологій в промисловості та медицині. Російські спеціалісти брали участь у створенні Міжнародного лазерного центру в Братиславі, Центру протонно-променевої терапії в м. Ружомберок та науково-дослідного підприємства «Циклотронний центр» [653].

На сьогоднішній день реалізуються довгострокові контракти щодо поставок ядерного палива для АЕС «Богуніце» та «Моховце». У 2012 р. ВАТ «ТВЕЛ» експортувало в Словаччину ядерного палива на 123 млн. євро. Для просування російських атомних технологій у листопаді 2012 р. компанія «Русатом Оверсіз» зареєструвала в Словаччині свій маркетинговий офіс. Продовжується російсько-словацька співпраця по виведенню з експлуатації трьох зупинених 1 та 2 АЕС «Богуніце» та АЕС «А1» [669].

Таким чином, детальний аналіз словацько-російського співробітництва у енергетичній сфері дозволяє з впевненістю зазначати про високий ступінь залежності Словаччини від поставок енергоресурсів з Росії. Це створює великі ризики для економічного та політичного життя країни. Саме лобіювання інтересів великих енергетичних компаній стало причиною приєднання Словаччини до Сургутської угоди та посилення її політичної залежності від Росії у 90-х рр. XX ст. Варто зазначити, що урядами М.Дзурінди не були вжиті відповідні заходи для розробки диверсифікаційних маршрутів поставок газу та нафти до Словаччини. Натомість Р. Фіцо, відомий своєю проросійською риторикою, неодноразовов виступав з

пропозиціями посилення енергетичного співробітництва Словаччини та Росії. Словацький прем'єр зайняв відкрито проросійську позицію під час українсько-російського газового протистояння у січні 2009 р., засуджуючи дії керівництва України і навіть не намагаючись налагодити кнструктивний діалог для вирішення проблеми. Водночас варто зазначити, що не зважаючи на антиукраїнську риторику Р. Фіцо та невдоволення Росії, Словаччина розпочала реверсні поставки газу в Україну у вересні 2014 р., що може стати початком плідної українсько-словацької співпраці у енергетичній галузі у майбутньому.

Після вступу Словаччини до Європейського Союзу, енергетичний ринок країни регулюється нормами європейського законодавства у цій галузі. Завдяки імплементації у словацьке законодавство норм другого та третього енергетичних пакетів почалися процеси лібералізації енергетичного ринку країни, що відкриває можливості для пошуку нових партнерів та постачальників енергетичних сировин. У той же час у сфері ядерної енергететики російський фактор залишається досить суттєвим навіть на сьогоднішній день, що не може не викликати занепокоєння, враховуючи той факт, що частка ядерного пального у енергетичному балансі країни перевищує 20 %.

4.3. Словацько-російське торговельно-економічне співробітництво

Словацька Республіка на сьогоднішній день є державою з відкритою економікою, яка сильно залежить від показників зовнішньої торгівлі та розвитку світового господарства загалом. Зовнішня торгівля відіграє важливу роль для держави через невеликий, порівняно з іншими державами, внутрішній ринок, який з одного боку, не в змозі самостійно забезпечити себе сировинними ресурсами, а з іншого – залежить від експорту продукції закордон. Від стану зовнішньої торгівлі значною мірою залежить економічний ріст країни, виробництво валового внутрішнього продукту, валютні надходження держави.

Росія є важливим торговим партнером Словаччини і за об'ємами товарообороту знаходиться на третьому місці після Німеччини та Чехії. Словаччина, в свою чергу, належить до 20 основних торгових контрагентів Росії [653].

Після отримання Словаччиною незалежності в 1993 р. країна активно включилася в процеси європейської та регіональної економічної інтеграції. Почався процес переорієнтування торгово-економічних зв'язків із східних ринків на західні. В цей період також відбувається еволюція зовнішньоторговельних відносин Словаччини та Росії. Частка останньої у структурі зовнішньої торгівлі Словаччини скоротилася з 27 % у кінці 80-х рр. до 10% у 1995 р. З розпадом РЕВ припинилася технічна співпраця з російською стороною. Росія також не приймала участі в приватизаційних процесах та інвестуванні [485, с. 147].

Після приходу до влади уряду В. Меч'яра восени 1994 р. почався процес посилення ролі Росії не тільки в політичному, але і економічному житті країни. 17 квітня 1994 р. між урядами Словаччини та Росії був підписаний договір про врегулювання заборгованості колишнього СРСР та Російської Федерації перед Словаччиною. Словацька сторона погодилась на оплату основної частини боргу та відсотків поставками російських товарів [220]. У 1995-1999 рр. за рахунок погашення заборгованості Росія експортувала до Словаччини техніку, літаки, автомобілі «Лада», ядерне пальне для АЕС, енергетичне вугілля, мінеральні добрива на суму близько 750 млн. дол., що дозволило знизити розміри боргу з 1,8 млрд. дол. у 1994 р. до 1,17 млрд. дол. у 2000 р. [504, с. 270].

В 1994-1998 рр. було оновлено договірно-правову базу словацько-російського торгово-економічного співробітництва. З 1995 р. Словаччина почала застосовувати по відношенню до Росії режим Генеральної системи преференцій. На зустрічі глав урядів Словацької Республіки та Російської Федерації було прийнято рішення про перехід до режиму вільної торгівлі при симетричному і поетапному зниженні торгових мит. Також була створена

міжурядова комісія для пожвавлення економічного співробітництва. В 1998 р. були усунуті головні нетарифні бар'єри у зовнішній торгівлі.

У 1994 р. вперше після п'ятирічного періоду спаду відбулося пожвавлення словацько-російських торговельних відносин. У 1995 р. об'єм торгівлі збільшився на 12 %, в 1996 р. – на 23 % (дет. див. Додаток Ж).

Головними статтями імпорту Словаччини з Росії в 90-х рр. залишалися нафта, газ, ядерне пальне та інші сировинні ресурси. Натомість Словаччина експортувала до Росії переважно промислові товари та продукцію машинобудівної галузі. У 1995 р. товарна структура словацького імпорту з Російської Федерації була наступною: паливні ресурси – 80,4 %; сировинні матеріали – 7 %; промислові товари – 5,2 %; машини та обладнання – 4,9 %; продукція хімічної галузі – 2,8 %; продукти харчування – 0,02 % (дет. див. Додаток З). Що ж стосується словацького експорту до Російської Федерації, то 51,9 % складала промислова продукція, 25,5 % – машини та обладнання, 13,6 % – продукти харчування, напої та тютюнові вироби, 7,4 % – продукція хімічної галузі, 0,8 % – сировинні матеріали та 0,7 % – мінерали, палива (дет. див. Додаток И). Частка Росії у структурі загального імпорту Словаччини становила 16,6 %, експорту – 3,9 %. При цьому на країни ЄС в загальному припадало 34,8 % словацького імпорту та 37,4 % – експорту [325].

Вагомою проблемою словацько-російських торговельних відносин залишалося значне негативне сальдо з боку Словаччини. За 1994-1996 рр. негативне сальдо Словаччини у торгівлі з Росією збільшилося в 1,7 рази.

Для активізації словацького експорту до Росії у 1996 р. була прийнята Концепція експансії словацького експорту до Російської Федерації, а в 1997 р. – Програма розширення співробітництва з суб'єктами Російської Федерації для просування словацьких товарів на російський ринок [504, с. 270-271].

Позитивна динаміка торгівлі була порушена фінансовою кризою в Росії 1997-1998 рр. та падінням цін на нафту. У 1999 р. об'єми російського експорту скоротилися на 1,8 %, а імпорту на 31.6 % у порівнянні з 1998 р. За інформацією Міністерства економіки Словацької Республіки станом на 2001

р. словацькі підприємства не виявляли значного зацікавлення у веденні бізнесу на території Росії. Причиною цього виступали часті зміни до законодавства країни, корупція, відсутність словацько-російського банку, низька активність в Росії «VUB» та «Ексімбанку», високі орендні ціни на житло та офісні приміщення. Реклама словацьких підприємств значно поступалася чеським, польським та угорським компаніям. Словацькі товари характеризувалися високою собівартістю та відсутністю фінансової підтримки експорту з боку держави [269].

У 1999 р. частка Росії у зовнішньоторговельному балансі Словаччини складала тільки 6,8 %. Тільки починаючи з 2001 р. простежується певний ріст словацько-російської торгівлі (дет. див. Додаток К).

Згідно з даними Статистичного уряду Словацької Республіки частка Росії у зовнішньоторговельному обороті Словаччини у 2001 складала: в імпорті – 1 %, в експорті – 14,8 %. Натомість частка країн Європейського Союзу становила 49,8 % в імпорті та 59,9 % в експорті. Товарна структура словацької торгівлі не зазнала значних якісних змін. 85,5 % словацького імпорту з Росії складали паливні ресурси, 4,7 % – машини та обладнання, 4,3 % – сировинні матеріали, 3,7 % – промислові товари, 1,8 % – продукція хімічної галузі, 0,03 % – продукти харчування (дет. див. Додаток Л). Структура словацького експорту до Російської Федерації була наступною: 61,7 % – промислова продукція; 21,1 % – машини та обладнання; 10,8 % – продукція хімічної промисловості; 5,9 % – продукти харчування; 0,4 % –- сировинні матеріали (додаток М). Негативне сальдо у торгівлі з Росією у 2001 р. становило більше 99 млрд. крон. [339]

Після входження Словаччини до ЄС структура зовнішньої торгівлі зазнала ще більших змін. Основна частина словацької зовнішньої торгівлі почала ще більше орієнтуватися на промислово розвинуті країни та країни ЄС. Розвиток словацько-російських зовнішньоторговельних відносин продовжував характеризуватися значним негативним сальдо з боку Словаччини. Причиною була надмірна залежність від імпорту російських

енергоресурсів. В 2004-2008 роках у зв'язку із збільшенням світових цін на газ та нафту найбільше від'ємне сальдо Словаччина мала у торгівлі саме з Росією. За рахунок росту контрактних цін на енергоресурси ціна російського експорту до Словаччини зросла майже втричі без збільшення його фізичних об'ємів, що дозволило Росії втриматися у трійці найбільших торгових партнерів Словаччини (дет. див. Додаток Н).

У 2005 р. частка Росії в словацькому імпорті складала 10,7 %, в експорті – 1,6 %. Структура словацького імпорту не зазнала значних змін: 87,1 – паливні ресурси; 4,9 – сировина; 2,4 % - машини і обладнання; 4,1 % - промислові товари; 1,4 % - продукція хімічної галузі; 0,04 – продукти харчування. В експорті до Росії продовжували переважати промислові товари, частка яких складала 44,3 %; машини та обладнання – 41,3 %; хімічна продукція – 10,3 %; продукти харчування, напої та тютюнові вироби – 3,2 % [343].

У 2006 р. торгівля із Росією характеризувалася найгіршими для Словаччини показниками – негативне сальдо становило 4,3 млрд. євро [344]. У 2009 р. у рейтину торговельних партнерів Словаччини Росія поступилася тільки Південній Кореї із негативним торговим сальдо у 2,05 млрд. євро. У 2011 р. знову відбувся приріст пасивного зовнішньоторговельного сальдо з Російською Федерацією.

Частка Росії в загальному імпорті Словаччини у 2009 р. становила 8,9 % (ЄС – 68,3 %), а в експорті – 3,6 % (ЄС – 85,7 %). У 2009 р. структура словацького імпорту з Росії виглядала наступним чином: 91,5 % – паливні ресурси; 4,1 % – сировинні ресурси; 1,8 % – машини та обладнання; 1,5 % – промислові товари; 1,1 % – продукція хімічної галузі. Експорт до Росії: 76,9 % – машини та обладнання; 15,4 % – промислові товари; 6 % – продукція хімічної галузі; 1 % – продукти харчування; 0,6 % – сировинні матеріали (додаток П). У порівнянні з 1995 р. частка паливних ресурсів у словацькому імпорті з Росії зросла майже на 12 %, частка машин та обладнання скоротилася на 3 %, частка промислових товарів скоротилася та 3,7 %.

Натомість частка машин та обладнання у словацькому експорті до Росії зросла з 25,5 % у 1995 р. до 76,9 % у 2009 р. частка промислових товарів скоротилася на 36,5 %, на 1,4 % скоротилася частка хімічної продукції та на 12 % - продуктів харчування [305]. Товарна структура словацького експорту до Росії представлена у Додатку Р.

Проте варто відзначити позитивну тенденцію, яка характеризує динаміку словацького експорту до Росії. Починаючи з 2007 р. Словаччина намагалася нарощувати свою присутність на ринку Росії. Словацький експорт до Росії виявився досить стійким до кризи 2009 р. В той час як у зовнішній торгівлі Росії з іноземними партнерами імпорт скоротився сильніше за експорт – 36,8% та 35,9% відповідно, то у відносинах із Словацькою Республікою експорт скоротився на 54,6 %, а імпорт всього на 39,6%. При цьому товарна структура російського імпорту з Словаччина зазнала якісних змін за рахунок збільшення частки машинобудівної продукції, в той час як у зовнішній торгівлі РФ спостерігається протилежні тенденції [471, с. 265].

Найвищі показники експорту були зафіксовані в 2012 р. і становили 2,6 млрд. євро. У порівнянні з показниками 2011 р. частка експорту до Росії збільшилася на 0,6 %.

У 2013 р. обсяг словацького експорту до Росії склав 2,547 млрд. євро – це на 2.8 % менше, ніж у 2012 р. Обсяг словацького імпорту з Росії в 2013 р. склав 6,147 млрд. євро, що на 3,6 % більше у порівнянні з 2012 р. Частка експорту Словаччини до Росії склала 4,0 % від усього обсягу словацького експорту, а частка імпорту - 10,2 %. У 2013 р. Росія продовжувала залишатися основним постачальником енергоносіїв для словацької економіки і зберігати третє місце в словацькій зовнішній торгівлі після Німеччини та Чехії. За даними Словацького статистичного управління, торговельний оборот між двома країнами у 2014 р. склав 7 млрд євро, в тому числі імпорт з Росії – 4,92 млрд євро, експорт – 2,08 млрд євро, що значно менше, ніж у 2012 р. [306].

На сучасному етапі найбільшими словацькими експортерами до Росії є наступні компанії: «Volkswagen Slovakia», «Samsung Electronics Slovakia», «Zentiva International», «U. S. Steel Košice», «SCA Hygiene Products Slovakia», «Protherm», «Izomat», «Embraco Slovakia», «Mondi Business Paper Sales GmbH». До найбільших словацьких імпортерів з Росії можна віднести наступні підприємства: «Slovnaft», «Slovenský plynárenský priemysel», «U. S. Steel Košice», «Slovenské elektrárne», «Matador», «Techservice», «Mazak Ltd.», «Diakol Strážske» [763].

Словацько-російські торговельні відносини на сучасному етапі регулюються Договором між урядами Словацької Республіки та Російської Федерації про торгово-економічне та науково-технічне співробітництво, який був підписаний 25 лютого 2005 р. в Братиславі [222]. Економічне та зовнішньоторговельне співробітництво між державами регулюються також міжурядовими та міжрегіональними угодами, які стосуються поставок та транзиту енергоресурсів. З моменту входження до Європейського Союзу Словаччина приєдналася до всіх угод укладених між ЄС та Росією.

З метою розвитку торгово-економічного співробітництва в 2005 р. була створена Міжурядова комісія з економічного та науково-технічного співробітництва між Російською Федерацією і Словацькою Республікою. Перше засідання комісії нового формату відбулося в лютому 2007 р. в Москві. На сьогоднішній день головою Російської частини комісії є заступник голови уряду Російської Федерації Д. Рогозін, головою Словацької частини – віце-прем'єр, міністр закордонних і європейських справ Словацької Республіки М. Лайчак. 4-5 березня 2013 р. в Москві було проведено шістнадцяте засідання міжурядової комісії. Відповідно до спільної заяви співголів Міжурядової комісії з економічного і науково-технічного співробітництва між Російською Федерацією і Словацькою Республікою про партнерство з метою модернізації прийнята програма дій з розвитку російсько-словацького співробітництва в цілях модернізації економіки із зазначенням конкретних проектів [215]. У ході засідання також було

підписано Протокол № 3 про внесення змін до Угоди між урядом Російської Федерації та урядом Словацької Республіки про врегулювання заборгованості колишнього СРСР і Російської Федерації перед Словацькою Республікою від 24 червня 1994 р. 15 травня 2013 р. словацька сторона підтвердила списання боргу в розмірі 83719164,51 клірингових дол. США за поставки товарів у колишній СРСР за індикативним списками. Таким чином питання про врегулювання заборгованості перед Словацькою Республікою повністю закрите.

В 2007 р. на підставі рекомендації 1-го засідання Міжурядової комісії з економічного і науково-технічного співробітництва між Російською Федерацією і Словацькою Республікою, під час офіційного візиту Р. Фіцо до Москви була створена Словацько-російська ділова рада. Ділова рада координує та представляє інтереси своїх членів при реалізації їх підприємницьких намірів у сфері освіти, культури, мистецтва і спорту, у взаємодії з іншими приватними та державними організаціями на території Словацької Республіки та Російської Федерації. На сьогоднішній день Ділова рада налічує 50 членів – підприємницьких суб'єктів, державних організації та урядових діячів. З 2012 р. Ділову раду очолює п. І. Ледецкі [769]. Словацько-російська Ділова рада активно співпрацює з російським партнером – Діловою радою по співробітництву з Словаччиною, створеною 30 серпня 2007 р. Ділова рада по співпраці зі Словаччиною працює як громадська організація без утворення юридичної особи. Метою діяльності даного органу є сприяння розвитку економічних зв'язків і надання допомоги та послуг російським та словацьким організаціям у реалізації їх діяльності в галузі економіки, промисловості, енергетики, транспорту, освіти, культури, мистецтва і спорту. До Ділової ради входять російські компанії, представники фінансових інститутів, громадських організацій, зокрема: Міжнародний інвестиційний банк, ВАТ «МСП Банк», Загальноросійська громадська організація малого та середнього підприємництва «ОПОРА РОСІЇ», ЗАТ ГРУПА Сінара, ТОВ «Новопорт». З грудня 2012 р. Ділову раду по співробітництву із

Словаччиною очолює заступник голови «Внєшекономбанка» І. Макієва [629].

У реалізації спільних словацько-російських проектів активно бере участь «Словацьке агентство з розвитку інвестицій і торгівлі» (CAPIO). Його мета – підтримка експортної діяльності словацьких підприємців за кордоном і допомога в пошуку іноземних інвесторів. Починаючи з 2007 р. агентство, за сприянням Міністерства економіки Словацкої Республіки, проводить щорічні «Словацькі кооперaційні біржі» 20 листопада 2013 р. в м. Братиславі при інформаційному та організаційному сприянні Торгово-промислової палати Російської Федерації була проведена «Сьома Словацька кооперaційна біржа». Генеральними партнерами заходу виступили також «Сбербанк» та «Росатом» [764]. В роботі біржі взяли участь керівництво та представники бізнес-еліти з 10 регіонів Росії, а також 49 компаній з Астраханської, Смоленської, Ярославської, Кіровської, Омської областей, Ханти-Мансійського автономного округа, Пермського краю [676].

Одним з найуспішніших словацько-російських проектів в обробній галузі є спільне підприємство з виготовлення шин для легкових та вантажних автомобілів в м. Омск, яке було засноване 1995 р. російською компанією «Омскшина» та словацькою «Матадор». Перед заснуванням спільного підприємства, «Матадор» експортував до Росії значну частину своєї продукції. За період свого функціонування підприємству «Матадор-Омскшина» вдалося зайняти 10-12 % в структурі загальноросійського випуску та вийти на ринки України, Білорусі, Молдови, Литви. В квітні 2007 р. компанія продала 51 % своїх шинних активів ганноверській «Continental AG». Наприкінці 2011 р. Холдинг «СИБУР-Російські шини» викупив у компанії «Continental AG» 50% частки ЗАТ СП «Матадор-Омскшина». На сьогоднішній день СП «Матадор-Омскшина» залишається єдиним прикладом успішного довгострокового спільного російського підприємства з іноземною компанією в даній галузі [635].

25 січня 2005 р. в м. Ростов-на-Дону було засноване ТОВ «Графобал - Дон», яке є дочірнім підприємством словацької компанії «Графобал Скаліца». «Графобал-Дон» займає лідируючі позиції в галузі друку упаковки на півдні Російської Федерації. Враховуючи суму витрачених на будівництво коштів, а саме 20 млн. дол., «Графобал» належить до провідних словацьких інвесторів в російську економіку [627].

В листопаді 2006 р. був підписаний договір про будівництво на території Іванівської обл. в Росії заводу по виготовленню картонно-паперової продукції словацькою фірмою «Еко-Інвест». Сума інвестицій складає 65 млн. євро при проектній виробничій потужності в 25 тис. тон виробів на рік [700].

У галузі будівництва на російському ринку діють такі словацькі компанії: «Вагостав-СК», АТ «Ставомонтаже» і ТОВ «Прома», АТ «Татрапома» м. Кежмарок і ТОВ «Новоседлік» (м. Нітра). В Москві зареєстрована словацька компанія «Мартімекс», яка з 1992 р. займається прямими сертифікованими поставками в Росію будівельного та лісозаготівельного обладнання провідних словацьких та чеських виробників [734]. Словацькі інвестори також беруть участь у спільному виробництві взуття (м. Казань), виробництві лаків і фарб (м. Уфа), автомобільних запчастин (м. Єлабуга), телевізорів (м. Саранськ). В 2004 р. словацьке підприємство АТ «ХемоСвіт» разом із компанією з Санкт-Петербурга заснувало спільне підприємство «Європак» по виготовленню упаковок для харчової, текстильної та інших галузей промисловості [632].

В травні 2007 р. було підписано договір про продовження ширококолійної залізниці (1520 мм) від прикордонного з Україною м. Чієрна-над-Тисою вздовж Дунаю до Братислави та Відня. В реалізації проекту по продовженню широкої залізничної колії від словацького м. Кошіце до Відня повинні брати участь ВАТ «РЖД», залізничні компанії Словаччини, Австрії та України. Орієнтовна інвестиційна вартість проекту оцінюється в 6 млрд. дол. 500 км нової траси від Кошіце бо Братислави будуть прокладені по території Словаччини, 60 км – по території Австрії.

Прогнозовані об’єми комерційних перевезень до 2025 р. на відрізку Кошіце-Братислава мають становити 23,7 млн. т, а на відрізку Братислава-Відень – 18,5 млн. т. Попри те, що даний проект отримав підтримку політичного керівництва обох країн, він не отримує схвалення експертних кіл та широких верств населення в Словаччині та ЄС, які побоюються втрати робочих місць та російської економічної експансії в Європу. Російська сторона не приховує, що даний проект вважається стратегічно важливим і може сприяти просуванню будівництва газопроводу «Південний потік», словацький уряд, в свою чергу, сподівається на поповнення бюджету коштами за залізничний транзит [405].

В лютому 2009 р. словацька компанія «Татравагонка», яка є найбільшим виробником залізничних вантажних вагонів на європейському ринку підписали угоду з російською залізничною компанією «Перша вантажна компанія» («ПГК») на виробництво 2 тис. критих вантажних вагонів з пересувними стінами для транспортування спеціального товару. 19 вересня 2012 р. ВАТ «Перша вантажна компанія», ВАТ «РЖД» і «Татравагонка» уклали угоду про співпрацю у створенні тривісною моделі візка вантажного вагона, яка не має аналогів в Росії [662].

7 листопада 2013 р. у м. Праковце на сході Словаччини було введений в дію спільне підприємство російської «Об'єднаної вагонної компанії» та словацької АТ «Татравагонка» – АТ «Railway Casted Components» з виробництва великого вагонного литва [658]. 15 жовтня 2013 р., словацька компанія «Дубницький металургійний комбінат» підписала контракт з російською компанією «Урал-вагон-завод» на серійне виробництво компонентів для вагонних візків, призначених для широкої колії. Обсяг угоди - 15 млн. євро [676].

На сьогоднішній день у Росії діє понад 60 спільних підприємств за участю словацького капіталу. У Словаччині зареєстровано близько 120 підприємств з російським капіталом [669].

Значна увага приділяється розширенню міжрегіонального співробітництва. В цілому найбільш активно із словацькими партнерами співпрацюють Москва і Санкт-Петербург, республіки Татарстан і Башкорстан, Омська, Кемеровська, Свердловська, Челябінська і Ростовська області.

Розширюється співпраця словацьких фірм з російськими регіональними компаніями, готовими сприяти просуванню словацької продукції на російський ринок. До міжрегіональних зв'язків активно підключаються словацькі урядові структури та їх регіональні відділення. Для прикладу, словацька компанія «ADRIAN GROUP» постачає промисловим підприємствам Омської області газові інфрачервоні обігрівачі. Компанія «Compel» налагодила регулярне постачання МДУП «Мосводоканал» вакуумно- навантажувальних машин. Словацька сільськогосподарська компанія «Insemas» в 2010 р. поставила великі партії племінної великої рогатої худоби в Тюменську і Воронезьку області та отримала необхідні сертифікати на поставки насіннєвого матеріалу [615]. Офіційні делегації російських регіонів брали участь в 40-ій щорічній агропромисловій виставці «Агрокомплекс 2013», яка відбувалася з 22 по 25 серпня 2013 р. в м. Нітра (Словаччина).

Що стосується словацько-російського інвестиційного співробітництва, то воно знаходиться на досить низькому рівні. Обсяг накопичених Словацьких інвестицій в Російській економіці на кінець 2013 року склав 17,8 млн. дол США. Проте за даними Росстату динаміка Словацьких інвестицій в Російську економіку має тенденцію до стабільного зростання. Її структура більше тяжіє до так званих «інших інвестицій», пов'язаних з торговими та іншими кредитами, здійснюваних на основі повернення. Обсяг накопичених Російських інвестицій в Словаччині склав всього 1,4 млн. дол США. До числа найбільш пріоритетних напрямків для російських інвесторів відносяться такі сфери як машинобудування, автомобільна та електротехнічна промисловість, IT-сервіс та послуги, туризм. Найбільш

вагомими російським інвестиційними проектами на території Словаччини на сучасному етапі є будівництво Циклотронного центра в Братиславі, реалізація проектів державної корпорації «Росатом» та будівництво компанією «Арсмастек» (м. Пермь) заводу з виготовлення склопластикової композитної арматури на сході Словаччини [659].

На сьогоднішній день російський ринок характеризується досить високою конкуренцією, що змушує словацькі підприємства докладати більше зусиль для пошуку партнерів на можливостей збуту товарів. Більшість словацьких компаній не можуть дозволити собі дорогу рекламу і просування в засобах масової інформації. Досить високою є конкуренція з боку провідних західних компаній, які встановлюють правила гри на російському ринку. Дієвим механізмом розвитку словацько-російської економічної співпраці є розвиток співробітництва з окремими регіонами Росії, участь у різноманітних економічних форумах, а також залучення господарських зв'язків минулого століття. Важливо також враховувати той факт, що введення візового режиму між Словаччиною та Росією з 1 січня 2001 р. значно ускладнило розвиток господарських зв'язків [270].

Військово-технічне співробітництво залишалося важливою складовою словацько-російських економічних відносин у 90-ті рр. XX ст. 26 серпня 1993 р. одразу ж після підписання Договору про дружбу та співробітництво між міністерствами оборони Словаччини та Росії була підписана угода про військове співробітництво. За результатами домовленості Словаччина повинна була отримати п'ять літаків МіГ-29 та запчастини для діючої військової техніки на суму 180 млн. дол. США [542, с. 21].

30 листопада 1993 р. в Братиславі відбулося підписання Протоколу між урядом Словацької Республіки і урядом Російської Федерації щодо досягнення згоди з питань часткового відновлення боргу колишнього СРСР і Російської Федерації в Словацькій Республіці через поставки спеціального матеріалу [485, с. 151].

24 червня 1994 р. у Москві було підписано Угоду про врегулювання заборгованості колишнього СРСР та Російської Федерації перед Словацькою Республікою. Пункти 4.1, 4.2 та 4.3 даного документу передбачали повернення боргу за рахунок поставок спецтехніки згідно з протоколом від 30 листопада 1993 р. [220].

Словаччина була однією з небагатьох країн, колишніх членів Варшавського договору, яка продовжила розвиток матеріально-технічної бази своїх військових сил, опираючись на військово-технічне співробітництво з Росією та поставки спецтехніки в рахунок погашення радянського боргу. Саме завдяки постачанню озброєння за рахунок погашення заборгованості, Росії вдалося утримати в другій половині 90-х рр. відносно високу частку продукції машинобудування в експорті в Словаччину, яка складала 17 %, на відміну від поставок до сусідньої Чехії, які не перевищували 2-5 %. У 1995-1996 рр. були підписані нові угоди на поставки російської спецтехніки, включаючи бойові та навчально-бойові літаки на суму 300 млн. дол. [504, с. 272]. Так, зокрема 13 лютого 1995 р. уряди Словацької Республіки та Російської Федерації підписали угоду про співробітництво з реалізації програми авіаційних двигунів РД-35 навчально-тренувальних літаків для ЯК-130. Подальший розвиток військово-технічного співробітництва Росії та Словаччини закріпила Угода про промислове, торгово-економічне та науково-технічне співробітництво між міністерством економіки Словацької Республіки та міністерства оборонної промисловості Російської Федерації, підписана 23 листопада 1996 р. в Братиславі.

29 квітня 1997 р. в Братиславі була підписана угода про словацько-російське військово-технічне співробітництво. Даний документ передбачав взаємні поставки озброєння, спільне проведення науково-дослідних та дослідно-конструкторських робіт, організацію спільного виробництва нових систем звичайного озброєння, видачу ліцензій на виробництво озброєння та військової техніки і створення об’єктів військового призначення [221].

Прихід до влади кабінету М. Дзурінди і оголошення курсу на вступ до НАТО та ЄС ознаменувало початок якісно нових відносин Словацької Республіки та Російської Федерації у військово-технічній галузі. У 1999 р. уряд Словаччини відмовився від реалізації підписаної колишнім урядом угоди про купівлю в Росії зенітно-ракетного комплексу С-300 вартістю 150 млн. дол. [485, с. 153].

12 листопада 2001 р. уряди Словаччини та Росії підписали протокол про поставки продукції військового призначення в рахунок часткового погашення заборгованості Російської Федерації перед Словацькою Республікою. Згідно даного документу російська сторона до 2006 р. зобов'язувалась поставити в Словацьку Республіку продукцію військового призначення на суму 219 млн. дол. за рахунок часткового погашення заборгованості [214].

В червні 2002 р. Російська літакобудівельна корпорація «МіГ» та міністерство оборони Словацької Республіки підписали контракт на ремонт та модернізацію винищувачів «Міг-29». Дана угода передбачала, що 10 «Міг-29» словацьких ВПС будуть приведені в стан бойової готовності до кінця 2003 р. Ремонт винищувачів проводився під контролем російських спеціалістів на авіаремонтному заводі «Летецке оправовне» в м. Тренчині. В жовтні 2011 р. був підписаний контракт на абонентське обслуговування словацьких «МіГ-29» строком до 2015 р. Угода передбачає ремонт та доопрацювання бортової РЛС та планерів літаків. Сума контракту складає 88 млн. євро. За словами генерального директора РСК «МіГ», модернізація «Міг-29» Словаччини є одним з найуспішніших прикладів військово-технічного співробітництва Росії з іншими державами [641].

Аналіз вище згаданих форм словацько-російського співробітництва розкриває значний дисбаланс у торговельних операціях між державами, що негативно позначається на розвиткові словацького експорту. Недостатньо ефективним є також інвестиційне співробітництво між Словаччиною та Росією. Водночас впродовж останніх років спостерігається скорочення

товарообігу між країнами, що зумовлюється комплексом політичний та економічних чинників. Негативною тенденцією є підписання контрактів, які передбачають словацько-російське співробітництво у військово-технічній сфері, що сприяє посиленню впливу Росії у цій галузі.

Отже, можна зробити висновок, що комплексний аналіз розвитку словацько-російських міждержавних відноси неможливий без ретельного вивчення стану, проблем та перспектив розвитку енергетичного та торгово-економічного співробітництва між державами. Враховуючи членство Словаччини у Європейському Союзі, при вивченні вище згаданих форм співробітництва необхідно враховувати також стан взаємовідносин Росії та ЄС у цих сферах.

Гармонійний розвиток сучасної економіки неможливий без надійних і стабільних поставок енергоресурсів. Питання енергетичної безпеки впливають на зовнішню політику та політику безпеки загалом. Відносини Росії та Європейського Союзу у сфері енергетики розвиваються під впливом складних змін у структурі світової нафтогазової галузі, фінансової та економічної кризи. Не зважаючи на всю складність, неоднозначність та значну «заполітизованість» енергетичних відносин Росії та Європейського Союзу, енергетичні стратегії обох сторін передбачають подальшу співпрацю у короткостроковій та середньостроковій перспективах. Одним з найскладніших питань в даному енергетичному діалозі є прийняття Європейським Союзом Третього енергетичного пакету, який, на думку російської сторони, вводиться для створення бар'єрів для діяльності енергетичних компаній Росії на європейському внутрішньому ринку.

При оцінці словацько-російського співробітництва у сфері поставок газу, нафти та ядерного палива важливо враховувати ряд факторів. По-перше, Словаччина є країною з майже стовідсотковим рівнем енергозалежності. По-друге, потреба в енергетичній сировині Словаччини забезпечується переважно імпортом з Російської Федерації. По-третє, Словаччина є

важливим транзитером російських енергоносіїв до країн Європи. По-четверте, експорт Росією енергоресурсів виходить за межі економічної площини і може застосовуватися як важіль впливу для вирішення політичних питань.

Висока залежність Словаччини від російської енергетичної сировини негативно позначається також на словацько-російському торговельному балансі. Впродовж останніх років Росія знаходиться у трійці країн, з якими Словаччина має найбільше негативне торговельне сальдо. Головними статтями імпорту Словаччини з Росії є нафта, газ, ядерне пальне та інші сировинні ресурси. Словаччина експортує до Росії переважно машини, обладнання та промислові товари. Дієвим механізмом розвитку словацько-російської економічної співпраці є розвиток співробітництва з окремими регіонами Росії, участь у різноманітних економічних форумах, а також залучення господарських зв’язків минулого століття.

ВИСНОВКИ

Словацько-російські відносини від моменту утворення незалежної Словацької Республіки у 1993 р. пройшли складний шлях розвитку. На становлення та розвиток співробітництва впливало ряд факторів міжнародного характеру, а також стан і динаміка внутрішньополітичних процесів всередині обох країн.

Словаччина є невеликою за розмірами країною, з незначним, у порівнянні з іншими європейськими державами, економічним потенціалом і політичним впливом. Проте Словацька Республіка є невід'ємною частиною регіону Центральної Європи, який внаслідок корінних геополітичних змін на континенті в кінці 80-х - на початку 90-х років XX ст. вийшов з-під контролю Радянського Союзу і обрав західний вектор розвитку. Словацько-російські відносини, як співробітництво двох незалежних держав не можна розглядати без урахування місця та ролі Центральної Європи у зовнішній політиці Росії і ролі Словаччини, яку вона відіграє в регіоні. Це пояснює значні зусилля, які докладаються політичним керівництвом Росії заради збереження політичного та економічного впливу у Словаччині.

Політика Росії стосовно країн Центральної Європи в кінці XX - на початку XXI ст. пройшла кілька етапів розвитку. У 90-х рр. керівництво Російської Федерації фактично ігнорувало країни регіону, як партнерів у вирішенні важливих міжнародних питань і все ще продовжувало ставитися до них як до об'єктів, а не самостійних суб'єктів світової політики. Російська політична еліта, усвідомлюючи свою неспроможність зупинити процес розширення НАТО та включення країн Центральної Європи до ЄС, намагалася применшити роль і значення цих держав у контексті динаміки євроінтеграційних процесів і політики безпеки на континенті. В свою чергу, керівництво Польщі, Угорщини та Чехії у 90-х рр. XX ст. відкрито підкреслювали свою недовіру до Росії й намагалися вийти із сфери її впливу. Єдиним важливим здобутком російської зовнішньої політики 90-х рр. були «особливі» відносини із Словаччиною. У період перебування при владі

В. Меч'яра, країна, орієнтуючись в основному на політику Москви, не брала участі у багатосторонньому регіональному співробітництві. Значно загострилися відносини з сусідньою Угорщиною, залишалося багато невирішених питань із Чеською Республікою. Прихід до влади демократичної коаліції у 1998 р. не тільки повернув країну на демократичний шлях розвитку, але і докорінно змінив вектор зовнішньої політики держави. Водночас новий уряд приділяв багато уваги посиленню активності Словаччини у співробітництві з країнами Центральної Європи. Важливу роль у процесі перетворення Словаччини на демократичну країну й активного учасника євроінтеграційних процесів зіграли саме партнери країни по Вишеградській четвірці. Процес інтеграції країн Центральної Європи до НАТО та ЄС передбачав здійснення широкого спектру реформ економічного та політичного життя кожної з держав, а його успішне завершення у 2004 р. ознаменувало остаточну зміну геостратегічного значення даного регіону у світовій політиці.

На сьогоднішній день відносини Росії з країнами Центральної Європи не можна розглядати без урахування відносин обох сторін з США та Західною Європою, оскільки держави регіону входять до євроатлантичних структур і їх зовнішня політика здійснюється в рамках єдиної європейської політики, або ж політики НАТО. Водночас російсько-американські відносини є досить напруженими і конфронтаційними через питання подальшого розширення НАТО на схід та розподіл сфер впливу у світовій політиці, а відносини Росії та ЄС можна назвати економічно вигідними для обох сторін. Саме тому, не зважаючи на втрату прямого контролю над політикою країн регіону, російськими правлячими колами докладається багато зусиль, щоб скористатися перевагами, які може нести Росії вступ колишніх союзників до ЄС, насамперед, у сфері економічного співробітництва.

У той же час, Москва розцінює країни Центральної Європи, з одного боку, як джерело негативного «прозахідного» впливу на країни СНД, а з іншого, як плацдарм для посилення російського політичного впливу у

Європейському Союзі. Використовуючи економічні зв'язки, енергетичну залежність та діяльність спецслужб, Кремль також всіляко намагається впливати на внутрішньополітичну ситуацію у кожній окремій країні регіону. Особлива увага приділяється питанню збереження енергетичної залежності цих держав і використання у інтересах Росії транзитного статусу багатьох із них.

Після приходу до влади В. Путіна, коли зовнішня політика Російської Федерації стала жорсткішою та агресивнішою, значно посилилися тенденції до відновлення російського імперського впливу у Східній Європі. Події 2014 р. яскраво продемонстрували розбіжність позицій країн-членів ЄС стосовно оцінки військових дій в Україні, анексії Криму та санкцій щодо Росії. Отже, очевидними є певні успіхи щодо посилення російського впливу у Європейському Союзі, а також наявність глибокої кризи у відносинах між центральноєвропейськими державами. Після вступу до ЄС, не зважаючи на всі декларації, ці країни перестали діяти одним фронтом, а приєднання Словаччини до зони євро ще більше посилило розбіжність інтересів між державами регіону. До того ж нові політичні еліти не мають тих особистих зв'язків, які були притаманні лідерам цих країн у 90-х рр. XX ст., коли відбувалося становлення незалежних держав. Саме у цей період часу Російська Федерація, використовуючи дипломатичні та економічні важелі, домоглася збереження свого впливу у Словаччині.

Під час перебування при владі прем'єр-міністра В. Меч'яра словацько-російські відносини будувалися з урахуванням економічних інтересів провладних політичних сил, а словацька зовнішня політика формувалася в контексті стратегічних інтересів Москви. У цей період країна гостро критикувалася західними державами за недотримання прав людини та посилення авторитаризму. В. Меч'яр активно наголошував на необхідності тіснішої економічної співпраці з Російською Федерацією, що мало б перетворити Словаччину на своєрідний «міст між Заходом та Сходом» і

залучити інвесторів. Проте економічна ситуація в країні погіршувалася з кожним роком.

Після приходу до влади Словацької демократичної коаліції за результатами парламентських виборів 1998 р., вектор зовнішньої політики Словацької Республіки змінився у бік євроатлантичної інтеграції, внаслідок чого були переглянуті політичні й економічні зв'язки з Росією. Відбулося значне «похолодання» двосторонніх відносин, зумовлене, з одного боку, зміною орієнтирів зовнішньої політики Словаччини із східних на західні, а з іншого відсутністю прямих особистих зв'язків російської політичної еліти з лідерами тодішніх опозиційних рухів. На відміну від практики попередніх років, ні прем'єр-міністр, ні міністр закордонних справ не здійснювали офіційних візитів до Москви. Дипломатичні зустрічі між словацькими та російськими політиками почастішали тільки з 2001 р. і були ініційованими, здебільшого, російською стороною. Офіційний візит до Москви прем'єр-міністра Словацької Республіки відбувся тільки у 2003 р. і мав за мету запевнення російської влади у готовності Словаччини і надалі розвивати партнерські відносини з Росією, не зважаючи на інтеграцію до євроатлантичних структур.

Не зважаючи на важливість здійснених урядом М. Дзурінди реформ, за результатами парламентських виборів 2006 р. до влади прийшли лівоцентристи проросійської орієнтації. Роберт Фіцо підкреслював, що відкидає односторонню орієнтацію Словаччини на Захід і виступає за дружні відносини з Росією та Китаєм. Одним з перших кроків стало виведення з Іраку словацьких військ. Також прем'єр зайняв негативну позицію щодо розміщення ПРО США в країнах Центральної Європи, відмовився визнати незалежність Косово у 2008 році та став на бік Росії у російсько-грузинському конфлікті та «газовій війні» з Україною взимку 2009 р. Дана позиція була схвально сприйнята президентом В. Путіним. Частими та майже систематичним стали дипломатичні візити російських і словацьких політиків високого рівня. Антиамериканська риторика прем'єра негативно позначилася

на двосторонніх відносинах із США, погіршилися відносини Словаччини з сусідньою Угорщиною і Європейським Союзом.

У 2010-2012 рр. правоцентристський уряд І. Радічової здійснював прозахідну зовнішню політику і словацько-російські відносини не відзначалися особливою динамікою. Прем'єр-міністр та міністр закордонних справ не здійснювали офіційних візитів до Москви, однак зустріч В. Путіна з І. Гашпаровичем та І. Радічовою відбулася в рамках неофіційного візиту російського прем'єр-міністра до Словаччини. Це підтверджує прагнення російського керівництва утримувати особистий зв'язок із словацькими політичними лідерами.

Повторний прихід до влади партії «Смер-СД», очолюваної Р. Фіцо на дострокових парламентських виборах 2012 р. у Росії сприйняли із значним ентузіазмом. Активізувалися дипломатичні та економічні зв'язки. Р. Фіцо продовжує займати проросійську позицію у зовнішній політиці, що яскраво підтверджує зайнята ним позиція щодо подій 2014 р. в Україні. Словацький прем'єр неоднозначно висловлюється щодо анексії Криму Російською Федерацією, майбутнього членства України в ЄС і виступає проти введення санкцій щодо Росії.

Важливими підсистемами словацько-російських міждержавних відносин є також енергетичне та торговельно-економічне співробітництво, які сформувалися задовго до виникнення незалежної словацької держави і залежать від складних процесів розвитку не тільки національних економік, але і всього світового господарства.

Саме паливно-енергетичний сектор став однією з тих галузей господарства, якими зацікавилася російська політична еліта наприкінці 90-х рр. XX ст., концентруючи у державній власності ключові підприємства галузі. На сьогоднішній день провідні енергетичні підприємства Російської Федерації контролюються людьми близькими до В. Путіна. Очевидним стає той факт, що експорт Росією нафти та газу виходить за межі економічної площини і може застосовуватися, як важіль впливу для вирішення

політичних питань. Висока енергозалежність Словаччини та її статус одного з ключових транзитерів російських енергоресурсів у Європу активно використовується російською стороною у дипломатичних відносинах. У 90-х рр. XX ст. розбудова «особливих» партнерських відносин з Росією тільки посилила залежність Словацької Республіки від російських енергоносіїв.

Небезпеку залежності від одного постачальника енергоресурсів яскраво продемонструвала криза у січні 2009 р., коли Словаччина протягом тривалого терміну не отримувала поставок газу через українсько-російське енергетичне протистояння. У ході переговорів словацький прем'єр-міністр відкрито засуджував дії керівництва України, звинувачуючи його у зриві енергопостачання країн Європи. Відкрито «проросійська» позиція Р. Фіцо вкотре яскраво продемонструвала недостатню ефективність українсько-словацького міждержавного співробітництва. Україна, будучи найбільшим і безпосереднім сусідом Словаччини, залишається «у затінку» словацько-російського співробітництва.

За результатами енергетичної кризи 2009 р. Європейський Союз переглянув свою енергетичну політику і почалася робота зі створення єдиної європейської енергетичної системи. На сьогоднішній день політика Європейського Союзу спрямована на забезпечення максимальної енергетичної безпеки шляхом диверсифікації джерел і маршрутів енергопостачання, а також збільшення частки відновлюваних джерел енергії в енергобалансі країн-членів Союзу. Дана стратегія безпосередньо зачіпає інтереси Росії, як одного з ключових гравців на європейському енергетичному ринку. У рамках цієї програми Словацькою Республікою проводиться розробка диверсифікаційних проектів і розширення площі газосховищ. Впродовж останніх років спостерігається тенденція поступового зменшення частки російського газу на ринку Словаччини внаслідок реалізації енергозберігаючих проектів, входження на ринок нових компаній та укладення угод з європейськими партнерами. Зменшилася частка транзитного газу також і у зв'язку із введенням у експлуатацію газопроводу

«Північний потік». На сьогоднішній день пошук альтернативних джерел постачання енергоресурсів є серйозним питанням європейської безпеки, але, не зважаючи на всі зусилля, збереження російського газу у енергобалансі країн Європи прогнозується і на найближчі півстоліття.

Економічно вигідним для Словацької Республіки є співробітництво з Російською Федерацією у нафтовій сфері. Це зумовлене тим, що потужності нафтопереробної галузі країни пристосовані до роботи з важкою нафтою і компанії зацікавлені в закупівлі російської нафти. Тому, не зважаючи на всі застереження Європейської Комісії щодо диверсифікації маршрутів енергопостачання, у кінці 2014 р. був підписаний новий російсько-словацький контракт на імпорт та транзит нафти строком на 15 років, який дозволяє спрогнозувати подальше співробітництво двох країн в цій галузі. Росія також продовжує залишатися ключовим гравцем на ядерному ринку Словаччини, виступаючи головним постачальником ядерного палива для словацьких АЕС, при тому, що частка ядерного пального енергетичному балансі країни складає більше 20%.

Окрім ключового постачальника енергоресурсів, Росія виступає важливим торговельним партнером Словаччини. Головними статтями російського експорту до Словацької Республіки впродовж останніх двадцяти років залишаються газ, нафта, ядерне пальне й інші сировинні ресурси. Словаччина експортує до Росії головним чином машини, обладнання та промислові товари. Проте, не зважаючи на це, важливою проблемою для Словацької Республіки є значне негативне сальдо у торгівлі з Росією. Водночас впродовж останніх років спостерігається тенденція до зниження товарообігу між державами.

На особливу увагу заслуговує словацько-російське військово-технічне співробітництво. Словаччина була однією з небагатьох країн-колишніх членів Організації Варшавського договору, яка продовжила розвиток матеріально-технічної бази своїх військових сил, опираючись на військово-технічне співробітництво з Росією та поставки спецтехніки за рахунок

погашення радянського боргу. Навіть на сьогоднішній день, Словаччина будучи членом НАТО, продовжує використовувати російську техніку і проводити її модернізацію за допомогою Росії.

Для покращення словацько-російського економічного співробітництва діє Міжурядова комісія з економічного та науково-технічного співробітництва, а також Словацько-російська ділова рада. На сьогоднішній день у Росії створено понад 60 спільних підприємств за участю словацького капіталу, у Словаччині зареєстровано близько 120 підприємств з російським капіталом. У створенні спільних підприємств зацікавлені обидві сторони, оскільки для словацьких промислових кіл дане співробітництво відкриває нові ринки збуту товарів, а для російських компаній це шлях для економічної експансії у Європу. Однак інвестиційне співробітництво між країнами на сучасному етапі не є достатньо інтенсивним і ефективним.

Подальший розвиток словацько-російських міждержавних відносин у політичній та економічній площині буде зумовлений багатьма факторами. По-перше, парламентські вибори 2016 р. можуть значно змінити розстановку політичних сил у державі. Перемога А. Кіски на президентських виборах 2014 р. засвідчила протест словацького суспільства проти надмірної концентрації влади партією «Смер-СД». По-друге, важливу роль у подальших словацько-російських відносинах відіграватиме позиція Брюселя щодо введення санкцій проти Росії і засудження російської агресії проти України. По-третє, на сучасному етапі Європейський Союз переживає значні труднощі інституційно-правового характеру, що значно ускладнює прийняття спільних рішень. По-четверте, зміни на світовому енергетичному ринку та уповільнення темпів росту світової економіки матимуть негативний вплив на розвиток словацько-російського економічного співробітництва.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

I. Архівні документи

Diplomatický archiv Ministerstva zahraničných vecí a Europskych zalezitosti SR (DA MZVaEZ SR)

Fond Zbierka bilaterálnych medzinárodných zmlúv Slovenskej republiky

1. Dohoda medzi Ministerstvom obrany Slovenskej republiky a Ministerstvom obrany Ruskej federácie o vojenskej spolupráci// DA MZVaEZ SR. – F. Zbierka bil. zm. SR. – č. 42 k. 8 – S. 1-9.
2. Dohoda medzi vladou Slovenskej republiky a vladou Ruskej federácie o hospodarskej a vedecko-technickej spolupráci // DA MZVaEZ SR. – F. Zbierka bil. zm. SR. – č. 63 k. 13 – S. 1-8.
3. Dohoda medzi Vládou Slovenskej republiky a Vládou Ruskej federácie o spolupráci na relizácii program leteckého motora RD-35 pre cvičné lietadlo JAK-130 // DA MZVaEZ SR. – F. Zbierka bil. zm. SR. – č. 259 k. 51 – S. 1-3.
4. Export Ruskej Federacie do Slovenskej Republiky v roku 1993. Príloha č. 1 k Protokolu medzi vládou Slovenskej republiky a vládou Ruskej federácie o obchodno-ekonomických vzťahoch v roku 1993// DA MZVaEZ SR. – F. Zbierka bil. zm. SR. – č. 65 k. 15 – S. 1.
5. Export Slovenskej Republiky do Ruskej Federacie v roku 1993. Príloha č. 2 k Protokolu medzi vládou Slovenskej republiky a vládou Ruskej federácie o obchodno-ekonomických vzťahoch v roku 1993// DA MZVaEZ SR. – F. Zbierka bil. zm. SR. – č. 65 k. 15 – S. 1.
6. Protokol medzi vládou Slovenskej republiky a vládou Ruskej federácie o obchodno-ekonomických vzťahoch v roku 1993// DA MZVaEZ SR. – F. Zbierka bil. zm. SR. – č. 65 k. 15 – S. 1-3.
7. Zmluva o priatel'ských vsťahoch a spolupráci medzi Slovenskou republikou a Ruskou federáciou // DA MZVaEZ SR. – F. Zbierka bil. zm. SR. – č. 65 k. 14 – S. 1-9.

Fond Zastupitel'sky úrad SR v Moskve (ZÚ SR Moskva), škat. č. 79

8. Aktuálna vnútropolitická situacia v SR (9.2.1993) // DA MZVaEZ SR. – F. ZÚ SR Moskva. – reg. zn. 253-100, škat. č. 79. – S. 1-2.
9. G. Burbulis o sučasnom vnútripolitickom vyvoji v Rusku (v Moskve dňa 6.5.1993). Č 1249/93/SVV// DA MZVaEZ SR. – F. ZÚ SR Moskva. – reg. zn. 112-100, škat. č. 79. – S. 1-2.
10. Genéza tvorby slovensko-ruskej politickej zmluvy. Informacia pre p. velvyslanca 23.8.1993 // DA MZVaEZ SR. – F. ZÚ SR Moskva. – reg. zn. 253-100, škat. č. 79. – S. 1-2.
11. Informacia o stave plnenia záverov Memoranda o otázkach slovesko-ruskej spolupráce v roku 1993 z vysledkov rozhovorov uskutočnených dňa 25 marca 1993 medzi predsedom vlády SR V. Mečiarom a predsedom Rady ministrov RF V. Černomyrdinom (Priloha k Č. j. 1321/93/SVV) // DA MZVaEZ SR. – F. ZÚ SR Moskva. – reg. zn. 112-100, škat. č. 79. – S. 1-2.
12. K ústavnému vývoju v Ruskej federácii. Č. 2330/93-PU // DA MZVaEZ SR. – F. ZÚ SR Moskva. – reg. zn. 253-100, škat. č. 79. – S. 1-4.
13. Nove tendencie v ruskej zahraničnej politike. Č. 1498/93-PU // DA MZVaEZ SR. – F. ZÚ SR Moskva. – reg. zn. 253-100, škat. č. 79. – S. 1-4.
14. Prehlad najdóležitejších udalostí v Rusku a dalších bývalých republikách ZSSR v období 31. mája – 6. júna 1993. Č. 2323/93-PU // DA MZVaEZ SR. – F. ZÚ SR Moskva. – reg. zn. 253-100, škat. č. 79. – S. 1-11.
15. Prehlad najdóležitejších udalostí v Rusku a dalších štátoch SNS v období 8-14 februara1993. Č. 1549/93-PU // DA MZVaEZ SR. – F. ZÚ SR Moskva. – reg. zn. 253-100, škat. č. 79. – S. 1-7.
16. Stručný záznam o rokovani štátneho tajomníka MZV SR J. Lišucha s námestnikom ministra zahraničných vecí RF V. I. Čurkinom v Moskve dňa 23.8.1993. Č. 2704/93-PU // DA MZVaEZ SR. – F. ZÚ SR Moskva. – reg. zn. 253-100, škat. č. 79. – S.1-3.
17. Tendencie vývoja v RF a štátoch SNS a Gruzinsku v marci 1993. Č. 1864/93 // DA MZVaEZ SR. – F. ZÚ SR Moskva. – reg. zn. 253-100, škat. č. 79. – S. 1-9.

18. Tendencie vývoja v RF a štátoch SNS a Gruzinsku vo februári 1993. Č. 1678/93-PU // DA MZVaEZ SR. – F. ZÚ SR Moskva. – reg. zn. 253-100, škat. č. 79. – S. 1-9.
19. Tendencie vývoja v RF a štátoch SNS v decembri 1993. Č. 4084/93-PU // Diplomatický archiv MZVaEZ SR (далі - DA MZVaEZ SR). – Fond (F.) Zastupitel'sky úrad SR v Moskve (ZÚ SR Moskva). – reg. zn. 253-100, škat. č. 79. – S. 1-7.
20. Tendencie vývoja v RF a štátoch SNS v novembri 1993. Č. 3943/93-PU // DA MZVaEZ SR. – F. ZÚ SR Moskva. – reg. zn. 253-100, škat. č. 79. – S. 1-7.
21. Tendencie vývoja v RF a štátoch SNS v októbri 1993. Č. 3618/93-PU // DA MZVaEZ SR. – F. ZÚ SR Moskva. – reg. zn. 253-100, škat. č. 79. – S. 1-8.
22. Tendencie vývoja v RF, štátoch SNS, Azerbajdžane a Gruzinsku v aprili 1993. Č. 2109/93-PU // DA MZVaEZ SR. – F. ZÚ SR Moskva. – reg. zn. 253-100, škat. č. 79. – S. 1-7.
23. Tendencie vývoja v RF, štátoch SNS, Azerbajdžane a Gruzinsku v auguste 1993. Č. 3332/93-PU // DA MZVaEZ SR. – F. ZÚ SR Moskva. – reg. zn. 253-100, škat. č. 79. – S. 1-10.
24. Tendencie vývoja v RF, štátoch SNS, Azerbajdžane a Gruzinsku v júli 1993. Č. 2682/93-PU // DA MZVaEZ SR. – F. ZÚ SR Moskva. – reg. zn. 253-100, škat. č. 79. – S. 1-11.
25. Tendencie vývoja v RF, štátoch SNS, Azerbajdžane a Gruzinsku v júli 1993. Č. 2682/93-PU // DA MZVaEZ SR. – F. ZÚ SR Moskva. – reg. zn. 253-100, škat. č. 79. – S. 1-10.
26. Tendencie vývoja v RF, štátoch SNS, Azerbajdžane a Gruzinsku v máji 1993. Č. 2307/93-PU // DA MZVaEZ SR. – F. ZÚ SR Moskva. – reg. zn. 253-100, škat. č. 79. – S. 1-11.
27. Tendencie vývoja v RF, štátoch SNS, Azerbajdžane a Gruzinsku v septembri – začiatkom októbra 1993. Č. 3314/93-PU // DA MZVaEZ SR. – F. ZÚ SR Moskva. – reg. zn. 253-100, škat. č. 79. – S. 1-10.

28. Vývoj v Ruskej Federácii, štátoch SNS a Gruzinsku v januári 1993. Č. 1489/93-PU // DA MZVaEZ SR. – F. ZÚ SR Moskva. – reg. zn. 253-100, škat. č. 79. – S. 1-8.

Fond ZÚ SR Moskva, škat. č. 80

29. Ku koncepcíi vztahov Slovenskej republiky s Ruskou federáciou Č. 1239/94-PU // DA MZVaEZ SR. – F. ZÚ SR Moskva. – reg. zn. 253-100, škat. č. 80. – S. 1-3.
30. Poklady pre zameranie zahraničnej politiky SR na rok 1994 k č. 25048/93-1 TEO Č. 3439/93-PU // DA MZVaEZ SR. – F. ZÚ SR Moskva. – reg. zn. 253-100, škat. č. 80. – S. 1-9.
31. Prehlad najdóležitejších udalosti v Rusku a dalších bývalých republikách ZSSR v období 29 marca – 4 apríla 1993 Č. 1930/93-PU // DA MZVaEZ SR. – F. ZÚ SR Moskva. – reg. zn. 253-100, škat. č. 80. – S. 1-9.
32. Prehlad najdóležitejších udalosti v Rusku a dalších bývalých republikách ZSSR v období 23 – 29 augusta 1993 Č. 2722/93-PU // DA MZVaEZ SR. – F. ZÚ SR Moskva. – reg. zn. 253-100, škat. č. 80. – S. 1-9.
33. Prehlad najdóležitejších udalosti v Rusku a dalších bývalých republikách ZSSR v období 4– 10 októbra 1993 Č. 3317/93-PU // DA MZVaEZ SR. – F. ZÚ SR Moskva. – reg. zn. 253-100, škat. č. 80. – S. 1-5.
34. Prehlad najdóležitejších udalosti v Rusku a dalších štátoch SNS v období 1-10 januára 1993 Č. 1014/93 // DA MZVaEZ SR. – F. ZÚ SR Moskva. – reg. zn. 253-100, škat. č. 80. – S. 1-6.
35. Prehlad najdóležitejších udalosti v Rusku a dalších štátoch SNS v období 18-24 januára 1993 Č. 1461/93 // DA MZVaEZ SR. – F. ZÚ SR Moskva. – reg. zn. 253-100, škat. č. 80. – S. 1-6.
36. Prehlad najdóležitejších udalosti v Rusku a dalších štátoch SNS v období 25-31 januára 1993 Č. 1488/93-PU // DA MZVaEZ SR. – F. ZÚ SR Moskva. – reg. zn. 253-100, škat. č. 80. – S. 1-7.

37. Prehlad najdóležitejších udalosti v Rusku a dalších štátoch SNS v období 1-7 februára 1993 Č. 1505/93-PU // DA MZVaEZ SR. – F. ZÚ SR Moskva. – reg. zn. 253-100, škat. č. 80. – S. 1-8.
38. Prehlad najdóležitejších udalosti v Rusku a dalších štátoch SNS v období 15-21 februára 1993 Č. 1611/93-PU // DA MZVaEZ SR. – F. ZÚ SR Moskva. – reg. zn. 253-100, škat. č. 80. – S. 1-12.
39. Prehlad najdóležitejších udalosti v Rusku a dalších štátoch SNS v období 15-21 marca 1993 Č. 1646/93-PU // DA MZVaEZ SR. – F. ZÚ SR Moskva. – reg. zn. 253-100, škat. č. 80. – S. 1-12.
40. Prehlad najdóležitejších udalosti v Rusku a dalších štátoch SNS v období 1-7 marca 1993 Č. 1683/93-PU // DA MZVaEZ SR. – F. ZÚ SR Moskva. – reg. zn. 253-100, škat. č. 80. – S. 1-9.
41. Prehlad najdóležitejších udalosti v Rusku a dalších štátoch SNS v období 22-28 marca 1993 Č. 1908/93-PU // DA MZVaEZ SR. – F. ZÚ SR Moskva. – reg. zn. 253-100, škat. č. 80. – S. 1-10.
42. Stručny záznam o rokovaní štátneho tajomníka MZV SR J.Lišucha s námestníkom ministra zahraničných vecí RF V.I. Čurkinom v Moskve dňa 23.8.1993 Č. 2704/94-PU // DA MZVaEZ SR. – F. ZÚ SR Moskva. – reg. zn. 253-100, škat. č. 80. – S. 1-3.

Fond ZÚ SR Moskva, škat. č. 86

43. Протокол переговоров между Министром экономики Словацкой Республики Я. Дуцким и Председателем Правления РАО «Газпром» Р. Вяхиревым по вопросам развития сотрудничества в области газовой промышленности на территории Словакии // DA MZVaEZ SR. – F. ZÚ SR Moskva. – reg. zn. 256-100, škat. č. 86. – S. 1-2.
44. Протокол рабочей встречи заместителя Министра внешних экономических связей Российской Федерации Г.В. Габуния с Министром экономики Словацкой Республики Я. Дуцки по вопросу либерализации торговых отношений Между Российской Федерацией и Словацкой

Республикой 15 декабря 1995 г. // DA MZVaEZ SR. – F. ZÚ SR Moskva. – reg. zn. 253-101, škat. č. 86. – S. 1-2.

45. Bulletin economickej informácie č.10 1.6.1995 – 15.6.1995 // DA MZVaEZ SR. – F. ZÚ SR Moskva. – reg. zn. 253-101, škat. č. 86. – S. 1-12.
46. Bulletin economickej informácie č.11 15.6.1995 – 30.6.1995 // DA MZVaEZ SR. – F. ZÚ SR Moskva. – reg. zn. 253-101, škat. č. 86. – S. 1-10.
47. Medzirezortné dohody podpisané v roky 1995. Priloha č. 4 k Správe o činnosti ekonomicko-obhodného úseku ZÚ SR v Moskve rok 1995, Moskva, január 1996 // DA MZVaEZ SR. – F. ZÚ SR Moskva. – reg. zn. 253-101, škat. č. 86. – S. 1-4.
48. Prehl'ad o oficiálnych a pracovných stretnutiach predstavitel'ov SR s funkcionármi v štátoch akreditácie rok 1995. Priloha č. 2 r Správe o činnosti ekonomicko-obhodného úseku ZÚ SR v Moskve rok 1995, Moskva, január 1996 // DA MZVaEZ SR. – F. ZÚ SR Moskva. – reg. zn. 253-101, škat. č. 86. – S. 1-6.
49. Tézy k podkladom na rozhovory vicepremiéra SR S.Kozlika v Ruskej federácii // DA MZVaEZ SR. – F. ZÚ SR Moskva. – reg. zn. 256-100, škat. č. 86. – S. 1-2.

Fond ZÚ SR Moskva, škat. č. 87

50. Analýza vybraných aktuálnych tendencii súčasného ekonomického vývoja Ruska (11.12.1995) Č. 24. 232/95-PÚ // DA MZVaEZ SR. – F. ZÚ SR Moskva. – reg. zn. 253-100, škat. č. 87. – S. 1-4.
51. Druhé výročie o prevrat 3 októbra 1993 (4 októbra 1995) Č. 23. 065/95-PÚ // DA MZVaEZ SR. – F. ZÚ SR Moskva. – reg. zn. 253-100, škat. č. 87. – S. 1-2.
52. Hlavné vývojové tendencie RF a štátov SNŠ v decembri 1994 Č. 30. 027/95-PÚ // DA MZVaEZ SR. – F. ZÚ SR Moskva. – reg. zn. 253-100, škat. č. 87. – S. 1-8.
53. Hlavné vývojové tendencie RF a štátov SNŠ vo februári 1995 Č. 30. 213/95-PÚ // DA MZVaEZ SR. – F. ZÚ SR Moskva. – reg. zn. 253-100, škat. č. 87. – S. 1-9.

54. Hlavné vývojové tendencie RF a štátov SNŠ vo januári 1995 Č. 30. 119/95-PÚ // DA MZVaEZ SR. – F. ZÚ SR Moskva. – reg. zn. 253-100, škat. č. 87. – S. 1-9.
55. Hodnotenie parlamentných volieb v RF z pohl'adu medzinárodných pozorovatel'ov (19.12.1995) Č. 24. 337/95-PÚ/1 // DA MZVaEZ SR. – F. ZÚ SR Moskva. – reg. zn. 253-100, škat. č. 87. – S. 1-3.
56. Interview prezidenta RF B. Jel'cina pre TV France 2 (19 októbra 1995) Č. 23. 118/95-PÚ // DA MZVaEZ SR. – F. ZÚ SR Moskva. – reg. zn. 253-100, škat. č. 87. – S. 1.
57. Konflikty v predvolebnej kampani – vol'by 1995 (15.12.1995) Č. 24. 332/95-PÚ // DA MZVaEZ SR. – F. ZÚ SR Moskva. – reg. zn. 253-100, škat. č. 87. – S. 1.
58. Námety na vypracovanie zamerania zahraničnej politiky SR na rok 1995 (20.11.1994) Č. 30. 783/94-PÚ // DA MZVaEZ SR. – F. ZÚ SR Moskva. – reg. zn. 253-100, škat. č. 87. – S. 1-5.
59. Návšteva vicepremiéra a ministra financii SR S.Kozlika a ministra hospodárstva SR J. Duckého v Moskve (Moskva 4.9.1995) // DA MZVaEZ SR. – F. ZÚ SR Moskva. – reg. zn. 253-100, škat. č. 87. – S. 1-2.
60. Poklady pre správu o plneni úloh zahraničnej politiky SR roku 1995 a jej aktuálnych ciel'och na rok 1996 (27.11.1995) Č. 22. 939/95-PÚ // DA MZVaEZ SR. – F. ZÚ SR Moskva. – reg. zn. 253-100, škat. č. 87. – S. 1-5.
61. Politologická analýza programov hlavných ruských politických subjektov (24.11.1995) Č. 23. 963/95-PÚ // DA MZVaEZ SR. – F. ZÚ SR Moskva. – reg. zn. 253-100, škat. č. 87. – S. 1-15.
62. Prehl'd zmlúv Slovenskej Republiky s Ruskou Federáciou uzavretých roku 1995. Preloha k č. 22. 939/95- PÚ // DA MZVaEZ SR. – F. ZÚ SR Moskva. – reg. zn. 253-100, škat. č. 87. – S. 1-3.
63. Priebežné výsledky volieb do Štátnej dumy v Rusku – niektoré aspekty volieb v armáde (25 decembra 1995) Č. 24. 336/95-PÚ/8 // DA MZVaEZ SR. – F. ZÚ SR Moskva. – reg. zn. 253-100, škat. č. 87. – S. 2.

64. Rada pre zahraničnú politiku pri prezidentovi RF (27 decembra 1995) Č. 24. 418/95-PÚ // DA MZVaEZ SR. – F. ZÚ SR Moskva. – reg. zn. 253-100, škat. č. 87. – S. 1.
65. Ruská reakcia na bruselský document NATO (29.9.1995) Č. 22. 982/95-PÚ // DA MZVaEZ SR. – F. ZÚ SR Moskva. – reg. zn. 253-100, škat. č. 87. – S. 1-2.
66. Ruská reakcia na útok NATO proti bosnianskym Srbom (31.8.1995) Č. 22. 511/95-PÚ // DA MZVaEZ SR. – F. ZÚ SR Moskva. – reg. zn. 253-100, škat. č. 87. – S. 1.
67. Ruská tlač k Bosne a NATO (6 októbra 1995) Č. 23. 123/95-PÚ // DA MZVaEZ SR. – F. ZÚ SR Moskva. – reg. zn. 253-100, škat. č. 87. – S. 1-2.
68. Rusko a Rada Európy (4 decembra 1995) Č. 24. 079/95-PÚ // DA MZVaEZ SR. – F. ZÚ SR Moskva. – reg. zn. 253-100, škat. č. 87. – S. 1.
69. Rusko na 50 zasadnuti VZ OSN (25.9.1995) Č. 22. 901/95-PÚ // DA MZVaEZ SR. – F. ZÚ SR Moskva. – reg. zn. 253-100, škat. č. 87. – S. 1-3.
70. Ruský pohl'ad na summit Clinton-Jel'cin (20 októbra 1995) Č. 23. 366/95-PÚ // DA MZVaEZ SR. – F. ZÚ SR Moskva. – reg. zn. 253-100, škat. č. 87. – S. 1.
71. Segodňa o AE Mochovce (18.5.1995) Č. 30. 466/95-PÚ // DA MZVaEZ SR. – F. ZÚ SR Moskva. – reg. zn. 253-100, škat. č. 87. – S. 1.
72. Slovensko – NATO – Shalikasvili (28.9.1995) Č. 22. 907/95-PÚ // DA MZVaEZ SR. – F. ZÚ SR Moskva. – reg. zn. 253-100, škat. č. 87. – S. 1.
73. Stretnutie B. Jel'cina s A.Kozyrevom (28 decembra 1995) Č. 24. 422/95-PÚ // DA MZVaEZ SR. – F. ZÚ SR Moskva. – reg. zn. 253-100, škat. č. 87. – S. 1.
74. Stretnutie ministrov zahraničných veci SR a RF (25.5.1995) // DA MZVaEZ SR. – F. ZÚ SR Moskva. – reg. zn. 253-100, škat. č. 87. – S. 1-2.
75. Tlačová konferencia B.Jel'cina 8.9.1995 (9.9.1995) Č. 22. 655/95-PÚ // DA MZVaEZ SR. – F. ZÚ SR Moskva. – reg. zn. 253-100, škat. č. 87. – S. 1-3.
76. Úvaha o niektorých názoroch na smerovanie zahraničnej politiky RF v postkozyrevovskom obdobi a sumarizácia súčasnej kritiky ministra A. Kozyreva (27.11.1995) Č. 23. 960/95-PÚ // DA MZVaEZ SR. – F. ZÚ SR Moskva. – reg. zn. 253-100, škat. č. 87. – S. 1-8.

77. Vybrané základné tendencie a parameter ekonomického vývoja Ruska v roku 1996 a ich analýza (13.11.1995) Č. 23. 640/95-PÚ // DA MZVaEZ SR. – F. ZÚ SR Moskva. – reg. zn. 253-100, škat. č. 87. – S. 1-5.
78. Vystúpenie vel'vyslanca USA v RF (10 decembra 1995) Č. 24. 226/95-PÚ // DA MZVaEZ SR. – F. ZÚ SR Moskva. – reg. zn. 253-100, škat. č. 87. – S. 1.

Fond ZÚ SR Moskva, škat. č. 94

79. Hlavné vývojové tendencie – časť 1. – v Ruskej federácii – október 1997 Č. 5.400/97-PÚ // DA MZVaEZ SR. – F. ZÚ SR Moskva. – reg. zn. 253-100, škat. č. 94. – S. 1-11.
80. Hlavné vývojové tendencie v Ruskej federácii, Spoločenstve nezávislých štátov, v štátoch SNŠ a pobaltských štátoch – september 1997 Č. 4.885/97-PÚ // DA MZVaEZ SR. – F. ZÚ SR Moskva. – reg. zn. 253-100, škat. č. 94. – S. 1-13.
81. Hlavné vývojové tendencie v Ruskej federácii, Spoločenstve nezávislých štátov, v štátoch SNŠ a pobaltských štátoch – august 1997 Č. 4.519/97-PÚ // DA MZVaEZ SR. – F. ZÚ SR Moskva. – reg. zn. 253-100, škat. č. 94. – S. 1-13.
82. Hlavné vývojové tendencie v Ruskej federácii, Spoločenstve nezávislých štátov, v štátoch SNŠ a pobaltských štátoch – júl 1997 Č. 4.097/97-PÚ // DA MZVaEZ SR. – F. ZÚ SR Moskva. – reg. zn. 253-100, škat. č. 94. – S. 1-11.
83. Hlavné vývojové tendencie v Ruskej federácii, Spoločenstve nezávislých štátov, v štátoch SNŠ a pobaltských štátoch – maj 1997 Č. 3.219/97-PÚ // DA MZVaEZ SR. – F. ZÚ SR Moskva. – reg. zn. 253-100, škat. č. 94. – S. 1-14.
84. Hlavné vývojové tendencie v Ruskej federácii, Spoločenstve nezávislých štátov, v štátoch SNŠ a pobaltských štátoch – apríl 1997 Č. 2.872/97-PÚ // DA MZVaEZ SR. – F. ZÚ SR Moskva. – reg. zn. 253-100, škat. č. 94. – S. 1-14.
85. Hlavné vývojové tendencie v Ruskej federácii, Spoločenstve nezávislých štátov, v štátoch SNŠ a pobaltských štátoch – marec 1997 Č. 2.480/97-PÚ // DA MZVaEZ SR. – F. ZÚ SR Moskva. – reg. zn. 253-100, škat. č. 94. – S. 1-14.
86. Hlavné vývojové tendencie v Ruskej federácii, Spoločenstve nezávislých štátov, v štátoch SNŠ a pobaltských štátoch – február 1997 Č. 1.959/97-PÚ //

DA MZVaEZ SR. – F. ZÚ SR Moskva. – reg. zn. 253-100, škat. č. 94. – S. 1-13.

87. Hlavné vývojové tendencie v Ruskej federácii, Spoločenstve nezávislých štátov, v štátoch SNŠ a pobaltských štátoch – január 1997 Č. 1.535/97-PÚ // DA MZVaEZ SR. – F. ZÚ SR Moskva. – reg. zn. 253-100, škat. č. 94. – S. 1-13.
88. Interview B. Jel'cina ored summitom v Helsinkách (18.3.1997) Č. 2.221/97-PÚ // DA MZVaEZ SR. – F. ZÚ SR Moskva. – reg. zn. 253-100, škat. č. 94. – S. 1-2.
89. K návšteve delegácie EÚ v Moskve (4.3.1997) Č. 2.006/97-PÚ // DA MZVaEZ SR. – F. ZÚ SR Moskva. – reg. zn. 253-100, škat. č. 94. – S. 1-2.
90. K návšteve J. Solanu v Moskve – I (14.5.1997) Č. 2.969/97-PÚ // DA MZVaEZ SR. – F. ZÚ SR Moskva. – reg. zn. 253-100, škat. č. 94. – S. 1-2.
91. K priprave summitu NATO v Madride Č. 3.518/97-PÚ // DA MZVaEZ SR. – F. ZÚ SR Moskva. – reg. zn. 253-100, škat. č. 94. – S. 1.
92. K stretnutiu predstavitel'ov "trojky EÚ" s kandidátskymi krajinami na členstvo v Únii (19.12.1997) Č. 6.067/97-PÚ // DA MZVaEZ SR. – F. ZÚ SR Moskva. – reg. zn. 253-100, škat. č. 94. – S. 1-2.
93. Ohlasy HOP RF na summit Jel'cin – Clinton (24.3.1997) Č. 2.308/97-PÚ // DA MZVaEZ SR. – F. ZÚ SR Moskva. – reg. zn. 253-100, škat. č. 94. – S. 1-2.
94. Reakcie ruských politikov na summit v Helsinkách (25.3.1997) Č. 2.308/97-PÚ/1 // DA MZVaEZ SR. – F. ZÚ SR Moskva. – reg. zn. 253-100, škat. č. 94. – S. 1-3.
95. Rusko-NATO: pred stretnutim v Pariži (22.5.1997) Č. 3.162/97-PÚ // DA MZVaEZ SR. – F. ZÚ SR Moskva. – reg. zn. 253-100, škat. č. 94. – S. 1-3.
96. Správa o činnosti obhodno-ekonomického oddelenia ZÚ SR v Moskve za rok 1997 // DA MZVaEZ SR. – F. ZÚ SR Moskva. – reg. zn. 257-101, škat. č. 94. – S. 1-22.
97. Summit B. Jel'cin – B. Clinton – poznámky k jeho záverom (24.3.1997) Č. 2.334/97-PÚ // DA MZVaEZ SR. – F. ZÚ SR Moskva. – reg. zn. 253-100, škat. č. 94. – S. 1-2.

98. Summit v Helsinkách – ruske hodnotenie (25.3.1997) Č. 2.339/97-PÚ // DA MZVaEZ SR. – F. ZÚ SR Moskva. – reg. zn. 253-100, škat. č. 94. – S. 1-3.

99. Tlačová konferencia k valnému zhromaždeniu RAO Gazprom (30.6.1997) Č. 3.638/97-PÚ // DA MZVaEZ SR. – F. ZÚ SR Moskva. – reg. zn. 253-100, škat. č. 94. – S. 1-2.

100. Zakladajúci akt vzťahov,spolupráce a bezpečnosti RF-NATO I (19.5.1997) Č. 3.114/97-PÚ // DA MZVaEZ SR. – F. ZÚ SR Moskva. – reg. zn. 253-100, škat. č. 94. – S. 1.

101. Zakladajúci akt vzťahov,spolupráce a bezpečnosti RF-NATO II (19.5.1997) Č. 3.114/97-PÚ-1 // DA MZVaEZ SR. – F. ZÚ SR Moskva. – reg. zn. 253-100, škat. č. 94. – S. 1.

102. Zakladajúci akt vzťahov,spolupráce a bezpečnosti RF-NATO III (20.5.1997) Č. 3.114/97-PÚ -2// DA MZVaEZ SR. – F. ZÚ SR Moskva. – reg. zn. 253-100, škat. č. 94. – S. 1-2.

Fond ZÚ SR Moskva, škat. č. 100

103. Aktuálne pozicie RF k EÚ Č. 4619/99 RU-PU // DA MZVaEZ SR. – F. ZÚ SR Moskva. – reg. zn. 253-100, škat. č. 100. – S. 1-3.

104. Analýza stratégie EÚ voci RF z pohľadu ruských záujmov (12.05.1999) Č. 2705/99 -RUVV/PÚ // DA MZVaEZ SR. – F. ZÚ SR Moskva. – reg. zn. 253-100, škat. č. 100. – S. 1-3.

105. Ďalšie reakcie v RF na rozširenie NATO (15.3.1999) Č. 1890/99 -RUVV/PÚ /1// DA MZVaEZ SR. – F. ZÚ SR Moskva. – reg. zn. 253-100, škat. č. 100. – S. 1-5.

106. Hlasovanie o impeachment B. Jelcina v Štatnej dume FZ RF (17.05.1999) Č. 2810/99 -RUVV/PÚ // DA MZVaEZ SR. – F. ZÚ SR Moskva. – reg. zn. 253-100, škat. č. 100. – S. 1-3.

107. Hlavné vývojové tendencie v Ruskej federácii – 3 štvrťok 1999 Č. 4422/99 RU-PU // DA MZVaEZ SR. – F. ZÚ SR Moskva. – reg. zn. 253-100, škat. č. 100. – S. 1-10.

108. K podkladovým materiálom pre J. Migaša (14.9.1999) Č. 4168/99-RUVV/PU/3 // DA MZVaEZ SR. – F. ZÚ SR Moskva. – reg. zn. 210-100, škat. č. 100. – S. 1-14.
109. Mienkotvorné denniky k zmenam vo vláde RF Č. 2704/99 -RUVV/PU/4 // DA MZVaEZ SR. – F. ZÚ SR Moskva. – reg. zn. 253-100, škat. č. 100. – S. 1-5.
110. Náčelnik gen. štábu ruských ozbrojených síl k aktuálnym zahraničnopolitickým otázkam (17.11.1999) Č. 4950-1/99-RU-PU // DA MZVaEZ SR. – F. ZÚ SR Moskva. – reg. zn. 253-100, škat. č. 100. – S. 1-6.
111. Návšteva trojky EÚ v RF (8.10.1999) Č. 4417/99 RU-PU // DA MZVaEZ SR. – F. ZÚ SR Moskva. – reg. zn. 253-100, škat. č. 100. – S. 1-2.
112. Ohlasy v RF na parižsku mierovú konferenciu o Kosove (16.3.1999) Č. 1972/99 -RUVV/PÚ // DA MZVaEZ SR. – F. ZÚ SR Moskva. – reg. zn. 253-100, škat. č. 100. – S. 1.
113. Ohlasy v RF na parižsku mierovú konferenciu o Kosove – I (17.3.1999) Č. 1972-I/99 -RUVV/PÚ // DA MZVaEZ SR. – F. ZÚ SR Moskva. – reg. zn. 253-100, škat. č. 100. – S. 1.
114. Potvrdenie kandidatúry predsedu vlády RF V. Putina na prezidentských vol'bách v roku 2000 (15.11.1999) Č. 4943/99-RUVV/PÚ // DA MZVaEZ SR. – F. ZÚ SR Moskva. – reg. zn. 253-100, škat. č. 100. – S. 1-2.
115. Primakov v USA a bombardovanie Kosova (23.3.1999) Č. 2025/99 -RUVV/PÚ // DA MZVaEZ SR. – F. ZÚ SR Moskva. – reg. zn. 253-100, škat. č. 100. – S. 1.
116. Reakcie HOP RF na menovanie G. Robertsona za generálneho tajomnika NATO Č. 3772/99-RUVV/PU // DA MZVaEZ SR. – F. ZÚ SR Moskva. – reg. zn. 253-100, škat. č. 100. – S. 1-2.
117. Reakcie v RF na rozširenie NATO (12.3.1999) Č. 1890/99 -RUVV/PU // DA MZVaEZ SR. – F. ZÚ SR Moskva. – reg. zn. 253-100, škat. č. 100. – S. 1-2.

118. Rozhovor dennika Izvestija s ruským prezidentom B. Jel'cinom Č. 3.424/99 RUVV/PU // DA MZVaEZ SR. – F. ZÚ SR Moskva. – reg. zn. 253-100, škat. č. 100. – S. 1-3.
119. Rozhovor zaminira RF I. Ivanova pre dennik Nezavisimaja gazeta (12.10.1999) Č. 3427/99 RUVV/PU // DA MZVaEZ SR. – F. ZÚ SR Moskva. – reg. zn. 253-100, škat. č. 100. – S. 1-3.
120. Ruský pristup k rozširovaniu EÚ Č. 4650/99 RU-PU // DA MZVaEZ SR. – F. ZÚ SR Moskva. – reg. zn. 253-100, škat. č. 100. – S. 1-3.
121. Schválenie V. Putina na post predsedu vlády RF Č. 3898/99-RUVV/PU // DA MZVaEZ SR. – F. ZÚ SR Moskva. – reg. zn. 253-100, škat. č. 100. – S. 1-2.
122. Summit EÚ-RF v Helsinkách (25.10.1999) Č. 4717/99 RU-PU // DA MZVaEZ SR. – F. ZÚ SR Moskva. – reg. zn. 253-100, škat. č. 100. – S. 1-2.
123. Vyhlásenia MZV RF k rozšireniu NATO o PR, MR a ČR (15.3.1999) Č. 1917/99 -RUVV/PÚ // DA MZVaEZ SR. – F. ZÚ SR Moskva. – reg. zn. 253-100, škat. č. 100. – S. 1-2.
124. Vyhlásenie prezidenta RF k odvolaniu J. Promakova (12.5.1999) Č. 2704/99 -RUVV/PÚ/1 // DA MZVaEZ SR. – F. ZÚ SR Moskva. – reg. zn. 253-100, škat. č. 100. – S. 1.
125. Vystúpenie prezidenta RF B. Jel'cina k odvolaniu vlády S. Stepašina Č. 3775/99-RUVV/PU/2 // DA MZVaEZ SR. – F. ZÚ SR Moskva. – reg. zn. 253-100, škat. č. 100. – S. 1-2.
126. Vzt'hy RF a EÚ – stručná analýza (28.06.1999) Č. 3373/99 -RUVV/PÚ // DA MZVaEZ SR. – F. ZÚ SR Moskva. – reg. zn. 253-100, škat. č. 100. – S. 1-2.
127. Zaslanie námetov na prejav predsedu NR SR J. Migaša v ŠD (17.9.1999) Č. 5/99-RUVV/PU // DA MZVaEZ SR. – F. ZÚ SR Moskva. – reg. zn. 210-100, škat. č. 100. – S. 1-3.
128. Zaslanie návrhov podkladov na zahraničnú a vnútornú politiku RF pre návštevu J. Migaša v RF Č. 4168/99-RUVV/PÚ/1 // DA MZVaEZ SR. – F. ZÚ SR Moskva. – reg. zn. 210-100, škat. č. 100. – S. 1-11.

129. Životopis úradujúceho predsedu vlády RF V. Putina Č. 3869/99-RUVV/PU // DA MZVaEZ SR. – F. ZÚ SR Moskva. – reg. zn. 253-100, škat. č. 100. – S. 1-2.

Fond ZÚ SR Moskva, škat. č. 101

130. Tlačový telegram – slovaciká a spravodajstvo o SVE v ruských HOP (26.4.1999) Č. 1.109/99-RUVV/PU/14 // DA MZVaEZ SR. – F. ZÚ SR Moskva. – reg. zn. 253-103, škat. č. 101. – S. 1-2.

131. Tlačový telegram – slovaciká a spravodajstvo o SVE v ruských HOP (12.4.1999) Č. 1.109/99 -RUVV/PU/13 // DA MZVaEZ SR. – F. ZÚ SR Moskva. – reg. zn. 253-103, škat. č. 101. – S. 1-2.

132. Tlačový telegram – slovaciká a spravodajstvo o SVE v ruských HOP (15.3.1999) Č. 1.109/99 -RUVV/PU/10 // DA MZVaEZ SR. – F. ZÚ SR Moskva. – reg. zn. 253-103, škat. č. 101. – S. 1-3.

133. Tlačový telegram – slovaciká a spravodajstvo o SVE v ruských HOP (11.2.1999) Č. 1.109/99 -RUVV/PU/4 // DA MZVaEZ SR. – F. ZÚ SR Moskva. – reg. zn. 253-103, škat. č. 101. – S. 1-3.

134. Rozhovor E. Kukana pre dennik Kommersant (2.6.1999) Č. 3079/99 -RUVV/PU // DA MZVaEZ SR. – F. ZÚ SR Moskva. – reg. zn. 253-100, škat. č. 101. – S. 1-2.

135. Vyhlásenie MZV RF ku Kosovu (19.8.1999) Č. 3955/99 RU-PU // DA MZVaEZ SR. – F. ZÚ SR Moskva. – reg. zn. 253-100, škat. č. 101. – S. 1-2.

136. Tlačový telegram (22.9.1999) Č. 1.109/99 -RUVV/PU/28// DA MZVaEZ SR. – F. ZÚ SR Moskva. – reg. zn. 253-103, škat. č. 101. – S. 1-4.

137. Tlačový telegram (27.10.1999) Č. 1.109/99 -RUVV/PU/32 // DA MZVaEZ SR. – F. ZÚ SR Moskva. – reg. zn. 253-103, škat. č. 101. – S. 1-5.

138. Tlačový telegram (24.11.1999) Č. 1.109/99 -RUVV/PU/36 // DA MZVaEZ SR. – F. ZÚ SR Moskva. – reg. zn. 253-103, škat. č. 101. – S. 1-5.

139. Odstúpenie prezidenta RF B. Jelcina z funkcie (31.12.1999) Č. 5449/99 -RUVV/PU // DA MZVaEZ SR. – F. ZÚ SR Moskva. – reg. zn. 253-100, škat. č. 101. – S. 1.

Fond ZÚ SR Moskva, škat. č. 111

140. Возможные направления в развитии партнерства и сотрудничества в военной области между Российской Федерацией и Европейским Союзом Priloha k Č. 04/2001-RUVV -SVV // DA MZVaEZ SR. – F. ZÚ SR Moskva. – reg. zn. 108-102, škat. č. 111. – S. 1-3.

141. Замысел и этапы создания общеевропейской системы противоракетной обороны. Priloha k Č. 03/2001-RUVV -SVV // DA MZVaEZ SR. – F. ZÚ SR Moskva. – reg. zn. 111-103, škat. č. 111. – S. 1-9.

142. A new Quality in the NATO-Russia Relationship Secretary General's Speech in Moscow, November 2001 Priloha k Č. 5374/2001 RU-PU // DA MZVaEZ SR. – F. ZÚ SR Moskva. – reg. zn. 253-100, škat. č. 111. – S. 1-10.

143. Aktualizácia zmluvnoprávnej základne (29 januára 2001) Č. 1067/2001-RUVV/PU // DA MZVaEZ SR. – F. ZÚ SR Moskva. – reg. zn. 207-101, škat. č. 111. – S. 1-9.

144. Článok v denniku Kommersant o vstupe SR do NATO (19.2.2001) Č. 1692/2001 RU-PU // DA MZVaEZ SR. – F. ZÚ SR Moskva. – reg. zn. 253-100, škat. č. 111. – S. 1.

145. Hodnotenie summit Bush-Putin (16.11.2001) Č. 5229/2001 RU-PU // DA MZVaEZ SR. – F. ZÚ SR Moskva. – reg. zn. 253-100, škat. č. 111. – S. 1-3.

146. Informácia o návšteve predsedu vlády SR M. Dzurindu v central NATO, Brusel, 24 november 2000 Č. 0182/2000 -ODZÚ // DA MZVaEZ SR. – F. ZÚ SR Moskva. – reg. zn. 306-111, škat. č. 111. – S. 1-9.

147. Informácia o priebehu a výsledkoch oficiálnej návštevy ministra zahraničných veci Ruskej federácie Igora Sergejeviča Ivanova v Bratislave dňa 31.1.2001 // DA MZVaEZ SR. – F. ZÚ SR Moskva. – reg. zn. 253-100, škat. č. 111. – S. 1-6.

148. Integračné procesy v Európe a RF – trendy a tendencie (13.3.2001) Č. 2001/2001 RU-PU // DA MZVaEZ SR. – F. ZÚ SR Moskva. – reg. zn. 253-100, škat. č. 111. – S. 1-3.

149. IV Medzinarodna vedecká konferencia “Rusko a Stedná Európa v nových geopolitických realitách” (18.6.2001) Č. 3344/2001-1 RU-PU// DA MZVaEZ SR. – F. ZÚ SR Moskva. – reg. zn. 253-100, škat. č. 111. – S. 1-3.
150. Koncepčný článok zaminira I. Ivanova o ZP RF (29.1.2001) Č. 1316/2001 – RUVV/PU // DA MZVaEZ SR. – F. ZÚ SR Moskva. – reg. zn. 253-100, škat. č. 111. – S. 1-5.
151. Mediálne prostredie v RF (9.3.2001) Č. 1556/2001 –RUVV/PU // DA MZVaEZ SR. – F. ZÚ SR Moskva. – reg. zn. 253-100, škat. č. 111. – S. 1-7.
152. Návšteva GT NATO G. Robertsona v RF Č. 5374/2001 RU-PU // DA MZVaEZ SR. – F. ZÚ SR Moskva. – reg. zn. 253-100, škat. č. 111. – S. 1-3.
153. Ohlasy na návštevu ministra ZV RF I. Ivanova v SR (1.2.2001) Č. 1308/2001 –RUVV/PU // DA MZVaEZ SR. – F. ZÚ SR Moskva. – reg. zn. 253-100, škat. č. 111. – S. 1-2.
154. Ohlasy na summit EÚ v Štokholme (26.3.2001) Č. 2153/2001-RUVV/PÚ // DA MZVaEZ SR. – F. ZÚ SR Moskva. – reg. zn. 253-100, škat. č. 111. – S. 1.
155. Perspektivy nových vzt’ahov RF s USA (7.11.2001) Č. 5130/2001 RU-PU // DA MZVaEZ SR. – F. ZÚ SR Moskva. – reg. zn. 253-100, škat. č. 111. – S. 1-2.
156. Postoj RF k planom USA budovat’ system PRO – odpoved’ (20.6.2001) Č. 3361/2001-1 RU-PU// DA MZVaEZ SR. – F. ZÚ SR Moskva. – reg. zn. 253-100, škat. č. 111. – S. 1-2.
157. Ruské pozicie voči EU (3.7.2001) Č. 3509/2001 RU-PU// DA MZVaEZ SR. – F. ZÚ SR Moskva. – reg. zn. 253-100, škat. č. 111. – S. 1-2.
158. Stretnutie Bush-Putin v Janove – strategická stabilita Č. 3755/2001 RU-PU// DA MZVaEZ SR. – F. ZÚ SR Moskva. – reg. zn. 253-100, škat. č. 111. – S. 1-4.
159. Štruktúra zahraničných záväzkov RF, ktoré vznikli od roku 1992 Č. 4519/2001-RUVV/PÚ// DA MZVaEZ SR. – F. ZÚ SR Moskva. – reg. zn. 253-100, škat. č. 111. – S. 1.

160. Summit EÚ-RF (17.5.2001) Č. 2635/2001-RUVV/PÚ // DA MZVaEZ SR. – F. ZÚ SR Moskva. – reg. zn. 253-100, škat. č. 111. – S. 1-4.
161. Účasť prezidenta Putina na summite ČK EÚ v Štokholme, ruské hodnotenie perspective spoluprace s EÚ (29.3.2001) Č. 2153/2001-1 RUVV/PÚ // DA MZVaEZ SR. – F. ZÚ SR Moskva. – reg. zn. 253-100, škat. č. 111. – S. 1-3.
162. Vplyv rozšírenia EÚ na RF (8.10.2001) Č. 4611/2001 RU-PU // DA MZVaEZ SR. – F. ZÚ SR Moskva. – reg. zn. 253-100, škat. č. 111. – S. 1-5.
163. Vzťahy medzi RF a NATO (18.2.2001) Č. 1694/2001 RU-PU // DA MZVaEZ SR. – F. ZÚ SR Moskva. – reg. zn. 253-100, škat. č. 111. – S. 1-5.

Fond ZÚ SR Moskva, škat. č. 115

164. Aktuálna situácia v ruských masmédiách a perspektivy ich postavenia v najbližšom období (27.6.2003) Č. 2764/2003 – RUVV/PU // DA MZVaEZ SR. – F. ZÚ SR Moskva. – reg. zn. 253-100, škat. č. 115. – S. 1-6.
165. Aliancia USA – Rusko, alebo Superštát EÚ – RF? (16.6.2003) Č. 3259/2003 – RUVV/PÚ // DA MZVaEZ SR. – F. ZÚ SR Moskva. – reg. zn. 253-100, škat. č. 115. – S. 1-3.
166. Článokministra zahraničných vecí RF I. Ivanova o ruskej zahraničnej politike vo vzťahu ku krajinám Strednej a Východnej Európy (3.7.2003) Č. 3458/2003 – RUVV/PU // DA MZVaEZ SR. – F. ZÚ SR Moskva. – reg. zn. 253-100, škat. č. 115. – S. 1-2.
167. Ekonomická politika postkomunistického Ruska (28.11.2003) Č. 5286/2003 – RUVV/PÚ // DA MZVaEZ SR. – F. ZÚ SR Moskva. – reg. zn. 253-100, škat. č. 115. – S. 1-2.
168. Izvestija o údajných tesných kontaktoch slovenských a ruských tajných služieb (7.10.2003) Č. 4588/2003 – RUVV/PU // DA MZVaEZ SR. – F. ZÚ SR Moskva. – reg. zn. 253-100, škat. č. 115. – S. 1.
169. K najnovším udalostiam na ruskej vnútropolitickej scene (31.10.2003) Č. 4819/2003 – RUVV/PU // DA MZVaEZ SR. – F. ZÚ SR Moskva. – reg. zn. 253-100, škat. č. 115. – S. 1-3.

170. K priprave návšteve M. Dzurindu v RF (26.3.2003) Č. 2194/2003 – RUVV/PÚ // DA MZVaEZ SR. – F. ZÚ SR Moskva. – reg. zn. 253-100, škat. č. 115. – S. 1-10.
171. Konzultácie Odboru celoeurópskej spolupráce MZV RF a SR (27.6.2003) // DA MZVaEZ SR. – F. ZÚ SR Moskva. – reg. zn. 207-100, škat. č. 115. – S. 1-9.
172. Krajania – nový nástroj zahraničnej politiky RF (5.6.2003) Č. 3180/2003 – RUVV/PÚ // DA MZVaEZ SR. – F. ZÚ SR Moskva. – reg. zn. 253-100, škat. č. 115. – S. 1-2.
173. Ohlasy ruských médií na kodanský summit EÚ (17.12.2002) Č. 5027/2002 RUVV/PU // DA MZVaEZ SR. – F. ZÚ SR Moskva. – reg. zn. 253-100, škat. č. 115. – S. 1-4.
174. Ohlasy ruských médii na referendum v SR o vstupe do EÚ (19.5.2003) Č. 3003/2003 – RUVV/PU // DA MZVaEZ SR. – F. ZÚ SR Moskva. – reg. zn. 253-100, škat. č. 115. – S. 1-2.
175. Parlamentné vol'by 2003 v Ruskej federácii (31.8.2003) Č. 4104/2003 – RUVV/PU // DA MZVaEZ SR. – F. ZÚ SR Moskva. – reg. zn. 253-100, škat. č. 115. – S. 1-5.
176. Podkladový material k vypracovaniu Správy o plneni úloh ZP SR za rok 2003 a zameranie ZR SR na rok 2004 – RUSKA FEDERACIA (28.11.2003) Č. 5219/2003/RUVV-PU // DA MZVaEZ SR. – F. ZÚ SR Moskva. – reg. zn. 252-102, škat. č. 115. – S. 1-16.
177. Podklady k spracovaniu informácie o oficiálnej návšteve premiéra SR v RF (11.4.2003) Č. 2571/2003 – RUVV/PÚ // DA MZVaEZ SR. – F. ZÚ SR Moskva. – reg. zn. 253-100, škat. č. 115. – S. 1-2.
178. Reakcie ruských medií na pražský summit NATO (27.11.2002) Č. 4828/2002 RUVV/PU // DA MZVaEZ SR. – F. ZÚ SR Moskva. – reg. zn. 253-100, škat. č. 115. – S. 1-3.

179. Rozširenie Európskej únie a Rusko (15.4.2003) Č. 2604/2003 – RUVV/PÚ // DA MZVaEZ SR. – F. ZÚ SR Moskva. – reg. zn. 253-100, škat. č. 115. – S. 1-2.
180. Slovacikum v ruskom denniku Izvestija (22.8.2003) Č. 4037/2003 – RUVV/PU // DA MZVaEZ SR. – F. ZÚ SR Moskva. – reg. zn. 253-100, škat. č. 115. – S. 1-2.
181. Štruktura vojenského rozpočtu RF (30.8.2003) Č. 4106/2003 – RUVV/PU // DA MZVaEZ SR. – F. ZÚ SR Moskva. – reg. zn. 253-100, škat. č. 115. – S. 1-3.
182. Súčasný stav kauzy JUKOS (13.11.2003) Č. 5093/2003 – RUVV/PÚ // DA MZVaEZ SR. – F. ZÚ SR Moskva. – reg. zn. 253-100, škat. č. 115. – S. 1-3.
183. Summit Rusko – Európska únia v Sankt Peterburgu (2.6.2003) Č. 3174/2003 – RUVV/PÚ // DA MZVaEZ SR. – F. ZÚ SR Moskva. – reg. zn. 253-100, škat. č. 115. – S. 1-2.
184. Vol'by v Rusku: výber medzi inerciou populizmu a smerovanim k supermocnosti budúcnosti (26.6.2003) Č. 4377/2003 – RUVV/PÚ // DA MZVaEZ SR. – F. ZÚ SR Moskva. – reg. zn. 253-100, škat. č. 115. – S. 1-3.
185. Vzt'ahy RF – EÚ v energetickom sektore (9.6.2003) Č. 3251/2003 – RUVV/PÚ // DA MZVaEZ SR. – F. ZÚ SR Moskva. – reg. zn. 253-100, škat. č. 115. – S. 1-4.

Fond ZÚ SR Moskva, škat. č. 116

186. Ekonomické výsledky návštevy Predsedu vlády SR v RF (14.4.2003) Č. 1371/OBEO TTIC 005 // DA MZVaEZ SR. – F. ZÚ SR Moskva. – reg. zn. 253-101, škat. č. 116. – S. 1-2.
187. Hodnotenie vývoja v Ruskej federácii – 2 štvt'ok 2003 (20.6.2003) Č. 3260/2003 – RUVV/PÚ // DA MZVaEZ SR. – F. ZÚ SR Moskva. – reg. zn. 253-100, škat. č. 116. – S. 1-15.
188. Hodnotenie vývoja v Ruskej federácii – 3 štvt'ok 2003 (6.10.2003) Č. 4582/2003 – RUVV/PÚ // DA MZVaEZ SR. – F. ZÚ SR Moskva. – reg. zn. 253-100, škat. č. 116. – S. 1-22.

189. Hodnotenie vývoja v Ruskej federácii – 4 štvťok 2003 (12.1.2004) Č. 1044/2004 – RUVV/PÚ // DA MZVaEZ SR. – F. ZÚ SR Moskva. – reg. zn. 253-100, škat. č. 116. – S. 1-19.
190. Rusko v svetových pretekoch o energiu budúcnosti (13.1.2003) Č. 1122/2003 – RUVV/PÚ // DA MZVaEZ SR. – F. ZÚ SR Moskva. – reg. zn. 253-101, škat. č. 116. – S. 1-2.
191. Správa o vysporiadani pohľadávok Slovenskej republiky voči Ruskej federácii v roku 2003 a návrh na ďalši postup riešenia zadlženosti Ruskej federácie voči Slovenskej republike v ďalších rokoch// DA MZVaEZ SR. – F. ZÚ SR Moskva. – reg. zn. 253-101, škat. č. 116. – S. 1-7.

II. Опубліковані документи

192. Военная доктрина Российской Федераци (2010) [Електронний ресурс] // Сайт Президента Российской Федерации. – Режим доступу до ресурсу: http://news.kremlin.ru/ref_notes/461
193. Военная доктрина Российской Федерации (2000) [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ресурсу: http://www.nationalsecurity.ru/library/00003/
194. Газпром в цифрах 2008—2012 гг. [Електронний ресурс] // ПАО «Газпром». – Режим доступу до ресурсу: http://www.gazprom.ru/f/posts/21/499896/gazprom-reference-figures-2008-2012-rus.pdf
195. Газпром. Годовой отчет 2012 г. [Електронний ресурс] // ПАО «Газпром». – Режим доступу до ресурсу: http://www.gazprom.ru/f/posts/21/499896/annual-report-2012-rus.pdf
196. Газпром. Годовой отчет 2013 г. [Електронний ресурс] // ПАО «Газпром». – Режим доступу до ресурсу: http://www.gazprom.ru/f/posts/05/298369/gazprom-annual-report-2013-ru.pdf
197. Газпром. Годовой отчет 2014 г. [Електронний ресурс] // ПАО «Газпром». – Режим доступу до ресурсу: http://www.gazprom.ru/f/posts/05/298369/gazprom-annual-report-2014-ru.pdf

198. Гайдар Е. Развилки новейшей истории России / Егор Гайдар, Анатолий Чубайс. – М.: ОГИ, 2011. – 168 с.

199. Договір про добросусідство, дружні відносини і співробітництво між Україною та Словацькою Республікою [Електронний ресурс] // Офіційний портал Верховної Ради України. – Режим доступу до ресурсу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/703_150

200. Договор между Российской Федерацией и Республикой Польша о дружественном и добрососедском сотрудничестве [Електронний ресурс] // Министерство иностранных дел Российской Федерции. - Режим доступу до ресурсу: http://www.mid.ru/bdomp/spd_md.nsf/0/5B67927CBE44626147D090027AADF

201. Договор о дружественных отношениях и сотрудничестве между Российской Федерацией и Словацкой Республикой [Електронний ресурс] // Министерство иностранных дел Российской Федерации. – Режим доступу до ресурсу: http://www.mid.ru/BDOMP/spd_md.nsf/0/45FED4E4A8E8242F479B50036808D

202. Договор о дружественных отношениях и сотрудничестве между Российской Советской Федеративной Социалистической Республикой и Венгерской Республикой [Електронний ресурс] // Министерство иностранных дел Российской Федерации. - Режим доступу до ресурсу: http://www.mid.ru/bdomp/spd_md.nsf/0/21ACD694463A052947D090027A7D0

203. Дорожная карта энергетического сотрудничества России и ЕС до 2050 г. (Март 2013) [Електронний ресурс] // Министерство Энергетики Российской Федерации. – Режим доступу до ресурсу: http://minenergo.gov.ru/upload/medialibrary/5a8/5a8a4554cc98ce643fc5e5af4675cdd6.doc

204. Ельцин Б. Президентский марафон / Борис Ельцин. - М.: ООО "Издательство АСТ", 2000. – 424 с.
205. Заключительный документ Гаагской Конференции по Европейской Энергетической Хартии [Електронний ресурс] // Договор к Энергетической Хартии и связанные с ним документы. Правовая основа для международного энергетического сотрудничества. – Режим доступу до ресурсу:http://www.encharter.org/fileadmin/user_upload/document/RU.pdf
206. Конституция Российской Федерации (Принята всенародным голосованием 12 декабря 1993 г.) [Електронний ресурс] // Министерство иностранных дел Российской Федерации. - Режим доступу до ресурсу: http://www.mid.ru/bdomp/ns-osndoc.nsf/e2f289bea62097f9c325787a0034c255/f6a4d220dac8208343256b0a00284a6b!OpenDocument
207. Концептуальный подход к новой правовой базе международного сотрудничества в сфере энергетики (цели и принципы) [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ресурсу: http://archive.kremlin.ru/text/docs/2009/04/215303.shtml
208. Концепция внешней политики Российской Федерации (2000 г.) [Електронний ресурс] // Министерство иностранных дел Российской Федерации. - Режим доступу до ресурсу: http://www.mid.ru/Bl.nsf/arh/19DCF61BEFED61134325699C003B5FA3?OpenDocument
209. Концепция внешней политики Российской Федерации (12 февраля 2013 г.) [Електронний ресурс] // Министерство иностранных дел Российской Федерации. – Режим доступу до ресурсу: http://www.mid.ru/bdomp/ns-osndoc.nsf/e2f289bea62097f9c325787a0034c255/c32577ca0017434947b160051bf7f!OpenDocument
210. Концепция внешней политики Российской Федерации (2008 г.) [Електронний ресурс] // Президент России. – Режим доступу до ресурсу: http://kremlin.ru/acts/785

211. Концепция национальной безопасности Российской Федерации (2000) [Електронний ресурс] // Министерство иностранных дел Российской Федерации. – Режим доступу до ресурсу: http://www.mid.ru/bdomp/ns-osndoc.nsf/e2f289bea62097f9c325787a0034c255/a54f9caa5e68075e432569fb004872a6!OpenDocument

212. Меморандум о взаимопонимании между Министерством энергетики Российской Федерации и Министерством экономики Словацкой Республики о сотрудничестве в газовой сфере [Електронний ресурс] // Министерством энергетики Российской Федерации. – Режим доступу до ресурсу: http://minenergo.gov.ru/documents/soglasheniya/3372.html

213. Основные положения концепции внешней политики Российской Федерации от 23 апреля 1993 года [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ресурсу: http://freebooks.site/uchebnik-mejdunarodnie-otnosheniya/osnovnyih-polojeniy-kontseptsii-vneshney.html

214. Протокол между Правительством Российской Федерации и Правительством Словацкой Республики о поставках продукции военного назначения в счет частичного погашения задолженности Российской Федерации перед Словацкой Республикой / Министерство иностранных дел Российской Федерации [Електронний ресурс] // Министерство иностранных дел Российской Федерации. – Режим доступу до ресурсу: http://www.mid.ru/bdomp/spd_md.nsf/0/C41993F60696951947CE10027CC48

215. Протокол шестнадцатого заседания Межправительственной комиссии по экономическому и научно-техническому сотрудничеству между Российской Федерацией и Словацкой Республикой [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ресурсу: http://rus-svk.tpprf.ru/download.php?GET=6LPAY%2F81BmyAgQlXjng6sQ%3D%3D

216. Роснефть. Годовой отчет 2013 г. [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ресурсу:http://www.rosneft.ru/attach/0/57/88/a_report_2013.pdf

217. Роснефть. Годовой отчет 2012 г. [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ресурсу:http://www.rosneft.ru/attach/0/57/88/a_report_2012.pdf

218. Российская Федерация. Выборы президента 14 марта 2004 г. Отчет Миссии по наблюдению за выборами ОБСЕ/БДИПЧ [Електронний ресурс] // Организация по безопасности и сотрудничеству в Европе. – Режим доступу до ресурсу: http://www.osce.org/odihr/elections/russia/33101
219. Российская Федерация. Выборы президента 4 марта 2012 г. Отчет Миссии по наблюдению за выборами ОБСЕ/БДИПЧ [Електронний ресурс] // Организация по безопасности и сотрудничеству в Европе. – Режим доступу до ресурсу: http://www.osce.org/ru/odihr/elections/90462
220. Соглашение между правительством Российской Федерации и Правительством Словацкой Республики об урегулировании задолженности бывшего СССР и Российской Федерации перед Словацкой Республикой / Министерство иностранных дел Российской Федерации [Електронний ресурс] // Министерство иностранных дел Российской Федерации. – Режим доступу до ресурсу: http://www.mid.ru/bdomp/spd_md.nsf/0/6289E1D84F84A47CE10027F6E
221. Соглашение между Правительством Российской Федерации и Правительством Словацкой Республики о военно-техническом сотрудничестве [Електронний ресурс] // Министерство иностранных дел Российской Федерации. – Режим доступу до ресурсу: http://www.mid.ru/bdomp/spd_md.nsf/0/72764E7A9E115D3647CE10027F633
222. Соглашение между Правительством Российской Федерации и Правительством Словацкой Республики об экономическом и научно-техническом сотрудничестве [Електронний ресурс] // Министерство иностранных дел Российской Федерации. – Режим доступу до ресурсу: http://www.mid.ru/ns-reuro.nsf/348bd0da1d5a7185432569e700419c7a/432569d80022027ec3256fb60028200c?OpenDocument
223. Стратегия национальной безопасности Российской Федерации до 2020 года [Електронний ресурс] // Министерство иностранных дел Российской Федерации. – Режим доступу до ресурсу: http://www.mid.ru/bdomp/ns-

osndoc.nsf/e2f289bea62097f9c325787a0034c255/8abb3c17eb3d2626c32575b500320ae4!OpenDocument

224. Стратегия развития отношений России с ЕС на среднесрочную перспективу (2000-2010) [Електронний ресурс] // Институт Европы РАН. - Режим доступу до ресурсу: http://www.ieras.ru/journal/journal1.2000/9.htm
225. Транснефть. Годовой отчет за 2012 г. [Електронний ресурс] // ОАО «АК«Транснефть». – Режим доступу до ресурсу:http://www.transneft.ru/u/section_file/237/2012.pdf
226. Угода між Урядом України, Урядом Російської Федерації та Урядом Словацької Республіки про співробітництво у галузі транспортування ядерного палива між Російською Федерацією та Словацькою Республікою через територію України [Електронний ресурс] // Офіційний портал Верховної ради України. – Режим доступу до ресурсу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/998_031
227. Угода між Кабінетом Міністрів України, Урядом Російської Федерації та Урядом Словацької Республіки про перевезення ядерних матеріалів між Російською Федерацією і Словацькою Республікою через територію України [Електронний ресурс] // Офіційний портал Верховної ради України. – Режим доступу до ресурсу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/998_443
228. Указ Президента Российской Федерации от 7 мая 2012 года № 605 «О мерах по реализации внешнеполитического курса Российской Федерации» [Електронний ресурс] // Министерство иностранных дел Российской Федерации. – Режим доступу до ресурсу: http://www.mid.ru/bdomp/ns-osndoc.nsf/e2f289bea62097f9c325787a0034c255/0d9e14cf601a08b3479fa00364f6c!OpenDocument
229. Федеральный Закон от 18 июля 2006 г. № 117-ФЗ «Об экспорте газа» [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ресурсу: http://www.customs-union.com/документы/федеральный-закон-от-18-июля-2006-г-№-11

230. Шустер Р. Ультиматум (Спогади президента Словацької Республіки) / Рудольф Шустер. – К.: Основні Цінності, 2003. – 480 с.

231. Энергетическая стратегия России на период до 2030 года [Електронний ресурс] // Журнал «Мировая энергетика». – Режим доступу до ресурсу:http://www.worldenergy.ru/pdf/ES2030.pdf

232. Agreement on partnership and cooperation establishing a partnership between the European Communities and their Member States, of one part, and the Russian Federation of the other part [Електронний ресурс] // European Commission. – Режим доступу до ресурсу: http://ec.europa.eu/world/agreements/prepareCreateTreatiesWorkspace/treatiesGeneralData.do?step=0&redirect=true&treatyId=201

233. Annual Implementation Report of the Program of the Presidency of the Slovak Republic in the Visegrad Group (1 July 2010 – 30 June 2011) [Електронний ресурс] // Visegrad Group. – Режим доступу до ресурсу: www.visegradgroup.eu/presidency-programs/v4_annual_report_2010-2011_sk.pdf

234. Annual report of Ministry of foreign affairs of the Slovak Republic. Foreign policy in 2007 [Електронний ресурс] // Ministry of foreign and European affairs of the Slovak Republic. – Режим доступу до ресурсу: https://www.mzv.sk/documents/10182/12180/eng+VS+MZV+text2007.pdf

235. Annual report of Ministry of foreign affairs of the Slovak Republic. Foreign policy in 2009 [Електронний ресурс] // Ministry of foreign and European affairs of the Slovak Republic. – Режим доступу до ресурсу: https://www.mzv.sk/documents/30297/124946/Vyrocna_sprava_2009_EN.pdf

236. Annual report of Ministry of foreign affairs of the Slovak Republic. Foreign policy in 2011 [Електронний ресурс] // Ministry of foreign and European affairs of the Slovak Republic. – Режим доступу до ресурсу: http://www.foreign.gov.sk/App/wcm/media.nsf/vw_ByID/ID_346A40CE50972BF8C1257A99003266FB_EN/$File/en_VS2011_web.pdf

237. Annual Report of RWE Gas Slovensko for year 2012 [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ресурсу: http://www.rwegas.sk/wps/PA_Minnesota/content/rwegas.B0000.H/en/doc/RGS_Vyrocna_sprava_2012_EN.pdf

238. Bezpečnostná stratégia Slovenskej Republiky 2005 [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ресурсу: https://www.mosr.sk/data/files/833.pdf

239. Bezpečnostná Stratégia Slovenskej Republiky. Schválené Národnou radou Slovenskej republiky uznesením č. 1312 z 27. marca 2001 [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ресурсу: www.mepoforum.sk/download/19/bs.doc

240. Common Strategy of the European Union of 4 June 1999 on Russia (1999/414/CFSP) [Електронний ресурс] // Delegation of the European Union to Russia. – Режим доступу до ресурсу: http://www.delrus.ec.europa.eu/ru/p_319.htm

241. Communication from the Commission to the European Council and the European Parliament. An Energy Policy for Europe. Brussels, 10.1.2007 [Електронний ресурс] // European Commission. – Режим доступу до ресурсу: http://ec.europa.eu/energy/energy_policy/doc/01_energy_policy_for_europe_en.pdf

242. Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions. Energy 2020. A strategy for competitive, sustainable and secure energy Brussels, 10.11.2010 [Електронний ресурс] // Access to European Union Law. – Режим доступу до ресурсу:http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2010:0639:FIN:EN:PDF

243. Conclusions of the Presidency – Copenhagen, June 21-22 1993. Annex II Cooperation with the Associated Countries Geared to the Objective of Membership [Електронний ресурс] // European Commission. – Режим

доступу до ресурсу: http://ue.eu.int/ueDocs/cms_Data/docs/pressdata/en/ec/72921.pdf

244. Consolidated Version of the Treaty on European Union and the Treaty on the Functioning of the European Union [Електронний ресурс] // European Council. – Режим доступу до ресурсу: http://register.consilium.europa.eu/pdf/en/08/st06/st06655-re07.en08.pdf
245. Council Directive 2009/119/EC of 14 September 2009 imposing an obligation on Member States to maintain minimum stocks of crude oil and/or petroleum products [Електронний ресурс] // Access to European Union Law. – Режим доступу до ресурсу:http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2009:265:0009:0023:EN:PDF
246. Declaration of the Heads of State and Government participating in the meeting of the North Atlantic Council ("The Brussels Summit Declaration") [Електронний ресурс] // North Atlantic Treaty Organization. – Режим доступу до ресурсу: http://www.nato.int/cps/en/natolive/official_texts_24470.htm?mode=pressrelease
247. Declaration on Cooperation between the Czech and Slovak Federal Republic, the Republic of Poland and the Republic of Hungary in Striving for European Integration [Електронний ресурс] // Visegrad Group. – Режим доступу до ресурсу: http://www.visegradgroup.eu/documents/visegrad-declarations/visegrad-declaration-110412
248. Directive 2009/72/EC of the European Parliament and of the Council of 13 July 2009 concerning common rules for internal market in electricity and repealing Directive 2003/54/EC [Електронний ресурс] // Access to European Union Law. – Режим доступу до ресурсу:http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2009:211:0055:0093:EN:PDF

249. Directive 2009/73/EC of the European Parliament and of the Council of 13 July 2009 concerning common rules for the internal market in natural gas and repealing Directive 2003/55/EC [Електронний ресурс] // Access to European Union Law. – Режим доступу до ресурсу:http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2009:211:0094:0136:EN:PDF
250. Dzurinda M. Kde je vôľa, tam je cesta. Môj marathon / Mikuláš Dzurinda. – Bratislava: L. C. A., 2002. – 111 s.
251. Energetika 2009 [Електронний ресурс] // Štatistický úrad Slovenskej republiky. – Číslo: 510 – 0223 / 2010. – Режим доступу до ресурсу: http://portal.statistics.sk/files/Sekcie/sek_500/energetika/archiv2010_pdf/puben09_web_def.pdf
252. Energetika 2010 [Електронний ресурс] // Štatistický úrad Slovenskej republiky. – Číslo: 840-0245/2011. – Режим доступу до ресурсу: http://portal.statistics.sk/files/Sekcie/sek_500/energetika/archiv2011_pdf/puben10def.pdf
253. Energetika 2011 [Електронний ресурс] // Štatistický úrad Slovenskej republiky. – Číslo: 840-0218/2012. – Режим доступу до ресурсу: http://portal.statistics.sk/files/Sekcie/sek_500/energetika/archiv2012_pdf/puben11_def.pdf
254. Energetika 2012 [Електронний ресурс] // Štatistický úrad Slovenskej republiky. – Číslo: 840-0277/2013. – Режим доступу до ресурсу: http://slovak.statistics.sk/wps/portal/38d0cc26-e253-4ab0-af97-6101f4968f27/
255. Energetika 2013 [Електронний ресурс] // Štatistický úrad Slovenskej republiky. – Číslo: 840-0269/2014. – Режим доступу до ресурсу: http://slovak.statistics.sk/wps/portal/2a6b93e5-39bc-41b3-9790-d659e561f81b
256. Energy roadmap 2050 (COM(2011) 885 final of 15 December 2011) [Електронний ресурс] // European Commission. – Режим доступу до ресурсу: http://ec.europa.eu/energy/publications/doc/2012_energy_roadmap_2050_en.pdf

257. European Council (23 and 24 October 2014) – Conclusions Brussels, 24 October 2014 EUCO 169/14 [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ресурсу:http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_data/docs/pressdata/en/ec/145397.pdf
258. European Parliament resolution of 25 November 2010. On Towards a new Energy Strategy for Europe 2011-2020 (2010/2108(INI)) [Електронний ресурс] // The official website of the European Parliament. – Режим доступу до ресурсу: http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?pubRef=-//EP//NONSGML+TA+P7-TA-2010-0441+0+DOC+PDF+V0//EN
259. European Parliament resolution on Russian pressure on Eastern Partnership countries and in particular destabilisation of eastern Ukraine (2014/2699(RSP)) [Електронний ресурс] // The official website of the European Parliament. – Режим доступу до ресурсу: http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?pubRef=-//EP//TEXT+MOTION+P7-RC-2014-0436+0+DOC+XML+V0//EN
260. Eustream Annual report 2006 [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ресурсу: http://www.eustream.sk/en_media/en_annual-reports
261. Eustream Annual report 2007 [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ресурсу: http://www.eustream.sk/en_media/en_annual-reports
262. Eustream Annual report 2008 [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ресурсу: http://www.eustream.sk/en_media/en_annual-reports
263. Eustream Annual report 2009 [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ресурсу: http://www.eustream.sk/en_media/en_annual-reports
264. Eustream Annual report 2010 [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ресурсу: http://www.eustream.sk/en_media/en_annual-reports
265. Eustream Annual report 2011 [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ресурсу: http://www.eustream.sk/en_media/en_annual-reports
266. Eustream Annual report 2012 [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ресурсу: http://www.eustream.sk/en_media/en_annual-reports

267. Eustream Annual report 2013 [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ресурсу: http://www.eustream.sk/en_media/en_annual-reports
268. Eustream Annual report 2014 [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ресурсу: http://www.eustream.sk/en_company-eustream/en_annual-reports
269. Exportno-importný plan RF na rok 2001 [Електронний ресурс] // Štatistický úrad Slovenskej republiky. – Режим доступу до ресурсу: http://portal.statistics.sk
270. Exportný Plán na 2009 rok. Ruská federácia [Електронний ресурс] // Ministerstno Hospodarstva Slovenskej Republiky. – Режим доступу до ресурсу: http://www.economy.gov.sk/vyhladavanie?exp=1
271. External and intra-EU trade. A statistical yearbook. Data 1958 – 2010 [Електронний ресурс] // Eurostat. – Режим доступу до ресурсу: http://epp.eurostat.ec.europa.eu/cache/ITY_OFFPUB/KS-GI-11-001/EN/KS-GI-11-001-EN.PDF
272. Founding Act on mutual relations cooperation and security between NATO and Russian Federation [Електронний ресурс] // North Atlantic Treaty Organization. – Режим доступу до ресурсу: http://www.nato.int/cps/en/natolive/official_texts_25468.htm
273. Hodnotiaca správa o 10 rokoch členstva SR v EÚ [Електронний ресурс] // Rokovanie Vlady Slovenskej Republiky. – Режим доступу до ресурсу: http://www.rokovania.sk/Rokovanie.aspx/BodRokovaniaDetail?idMaterial=23466
274. International trade in goods. Data from August 2014 [Електронний ресурс] // European Commission. – Режим доступу до ресурсу:http://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/International_trade_in_goods
275. Joint Declaration, EU-Russia Summit, Paris, 30 October 2000 // EU-Russia Energy Dialogue. The First Ten Years: 2000-2010 [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ресурсу:

http://ec.europa.eu/energy/publications/doc/2011_eu-russia_energy_relations.pdf

276. Juncker J. C. Political Guidelines for the next European Commission [Електронний ресурс] / Jean-Claude Juncker // European Commission. – Режим доступу до ресурсу: http://ec.europa.eu/priorities/docs/pg_en.pdf#page=6
277. Madrid Declaration on Euro-Atlantic Security and Cooperation Issued by the Heads of State and Government [Електронний ресурс] // North Atlantic Treaty Organization. – Режим доступу до ресурсу: http://www.nato.int/docu/pr/1997/p97-081e.htm
278. Memorandum on an Early Warning Mechanism in the Energy Sector within the Framework of the EU-Russia Energy Dialogue [Електронний ресурс] // European Commission. – Режим доступу до ресурсу: http://ec.europa.eu/energy/international/russia/doc/reports/2009_11_16_ewm_signed_en.pdf
279. Memorandum on an Early Warning Mechanism in the Energy Sector within the Framework of the EU-Russia Energy Dialogue (Early Warning Mechanism) [Електронний ресурс] // European Commission. – Режим доступу до ресурсу: http://ec.europa.eu/energy/international/russia/doc/20110224_memorandum.pdf
280. National Security Strategy (May 2010) [Електронний ресурс] // The White House. – Режим доступу до ресурсу: http://www.whitehouse.gov/sites/default/files/rss_viewer/national_security_strategy.pdf
281. Navrh energetickej politiky Slovenskej republiky. Maj 2013 [Електронний ресурс] // Ministerstvo hospodarstva Slovenskej republiky. – Режим доступу до ресурсу: http://www.mhsr.sk/navrh-novej-energetickej-politiky-sr/140507s
282. Obranná stratégia Slovenskej Republiky 2005 [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ресурсу: https://www.mosr.sk/data/files/832.pdf

283. Oznamenie Ministerstva zahraničnych veci Slovenskej republiky o uzavreti Osobitnej dohody o predloženi sporu medzi Slovenskou republikou a Maďarskou republikou o projekte Gabčikovo-Nagymaros Medzinarodnemu sudnemu dvoru [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ресурсу: http://www.zakonypreludi.sk/zz/1994-54

284. Prague Summit Declaration Issued by the Heads of State and Government participating in the meeting of the North Atlantic Council in Prague on 21 November 2002 [Електронний ресурс] // North Atlantic Treaty Organization. – Режим доступу до ресурсу:http://www.nato.int/docu/pr/2002/p02-127e.htm

285. Presidency Conclusions Helsinki European Council 10 and 11 December 1999 [Електронний ресурс] // The official website of the European Parliament. – Режим доступу до ресурсу: http://www.europarl.europa.eu/summits/hel1_en.htm

286. Presidency Conclusions. The European Council meeting in Luxembourg on 12 and 13 December 1997 [Електронний ресурс]. - Режим доступу до ресурсу:http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_data/docs/pressdata/en/ec/032a0008.htm

287. Proexportná politika Slovenskej republiky na roky 2007 - 2013 [Електронний ресурс] // Rokovanie Vlady Slovenskej Republiky. – Режим доступу до ресурсу: http://www.rokovania.sk/File.aspx/ViewDocumentHtml/Mater-Dokum-107984?prefixFile=m_

288. Programové vyhlásenie vlády Slovenskej republiky na obdobie rokov 2006-2010 [Електронний ресурс] // Úrad vlády Slovenskej Republiky. – Режим доступу до ресурсу: http://www.vlada.gov.sk/data/files/979_programove-vyhlasenie-vlady-slovenskej-republiky-od-04-07-2006-do-08-07-2010.pdf

289. Programové vyhlásenie vlády Slovenskej republiky na obdobie rokov 2002-2006 [Електронний ресурс] // Úrad vlády Slovenskej Republiky. – Режим доступу до ресурсу: http://www.vlada.gov.sk/data/files/980_programove-vyhlasenie-vlady-slovenskej-republiky--od-16-10-2002-do-04-07-2006-.pdf

290. Programové vyhlásenie vlády Slovenskej republiky od 30. 10. 1998 do 15. 10. 2002 [Електронний ресурс] // Úrad vlády Slovenskej Republiky. – Режим доступу до ресурсу: http://www.vlada.gov.sk/data/files/981_programove-vyhlasenie-vlady-slovenskej-republiky-od-30-10-1998-do-15-10-2002.pdf
291. Programové vyhlásenie vlády SR na obdobie rokov 2010-2014 [Електронний ресурс] // Úrad vlády Slovenskej Republiky. – Режим доступу до ресурсу: http://www.vlada.gov.sk/4-4-zahranicna-politika/
292. Programové vyhlásenie vlády SR na roky 2012-2016 [Електронний ресурс] // Úrad vlády Slovenskej Republiky. - Режим доступу до ресурсу: http://www.minzp.sk/files/o-nas/mzp-sr/pvv/programove-vyhlasenie-vlady-2012-2016-latest.pdf
293. Programové vyhlásenie vlády SR od 13. 12. 1994 do 30. 10. 1998 [Електронний ресурс] // Úrad vlády Slovenskej Republiky. – Режим доступу до ресурсу: http://archiv.vlada.gov.sk/old.uv/1183/1-zahranicne-vztahy.html
294. Regulation (EU) No 994/2010 of the European Parliament and of the Council of 20 October 2010 concerning measures to safeguard security of gas supply and repealing Council Directive 2004/67/EC [Електронний ресурс] // Access to the European Union Law. – Режим доступу до ресурсу: http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2010:295:0001:0022:EN:PDF
295. Regulation № 713/2009 of the European Parliament and of the Council of 13 July 2009 establishing an Agency for the Cooperation of Energy Regulators [Електронний ресурс] // Access to the European Union Law. – Режим доступу до ресурсу: http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2009:211:0001:0014:EN:PDF
296. Regulation № 714/2009 of the European Parliament and of the Council of 13 July 2009 on conditions of access to the networks for crossborder exchanges in electricity and repealing Regulation (EC) № 1228/2003 [Електронний ресурс] // Access to the European Union Law. – Режим доступу до ресурсу: http://eur-

lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2009:211:0015:0035:EN:PDF

297. Regulation № 715/2009 of the European Parliament and of the Council of 13 July 2009 on conditions of access to the natural gas transmission networks and repealing Regulation (EC) № 1775/2005 [Електронний ресурс] // Access to the European Union Law. – Режим доступу до ресурсу:http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2009:211:0036:0054:EN:PDF

298. Regulatory office for network industries Annual Report 2007 [Електронний ресурс] // Access to the European Union Law. – Режим доступу до ресурсу: http://www.urso.gov.sk/sites/default/files/VS2007_sk.pdf

299. Regulatory office for network industries Annual Report 2010 [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ресурсу:http://www.urso.gov.sk/sites/default/files/VS2010_eng.pdf

300. Regulatory office for network industries Annual Report 2011 [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ресурсу:http://www.urso.gov.sk/sites/default/files/VS2011_eng.pdf

301. Regulatory office for network industries Annual Report 2012 [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ресурсу:http://www.urso.gov.sk/sites/default/files/VS2012_eng.pdf

302. Regulatory office for network industries Annual Report 2013 [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ресурсу:http://www.urso.gov.sk/sites/default/files/URSO_AR_2013%20webENG.pdf

303. Regulatory office for network industries Annual Report 2014 [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ресурсу: http://www.urso.gov.sk/sites/default/files/RONI_AR_2014.pdf

304. Report on the proposal for a Council Decision repealing Decision 94/939/EC providing further macro-financial assistance to the Slovak Republic (COM(96)0009 - C40154/96 - 96/0018(CNS)) [Електронний ресурс] The

official website of the European Parliament. – Режим доступу до ресурсу: http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?type=REPORT&reference=A4-1996-0157&format=XML&language=EN#_part7_def2

305. Rocenka. Vývoj zahranièného obchodu Slovenskej republiky 2008 – 2012. Bratislava: Štatistický úrad Slovenskej republiky, 2013. – 970 s. [Електронний ресурс] // Štatistický úrad Slovenskej republiky. – Режим доступу: https://slovak.statistics.sk/PortalTraffic/fileServlet?Dokument=afa06f0c-dc02-4166-bdfc-9fe913702034
306. Rocenka. Vývoj zahranièného obchodu Slovenskej republiky 2010 – 2014. Bratislava: Štatistický úrad Slovenskej republiky, 2015. – 1008 s. [Електронний ресурс] // Štatistický úrad Slovenskej republiky. – Режим доступу: https://slovak.statistics.sk/PortalTraffic/fileServlet?Dokument=afa06f0c-dc02-4166-bdfc-9fe913702034
307. RWE Annual Report 2012 [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ресурсу: http://www.rwe.com/web/cms/mediablob/en/1838516/data/1838296/11/rwe/investor-relations/annual-general-meeting/annual-general-meeting-2013/annual-report-2012/RWE-Annual-Report-2012.pdf
308. Slovakia’s foreign policy orientation for 2007 [Електронний ресурс] // Ministry of Foreign and European affairs of the Slovak Republic. – Режим доступу до ресурсу: http://www.foreign.gov.sk/App/wcm/media.nsf/vw_ByID/ID_7BF86733773D5A4CC125764800428721_SK/$File/preklad-AJ-Zameranie%2007.pdf
309. Smlouva mezi Českou a Slovenskou Federativní Republikou a Ruskou federací o přátelských vztazích a spolupráci [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ресурсу: http://www.psp.cz/eknih/1992fs/tisky/t0018_00.htm
310. SPP Annual report 2002 [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ресурсу: http://www.spp.sk/sk/Cds/Download/240_SPP_VS_2002_SK/
311. SPP Annual report 2003 [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ресурсу: http://www.spp.sk/sk/Cds/Download/242_SPP_VS_2003_SK/

312. SPP Annual report 2004 [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ресурсу: http://www.spp.sk/sk/Cds/Download/246_SPP_VS_2004_SK/
313. SPP Annual report 2005 [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ресурсу: http://www.spp.sk/Cds/Download/247_SPP_VS_2005_SK
314. SPP Annual report 2006 [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ресурсу: http://www.spp.sk/sk/Cds/Download/248_SPP_VS_2006_SK/
315. SPP Annual report 2007 [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ресурсу: http://www.spp.sk/sk/Cds/Download/249_SPP_VS_2007_SK/
316. SPP Annual report 2008 [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ресурсу: http://www.spp.sk/sk/Cds/Download/250_SPP_VS_2008_SK/
317. SPP Annual report 2009 [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ресурсу: http://www.spp.sk/sk/Cds/Download/252_SPP_VS_2009_SK/
318. SPP Annual report 2010 [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ресурсу: http://www.spp.sk/Cds/Download/307_SPP_VS_2010_SK
319. SPP Annual report 2011 [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ресурсу: http://www.spp.sk/sk/Cds/Download/255_SPP_VS_2011_SK/
320. SPP Annual report 2012 [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ресурсу: http://www.spp.sk/sk/vsetky-segmenty/o-spp/profil-a-struktura/archiv-vyrocnych-sprav/
321. SPP Annual report 2013 [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ресурсу: http://www.spp.sk/sk/vsetky-segmenty/o-spp/profil-a-struktura/archiv-vyrocnych-sprav/
322. SPP Annual report 2014 [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ресурсу: http://www.spp.sk/en/all-segments/about-us/annual-reports/
323. Správa o plneni úloh zahraničnej politiky SR v roku 2005 [Електронний ресурс] // Ministry of Foreign and European affairs of the Slovak Republic.. – Режим доступу до ресурсу: http://www.foreign.gov.sk/App/wcm/media.nsf/vw_ByID/ID_E6974628523432B0C12576480044C056_SK/$File/Aktu%C3%A1lny%20ro%C4%8Dn%C3%BD%20komponent%202005.pdf

324. Správa o plnení úloh zahraničnej politiky SR v roku 2006 [Електронний ресурс] // Ministry of Foreign and European affairs of the Slovak Republic. – Режим доступу до ресурсу: http://www.foreign.gov.sk/App/wcm/media.nsf/vw_ByID/ID_B462C2E1D7FFB740C12576480044B0B2_SK/$File/2006.pdf
325. Statistical yearbook of the Slovak Republic 1996 [Електронний ресурс] // Štatistický úrad Slovenskej republiky. – Режим доступу до ресурсу: http://portal.statistics.sk
326. Statistical yearbook of the Slovak Republic 1999 [Електронний ресурс] // Štatistický úrad Slovenskej republiky. – Режим доступу до ресурсу: http://portal.statistics.sk
327. Strategia energetickej bezpečnosti SR [Електронний ресурс] // Ministerstvo hospodarstva Slovenskej Republiky. – Режим доступу до ресурсу: http://www.economy.gov.sk/index/index.php
328. Strednodobá stratégia zahraničnej politiky Slovenskej republiky do r. 2015 [Електронний ресурс] // Ministry of Foreign and European affairs of the Slovak Republic. – Режим доступу до ресурсу: http://www.foreign.gov.sk/App/wcm/media.nsf/vw_ByID/ID_D9D5A743A2CE0A4FC12578950037A688_SK/$File/strategia%20ZP%20SR.pdf
329. Study on NATO Enlargement [Електронний ресурс] // The North Atlantic Treaty Organization. – Режим доступу до ресурсу: http://www.nato.int/cps/en/natolive/official_texts_24733.htm
330. Transpetrol annual report 2008 [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ресурсу: http://www.transpetrol.sk/uploads/tp_vyrocna_sprava2008.pdf
331. Transpetrol annual report 2011 [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ресурсу: http://www.transpetrol.sk/uploads/TP_vyrocna_sprava_2011.pdf
332. Transpetrol annual report 2012 [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ресурсу: http://www.transpetrol.sk/uploads/TP_vyrocna_sprava_2012.pdf

333. Transpetrol annual report 2001 [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ресурсу: http://www.transpetrol.sk/uploads/vyrocnespravy/tp_vyrocna_sprava2001.pdf

334. Transpetrol annual report 2014 [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ресурсу: http://www.transpetrol.sk/wp-content/uploads/TP_VS-2014.pdf

335. Treaty on Good-neighbourly Relations and Friendly Cooperation between the Republic of Hungary and the Slovak Republic [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ресурсу: http://docplayer.hu/1693344-Szerzodes-a-magyar-koztarsasag-es-a-szlovak-koztarsasag-kozott-a-joszomszedi-kapcsolatokrol-es-a-barati-egyuttmukodesrol.html

336. Ústava Slovenskej Republiky [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ресурсу: https://www.prezident.sk/upload-files/20522.pdf

337. Vyročná Správa spoločnosti RWE GasSlovensko za rok 2011 [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ресурсу: http://www.rwegas.sk/wps/PA_Minnesota/content/rwegas.B0000.H/doc/Vyrocna-sprava-RGS-2011.pdf

338. Washington Summit Communique Issued by the Heads of State and Government participating in the meeting of the North Atlantic Council in Washington, D.C. on 24th April 1999 [Електронний ресурс] // The North Atlantic Treaty Organization. – Режим доступу до ресурсу: http://www.nato.int/docu/pr/1999/p99-064e.htm\

339. Zahraničný obchod Slovenskej republiky 2001 [Електронний ресурс] // Štatistický úrad Slovenskej republiky. - ČÌslo: 830-0016/2002. – Режим доступу до ресурсу: http://portal.statistics.sk/showdoc.do?docid=5727

340. Zahraničný obchod Slovenskej republiky 2002 [Електронний ресурс] // Štatistický úrad Slovenskej republiky. - ČÌslo: 830-0021/2003. – Режим доступу до ресурсу: http://portal.statistics.sk/showdoc.do?docid=5727

341. Zahraničný obchod Slovenskej republiky 2003 [Електронний ресурс] // Štatistický úrad Slovenskej republiky. - Číslo: 350 – 0037/2004. – Режим доступу до ресурсу: http://portal.statistics.sk/showdoc.do?docid=5727

342. Zahraničný obchod Slovenskej republiky 2004 [Електронний ресурс] // Štatistický úrad Slovenskej republiky. - Číslo: 300 – 0193/2006. – Режим доступу до ресурсу: http://portal.statistics.sk/showdoc.do?docid=5727
343. Zahraničný obchod Slovenskej republiky 2005 [Електронний ресурс] // Štatistický úrad Slovenskej republiky. - Číslo: 350 – 0148/2007. – Режим доступу до ресурсу: http://portal.statistics.sk/showdoc.do?docid=5727
344. Zahraničný obchod Slovenskej republiky 2006 [Електронний ресурс] // Štatistický úrad Slovenskej republiky. - Číslo: 330 – 0007/2009. – Режим доступу до ресурсу: http://portal.statistics.sk/showdoc.do?docid=5727
345. Zahraničný obchod Slovenskej republiky 2007 [Електронний ресурс] // Štatistický úrad Slovenskej republiky. - Číslo: 330 – 0040/2009. – Режим доступу до ресурсу: http://portal.statistics.sk/showdoc.do?docid=5727
346. Zahraničný obchod Slovenskej republiky 2008 [Електронний ресурс] // Štatistický úrad Slovenskej republiky. - Číslo: 330 – 0112/2009. – Режим доступу до ресурсу: http://portal.statistics.sk/showdoc.do?docid=5727
347. Zákon z 31. júla 2012 o energetike a o zmene a doplnení niektorých zákonov [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ресурсу:http://www.zakonypreludi.sk/zz/2012-251

III. Монографії, статті, посібники

348. Адаптация стран Центральной и Юго Восточной Европы к условиям развития в составе Европейского союза / [Ответственный редактор к.г.н., Н. В .Куликова]. – М., 2007. – 288 с.
349. Андрейко В. Проблеми економічної інтеграції Словацької Республіки до ЄС / Вталій Андрейко // Збірник наукових праць «Наукові записки». – НУКМА, 2009. – С. 58-63.
350. Андрейко В.І. Специфіка становлення та розвитку чесько-словацьких міждержавних відносин 1990-х – початку 2000-х років: монографія / Віталій Іванович Андрейко. – Ужгород: ЗакДУ, 2011. – 247 с.

351. Андрющенко Е. Уроки октября 1993 года [Електронний ресурс] / Е. Андрющенко // Обозреватель. – 1993. – № 26 (30). – Режим доступу до ресурсу: http://observer.materik.ru/observer/N26_93/26_01.HTM

352. Арон Р. Демократия и тоталитаризм [Електронний ресурс] / Реймонд Арон. – Режим доступу до ресурсу: https://polityslovo.wordpress.com/першоджерела/р-арон/

353. Ахтамзян А.А. Геополитика и энергетика России [Електронний ресурс] / А.А. Ахтамзян // Энергобезопасность в документах и фактах. – 2007. – №2 (март-апрель). – С. 3-5. – Режим доступу до ресурсу: http://www.mgimo.ru/files/35204/35204.pdf

354. Бабанін О. Піррова перемога Росії в Криму [Електронний ресурс] / Олександр Бабанін, Іван Сікор // Дзеркало тижня – 21 березня 2014. – Режим доступу до ресурсу: http://gazeta.dt.ua/economics_of_regions/pirrova-peremoga-rosiyi-v-krimu-_.html

355. Баллоу О. Владимир Путин: восстановление «советской» России [Електронний ресурс] / Оливер Баллоу // BBC Україна. – 30 березня 2014. – Режим доступу до ресурсу: http://www.bbc.co.uk/ukrainian/ukraine_in_russian/2014/03/140330_ru_s_putin_ussr.shtml

356. Бжезинский З. Великая шахматная доска (Господство Америки и его геостратегические императивы) / Збигнев Бжезинский. – М.: Междунар. отношения, 1998. – 256 с.

357. Блинов А. Президенты говорили о демократии и пропавших ракетах [Електронний ресурс] / Артур Блинов, Наталья Меликова // Независимая газета. – 25 февраля 2005. – Режим доступу до ресурсу: http://www.ng.ru/politics/2005-02-25/2_bratislava.html

358. Богомолов О. Т. Первые уроки экономической трансформации в странах Центральной и Восточной Европы 90-х годов / О. Т. Богомолов, С. П. Глинкина // Новая и новейшая история. – 1997. – № 3. – С. 6-20.

359. Боровский Ю.В. Энергетическая политика России на международной арене / Ю.В. Боровский // Вестник МГИМО-Университета. – 2012. – № 6. – С. 40-47.

360. Бугайски Я. Диктаторы Европы [Електронний ресурс] / Януш Бугайски // День. – Режим доступу до ресурсу: http://www.day.kiev.ua/226624

361. Бухарин Н. И. Преобразования в странах Центрально-Восточной и Юго-Восточной Европы: Достижения и проблемы / Н.И. Бухарин // Восточная Европа: 20 лет социальной трансформации. Сб. науч. трудов / РАН ИНИОН. – М., 2010. – С. 12-30.

362. Бухарин Н. И. Строительство гражданского общества в странах Центральной и Юго-Восточной Европы.90-е годы XX века – начало XXI века / Н.И. Бухарин // Новая и но-вейшая история. 2005. – № 1. – С. 26–49.

363. Вандич П. Ціна свободи. Історія Центрально-Східної Європи від середньовіччя до сьогодення / Пьотр Вандич. – К: Критика, 2004. – 464 с.

364. Велетминский И. В обход «Дружбы». Уладив конфликт с Беларусью, Россия не отказалась от поиска надежных путей транспортировки нефти [Електронний ресурс] / Игорь Велетминский // Российская газета. – 17 января 2007. – Режим доступу до ресурсу: http://www.rg.ru/2007/01/17/neft.html

365. Велетминский И. Белорусская пробка. Россия ищет обходные пути, а Европа - альтернативных поставщиков нефти [Електронний ресурс] / Игорь Велетминский, Алексей Чичкин // Российская газета. – 10 января 2007. – Режим доступу до ресурсу:http://www.rg.ru/2007/01/10/neft-evropa.html

366. Віднянський С. Новітня історія країн Центрально-Східної Європи у наукових працях співробітників Інституту історії України НАН України / Степан Віднянський // Міжнародні зв’язки України: наукові пошуки і знахідки.— Вип. 21: Міжвідомчий збірник наукових праць/ Відп. ред. С.В. Віднянський. — К.: Ін-т історії України НАН України, 2012. – С. 9-36.

367. Віднянський, С. Україна і Центрально-Східна Європа у XX столітті: уроки минулого і сучасність / Степан Віднянський, Іван Вовканич // Дослідження історії соціально-економічного розвитку країн Центральної та Південно-Східної Європи: сучасний стан, проблеми, перспективи : доп. та повідомл. наук. конф., присвяч. 70-річчю д-ра іст. наук, проф., засл. працівника освіти України Гранчака І. М., 7 жовт. 1997 р. / Упр. освіти Закарпат. ОДА, Ужгород. держ. ун-т, Ужгород. держ. ін-т інф-ки, економіки і права, Закарпат. регіон. центр соціально-екон. і гуманіт. дослідж. НАН України. – Ужгород : Патент, 1998. – С. 66-72.

368. Віднянський, С. Українсько-словацькі відносини: здобутки і перспективи / Степан Віднянський, Тетяна Сергієнко // Науковий вісник Дипломатичної академії України. – Вип. 7: Зовнішня політика та дипломатія: теорія, історія, практика. – К.: ДАУ при МЗС України, 2002. – С. 221-228.

369. Віднянський, С. Центрально-Східна Європа у XX ст. як особливий регіон: основні напрями та проблеми вивчення / Степан Віднянський // Науковий вісник Ужгородського університету: сер.: Історія. – Вип. 12. – Ужгород, 2005. – С. 13-18.

370. Внешнеэкономические связи стран Центральной и Юго-Восточной Европы: последствия трансформации для России / [Отв. ред. Н. В. Куликова, Н. В. Фейт]. – М.: Инсти-тут экономики РАН, 2008. – 270 с.

371. Внешняя политика и безопасность современной России. 1991-2002. Хрестоматия в четырех томах/ Редактор-составитель Т.А. Шаклеина. Том II. Исследования. М.: Московский государственный институт международных отношений (У) МИД России, Российская ассоциация международных исследований, АНО «ИНО-Центр», 2002. 446 с.

372. Внешняя политика и безопасность современной России. 1991-2002. Хрестоматия в четырех томах / Редактор-составитель Т.А. Шаклеина. Том I. Исследования. М.: Московский государственный институт

международных отношений (У) МИД России, Российская ассоциация международных исследований, АНО «ИНО-Центр», 2002. – 540 с.

373. Внешняя политика Российской Федерации. / [Ред. кол. А.В. Торкунов, А.Ю. Мельвиль, М.М. Наринский]. – М. Московский государственный институт международных отношений (Университет), 2000. – 328 с.

374. Вовканич І., Сюсько І. Стосунки між Україною та ЄС в контексті євроінтеграційного досвіду країн Центральної та Східної Європи // Carpatica-Карпатика. Вип. 35: Європейські цінності та конфесійно-національна ідентичність населення Українських Карпат. – Ужгород, 2007. – С. 25-32.

375. Вовканич І.І. Методологія порівняльного аналізу перехідних періодів історії країн Центрально-Східної Європи у другій половині XX ст. // Carpatica – Карпатика Вип. 10. Актуальні проблеми політичного та культурного розвитку Карпатського регіону в XIX-XX ст. – Ужгород: Два кольори, 2001. – С.161-169.

376. Вовканич І.І. Суспільно-політичні зміни на перехідних етапах розвитку країн Східної Європи: друга половина 40-х і 90-ті рр. XX ст. // Ювілейний збірник на честь 70-річчя від дня народження проф. Петра Лизанця. – Ужгород: УжДУ, 2000. – С. 150-155.

377. Вовканич І.І. Українсько-словацьке співробітництво в контексті нових реалій розвитку європейської системи міжнародних відносин // Матеріали міжнародної наукової конференції Свидник, 23-24 червня 2006 р. «Словацько-українські взаємини в області історії, культури, мови та літератури» Науковий збірник музею української культури у Свиднику № 24. – Свидник, 2007. – С. 40-45.

378. Вовканич І.І., Сюсько І.М. Становлення міждержавних взаємин Чехії, Словаччини та України // Міжнародні зв’язки України: наукові пошуки і знахідки. – Вип. 7. – К., 1998. – С. 225-229.

379. Восточная Европа на историческом переломе. (Очерки революционных преобразований 1989-1990) / [Отв. ред. д.ф.н. Ю.С. Новопашин]. – М.: Институт славяноведения и балканистики АН СССР, 1991. – 340 с.

380. Вышеградская Европа: откуда и куда? Два десятилетия по пути реформ в Венгрии, Польше, Словакии и Чехии /[Под ред. Л.Н. Шишелиной]. – М.: Весь Мир, 2010. – 570 с.

381. Гайданка Є. Порівняльний аналіз моделей переходу до демократії країн Центрально-Східної Європи (на прикладі Польщі, Угорщини та Словаччини) : автореф. дис. ... канд. політ. наук: 23.00.02 / Є. І. Гайданка; МОНМС України, Львів. нац. ун-т ім. І. Франка. – Л., 2011. – 20 с.

382. Геворкян Н. От первого лица. Разговоры с Владимиром Путином [Електронний ресурс] / Наталия Геворкян, Наталья Тимакова, Андрей Колесников // Официальный сайт Президента России. –Режим доступу до ресурсу: http://archive.kremlin.ru/articles/bookchapter10.shtml

383. Глинкина С. П. Россия и Центрально-Восточная Европа на рубеже XX-XXI веков / С.П. Глинкина, И.И. Орлик // Новая и новейшая история. – 2006. – № 4. – С. 3–26.

384. Глинкина С.П. Трансформация и ее социально-экономические эффекты в Центральной и Восточной Европе / С. П. Глинкина, Н. В. Куликова // Белорусский экономический журнал. – 2013. – №3. - С. 4-17.

385. Гончар М. Путін + Міллер vs Путін + Сєчін [Електронний ресурс] / Михайло Гончар // Дзеркало тижня. – 7 лютого 2013 р. – Режим доступу до ресурсу: http://gazeta.dt.ua/energy_market/putin-miller-vs-putin-syechin-_.html

386. Гулевич В. Словакия: маленькое звено большой политики [Електронний ресурс] / Владислав Гулевич // Международная жизнь. – 26 декабря 2011. – Режим доступу до ресурсу: http://interaffairs.ru/read.php?item=8162

387. Гущин И. «Память в наших сердцах…» [Електронний ресурс] / Игорь Гущин // Международная жизнь. – 14 мая 2012. – Режим доступу до ресурсу: http://interaffairs.ru/print.php?item=8480

388. Дашичев В. Как и почему был разрушен Советский Союз [Електронний ресурс] / Вячеслва Дашичев // Журнал Министерства образования и науки РФ «Социально-гуманитарные знания». – 2014. – №2. – Режим доступу до ресурсу: http://www.imepi-eurasia.ru/baner/papers_08.htm

389. Дашичев В. Обвал России в 90-е годы. Причины и последствия в оценках современников [Електронний ресурс] / Вячеслва Дашичев // Экономические стратеги. – 2013. – № 52. – Режим доступу до ресурсу: http://www.imepi-eurasia.ru/baner/papers_08.htm

390. Дашичев В. Угрозы России: как им противостоять? [Електронний ресурс] / Вячеслва Дашичев // Геополитика. – 2012. – № 1. – Режим доступу до ресурсу: http://www.imepi-eurasia.ru/baner/papers_08.htm

391. Дробот Г. Анализ внешней политики России: основные подходы / Галина Дробот // Обозреватель. – 2011. – Выпуск 3. – С. 4-12.

392. Европейский союз и новые страны-члены: проблемы адаптации / [Отв. ред. к.г.н. Н. В. Куликова]. – М.: ИЭ РАН, 2008. – 414 с.

393. Єрьоменко А. Диверсифікація поставок газу: чи підтримає Європа українсько-польський проект? [Електронний ресурс] / Алла Єрьоменко, Леонід Уніговський // Дзеркало тижня. – 21 листопада 2014. – Режим доступу до ресурсу: http://gazeta.dt.ua/energy_market/diversifikaciya-postavok-gazu-chi-pidtrimaye-yevropa-ukrayinsko-polskiy-proekt-_.html

394. Задорожнюк Э.Г. Путь к «бархатной» революции: противостояние «властных» и «безвластных» в Чехословакии / Э.Г. Задорожнюк // Славяноведение. - №3. - 2004. - С.59-82.

395. Задорожнюк Э.Г. Социал-демократия в Центральной Европе / Э.Г. Задорожнюк. - М.: Academia, 2000. - 311 с.

396. Затькова Э. Топливно-энергетический комплекс как основа торгово-экономических отношений Словацкой Республики с Российской Федерацией: проблемы и перспективы их развития: автореферат дис. …канд. экон. наук: спец. 08.00.05, 08.00.14 / Элена Затькова. – М., 2000. – 25 с.

397. Зашкільняк Л. Методологія історії від давнини до сучасності / Леонід Опанасович Зашкільняк. – Львів: ЛНУ ім.. І. Франка, 1999. – 226 с.

398. Зеленько Г. Вишеградська четвірка матиме на Заході те, що заробить на Сході // Політика і час. – 2005. - № 2. – С. 38-46.

399. Зовнішня політика України в умовах глобалізації. 1991-2003: Анотована історична хроніка міжнародних відносин / Степан Васильович Віднянський, Ірина Миколаївна Мельникова, Андрій Юрійович Мартинов, Олег Миколайович Горенко, Дмитро Іванович Никифорук; В.о. НАН України. Ін-т історії України; Відп. ред. Степан Васильович Віднянський.– К.: Генеза, 2004.– 616 с.

400. История антикоммунистических революций конца XX века: Центральная и Юго-Восточная Европа / [Отв. ред. Ю.С. Новопашин]; Ин-т Славяноведения РАН. – М. : Наука, 2007. – 397 с.

401. История Словакии / [пер. с слов.]. – М: Евролинц, 2003. – 437 с.

402. Історичний часопис з богемістики і словакістики. Випуск 1. Матеріали наукових читань "Томаш Масарик – видатний учений, політик та державний діяч" (Ужгород, 21 грудня 2010 р.) / [І.М. Ліхтей, І.О. Шніцер]. – Ужгород: Ліра, 2011. – 168 с.

403. Історичний часопис з богемістики і словакістики. Випуск 4. Чехи і словаки в історичних вітражах / [Відпов. ред. І.М. Ліхтей] – Ужгород: Ліра, 2014. – 132 с.

404. Історія Центрально-Східної Європи. Посібник для студентів історичних і гуманітарних факультетів університетів / За редакцією Леоніда Зашкільняка. – Львів: Львівський національний університет імені Івана Франка, 2001. – 660 с.

405. Казанков О. Словацкий БАМ [Електронний ресурс] / Олег Казанков // Экспертный сайт Высшей школы экономики. – Режим доступу до ресурсу: http://opec.ru/1248563.html

406. Карпатський регіон та його роль у забезпеченні безпеки і співробітництва в Європі: Матеріали міжнародної конференції / Гол.ред. С.І.Мітряєва. – Ужгород: Ліра, 2008. – 252 с.
407. Карр Э.Х. Двадцать лет кризиса: 1919–1939. Введение в изучение международных отношений // Цыганков П.А. Теория международных отношений: Хрестоматия / [Сост., науч. ред. и коммент.П.А. Цыганкова] – М.: Гардарики, 2002.
408. Кефели И.Ф. Судьба России в глобальной геополитике / Игорь Федорович Кефели. – Санкт-Петербург.: «Северная звезда», 2004. – 286 с.
409. Киричок О.Б. Філософія: підручник для студентів вищих навчальних закладів / Олександр Борисович Киричок. – Полтава: РВВ ПДАА, 2010. – 381 с.
410. Кирюнин В. Сергей Миронов: Словакия – стабильный и надежный партнер России [Електронний ресурс] / Виталий Кирюнин // Международная жизнь. – 6 мая 2011. – Режим доступу до ресурсу: http://interaffairs.ru/print.php?item=7631
411. Кирюнин В. Словакия - открытая дверь в Европу [Електронний ресурс] / Виталий Кирюнин // Международная жизнь. – 2010. – №5. – Режим доступу до ресурсу: http://interaffairs.ru/author.php?n=arpg&pg=245
412. Кіш Є. Б. Зміна концепту «Центральна Європа» за умов європейської інтеграції // Співробітництво з країнами Вишеградської четвірки як інструмент європейської інтеграції та модернізації України: аналіт. доп. / [С.І. Мітряєва, М.О. Лендьел, А.Д. Стряпко, А.М. Крижевський та ін.]. – К.: НІСД, 2014. – С. 98-104.
413. Кіш Є.Б. Кінець Ялтинської ери в країнах Центральної Європи: концептуальні узагальнення системних трансформацій кінця ХХ століття // Науковий вісник Ужгородського університету. Серія Історія. – Ужгород: Видавництво УжНУ «Говерла», 2014. – Вип. 1 (32). – С. 97-102.
414. Кіш Є.Б. Країни Центральної Європи в системі міжнародних євроінтеграційних процесів: автореферат дис. … на здобуття наукового

ступеня докт. істор. наук: спец. 07.00.02 / Єва Бернардівна Кіш. – Ужгород.: ДНВЗ «Ужгородський національний Університет»., 2008. – 21 с.

415. Кларк Г., Сон Л.Б. Достижение всеобщего мира через мировое право. Два альтернативных плана // Цыганков П.А. Теория международных отношений: Хрестоматия / [Сост., науч. ред. и коммент.П.А. Цыганкова] – М.: Гардарики, 2002.

416. Ключкович А. «Дефіцит демократії» в Словаччині у 1994-1998 рр. і реакція європейської спільноти / Анатолій Ключкович // Вісник Прикарпатського університету. Політологія. – 2013. – Випуск 6-7. – С. 142-148.

417. Ключкович А. Парламентські вибори 2012 р. у Словацькій республіці та їх вплив на конфігурацію партійної системи / Анатолій Ключкович // Регіональні студії. Науковий збірник: збірник наукових праць за матеріалами круглого столу «Куди прямуєш, Центральна Європо» (21 березня 2013 року). – Спецвипуск №7 (2). – Ужгород: Ліра, 2013. – С. 123-132.

418. Ключкович А. Плюралізація ідеологічного спектру та розвиток багатопартійності як чинники демократизації словацького суспільства в 1990-х рр. / Анатолій Ключкович // Матеріали міжнародної науково-практичної конференції молодих вчених та студентів «Слов'янська культура та писемність : минуле і сучасність» / За ред. проф. Алексєєва Ю.М. – Ужгород : Вид-во ФОП Бреза А.Е., 2011. – С. 402-408.

419. Ключкович А. Політичний розвиток Словаччини в 1994-1998 рр. : ескалація протистояння між владою та опозицією // Історичний часопис з богемістики і словакістики: МОНМС України; ДВНЗ «Ужгород. нац. ун-т», Центр історичних студій з богемістики і словакістики; [упоряд. І.М.Ліхтей]. – Ужгород : Поліграфцентр «Ліра», 2012. – Випуск 2. Словаки й українці крізь призму сусідства. – С. 168-183.

420. Князев Ю. Долговой кризис в мире и проблема задолженности стран Центрально-Восточной Европы / Ю. К. Князев, Н.В. Куликова. – М.: Институт экономики РАН, 2013. – 57 с.

421. Колесников А. Владимиру Путину дали честное словацкое [Електронний ресурс] / Андрей Колесников // Коммерсантъ. – 5 мая 2007. – Режим доступу до ресурсу: http://www.kommersant.ru/doc/763571

422. Коломийцев В.Ф. Методология истории (От источника к исследованию). М.: «Российская политическая энциклопедия» РОССПЭН, 2001. – 191 с.

423. Кріль М.М. Історія країн Центрально-Східної Європи (кінець XX – початок XXI ст.): Навч. посіб. – К.: Знання, 2008. – 284 с.

424. Кріль М.М. Історія Словаччини: Навч. посібник / Михайло Михайлович Кріль. – Львів: Видавничий центр ЛНУ ім. Івана Франка, 2006. – 264 с.

425. Кріль М.М. Слов'янські країни на зламі епох: трансформація суспільства наприкінці XX – на початку XXI ст. Навч. посіб. – Дрогобич: Ред.-видавн.відділ ДДПУ ім. Івана Франка, 2008. – 180 с.

426. Коппель, О. А. Міжнародні системи та глобальний розвиток : навчальний посібник / О. А. Коппель, О. С. Пархомчук; [2-ге вид., стереотип]. - К.: ВПЦ «Київський університет», 2004. - 320 с.

427. Корсунский С. Прохладные воды «Турецкого потока» / Сергей Корсунский / [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ресурсу:http://gazeta.zn.ua/internal/prohladnye-vody-tureckogo-potoka-_.html

428. Кортунов С.В. Становление национальной идентичности: Какая Россия нужна миру: Учеб. пособие для студентов вузов / С. В. Кортунов. – М.: Аспект Пресс, 2009. – 376 с.

429. Куранов А. И в ЕС узнают, что такое сливовица [Електронний ресурс] / Александр Куранов // Независимая газета. – 7 апреля 2003. – Режим доступу до ресурсу: http://www.ng.ru/courier/2003-04-07/15_slovakia.html

430. Лендьел М.О. Місцева демократія у країнах Центральної і Східної Європи / Мирослава Олександрівна Лендьел. – Ужгород: Мистецька лінія, 2011. – 688 с.

431. Литвин В. Українсько-словацькі відносини: історія та сучасність [Електронний ресурс] / Володимир Литвин // Голос України. – 10 квітня 2003. – Режим доступу до ресурсу: http://www.rada.gov.ua/LIBRARY/vistupi/litvin/golos_03_10_04-1.htm

432. Логінов Я. Вишеградська четвірка: кінець ілюзій [Електронний ресурс] / Якуб Логінов // Дзеркало тижня. – 5 вересня 2014. – № 31. – Режим доступу до ресурсу: http://gazeta.dt.ua/international/vishegradska-chetvirka-kinec-ilyuziy-_.html

433. Логінов Я. Газовий конфлікт: Україна втрачає словацького союзника? [Електронний ресурс] / Якуб Логінов // Дзеркало тижня. – 23 січня 2009. – Режим доступу до ресурсу: http://dt.ua/POLITICS/gazoviy_konflikt_ukrayina_vtrachae_slovatskogo_soyuznika-55939.html

434. Логінов Я. Політичний землетрус у Словаччині [Електронний ресурс] / Якуб Логінов // Дзеркало тижня. – 4 квітня 2014. – Режим доступу до ресурсу: http://gazeta.dt.ua/international/politichniy-zemletrus-u-slovachchini-na-prezidentskih-viborah-prograv-soyuznik-putina-_.html

435. Любовець Н.І. Вивчення мемуарів як історичного та біографічного джерела: до історіографії проблеми / Н. І. Любовець // Українська біографістика. –2010. – Вип. 7. – С. 66-104.

436. Мальський М. Теорія міжнародних відносин: Підручник. / Мальський М. З., Мацях М. М.; [4-те вид. перероб. і доп.] – К.: Знання, 2011. – 406 с.

437. Мартинов А. Ю. Спільна зовнішня та оборонна політика Європейського Союзу (90-ті рр. XX ст. – 10-ті рр. XXI ст.): погляд з України : монографія / А. Ю. Мартинов. – К. : Ін-т історії України НАНУ, 2009. - 262 с.

438. Медведев Д. Миссия: партнёрство [Електронний ресурс] / Дмитрий Медведев // Президент России. – Режим доступу до ресурсу: http://www.kremlin.ru/news/7357

439. Мельвиль А.Ю. Либеральная внешнеполитическая альтернатива для России? // Внешняя политика и безопасность современной России. 1991-

2002. Хрестоматия в четырех томах / Редактор-составитель Т.А. Шаклеина. Том I. Исследования. М.: Московский государственный институт международных отношений (У) МИД России, Российская ассоциация международных исследований, АНО «ИНО-Центр», 2002. – С.330-339.

440. Мельникова І.М. Україна у взаємовідносинах з прикордонними державами Центрально-Східної Європи: створення міжнародно-правових підвалин добросусідства і співробітництва (90-ті роки) / І.М. Мельникова // Україна в європейських міжнародних відносинах. Науковий збірник. – К.: Інститут історії України НАН України, 1998. – С. 27-33.

441. Месежников Г. Из Братиславы успокаивают: заявления премьера по санкциям не отражаются на позиции государства [Електронний ресурс] / Григорий Месежников // Укринформ. – Режим доступу до ресурсу: www.ukrinform.ua/rus/news/popitki_prorossiyskogo_kluba_v_es_oslabit_sanktsii_obrecheni___ekspert_1662108

442. Месежников Г. Слово Словакии, V-4 и российско-украинский конфликт [Електронний ресурс] / Григорий Месежников // Укринформ. – Режим доступу до ресурсу: www.ukrinform.ua/rus/news/slovo_slovakii_v_4_i_rossiysko_ukrainskiy_konflikt_1646702

443. Мир вокруг России: 2017. Контуры недалекого будущего. / [Ред кол. Т.В. Бордачев, В.А. Гусейнов, С.А. Караганов, Ф.А. Лукьянов, В.В. Радаев, И.Ю. Юргенс]. – М: Совет по внешней и оборонной политике, 2007. – 160 с.

444. Митряева С.И. Словакия – Украина: итоги прошедшего года [Електронний ресурс] / Светлана Ивановна Митряева. – Режим доступу до ресурсу: http://korzonews.info/region/ukraina-slovakija-itogi-proshedshego-goda__112631

445. Михайленко В.И. История внешней политики Российской Федерации: больше вопросов, чем ответов / Михайленко Валерий Иванович // Судьба России: вектор перемен. Метериалы Международной научной

конференции. Том I / Под ред. Р.Г. Пихои. – Екатеринбург – Москва: Академический проект, 2007. – С. 393-410.

446. Моргентау Г. Политические отношения между нациями: борьба за власть и мир // Василик М.А. Политология: хрестоматия / М. А. Василик, М.С. Вершинин. – М.: Гардарики, 2000. – С. 743-754.

447. Мордюшенко О. «Газпром» пригласили в Словакию [Електронний ресурс] / Ольга Мордюшенко // Коммерсантъ. – 26 января 2009. – Режим доступу до ресурсу: http://www.kommersant.ru/doc/1108498

448. Мусатов В.Л. К характеристике энергетической политики России – от сверхприбылей к мировому кризису / В. Л. Мусатов // Вестник научной информации №1, 2009. Энергетическая безопасность. Геополитические аспекты энергодиалога России и ЕС. – М., 2009. – С.50-52.

449. Мусатов В. «Америка превыше всего…» [Електронний ресурс] / В. Мусатов // Обозреватель. – 1993. – № 30 (34). - Режим доступу до ресурсу: http://observer.materik.ru/observer/N30_93/30_10.HTM

450. Ненашева З. С. Исследование истории Чехии и Словакии в XX веке / З.С. Ненашева // Новая и новейшая история. – 2006 – . № 4. – С. 106-113.

451. Общественные трансформации в странах Центральной и Юго-Восточной Европы (90-е годы XX века – начало XXI столетия). – М.: Институт славяноведения РАН, 2008. – 352 с.

452. Опыт демократических преобразований Словакии / [Ред. кол. Бутора М., Месежников Г., Коллар М.]. – Братислава: Институт общественных проблем, 2007. - 214 с.

453. Панарин А.С. «Вторая Екропа» или «Третий Рим»? Парадоксы европеизма в современной России / А.С. Панарин // Внешняя политика и безопасность современной России. 1991-2002. Хрестоматия в четырех томах / Редактор-составитель Т.А. Шаклеина. Том I. Исследования. М.: Московский государственный институт международных отношений (У) МИД России, Российская ассоциация международных исследований, АНО «ИНО-Центр», 2002. – С. 430-444.

454. Пацек М. Энергетическая безопасность Словацкой Республики в контексте отношений Российской Федерации и Европейского Союза: автореферат дис. на соискание ученой степени кандидата политических наук: спец. 23.00.04 «Политические проблемы международных отношений и глобального развития» / Максим Пацек. - Санкт-Петербург: С.-Петерб. гос. ун-т. , 2011. – 28 с.

455. Пашковская И.Г. Энергетическая политика Европейского Союза в отношении России [Електронний ресурс] / Ирина Грантовна Пашковская // Аналитические Доклады МГИМО (У) МИД России. – Выпуск 5 (29), октябрь 2011. – 49 с. – Режим доступу до ресурсу: http://www.mgimo.ru/files2/y09_2011/211115/pashkovskaya.pdf

456. Підготовка нових членів ЄС – країн-сусідів України – до вступу в Шенген і виклики для України. [Електронний ресурс] // Матеріали міжнародного «круглого столу експертів 26 лютого 2007 р. – Режим доступу до ресурсу:http://www.niss.gov.ua/book/ec/index.html

457. Пляйс Я. Теория и практика внешней политики современной России [Електронний ресурс] / Я. Пляйс // Обозреватель. – 1997. – Выпуск 10. – Режим доступу до ресурсу: http://www.rau.su/observer/N10_97/10_05.htm

458. Подольська Є. А. Філософія. Підручни / Є.А. Подольська – К.: Фірма «Інкос», Центр навчальної літератури, 2006. – 704 с.

459. Политическая психология. Хрестоматия: Учебное пособие / [Пер. с англ. Составитель проф. Е. Б. Шестопал]. – М.: ИНФРА-М, 2002 – 304 с.

460. Припутен П. Становление словацкой дипломатической службы: автореферат дис. … канд. ист. наук: спец. 07.00.15 «История международных отношений и внешней политики» / Петер Припутен. - Санкт-Петербург: С.-Петерб. гос. ун-т. , 2003. – 21 с.

461. Путин В. Россия на рубеже тысячелетий [Електронний ресурс] / Владимир Путин // Независимаф газета. – 30 декабря 1999. – Режим доступу до ресурсу: http://www.ng.ru/politics/1999-12-30/4_millenium.html

462. Ребров Д. «Газпром» и «Роснєфть» перетянут словацкий нефтепровод [Електронний ресурс] / Денис Ребров // Коммерсантъ. – 26 июля 2007. – №131 (3707). – Режим доступу до ресурсу: http://www.kommersant.ru/doc/789900

463. Рогов С. М. Изоляция от интеграции / С.М. Рогов // Внешняя политика и безопасность современной России. 1991-2002. Хрестоматия в четырех томах / Редактор-составитель Т.А. Шаклеина. Том I. Исследования. М.: Московский государственный институт международных отношений (У) МИД России, Российская ассоциация международных исследований, АНО «ИНО-Центр», 2002. – С. 269-280.

464. Российский фактор в энергетической политике стран Центральной и Юго-Восточной Европы / [Отв. ред. к.г.н. Н.В. Куликова]. – М.: ИЭ РАН, 2010. – 286 с.

465. Россия 2020 глазами соседей в Центрально-восточной Европе, Балтии и СНГ / [Науч. рук. – В.Г. Барановский]. – М.: ИМЭМО РАН, 2011. – 171 с.

466. Россия и Европейский Союз в полицентричном мире: первое десятилетие XXI / [под ред. М.Г. Носова, Ю.А. Борко]. – М.: Ин-т Европы РАН, 2009. – 100 с.

467. Россия и Европейский союз: переосмысливая стратегию взаимоотношений / [Под. ред. А. Мошеса]; Моск. Центр. Карнеги; Фин. ин-т межд. отн. – М.: Гендальф, 2003 – 119 с.

468. Россия и Центрально-Восточная Европа: Взаимоотношения в 2006-2007гг./ [Ответственный редактор д.и.н., проф. И.И. Орлик].- М., 2008. – 236 с.

469. Россия и Центрально-Восточная Европа: взаимоотношения в 2008-2009гг. [Ответственный редактор И.И.Орлик]. — М.: ИЭ РАН, 2010. – 264 с.

470. Россия и Центрально-Восточная Европа: взаимоотношения в 2011-2013 гг.: Монография / [Колл. авторов; отв. ред. И.И. Орлик]. – М: ИЭ РАН, 2014. – 336 с.

471. Россия и Центрально-Восточная Европа: взаимоотношения в XXI веке / [Под ред. к.г.н. Н.В. Куликовой, д.и.н., проф. И.И. Орлика, к.э.н. Н.В. Фейт]. – М.: ИЭ РАН. 2012. 350 с.

472. Россия и Центрально-Восточная Европа: трансформации на рубеже веков / [Отв.ред. И.И. Орлик]. М.: ИМЭПИ, 2004. – 382 с.

473. Рот Р. Внешняя политика Словацкой Республики и Чешской Республики в геополитическом пространстве Центральной Европы: автореферат дис. … канд. полит. наук: спец. 23.00.04 / Роман Рот. - Санкт-Петербург: С.-Петерб. гос. ун-т. , 2004. – 25 с.

474. Салыгин В.И. Глобальная энергетическая безопасность и внешняя энергетическая политика России [Електронний ресурс] / В.И.Салыгин. – Режим доступу до ресурсу: http://www.neftegaz.ru/analisis/view/548/

475. Самарина А. Участники встречи в Братиславе сосредоточились на стратегическом партнерстве [Електронний ресурс] / Александра Самарина, Евгений Григорьев // Независимая газета. – 25 февраля 2005. – Режим доступу до ресурсу: http://www.ng.ru/politics/2005-02-25/1_summit.html

476. Санжаревський О.І. Політика Словацької Республіки щодо НАТО в 1993-2004 рр. / Санжаревський О.І., Мартинчук І.І. // Актуальні проблеми вітчизняної історії. Вип. 17. Наукові записки РДГУ. – Рівне: РДГУ, 2009. – С. 166-172.

477. Сергієнко Т. Досвід інтеграції Словаччини до Європейського Союзу // Carpatica-Карпатика. Вип. 35: Європейські цінності та конфесійно-національна ідентичність населення Українських Карпат. – Ужгород, 2007. – С. 74-78.

478. Сергієнко Т.С. Українсько-словацькі відносини: формування системи міждержавного співробітництва (90-ті роки XX – початок XXI століть) / Тетяна Сергіївна Сергієнко / Серія «Studia Regionalistica». – № 6; НДІ

політичної регіоналістики; ДВНЗ «Ужгородський наці-ональний університет». – Ужгород: Карпати, 2012. – 274 с.

479. Симонов К. Трубопровод – понятие политическое [Електронний ресурс] / К. Симонов // Международная жизнь. Спецвыпуск «Нефть России в XXI веке». – Режим доступу до ресурсу: http://interaffairs.ru/lukoil.php?n=13

480. Сідун І. Мітряєва С.І.: Словаччина демонструє Україні європейський поступ, вартий наслідування [Електронний ресурс] / І. Сідун. – Режим доступу до ресурсу: http://www.nz.uz.ua/news/slovachchina-demonstruie-ukrayini-ievropeyskiy-postup

481. Сірук М. Повернення проросійського прем'єра. Інтерв'ю з Г. Месежніковим [Електронний ресурс] / Микола Сірук // День. – 14 березня 2012. – Режим доступу до ресурсу: http://www.day.kiev.ua/224969

482. Смоленский Н.И. Теория и методология истории: учеб. пособие для студ. высш. учеб. заведений / Н.И.Смоленский; [2-еизд.,стер.] – М.: Издательский центр «Академия», 2008. – 272 с.

483. Современный философский словарь / [под общ. ред. д.ф.н. проф. В. Е. Кемерова. – 2-е изд., испр. и доп.]. – Лондон, Франкфурт-на-Майне, Париж, Люксембург, Москва, Минск: «ПАНПРИНТ». – 1064 с.

484. Співробітництво з країнами Вишеградської четвірки як інструмент європейської інтеграції та модернізації України // Збірник матеріалів міжнародної конференції (3 жовтня 2013 р. м. Ужгород) / С.І. Мітряєва, М.О. Лендьел, А.Д. Стряпко, А.М. Крижевський [та ін.]. – К.: НІСД, 2014. – 128 с.

485. Страны Центральной и Восточной Европы на пути в Европейский Союз. / [Отв. Ред. Н.В. Куликова]. – М.: Наука, 2002. – 206 с.

486. Тимофеев И.Н. Эволюция внешнеполитической идентичности России: конец постсоветского периода? / Иван Тимофеев // Пространство и время в мировой политике и международных отношениях: материалы 4 Конвента РАМИ. Т.2: Идентичнось и суверенитет: новые подходы к осмыслению

понятий / [Под ред. И. М. Бусыгиной]. – М.: МГИМО-Университет, 2007. – С. 34-56.

487. Торин А.И. Россия и Венгрия: преодолевая стереотипы – к сотрудничеству [Електронний ресурс] / А.И.Торин // Международная жизнь. – 13 февраля 2013. – Режим доступу до ресурсу: http://interaffairs.ru/read.php?item=9151

488. Торкунов А.В. Мировые реалии начала XXI века и внешняя политика России [Електронний ресурс] / Анатолий Васильевич Торкунов // Аналитические записки Научно-координационного совета по международным исследованиям МГИМО(У) МИД России. - Выпуск № 1, ноябрь 2004. – 41с. – Режим доступу до ресурсу: http://www.mgimo.ru/files2/y01_2012/218999/az-01.pdf

489. Торп Н. Чи був «Південний потік» занадто важким тягарем для Росії? [Електронний ресурс] / Нік Торп // BBC Україна. – 3 грудня 2014. – Режим доступу до ресурсу: http://www.bbc.co.uk/ukrainian/business/2014/12/141203_south_stream_russia_analysis_yg

490. Трухачёв В. Возвращение Р. Фіцо. К власти в Словакии вернулся политик, который хочет дружить с Россией [Електронний ресурс] / В. Трухачёв. – Режим доступу до ресурсу: http://win.ru/geopolitika/133175625

491. Удальцов А.И. Россия и Словакия: на путях формирования нового партнерства / Александр Иванович Удальцов // Международная жизнь. – 2009. – №12 / [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ресурсу: http://interaffairs.ru/author.php?n=arpg&pg=154

492. Україна в міжнародних відносинах. Енциклопедичний словник-довідник. Випуск 1. Предметно–тематична частина: А-Г / Відп. ред. М.М.Варварцев. – К.: Ін-т історії україни НАН України, 2009. – 184 с.

493. Україна в міжнародних відносинах. Енциклопедичний словник-довідник. Випуск 4. Предметно-тематична частина: П-Я / Відп. ред. М.М. Варварцев. – К.: Ін-т історії України НАН України, 2013. – 357 с.

494. Україна в міжнародних відносинах. Енциклопедичний словник-довідник. Випуск 3. Предметно-тематична частина: К-О / Відп. ред. М.М. Варварцев. – К.: Ін-т історії України НАН України, 2012. – 315 с.

495. Україна в міжнародних відносинах. Енциклопедичний словник-довідник. Випуск 2. Предметно-тематична частина: Д-Й / Відп.ред.М.М.Варварцев. – К.: Ін-тісторії України НАН України, 2010. – 252с.

496. Україна і Європа (1990-2000 рр.). Частина 1. Україна в міжнародних відносинах з країнами Центральної та Південно-Східної Європи: [анотована історична хроніка] / [Мельникова І.М., Євсеєнко І.В., Знаменська М.В., Мартинов А.Ю., Нікіфорук Д.І.] – К.: Інститут історії України НАН України, 2001. – 308 с.

497. Хайтун А.Д. Россия на европейском энергетическом рынке. Ч. I / А.Д. Хайтун. – М.: Ин-т Европы РАН, 2013. – 146 с.

498. Хайтун О. Россия, Украина, страны ЕС – энергетическое партнерство / О. Хайтун // Матеріали міжнародної конференції «Карпатський регіон та його роль у забезпеченні безпеки і співробітництва в Європі» / [Гол.ред. С.І.Мітряєва]. – Ужгород: Ліра, 2008. – С. 166-172.

499. Хотькова Е. С. Российский фактор во внешней политике стран Центральной и Восточной Европы / Елена Сергеевна Хотькова // Проблемы национальной стратегии. – 2011. – №3 (8). – С. 7-22.

500. Центральная и Восточная Европа перед лицом современных экономических вызовов и угроз / [Под ред. Н.В.Куликовой]. – М: ИЭ РАН, 2012. – 379 с.

501. Центральная и Восточная Европа: последствия долгового кризиса в еврозоне / [Отв. ред. Н.В. Куликова]. – М: ИЭ РАН, 2014. – 300 с.

502. Центрально-Восточная Европа во второй половине XX века. В 3-х т. Т. 2. От стабилизации к кризису / Гл. ред. А. Д. Некипелов; Отв. ред. Б. А. Шмелева. – М.: Наука, 2002. – 516 с.

503. Центрально-Восточная Европа во второй половине XX века. Интервью главного редактора издания, вице-президента РАН, директора ИМЭПИ РАН академіка А. Д. Некипелова (при участии ответственных редакторов: I тома – д.и.н. И. И. Орлика, II тома – д.и.н. Б. А. Шмелева, III тома - д.э.н. С. П. Глинкиной) главному редактору журнала «Новая и новейшая история» академику Г. Н. Се-востьянову // Новая и новейшая история. – 2003. – № 1. – С. 3-17.

504. Центрально-Восточная Европа во второй половине XX века. В 3 т. Т. 3: Трансформации 90-х годов. Ч.2. / [Ред. кол. А.Д. Некипелов, С.П. Глинкина, Р.С. Гринберг, Р.Н. Евстигнеев,И.И. Орлик, Э.Я.Шейнин, Б.А. Шмелев]. – М.: Наука, 2002. – 464 с.

505. Цыганков П.А. Международные отношения: Учебное пособие / П.А. Цыганков – М.: Новая школа, 1996. – 320 с.

506. Чехия и Словакия в XX веке: очерки истории в 2 кн. Кн. 2 / [Ред. кол. Э. Г. Задорожнюк, В.В. Марьина, Е.П. Серапионова]. – М.: Наука, 2005. – 558 с.

507. Что Россия ждёт от Европейского союза? / [под ред. Н.Б. Кондратьевой]. – М.: Ин-т Европы РАН: Рус. сувенир, 2013. – 148 с.

508. Шепєлєв М. Теоретико-методологічні засади політологічного аналізу глобалізації управління: автореферат дис. … на здобуття наукового ступеня докт. політ. наук: спец. 23.00.04 / Максиміліан Шепєлєв. – Чкрнівці.: Чернівецький нац. ун-т ім. Ю. Фетьковича, 2007. – 21 с.

509. Шепєлєв М.А. Теорія міжнародних відносин: Підручник. – К.: Вища школа., 2004. – 622 с.

510. Шишелина Л.Н. Россия и страны Восточно-Центральной Европы: в поисках новой формулы отношений // Выстраивая добрососедство. Россия на пространствах Европы. – М.: Весь Мир, 2013. – С. 42-50.

511. Шмелёв Н.П. Евросоюз – Россия: мера сотрудничества / Н.П. Шмелёв, В.П. Фёдоров. – М.: Ин-т Европы РАН: Рус. сувенир, 2012. – 54 с.

512. Шніцер І. О. Історія словацького автономістського руху 1918-1938 рр. / Ігор Омелянович Шніцер . – Ужгород : Видавництво Ужгородського університету, 2008 . – 167 с.

513. Щербакова Ю. Словацкая Республика: Смена правящих элит и моделей трансформации / Ю. А. Щербакова // Восточная Европа: 20 лет социальной трансформации. Сб. науч. трудов / РАН ИНИОН. – М, 2010. – С. 131-155.

514. Янчук Л. В. Зовнішня політика Словацької Республіки: особливості формування та пріоритетні напрямки розвитку (1993-2010): автореферат дис. … канд. істор. наук: спец. 07.00.02 / Лариса Василівна Янчук. – К.: Ін-т історії України НАН України., 2011. – 21 с.

515. Adomanis M. How Russia and Central and Eastern Europe Fared After the Financial Crisis [Електронний ресурс] / Mark Adomanis // Forbes. – June 18, 2012. – Режим доступу до ресурсу: http://www.forbes.com/sites/markadomanis/2012/06/18/how-russia-and-central-and-eastern-europe-fared-after-the-financial-crisis/

516. Ananicz A. From the anti-communist underground to NATO and the EU / Andrzej Ananicz // Publication on the occasion of the 15th anniversary of the Visegrad Group. – Bratislava: International Visegrad Fund. – P. 28-29.

517. Anishchuk A. NATO, Russia to cooperate on missile defense [Електронний ресурс] / Alexei Anishchuk, David Brunnstrom. – Режим доступу до ресурсу: http://www.reuters.com/article/2010/11/20/us-nato-summit-russia-idUSTRE6AJ1EA20101120

518. Balázs P. 25 years after the fall of the Iron curtain / [Електронний ресурс] / Péter Balázs. – Luxembourg: Publications Office of the European Union, 2014. – Режим доступу до ресурсу: https://ec.europa.eu/research/social-sciences/pdf/policy_reviews/east-west_integration.pdf

519. Balmaceda M. On the edge: Ukrainian-Central European-Russian security triangle / Margarita M. Balmaceda. – Bubapest: Central European University Press, 2000. – 268p.

520. Balogová B. Is the gas crisis resolved? Russia and Ukraine say yes [Електронний ресурс] / Beata Balogová // The Slovak Spectator. – January 19, 2009. – Режим доступу до ресурсу: http://spectator.sme.sk/articles/view/34103/2/is_the_gas_crisis_resolved_russia_and_ukraine_say_yes.html
521. Balogová B. Transpetrol shares are back [Електронний ресурс] / Beata Balogova // The Slovak Spectator. – March 30, 2009. – Режим доступу до ресурсу: http://spectator.sme.sk/articles/view/34843/3/transpetrol_shares_are_back.html
522. Balogová B. Gas flows again, as the cost is counted [Електронний ресурс] / Beata Balogová // The Slovak Spectator. – January 19, 2009. – Режим доступу до ресурсу: http://spectator.sme.sk/articles/view/34178/3/gas_flows_again_as_the_cost_is_counted.html
523. Balogová B. Russia-Ukraine gas dispute leaves Slovakia unruffled [Електронний ресурс] / Beata Balogová // The Slovak Spectator. – January 19, 2009. – Режим доступу до ресурсу:http://spectator.sme.sk/articles/view/22006/3/
524. Balogová B. Something is rotten in the state of Slovakia's gas supply [Електронний ресурс] / Beata Balogová // The Slovak Spectator. – January 29, 2009. – Режим доступу до ресурсу: http://spectator.sme.sk/articles/view/34185/11/something_is_rotten_in_the_state_of_slovakias_gas_supply.html
525. Benedikovičová M. Voľby 2004: Gašparovič doma spal, úspech nečakal [Електронний ресурс] / Mária Benedikovičová // Sme. – 3 marca, 2014. – Режим доступу до ресурсу: http://www.sme.sk/c/7122756/volby-2004-gasparovic-doma-spal-uspech-necakal.html#ixzz3K1s64DVl
526. Bremmer I. The Yukos affair: Putin's meddling could cost Russia dearly [Електронний ресурс] / Ian Bremmer // The New York Times. – August 6,

2004. – Режим доступу до ресурсу: http://www.nytimes.com/2004/08/06/opinion/06iht-edbremmer_ed3_.html

527. Brovkin V. Discourse on NATO in Russia during the Kosovo War [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ресурсу: http://www.nato.int/acad/fellow/97-99/brovkin.pdf

528. Brzezinski Z. The Choice: Global Domination or Global Leadership / Zbigniew Brzezinski. – New York: Basic Books, 2009. – 257 p.

529. Bugajski J. Cold Peace: Russia's new imperialism / Janusz Bugajski. – Washington: Center for Strategical and International Studies, 2004. – 304 p.

530. Bugajski J. Russia's pragmatic reimperialization [Електронний ресурс] / Janusz Bugajski // Caucasian Review of International Affairs. – 2010. – Vol. 4(1). – P. 3-19. – Режим доступу до ресурсу: http://cria-online.org/10_2.html

531. Bútora M. Slovensko v šedej zóne? Rozširovanie NATO. Zlyhania a perspektívy Slovenska / Martin Bútora, František Šebej. – Bratislava: Inštitút pre verejné otázky, 1998. – 255 s.

532. Candole J. Slovaks focusing East at expense of relations with West [Електронний ресурс] / James de Candole // The Prague Post. – October 9, 1996. – Режим доступу до ресурсу: http://www.praguepost.com/archivescontent/24895-slovaks-focusing-east-at-expense-of-relations-with-west.html

533. Castle S. Slovakia Deal Revives Hope on Fund to Save Euro [Електронний ресурс] / Stephen Castle, Nicolas Kulish // The New York Times. – October 12, 2011. – Режим доступу до ресурсу: http://travel.nytimes.com/2011/10/13/world/europe/slovak-deal-revives-hope-for-euro-rescue-fund.html

534. Central-East European Policy Review 2011: a report of the CSIS Lavrentis Lavrentiadis Chair in Southeast European Studies / [editor J. Bugajski; contributors W. Andrusyszyn, A. Duleba, S. Fisher,V. Jackovich, D. Král, T. Magyarics, S. Serfaty, I. Teleki, T. Valasek]. - Washington: Center for Strategic and International Studies, 2011. – 112 p.

535. Chazan G. Gazprom bows to demand with gas price cut [Електронний ресурс] / Guy Chazan // Financial Times. – February 16, 2012. – Режим доступу до ресурсу: http://www.ft.com/intl/cms/s/0/2e57f4c4-58ad-11e1-9f28-00144feabdc0.html#axzz2oEoPHzYT

536. Chovanec J. Path to the Sovereignty of the Slovak Republic / Jaroslav Chovanec. – Bratislava: Slovak Information Agency, 1996. – 90 p.

537. Doran P.B. Central European Energy Horizons 2012 – Part II: Tailwinds [Електронний ресурс] / P.B. Doran // Center for European Policy Analysis. – March 1, 2012. – Режим доступу до ресурсу: http://www.cepa.org/sites/default/files/documents/Issue%20Brief%20No.%2012 3%2C%20Central%20European%20Energy%20Horizons%20Part%20II.pdf

538. Duleba A. Koniec súčasnej strednej Európy? Ukraina a Slovensko po prvej vlne rozširenia NATO / Alexander Duleba. – Bratislava: IVO, 1998. – 167 s.

539. Duleba A. Energetická bezpečnosť Slovenska: možnosti spolupráce s Ukrajinou [Електронний ресурс] / A. Duleba. – Режим доступу до ресурсу: http://www.sfpa.sk/dokumenty/publikacie/293

540. Duleba A. From domination to Partnership: The perspectives of Russian-Central-East European Relations. Final Report to the NATO Research Fellowship Program, 1996-1998 [Електронний ресурс] / Alexander Duleba. – Режим доступу до ресурсу:http://www.nato.int/acad/fellow/96-98/duleba.pdf

541. Duleba A. Rusko na konci Jel'cinovej Éry. Zahranična a vnútorná politika, rozširovanie NATO a záujmy Slovenska / Alexander Duleba, Karel Hirman. – Bratislava: Inštitút pre verejné otázky, 1999. – 324 s.

542. Duleba A. Slepý pragmatizmus slovenskej východnej politiky. Aktuálna agenda slovensko-ruských bilaterálnych vzt'ahov / Alexander Duleba. – Bratislava: Výskumné centrum Slovenskey spoločnosti pre zahraničnú politiku, 1996. – 112 s.

543. Duleba A. Zahranična politica Slovenska po vstupe do NATO a EÚ. Východiská a stratégie / Ed. Alexander Duleba, Pavol Lucáč. – Bratislava:

Výskymné Centrum Slovenskej Spoločnosti pre Zahraničnú Politiku, 2004. – 116 s.

544. Duleba A. Zahraničná politika Slovenskej republiky: východiská, stava perspektívy / A.Duleba, Lukač P., Wlachovský M. - Bratislava: VCSFPA, 1998.- 63 s.
545. Duleba A. Impending Russification of Europe [Електронний ресурс] / Alexander Duleba // Týzden. – December 4, 2006. – Режим доступу до ресурсу: http://www.eu-russiacentre.org/assets/files/Duleba-Tyzden-04Dec2006_eng1.pdf
546. Dunlop J. B. The rise of Russia and the fall of the Soviet empire / John B. Dunlop. – Princeton: Princeton University Press, 1995. – 400 p.
547. Forbes S. Investors' Paradise [Електронний ресурс] / Steve Forbes // Forbes. – November 8, 2003. – Режим доступу до ресурсу: http://www.forbes.com/forbes/2003/0811/021.html
548. Friedman G. The next 100 Years: A Forecast for the 21st Century / George Friedman. - Doubleday Publishing Group, 2009. – 288 p.
549. Fukuyama F. America at the Crossroads: Democracy, Power, and the Neoconservative Legacy / Francis Fukuyama. – Yale University Press, 2007. – 226 p.
550. Fukuyama F. The End of History and the Last Man / Francis Fukuyama. – New York: Simon and Schuster, 2006. – 432 p.
551. Gonchar M. Ukraine and Slovakia in a post-crisis architecture of European energy security / Mykhailo Gonchar, Alexander Duleba, Oleksandr Malynovskyi. Bratislava – Kyiv, 2011. – 186 p.
552. Gyárfášová O. Rusko-ukrajinská kríza ako obraz slovenskej spoločnosti [Електронний ресурс] / Oľga Gyárfášová // Zahraničná Politica. – 10 októbra 2014. – Режим доступу до ресурсу: www.zahranicnapolitika.sk/rusko-ukrajinska-kriza-ako-obraz-slovenskej-spolocnosti/

553. Handl V. Německy multilateralismus a vztahy k státum visegrádské skupiny [Електронний ресурс] / Vladimir Handl // Mezinárodní vztahy. – 2003. – № 1. – Режим доступу до ресурсу: https://mv.iir.cz/article/view/63

554. Huntington S. P. The Clash of Civilizations and the Remaking of World Order / Samuel P. Huntington. – New York: Simon and Schuster, 2006. – 368 p.

555. Ischinger W. The World According to Kissinger. How to Defend Global Order [Електронний ресурс] / Wolfgang Ischinger // Foreign Affairs. – March-April 2015. – Режим доступу до ресурсу: http://www.foreignaffairs.com/articles/143062/wolfgang-ischinger/the-world-according-to-kissinger

556. Javorčík R. Slovak Foreign Policy – Ready for the Big Leagues? [Електронний ресурс] / Radovan Javorčík // Central Europe Digest. – July 1, 2010. – Режим доступу до ресурсу: http://www.cepa.org/ced/view.aspx?record_id=252

557. Jurinová M. Fico rejected by European socialists [Електронний ресурс] / Martina Jurinová // The Slovak Spectator. – July 6, 2006. – Режим доступу до ресурсу: http://spectator.sme.sk/articles/view/24046/10/

558. Jurinová M. Smer chooses SNS, HZDS for coalition government [Електронний ресурс] / Martina Jurinová // The Slovak Spectator. – June 29, 2006. – Режим доступу до ресурсу: http://spectator.sme.sk/articles/view/23905/10/

559. Kinzer S. West Says Slovakia Falls Short of Democracy [Електронний ресурс] / Stephen Kinzer // The New York Times. – December 26, 1995. – Режим доступу до ресурсу: http://www.nytimes.com/1995/12/26/world/west-says-slovakia-falls-short-of-democracy.html

560. Kissinger H. Does America Need a Foreign Policy?: Toward a Diplomacy for the 21st Century / Henry Kissinger - New York: Simon and Schuster, 2001. – 318 p.

561. Kobrinskaya I. Russia and Central-Eastern Europe: Fifteen years later / Irina Kobrinskaya // The Analyst. Central and Eastern European Political and Economic Review. – 2006 (Vol. 2). – № 1. – P. 5-18.

562. Kotyk V. Česko-ruské vztahy v ntextu středoevropské politiky Ruska [Електронний ресурс] / Václav Kotyk // Mezinárodní vztahy. – 1997 (Vol 32). – № 2. – Режим доступу до ресурсу: https://mv.iir.cz/article/view/1080

563. Kotyk V. Ekonomická a vnitropoliticka situace Ruska a jeho zahraniční politika [Електронний ресурс] / Václav Kotyk // Mezinárodní vztahy. – 1995 (Vol. 30). – № 2. – Режим доступу до ресурсу: https://mv.iir.cz/article/view/959

564. Kotyk V. Vztahy centra a regionu Ruské federace [Електронний ресурс] / Václav Kotyk // Mezinárodní vztahy. – 1998 (Vol. 33). – № 2. – Режим доступу до ресурсу: https://mv.iir.cz/article/view/1135

565. Kotyk V. Zukladni momenty a faktory rozpadu sovetskeho bloku [Електронний ресурс] / Václav Kotyk // Mezinárodní vztahy. – 1999 (Vol. 34). – № 4. – Режим доступу до ресурсу: https://mv.iir.cz/article/view/1234

566. Krejči O. Geopolitics of the Central European Region. The view from Prague and Bratislava / Oskar Krejči. – Bratislava: VEDA Publishing House of the Slovak Academy of Sciences, 2005. – 493 s.

567. Kron R. The Slovak Elections: Bratislava Wakes up on the «Right» Side of the Bed [Електронний ресурс] / Robert Kron // Central Europe Digest. – June 21, 2010. – № 113. – Режим доступу до ресурсу:http://www.cepa.org/ced/view.aspx?record_id=248

568. Kulish N. Leftist Party Wins in Slovakia Parliamentary Election [Електронний ресурс] / Nicholas Kulish // The New York Times. – March 11, 2012. – Режим доступу до ресурсу: http://www.nytimes.com/2012/03/12/world/europe/leftist-party-wins-in-slovakia-parliamentary-election.html?_r=1

569. Kysel M. The reflection of fundamental security policy documents in practice [Електронний ресурс] / Miroslav Kysel // Yearbook of foreign policy of the

Slovak Republic 2005 . – Режим доступу до ресурсу: http://www.sfpa.sk/wp-content/uploads/2014/02/Y2005.pdf

570. Leško M. The standpoint of Mr Putin [Електронний ресурс] / Marián Leško // The Slovak Spectator. – May 14, 2007. – Режим доступу до ресурсу: http://spectator.sme.sk/articles/view/27655/2/
571. Litera B. Kozyrevova doktrina – ruská varianta Monroeovy doktríny [Електронний ресурс] / Bohuslav Litera // Mezinárodní vztahy. – 1994 (Vol. 29). – № 4. – Режим доступу до ресурсу: https://mv.iir.cz/article/view/924
572. Lucas E. A Ten Year Forecast: Russia's Decline, Central Europe's Ascent? [Електронний ресурс] / Edward Lucas // Central Europe Digest. - December 3, 2010. – Режим доступу до ресурсу:http://www.cepa.org/ced/results.aspx
573. Lucas E. Essay: Russia's Reset and Central Europe [Електронний ресурс] / Edward Lucas // Central Europe Digest. - March 1, 2011. – Режим доступу до ресурсу: http://www.cepa.org/ced/view.aspx?record_id=295
574. Lukášek L. Visegrádská spolupráce před vstupem členskych zemi do EU [Електронний ресурс] / Libor Lukášek // Regionálni studia. – 2010. – № 1. Режим доступу до ресурсу: www.vse.cz/polek/download.php?jnl=rst
575. Mikulova K. Slovakia's Election: Another Direction [Електронний ресурс] / Kristina Mikulova // Central Europe Digest. – March 12, 2012. – Режим доступу до ресурсу: http://www.cepa.org/ced/view.aspx?record_id=337
576. Nicholson T. Coalition agreement goes to the wire [Електронний ресурс] / Tom Nicholson // The Slovak Spectator. – November 2, 1998. – Режим доступу до ресурсу: http://spectator.sme.sk/articles/view/6154/1/
577. Nováková M. Analýza zahraniční politiky Slovenské republiky 1994 – 1998 [Електронний ресурс] / Martina Nováková. – Режим доступу до ресурсу: http://www.e-polis.cz/clanek/analyza-zahranicni-politiky-slovenske-republiky-1994-1998.html
578. Orbán A. Power, Energy, and the New Russian Imperialism / Anita Orbán. – London: Praeger Security International, 2008. – 252 p.

579. Perlez J. A New Slovak Government Pledges Moderation [Електронний ресурс] / Jane Perlez // The New York Times. – March 17, 1994. – Режим доступу до ресурсу: http://www.nytimes.com/1994/03/17/world/a-new-slovak-government-pledges-moderation.html

580. Petrovič J. Plynová kríza v januári 2009 – poučenie pre energetickú bezpečnosť SR [Електронний ресурс] / Ján Petrovič // Spoločná energetická politika EÚ a energetická bezpečnosť Slovenska (Bratislava, 23 novembra 2009). – Режим доступу до ресурсу: http://www.sfpa.sk/dok/energetika09/PETROVIC.pdf

581. Pezl K. Koncepce národní bezpečnosti Ruské federace a její vojenská doktrina [Електронний ресурс] / Karel Pezl // Mezinárodní vztahy. – 2000 (Vol. 35). – № 2 . – Режим доступу до ресурсу: https://mv.iir.cz/article/view/1257

582. Pipes R.The Last Gasp of Russia's Communists [Електронний ресурс] / Richard Pipes // The New York Times. – October 8, 1993. – Режим доступу до ресурсу: http://www.nytimes.com/1993/10/05/opinion/the-last-gasp-of-russia-s-communists.html

583. Plichta M. Vladimir Meciar accentue sa mainmise sur la radio et la télévision [Електронний ресурс] / Martin Plichta // Le Monde. – Режим доступу до ресурсу: http://www.lemonde.fr/cgi-bin/ACHATS/acheter.cgi

584. Podraza A. Central Europe in the process of European integration. A comparative study of strategies of the Czech Republic, Hungary, Poland and Slovakia towards deepening and widening of the European Union [Електронний ресурс] / Andrzej Podraza. – Режим доступу до ресурсу: http://rss.archives.ceu.hu/archive/00001107/01/89.pdf

585. Póti L. The Rediscovered Backyard: Central Europe in Russian Foreign Policy [Електронний ресурс] / László Póti. - Режим доступу до ресурсу: http://src-h.slav.hokudai.ac.jp/coe21/publish/no16_1_ses/06_poti.pdf

586. Prosnan M. Bush ocenil slovenskú pomoc v Iraku [Електронний ресурс] / Martin Prosnan // Pravda. – 24 februára 2005. – Режим доступу до

pecypcy:http://spravy.pravda.sk/sk_domace.asp?r=sk_domace&c=A050224_094331_sk_domace_p12

587. Remiaš I. Slovakia opens skies to NATO [Електронний ресурс] / Ivan Remiaš // The Slovak Spectator. – April 5, 1999. – Режим доступу до ресурсу: http://spectator.sme.sk/articles/view/5186/
588. Řezanková I. Ideové, politické a hospodárské změny ve střednni Evropě [Електронний ресурс] / Ivona Řezanková // Mezinárodní vztahy. – 1997 (Vol. 32). – № 4. – Режим доступу до ресурсу: https://mv.iir.cz/article/view/1112
589. Ročenka zahraničnej politiky Slovenskej Republiky 1999. – Bratislava: Slovensky institút medzinárodnych studii, 2000. – 144 s.
590. Ročenka zahraničnej politiky Slovenskej Republiky 2009. – Bratislava: Centrum Slovenskej Spoločnosti pre Zahraničnú Politiku, 2010. – 250 s.
591. Ročenka zahraničnej politiky Slovenskej Republiky 2011. – Bratislava: Centrum Slovenskej Spoločnosti pre Zahraničnú Politiku, 2012. – 192 s.
592. Ročenka zahraničnej politiky Slovenskej Republiky 2012. – Bratislava: Centrum Slovenskej Spoločnosti pre Zahraničnú Politiku, 2013. – 218 s.
593. Ružička F., Slovenska diplomacia 3.0 [Електронний ресурс] / František Ružička // Zahraničná Politika. – 19 Septembra 2013. – Режим доступу до ресурсу: http://zahranicnapolitika.dennikn.sk/slovenska-diplomacia-3-0/
594. Schuster R. Návrat do veľkej politiky / Rudolf Schuster. – Košice: Press Print, 1999. – 238 s.
595. Schutz P. Komentár - Na posiedke s Putinom [Електронний ресурс] / Peter Schutz // Sme. – 10 februára 2001. – Режим доступу до ресурсу: http://korzar.sme.sk/c/4708299/komentar-na-posiedke-s-putinom.html#ixzz3JzdHKbA4
596. Senkovič M. European Oil Security Challenges [Електронний ресурс] / Marek Senkovič // Medzinárodná konferencia «Spoločná energetická politika EÚ a energetická bezpečnosť Slovenska», Bratislava, 21-22. novembra 2011. – Режим доступу до ресурсу: http://www.d-pro.sk/sfpa/files/energetika2011/5MSenkovic.pdf

597. Skacel J. Political newcomer Kiska trounces PM Fico in Slovak presidential election [Електронний ресурс] / Jiri Skacel, Jan Lopatka // Reuters. – March 30, 2014. – Режим доступу до ресурсу: http://www.reuters.com/article/2014/03/30/us-slovakia-election-idUSBREA2S0NN20140330

598. Smith K.C. Bringing Energy Security to East Central Europe. Regional Cooperation Is the Key [Електронний ресурс] / K. C. Smith // Center for Strategic and International Studies. – April 2010. – Режим доступу до ресурсу: http://csis.org/files/publication/100402_Smith_BringingEnergySecurity_Web.pdf

599. Solomon G. B. The NATO enlargement debate, 1990-1997: blessing of liberty / Gerald B. Solomon. – Westport: Praeger Publishers, 1998. – 200 p.

600. Soukup O. Rusko po volbách [Електронний ресурс] / Ondřej Soukup // Mezinárodní vztahy. – 2000 (Vol. 35). – № 2. – Режим доступу до ресурсу: https://mv.iir.cz/article/view/1256/1304

601. Terenzani M. Success based on alliances [Електронний ресурс] / Michaela Terenzani // The Slovak Spectator. – July 14, 2014. – Режим доступу до ресурсу: http://spectator.sme.sk/articles/view/54605/2/success_based_on_alliances.html

602. The Gas Target Model for the Visegrad 4 region. Conceptual analysis [Електронний ресурс] // Slovak Foreign Policy Assosiation. – Режим доступу до ресурсу: http://www.sfpa.sk/dokumenty/publikacie/375

603. Tóda M. Fico hľadal plyn v Moskve. Zatiaľ ho nemožno čakať [Електронний ресурс] / Mirek Tóda, Petra Procházková // Sme Ekonomika. – January 14, 2009. – Режим доступу до ресурсу: http://ekonomika.sme.sk/c/4262838/fico-hladal-plyn-v-moskve-zatial-ho-nemozno-cakat.html

604. Tsygankov A.P. Russia's Foreign Policy. Change and Continuity in National Identity / A. P. Tsygankov. - Oxford: Rowman and Littlefield Publishers, 2006. – 217 p.

605. Valášek T. Central Europe and Obama: Is the «Special Relationship» Over? [Електронний ресурс] / Tomáš Valášek // Central Europe Digest. – December 3, 2010 /. – Режим доступу до ресурсу: http://www.cepa.org/ced/results.aspx
606. Woehrel S. Russian Energy Policy Toward Neighboring Countries [Електронний ресурс] / Steven Woehrel // CRS Report for Congress. September 2, 2009. – Режим доступу до ресурсу: https://www.fas.org/sgp/crs/row/RL34261.pdf
607. Yearbook of foreign policy of the Slovak Republic 2000. – Bratislava: Slovak Institute for International Studies, 2001. – 224 p.
608. Yearbook of foreign policy of the Slovak Republic 2001. – Bratislava: Slovak Institute for International Studies, 2002. – 220 p.
609. Yearbook of foreign policy of the Slovak Republic 2005. – Bratislava: Research Center of the Slovak Foreign Policy Association, 2006. – 222 p.
610. Yearbook of foreign policy of the Slovak Republic 2008. – Bratislava: Research Center of the Slovak Foreign Policy Association, 2009. – 232 p.
611. Yearbook of Slovakia's foreign policy 2010. – Bratislava: Research Center of the Slovak Foreign Policy Association, 2011. – 264 p.
612. Zahranična politika SR vo volebných programoch politických stán. – Bratislava: Výskymné Centrum Slovenskej Spoločnosti pre Zahraničnú Politiku, 2002. – 58 s.

IV. Інтернет-ресурси

613. Акции компании «Газпром» [Електронний ресурс] // Газпром. – Режим доступу до ресурсу: http://www.gazprom.ru/investors/stock/
614. Алексей Миллер: Россия и Китай подписали самый крупный контракт за всю историю [Електронний ресурс] // Газпром. – Режим доступу до ресурсу: http://www.gazprom.ru/press/news/2014/may/article191417/
615. Аналитический обзор о состоянии и перспективах торгово-экономических связей субъектов Российской Федерации со Словацкой

Республикой [Електронний ресурс] // Портал внешнеэкономической информации. – Режим доступу до ресурсу: http://www.ved.gov.ru/exportcountries/sk/sk_ru_relations/sk_ru_trade/sk_ru_trade_subjects/

616. Андрей Загорский рассказал о конкурентоспособности государств и внешней политике России [Електронний ресурс] // Московский государственный институт международных отношений (Университет). – Режим доступу до ресурсу: http://mgimo.ru/news/experts/document183481.phtml
617. Атомстройэкспорт. Текущие проэкты. АЭС «Моховце» [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ресурсу: http://www.atomstroyexport.ru/about/projects/current/mohovce/
618. Болгария решила остановить строительство «Южного потока» [Електронний ресурс] // Интерфакс. – 8 июня 2014. – Режим доступу до ресурсу: http://www.interfax.ru/world/380131
619. В рамках визита Президента РФ Владимира Путина в Турцию подписаны документы о сотрудничестве в сфере ТЭК [Електронний ресурс] // Министерство энергетики Российской Федерации. – Режим доступу до ресурсу: http://minenergo.gov.ru/press/min_news/20637.html
620. Вступительное слово С.И. Шматко [Електронний ресурс] // Юбилейная конференция Энергодиалога России-ЕС (Брюссель, 22.11.2010). – Режим доступу до ресурсу: http://minenergo.gov.ru/press/doklady/5670.html
621. Выступление и ответы на вопросы СМИ Министра иностранных дел России С.В.Лаврова в ходе совместной пресс-конференции по итогам переговоров с заместителем Председателя Правительства, Министром иностранных и европейских дел Словацкой Республики М.Лайчаком, Москва, 19 мая 2014 года [Електронний ресурс] // Министерство иностранных дел Российской Федерации. – Режим доступу до ресурсу: http://www.mid.ru/bdomp/ns-

reuro.nsf/348bd0da1d5a7185432569e700419c7a/47b100055ec1547cdd00489d8e!OpenDocument

622. Выступление президента России Владимира Путина на Мюнхенской конференции по вопросам политики безопасности 10 февраля 2007 года [Електронний ресурс] // Известия. – 12 февраля 2007. - Режим доступу до ресурсу: http://izvestia.ru/news/321595
623. Выступление С.В.Лаврова на пресс-конференции по итогам переговоров с заместителем Председателя Правительства, Министром иностранных и европейских дел Словацкой Республики М.Лайчаком, Москва, 12 декабря 2012 года [Електронний ресурс] // Международная жизнь. – 12 декабря 2012. – Режим доступу до ресурсу: http://interaffairs.ru/read.php?item=8992
624. Газпром намагається залишити Україну без європейського газу [Електронний ресурс] // Нафтогаз України. – 6 лютого 2015. – Режим доступу до ресурсу: http://www.naftogaz.com/www/3/nakweb.nsf/0/A10FCF11B25D3451C2257DEA002FCA9A?OpenDocument&year=2015&month=02&nt=Новини&
625. Газпром подал иск в Стокгольмский арбитраж на 4,5 млрд долл. США и перевел «Нафтогаз Украины» на предоплату за газ [Електронний ресурс] // Газпром. – 16 июня 2014. – Режим доступу до ресурсу: http://www.gazprom.ru/press/news/2014/june/article193450/
626. Газпром. История 1989-1995 [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ресурсу: http://www.gazprom.ru/about/history/chronicle/1989-1995/
627. Графобал-Дон [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ресурсу: http://www.grafobal-don.ru/about.php
628. Дан Старт строительству «Силы Сибири» [Електронний ресурс] // Газпром. – 1 сентября 2014. – Режим доступу до ресурсу: http://www.gazprom.ru/press/news/2014/september/article199948/
629. Деловой совет по сотрудничеству со Словакией [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ресурсу: http://rus-svk.tpprf.ru/ru/about/

630. Договор к Энергетической Хартии и связанные с ним документы. Правовая основа для международного энергетического сотрудничества [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ресурсу: http://www.encharter.org/fileadmin/user_upload/document/RU.pdf

631. Доклад министра энергетики РФ Александра Новака на международном энергетическом форуме в рамках Ганновер Мессе (2013) [Електронний ресурс] // Министерство енергетики Российской Федерации. – Режим доступу до ресурсу: http://minenergo.gov.ru/press/min_news/14636.html

632. Европак [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ресурсу: http://europackspb.com/

633. ЗАО «Атомстройэкспорт» [Електронний ресурс]. - Режим доступу до ресурсу: http://www.atomstroyexport.ru/resources/daf709004b06c8d68d8aadfa0721735a/rus.pdf

634. Интересы Словакии учтут в новом договоре о евробезопасности – Медведев [Електронний ресурс] // РИА Новости. – 7 апреля 2010. – Режим доступу до ресурсу: http://ria.ru/world/20100407/219068744.html

635. История Омского шинного: год за годом [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ресурсу: http://www.omsktyre.ru/index2.htm

636. Медведев и Гашпарович возложили венки к мемориалу воинам-освободителям [Електронний ресурс] РИА Новости. – 7 апреля 2010. – Режим доступу до ресурсу: http://ria.ru/world/20100407/219151458.html

637. Меморандум щодо реверсу природного газу зі Словаччини в Україну підписано [Електронний ресурс] // Нафтогаз України. – 28 квітня 2014. – Режим доступу до ресурсу: http://www.naftogaz.com/www/3/nakweb.nsf/0/D407E9866FA2D1B1C2257CC800539597?OpenDocument&year=2014&month=04&nt=Новини&

638. Министерство иностранных дел Российской Федерации [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ресурсу: www.mid.ru/

639. Министерство экономического развития Российской Федерации [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ресурсу: http://economy.gov.ru/minec/main

640. Министерство энергетики Российской Федерации [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ресурсу: http://minenergo gov.ru

641. Модернизация МиГ-29 Словакии - один из самых удачных примеров ВТС России с зарубежными государствами [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ресурсу: http://www.arms-expo.ru/news/cooperation/modernizaciya-mig-29-slovakii---odin-iz-samyh-udachnyh-primerov-vts-rossii-s-zarubezhnymi-gosudarstvami22-04-2014-14-25-00/

642. Надежное звено. Премьер Словакии поддержал Россию на случай новой газовой войны с Украиной [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ресурсу: http://4vlada.net/politika-i-biznes/nadezhnoe-zveno-premer-slovakii-podderzhal-rossiyu-na-sluchai-novoi-gazovoi-voiny

643. НАК «Нафтогаз України» подала позов до Стокгольмського арбітражу [Електронний ресурс] // Нафтогаз України. – Режим доступу до ресурсу: http://www.naftogaz.com/www/3/nakweb.nsf

644. Независимый экспертный доклад: Коммунальные тарифы, Путин и «Газпром» [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ресурсу: http://svobodanaroda.org/statement/4413/

645. Нефтегазодобывающая и нефтеперерабатывающая промышленность: тенденции и прогнозы [Електронний ресурс] // Аналитический бюлетень. – Выпуск № 9. – Режим доступу до ресурсу: http://vid1.rian.ru/ig/ratings/oil9.pdf

646. О встрече заместителя Министра иностранных дел России В.Г.Титова с заместителем Председателя Правительства, Министром иностранных и европейских дел Словакии М. Лайчаком [Електронний ресурс] // Министерство иностранных дел Российской Федерации. – 10 ноября 2012. – Режим доступу до ресурсу: http://www.mid.ru/bdomp/ns-

reuro.nsf/348bd0da1d5a7185432569e700419c7a/c32577ca0017442b47ab2003c4825!OpenDocument

647. О встрече Министра иностранных дел России С.В.Лаврова с заместителем Председателя Правительства, Министром иностранных и европейских дел Словакии М.Лайчаком [Електронний ресурс] // Министерство иностранных дел Российской Федерации. – 4 декабря 2014. – Режим доступу до ресурсу: http://www.mid.ru/bdomp/ns-reuro.nsf/348bd0da1d5a7185432569e700419c7a/47b100055ec15c3257da4006535d2!OpenDocument

648. О встрече Министра иностранных дел России С.В.Лаврова с Министром иностранных дел Словакии Я.Кубишем и Министром экономики Словакии Л.Ягнатеком [Електронний ресурс] // Министерство иностранных дел Российской Федерации. – 25 июля 2006. – Режим доступу до ресурсу: http://www.mid.ru/bdomp/ns-reuro.nsf/348bd0da1d5a7185432569e700419c7a/432569d80022027ec32571b6004a0caa!OpenDocument

649. О встрече Министра иностранных дел России С.В.Лаврова с Министром иностранных дел Словакии М.Дзуриндой [Електронний ресурс] // Министерство иностранных дел Российской Федерации. – 22 сентября 2010. – Режим доступу до ресурсу: http://www.mid.ru/bdomp/ns-reuro.nsf/348bd0da1d5a7185432569e700419c7a/432569d80022027ec32577a6002cfa0f!OpenDocument

650. О переговорах Председателя Правительства России М.М.Касьянова с Премьер-министром Словакии М.Дзуриндой [Електронний ресурс] // Министерство иностранных дел Российской Федерации. – 8 апреля 2003. – Режим доступу до ресурсу: http://www.mid.ru/bdomp/ns-reuro.nsf/348bd0da1d5a7185432569e700419c7a/432569d80022027e43256d03002b40b1!OpenDocument

651. О рабочем визите Министра иностранных дел России С.В.Лаврова в Словацкую Республику [Електронний ресурс] // Министерство

иностранных дел Российской Федерации. – 5 апреля 2006. – Режим доступу до ресурсу: http://www.mid.ru/bdomp/ns-reuro.nsf/348bd0da1d5a7185432569e700419c7a/432569d80022027ec3257147005968ed!OpenDocument

652. О российско-словацких переговорах [Електронний ресурс] // Министерство иностранных дел Российской Федерации. – 25 февраля 2005. – Режим доступу до ресурсу: http://www.mid.ru/bdomp/ns-reuro.nsf/348bd0da1d5a7185432569e700419c7a/167a0bc3aac69375c3256fb6002dc8b4!OpenDocument

653. О российско-словацких торгово-экономических отношениях [Електронний ресурс] // Посольство Российской Федерации в Словацкой Республике. – Режим доступу до ресурсу: http://rusemb.sk/rus/russia-and-slovakia/spravka/

654. Об итогах визита в Россию Министра иностранных дел Словакии Э.Кукана [Електронний ресурс] // Министерство иностранных дел Российской Федерации. – 20 октября 2004. – Режим доступу до ресурсу: http://www.mid.ru/bdomp/ns-reuro.nsf/348bd0da1d5a7185432569e700419c7a/432569d80022027ec3256f3300232bd7!OpenDocument

655. Об итогах визита Министра иностранных дел России И.С.Иванова в Словакию [Електронний ресурс] // Министерство иностранных дел Российской Федерации. – 1 февраля 2001. – Режим доступу до ресурсу: http://www.mid.ru/bdomp/ns-reuro.nsf/348bd0da1d5a7185432569e700419c7a/432569d80022027e432569e60051180d!OpenDocument

656. Об официальном визите Председателя Правительства Российской Федерации В.А.Зубкова в Словацкую Республику [Електронний ресурс] // Министерство иностранных дел Российской Федерации. – 15 мая 2008. – Режим доступу до ресурсу: http://www.mid.ru/bdomp/ns-

reuro.nsf/348bd0da1d5a7185432569e700419c7a/f4e1d0fa12940e9ec325744a00435a6f!OpenDocument

657. Обращение Президента Российской Федерации 18 марта 2014 г. [Електронний ресурс] // Президент России. – Режим доступу до ресурсу: http://kremlin.ru/news/20603

658. Объединенная Вагонная Компания и Tatravagonka запустили завод по выпуску вагонного лиття [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ресурсу: http://www.uniwagon.com/news/obedinennaya-vagonnaya-kompaniya-i-tatravagonka-zapustili-zavod-po-vypusku-vagonnogo-litya#main

659. Основные итоги инвестиционного сотрудничества Российской Федерации со Словацкой Республикой [Електронний ресурс] // Портал внешнеэкономической информации. – Режим доступу до ресурсу: http://www.ved.gov.ru/exportcountries/sk/sk_ru_relations/sk_rus_projects/

660. Офіційний портал Верховної Ради України [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ресурсу: http://www.rada.gov.ua/

661. Партнерство у рамках українсько-словацького транскордонного співробітництва: співпраця органів державної влади та місцевого самоврядування. Міжнародна конференція (7 вересня 2009 року, м. Кошице) [Електронний ресурс] // Національний інститут стратегічних досліджень. – Режим доступу до ресурсу: http://www.niss.gov.ua/Table/7092009/index.htm

662. ПГК подписала соглашение о сотрудничестве в создании новой модели тележки грузового вагона [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ресурсу: http://www.pgkweb.ru/page.aspx?tmpl=news&ob_no=248&d_no=6405

663. Премьер Словакии пригрозил наложить вето на санкции ЕС для России [Електронний ресурс]. – РИА Новости. – 31 августа 2014. – Режим доступу до ресурсу: http://ria.ru/economy/20140831/1022129366.html

664. Пріоритети зовнішньої політики Уряду Словацької Республіки: роль та місце України. Аналітична записка [Електронний ресурс] // Регіональний філіал Національного інституту стратегічних досліджень у м. Ужгороді. – Режим доступу до ресурсу: http://uz.niss.gov.ua/articles/513/

665. Протягом 2014 року з Європи було імпортовано 5,1 млрд. куб. м природного газу [Електронний ресурс] // УКРТРАНСГАЗ. – Режим доступу до ресурсу: http://utg.ua/utg/media/news/2015/1/protyagom-2014-roku-z-vropi-bulo-mportovano-blshe-50-mlrd.-kub.-m-prirodnogo-gazu.html

666. Путин встречается с президентом Словакии [Електронний ресурс] // Вести. – Режим доступу до ресурсу: http://www.vesti.ru/doc.html?id=452114&cid=5

667. Розпочались поставки природного газу з території Словаччини до України [Електронний ресурс] // Нафтогаз України. – Режим доступу до ресурсу: http://www.naftogaz.com/www/3/nakweb.nsf

668. Роснефть запропонувала план скасування монополії «Газпрому» на експорт газу [Електронний ресурс] // Дзеркало тижня. – 30 січня 2014. – Режим доступу до ресурсу: http://dt.ua/ECONOMICS/rosneft-zaproponuvala-plan-skasuvannya-monopoliyi-gazpromu-na-eksport-gazu-136518_.html

669. Российско-словацкие отношения [Електронний ресурс] // Министерство иностранных дел Российской Федерации. – Режим доступу до ресурсу: http://www.mid.ru/bdomp/ns-reuro.nsf/348bd0da1d5a7185432569e700419c7a/432569d80022027e432569e60051b186!OpenDocument

670. Россия и Словакия подписали договор о поставках нефти [Електронний ресурс] // РИА Новости Украина. – 5 декабря 2014. – Режим доступу до ресурсу: http://rian.com.ua/russia/20141205/360400133.html

671. Россия и Словакия подписали ряд документов [Електронний ресурс] // РИА Новости. – 7 апреля 2010. – Режим доступу до ресурсу: http://ria.ru/politics/20100407/219122506.html

672. Россия использует против ЕС «газовый шантаж» [Електронний ресурс] // Главред. – 11 сенября 2014. – Режим доступу до ресурсу: http://glavred.info/politika/rossiya-ispolzovuet-protiv-rossii-gazovyy-shantazh-ekspert-289892.html

673. РФ и Словакия подписали долгосрочную программу сотрудничества в атомной энергетике [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ресурсу: http://www.atominfo.ru/news/air8097.htm

674. РФ погрожує перекрити Європі газ за допомогу Україні [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ресурсу: http://forbes.ua/ua/news/1379806-rf-pogrozhue-perekriti-evropi-gaz-za-dopomogu-ukrayini

675. РФ скоротила на 50% постачання газу до Словаччини [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ресурсу: http://forbes.ua/ua/news/1380131-rf-skorotila-na-50-postachannya-gazu-do-slovachchini

676. Словакия. Обзор торговых отношений с РФ [Електронний ресурс] // Портал внешнеэкономической информации. – Режим доступу до ресурсу: http://www.ved.gov.ru/exportcountries/sk/sk_ru_relations/sk_ru_trade/

677. Словаччина не блокуватиме нові санкції проти РФ – президент [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ресурсу: http://www.eurointegration.com.ua/news/2014/11/14/7027777/

678. Словаччина не відмовиться від реверсу газу в Україну, незважаючи на тиск Росії [Електронний ресурс] // Дзеркало тижня. – 4 листопада 2014. – Режим доступу до ресурсу: http://dt.ua/ECONOMICS/slovachchina-ne-vidmovitsya-vid-reversu-gazu-v-ukrayinu-nezvazhayuchi-na-tisk-rosiyi-155704_.html

679. Совместная пресс-конференция Президента России В.В.Путина и Президента Словакии И.Гашпаровича по итогам российско-словацких переговоров [Електронний ресурс] // Министерсиво иностранных дел Российской Федерации. – 28 февраля 2005. – Режим доступу до ресурсу: http://www.mid.ru/bdomp/ns-

reuro.nsf/348bd0da1d5a7185432569e700419c7a/432569d80022027ec3256fb6002b85a7!OpenDocument

680. Состоялось заседание Постоянного совета партнерства России и Европейского союза по энергетике [Електронний ресурс] // Министерство энергетики Российской Федерации. – Режим доступу до ресурсу: http://minenergo.gov.ru/press/min_news/17416.html

681. Сотрудничество с ЕС [Електронний ресурс] // Министерство энергетики Российской Федерации. – Режим доступу до ресурсу: http://minenergo.gov.ru/co-operation/russia_eu/

682. Стенограмма выступления Министра иностранных дел России И.С.Иванова на пресс-конференции в МИД Словацкой Республики 31 января 2001 года [Електронний ресурс] // Министерсиво иностранных дел Российской Федерации. – 1 февраля 2001. – Режим доступу до ресурсу: http://www.mid.ru/bdomp/ns-reuro.nsf/348bd0da1d5a7185432569e700419c7a/432569d80022027e432569e7004911eb!OpenDocument

683. Стратегия для России (2) [Електронний ресурс] // Совет по внешней и оборонной политике. – Режим доступу до ресурсу: http://www.svop.ru/files/meetings/m036013400917151.pdf

684. Стратегия России в XXI веке: Анализ ситуации и некоторые предложения [Електронний ресурс] // Совет по внешней и оборонной политике. – Режим доступу до ресурсу: http://www.svop.ru/files/meetings/m031113382808421.pdf

685. Сучасний потенціал впливу Вишеградської групи на формування політики Європейського Союзу щодо України. Аналітична записка [Електронний ресурс] // Регіональний філіал Національного інституту стратегічних досліджень у м. Ужгороді. – Режим доступу до ресурсу: http://uz.niss.gov.ua/articles/496/

686. Топливная компания ТВЭЛ заключила долгосрочный контракт с АО Словацкие электростанции [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ресурсу: http://www.atominfo.ru/news/air9816.htm

687. Торговое представительство Российской Федерации в Словакии [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ресурсу: http://www svk.ved.gov.ru

688. Торгово-промышленная палата Российской Федерации [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ресурсу: http://www.tpprf.ru/

689. Транскордонне співробітництво на нових східних кордонах ЄС: матеріали міжнародної конференції (15-16 квітня 2009 р., м. Ужгород) [Електронний ресурс] // Національний інститут стратегічних досліджень. – Режим доступу до ресурсу: http://www.niss.gov.ua/book/Mitryaeva2009/index.htm

690. Транснефть. История [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ресурсу: http://www.transneft.ru/about/story/

691. У 2014 році транспортування російського газу територією України зменшилося на 28% [Електронний ресурс] // УКРТРАНСГАЗ. – Режим доступу до ресурсу: http://utg.ua/utg/media/news/2015/1/u-2014-rocz-tranzit-gazu-cherez-teritoryu-ukrani-zmenshivsya-na-28-do-622-mlrd.-kub.-m.html

692. Угорщина відновила реверс газу в Україну [Електронний ресурс] // Дзеркало тижня. – 10 січня 2015. – Режим доступу до ресурсу: http://dt.ua/ECONOMICS/ugorschina-vidnovila-revers-gazu-v-ukrayinu-161010_.html

693. Україна отримала гарантії постачання реверсного газу зі Словаччини – Президент [Електронний ресурс] // Президент України. – Режим доступу до ресурсу: http://www.president.gov.ua/news/31600.html

694. Україна, ЄС і Росія підписали договір по газу: результати [Електронний ресурс] // Дзеркало тижня. – 31 жовтня 2014. – Режим доступу до ресурсу: http://dt.ua/ECONOMICS/ukrayina-yes-i-rosiya-pidpisali-dogovir-po-gazu-rezultati-155354_.html

695. Українсько-словацькі відносини в контексті Східного партнерства: можливості та перспективи. Міжнародна конференція (21-22 жовтня 2009 р., м. Ужгород) [Електронний ресурс] // Національний інститут стратегічних досліджень. – Режим доступу до ресурсу: http://www.niss.gov.ua/Table/21_22102009/index.htm

696. Центральная и Восточная Европа и интересы России [Електронний ресурс] // Совет по внешней и оборонной политике. – Режим доступу до ресурсу: http://svop.ru/?s=Центральная+Европа+интересы+россии&x=0&y=0

697. Ціни на нафту впали до п'ятирічного мінімуму [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ресурсу: http://www.newsru.ua/finance/01dec2014/neft_rybl.html

698. Ціни на нафту продовжують падати, тягнучи у прірву російську економіку [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ресурсу: http://espreso.tv/news/2014/10/06/ciny_na_naftu_prodovzhuyut_padaty__tyahnuchy_u_prirvu_rosiysku_ekonomiku

699. Члены и наблюдатели Энергетической Хартии [Електронний ресурс] . – Режим доступу до ресурсу: http://www.encharter.org/index.php?id=414&L=1#c1337

700. Эко-Инвест построит в Ивановской области завод картонно-бумажной продукции [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ресурсу: http://www.rb.ru/article/eko-invest-postroit-v-ivanovskoy-oblasti-zavod-kartonno-bumajnoy-produktsii/3576447.html

701. Ястржембский Сергей Владимирович [Електронний ресурс] // Президент России. – Режим доступу до ресурсу: http://archive.kremlin.ru/state_subj/27820.shtml

702. Ястржембский Сергей. Бывший помощник президента РФ и спецпредставитель президента по вопросам развития отношений с Европейским союзом [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ресурсу: http://lenta.ru/lib/14165403/full.htm#22

703. APA: Prečo je summit v Bratislave [Електронний ресурс] // Pravda. – 21 februára 2005. – Режим доступу до ресурсу: http://spravy.pravda.sk/sk_domace.asp?r=sk_domace&c=A050224_205436_sk_domace_p04

704. Biela khina o obrane Slovenskej Republiky [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ресурсу: http://mepoforum.sk/wp-content/uploads/2015/01/Biela-kniha-o-obrane-SR-2013.pdf

705. Cabinet confirms pull-out of Iraq troops in February [Електронний ресурс] // The Slovak Spectator. – October 19, 2006. – Режим доступу до ресурсу: http://spectator.sme.sk/articles/view/24915/10/

706. Cabinet seals privatization deal [Електронний ресурс] // The Slovak Spectator. – February 21, 2005. – Режим доступу до ресурсу: http://spectator.sme.sk/articles/view/18770/3/

707. Commission Staff working document. EU energy policy data SEC(2007) 12 [Електронний ресурс] // European Commission. – Режим доступу до ресурсу: http://ec.europa.eu/energy/energy_policy/doc/02_eu_energy_policy_data_en.pdf

708. EC delivers opinion on nuclear power plant [Електронний ресурс] // The Slovak Spectator. – July 21, 2008. - Режим доступу до ресурсу: http://spectator.sme.sk/articles/view/32435/3/ec_delivers_opinion_on_nuclear_power_plant.html

709. Entry into force of the Europe Association Agreements with Bulgaria, Romania and the Czech and Slovak Republics [Електронний ресурс] // Concil of the European Union. – Режим доступу до ресурсу: http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_data/docs/pressdata/en/er/028a0011.htm

710. Európa v pasci rusko-bieloruského sporu [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ресурсу: http://www.euractiv.sk/ekonomika-a-euro/clanok/europa-v-pasci-rusko-bieloruskeho-sporu

711. European Association Agreements with the Czech Republic and the Slovak Republic [Електронний ресурс] // European Commission Press Release Database. – Режим доступу до ресурсу: http://europa.eu/rapid/press-release_PRES-93-157_en.htm
712. EU-Russia Energy Dialogue [Електронний ресурс] // European Commission. – Режим доступу до ресурсу: http://ec.europa.eu/energy/international/russia/dialogue/dialogue_en.htm
713. Expremiér Mečiar sa po rokoch rozhovoril o starých časoch [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ресурсу: http://www.tvnoviny.sk/domace/1788140_expremier-meciar-sa-po-rokoch-rozhovoril-o-starych-casoch
714. Fico ide do Moskvy aj do Viedne [Електронний ресурс] // Sme. – 2 mája 2007. – Режим доступу до ресурсу: http://www.sme.sk/c/3276177/fico-ide-do-moskvy-aj-do-viedne.html
715. Fico pozdravil éru Putina [Електронний ресурс] // Sme. – 26 septembra 2011. – Режим доступу до ресурсу: http://www.sme.sk/c/6071745/fico-pozdravil-eru-putina.html
716. Fico sa hanbí za médiá [Електронний ресурс] // Sme. – 4 apríla 2008. – Режим доступу до ресурсу: http://www.sme.sk/c/3810620/fico-sa-hanbi-za-media.html
717. Fico uznal, že Ukrajine nerozumie [Електронний ресурс] // Sme. – 21 februara 2014. – Режим доступу до ресурсу: http://www.sme.sk/c/7111989/fico-uznal-ze-ukrajine-nerozumie.html
718. Fico: Ak existuje spravodlivosť, súd rozhodne o nelegálnosti samostatného Kosova [Електронний ресурс] // Sme. – 13 októbra 2008. – Режим доступу до ресурсу: http://www.sme.sk/c/4123592/fico-ak-existuje-spravodlivost-sud-rozhodne-o-nelegalnosti-samostatneho-kosova.html
719. Fico: Na Ukrajine hrozí veľký konflikt, nemyslím ten s Ruskom [Електронний ресурс] // Sme. – 5 decembra 2014. – Режим доступу до

ресурсу: http://www.sme.sk/c/7524733/fico-na-ukrajine-hrozi-velky-konflikt-nemyslim-ten-s-ruskom.html

720. Fico: Nebojíme sa výroby zbraní [Електронний ресурс] // Sme. – 4 mája 2007. – Режим доступу до ресурсу: http://www.sme.sk/c/3279288/fico-nebojime-sa-vyroby-zbrani.html
721. Fico: Vojnu vyprovokovalo Gruzínsko [Електронний ресурс] // Sme. – 13 augusta 2008. – Режим доступу до ресурсу: http://www.sme.sk/c/4019916/fico-vojnu-vyprovokovalo-gruzinsko.html
722. History of SFPA [Електронний ресурс] // Slovak Foreign Policy Association. – Режим доступу до ресурсу: http://www.sfpa.sk/en/onas/SFPA/historia/
723. Hungary and Slovakia link their gas grids [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ресурсу: http://www.euractiv.com/sections/energy/hungary-and-slovakia-link-their-gas-grids-301208
724. International Issues & Slovak Foreign Policy Affairs [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ресурсу: http://www.sfpa.sk/en/publikacie/international-issues/
725. Interview with political analyst Grigorij Mesežnikov. 2013 saw extremism rising in Slovakia [Електронний ресурс] // The Slovak Spectator. – Режим доступу до ресурсу: http://spectator.sme.sk/articles/view/52534/2/2013_saw_extremism_rising_in_slovakia.html
726. Joint Press Conference by H.E. G. Horn, H.E. V. Havel and H.E. A Kwasniewski [Електронний ресурс] // North Atlantic Treaty Organization. - Режим доступу до ресурсу: http://www.nato.int/docu/speech/1997/s970708h.htm
727. Kiska: Treba hovoriť o vojenskej intervencii na Ukrajine a zjednotiť sa / [Електронний ресурс] // Sme. – 15 mája 2014. – Режим доступу до ресурсу: http://www.sme.sk/c/7203630/kiska-treba-hovorit-o-vojenskej-intervencii-na-ukrajine-a-zjednotit-sa.html

728. Kompletné výsledky volieb: Parlamentné voľby 1994 [Електронний ресурс]. – . – Режим доступу до ресурсу: http://www.sme.sk/c/601881/kompletne-vysledky-volieb-parlamentne-volby-1994.html
729. Kompletné výsledky volieb: Parlamentné voľby 1998 [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ресурсу: http://www.sme.sk/c/660379/kompletne-vysledky-volieb-parlamentne-volby-1998.html
730. Kompletné výsledky volieb: Parlamentné voľby 2002 [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ресурсу:http://www.sme.sk/c/671737/kompletne-vysledky-volieb-parlamentne-volby-2002.html
731. Kompletné výsledky volieb: Parlamentné voľby 2010 [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ресурсу:http://www.sme.sk/c/5421938/kompletne-vysledky-volieb-parlamentne-volby-2010.html
732. Lajčák hold talks with his Russian counterpart Lavrov in Moscow [Електронний ресурс] // Ministry of Foreign and European Affairs of the Slovak Republic. – Режим доступу до ресурсу: https://www.mzv.sk/servlet/content?MT=/App/WCM/main.nsf/vw_ByID/ID_C0B1D004B5A332B2C1257627003301E7_EN&OpenDocument
733. Lavrov rokoval s Lajčákom: Cením si, že Slovensko je naklonené Rusku [Електронний ресурс] // Sme. – 19 mája 2014. – Режим доступу до ресурсу: http://www.sme.sk/c/7207507/lavrov-rokoval-s-lajcakom-cenim-si-ze-slovensko-je-naklonene-rusku.html
734. Martimex [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ресурсу: http://www.martimex.ru/?article=menu_detail.php&idm=4
735. Ministerstvo hospodárstva Slovenskej republiky [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ресурсу: http://www.economy.gov.sk
736. Ministerstvo zahraničných vecí a Europskych zalezitosti [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ресурсу: http://www.foreign.gov.sk
737. Mochovce nuclear power plant [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ресурсу:

http://www.seas.sk/_img/SEAS/SE%20Documents/Publikacie/Brozury_zavodov/Mochovce_BasicFacts_EN.pdf

738. Moskva pochopila Fica ako spojenca Putina [Електронний ресурс] // Sme. – 7 mája 2007. – Режим доступу до ресурсу: http://www.sme.sk/c/3282965/moskva-pochopila-fica-ako-spojenca-putina.html
739. New government asks for NATO fast-track status [Електронний ресурс] // The Slovak Spectator. – November 2, 1998. – Режим доступу до ресурсу: http://spectator.sme.sk/articles/view/6169/1/
740. Nuclear Power in Slovakia [Електронний ресурс] // World Nuclear Association. – Режим доступу до ресурсу: http://www.world-nuclear.org/info/Country-Profiles/Countries-O-S/Slovakia/
741. Nuclear reactor closed despite state grumbling [Електронний ресурс] // The Slovak Spectator. – January 8, 2007. – Режим доступу до ресурсу: http://spectator.sme.sk/articles/view/26208/2/
742. Obranná stratégia - druhý základný dokument bezpečnosti štátu [Електронний ресурс] // Sme. – 2 marca 2001. – Режим доступу до ресурсу: http://www.sme.sk/c/14542/obranna-strategia-druhy-zakladny-dokument-bezpecnosti-statu.html#ixzz3T33qrZ5b
743. Oettinger G. Energy Dialogue: Russia – European Union. Gas Aspects [Електронний ресурс] / Guenther Oettinger // Eurogas Conference. (Brussels, April 27, 2012). – Режим доступу до ресурсу: http://ec.europa.eu/commission_2010-2014/oettinger/headlines/speeches/2012/04/doc/20120427.pdf
744. Oficiálne výsledky volieb 2006 [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ресурсу: http://www.sme.sk/c/2767865/kompletne-vysledky-volieb-parlamentne-volby-2006.html
745. PM calls Kosovo independence a «major mistake» [Електронний ресурс] // The Slovak Spectator. – February 20, 2008. – Режим доступу до ресурсу: http://spectator.sme.sk/articles/view/30813/10/pm_calls_kosovo_independence_a_major_mistake.html

746. Poll: Prime Minister is trusted [Електронний ресурс] // The Slovak Spectator. – March 1, 1999. – Режим доступу до ресурсу: http://spectator.sme.sk/articles/view/5366/1/
747. President accepts resignation of Fico's cabinet, appoints Radičová new PM [Електронний ресурс] // The Slovak Spectator. – July 9, 2010. – Режим доступу до ресурсу: http://spectator.sme.sk/articles/view/39474/10/president_accepts_resignation_of_ficos_cabinet_appoints_radicova_new_pm.html
748. Prezident Gašparovič pricestoval na oslavy 60. výročia víťazstva nad fašizmom [Електронний ресурс] // Sme. – 8 maja 2005. – Режим доступу до ресурсу: http://www.sme.sk/c/2041874/prezident-gasparovic-pricestoval-na-oslavy-60-vyrocia-vitazstva-nad-fasizmom.html#ixzz3K1oXmZsF
749. Prezident Kiska sa v prejave v OSN zastal Ukrajiny [Електронний ресурс] // Sme. – 25 septembra 2014. – Режим доступу до ресурсу: http://www.sme.sk/c/7403125/prezident-kiska-sa-v-prejave-v-osn-zastal-ukrajiny.html
750. Prezident SR Ivan Gašparovič sa zúčastnil na oslavách konca druhej svetovej vojny (9. máj 2010) [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ресурсу: http://gasparovic.prezident.sk/?rok-2010&news_id=11311
751. Prezident SR Rudolf Schuster na pracovnej návšteve v Petrohrade (21. jún 2002) [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ресурсу: http://schuster.prezident.sk/?545
752. Profil a štruktúra SPP [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ресурсу: http://www.spp.sk/sk/vsetky-segmenty/o-spp/profil-a-struktura/
753. Putin a Radičová hovorili aj o pozývacom liste z roku 1968 [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ресурсу: http://www.webnoviny.sk/slovensko/putin-a-radicova-hovorili-aj-o-pozyva/349882-clanok.html?from=suggested_articles
754. Putin na Slovensku: Stretol sa s Gašparovičom a s Radičovou [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ресурсу:

http://www.cas.sk/clanok/198027/putin-na-slovensku-stretol-sa-s-gasparovicom-a-s-radicovou.html

755. Putin večeral s Gašparovičom [Електронний ресурс] // Pravda. – 24 februára 2005. – Режим доступу до ресурсу: http://spravy.pravda.sk/sk_domace.asp?r=sk_domace&c=A050224_205436_sk_domace_p04
756. Ročenka zahraničnej politiky SR [Електронний ресурс] // Slovak Foreign Policy Association. – Режим доступу до ресурсу: http://www.sfpa.sk/sk/publikacie/rocenka-zahranicnej-politiky/
757. Rokovania Rudolfa Schustera s Vladimírom Putinom (19. marec 2002) [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ресурсу: http://schuster.prezident.sk/?542
758. Russia-Belarus oil blockade ends [Електронний ресурс] // BBC. – 11 January 2007. – Режим доступу до ресурсу: http://news.bbc.co.uk/2/hi/business/6248251.stm
759. RWE поновив постачання природного газу в Україну [Електронний ресурс] // Нафтогаз України. – Режим доступу до ресурсу: http://www.naftogaz.com/www/3/nakweb.nsf/0/30E5A1B5C7F6E1E3C2257CBB005488EC?OpenDocument&year=2014&month=04&nt=Новини&
760. SE to complete Mochovce nuclear power plant [Електронний ресурс] // The Slovak Spectator. – February 26, 2007. - Режим доступу до ресурсу: http://spectator.sme.sk/articles/view/26870/10/
761. Slovak and Russian oil pipeline operators sealed deeper cooperation [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ресурсу: http://www.energyinslovakia.sk/2012/08/slovak-and-russian-oil-pipeline.html
762. Slovak government plans to restart nuclear reactor [Електронний ресурс] // The Slovak Spectator. – January 12, 2009. – Режим доступу до ресурсу: http://spectator.sme.sk/articles/view/34070/3/slovak_government_plans_to_restart_nuclear_reactor.html

763. Slovak Investment and Trade Development Agency [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ресурсу:http://www.sario.sk/
764. Slovak Matchmaking Fair [Електронний ресурс] // Slovak Investment and Trade Development Agency. – Режим доступу до ресурсу: http://www.sario.sk/en/exporters/assistance/skb
765. Slovak oil supplies cut // The Slovak Spectator. – January 9, 2007 [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ресурсу: http://spectator.sme.sk/articles/view/26251/10/
766. Slovak Referendum Fails To Resolve NATO Issue [Електронний ресурс] // The New York Times. – May 26, 1997. – Режим доступу до ресурсу: http://www.nytimes.com/1997/05/26/world/slovak-referendum-fails-to-resolve-nato-issue.html
767. Slovakia Takes a Wrong Turn [Електронний ресурс] // The New York Times. – March 7, 1995. – Режим доступу до ресурсу: http://www.nytimes.com/1995/03/07/opinion/slovakia-takes-a-wrong-turn.html
768. Slovenská agentura pre rozvoj investicii a obchodu [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ресурсу: http://www.sario.sk
769. Slovensko-Ruska podnikateľská rada (SRPR) [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ресурсу:http://www.srpr.sk/o-nas/
770. Slovensko podpísalo Memorandum na severo-južné prepojenie [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ресурсу:http://www.energia.sk/spravodajstvo/legislativa-a-regulacia/slovensko-podpisalo-memorandum-na-sever-juzne-prepojenie/5187/
771. Slovnaft Profile [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.slovnaft.sk/en/about_slovnaft/our_company/profile/
772. Slovrusgas predá plyn v hodnote 20 mil. USD [Електронний ресурс] // Sme. – 12 marca 1999. – Режим доступу до ресурсу: http://www.sme.sk/c/2182251/slovrusgas-preda-plyn-v-hodnote-20-mil-usd.html

773. Slovrusgas začína dovážať ruský plyn [Електронний ресурс] // Trend. – 29 aprila 1998. – Режим доступу до ресурсу: http://www.etrend.sk/trend-archiv/rok-/cislo-Apríl/slovrusgas-zacina-dovazat-rusky-plyn.html

774. Smer suspended from PES [Електронний ресурс] // The Slovak Spectator. – October 13, 2006. – Режим доступу до ресурсу: http://spectator.sme.sk/articles/view/24864/10/

775. Smer-SD [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ресурсу: www.strana-smer.sk/

776. Speech by President of the Republic of Poland Mr. Aleksander Kwaniewski [Електронний ресурс] // North Atlantic Treaty Organization. – Режим доступу до ресурсу: http://www.nato.int/docu/speech/1999/s990423n.htm

777. SR a Rusko podpísali v Moskve dohodu a niekoľko protokolov [Електронний ресурс] // Sme. – 14 novembra 2001. – Режим доступу до ресурсу: http://www.sme.sk/c/159297/slovensko-v-ohlasoch-zahranicnych-masmedii-z-13112001.html#ixzz3Jzr5pR00

778. Štatistický úrad Slovenskej republiky [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ресурсу: http://portal.statistics.sk/

779. Status of Ratification of the Energy Charter Treaty as of October 2009 [Електронний ресурс] // International Energy Charter. – Режим доступу до ресурсу: http://www.encharter.org/fileadmin/user_upload/document/ECT_ratification_status.pdf

780. The 2004 enlargement: the challenge of a 25-member EU [Електронний ресурс] // European Commission. – Режим доступу до ресурсу: http://europa.eu/legislation_summaries/enlargement/2004_and_2007_enlargement/e50017_en.htm

781. The Institute for Public Affairs [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ресурсу:http://www.ivo.sk/3808/en/about-ivo/who-we-are-

782. Turning Back the Clock in Slovakia [Електронний ресурс] // The New York Times. – November 10, 1994. – Режим доступу до ресурсу:

http://www.nytimes.com/1994/11/10/opinion/turning-back-the-clock-in-slovakia.html

783. Úrad vlády Slovenskej Republiky [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ресурсу: http://www.vlada.gov.sk

784. Víza pre Rusov zjednodušíme, sľúbil minister Lajčák v Moskve [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ресурсу:http://www.webnoviny.sk/slovensko/clanok/593506-viza-pre-rusov-zjednodusime-slubil-minister-lajcak-v-moskve/

785. Vízová povinnosť medzi Slovenskom a Ruskom nespôsobuje väčšie problémy [Електронний ресурс] // Sme. – 2 novembra 2001. – Режим доступу до ресурсу: http://www.sme.sk/c/149520/vizova-povinnost-medzi-slovenskom-a-ruskom-nesposobuje-vacsie-problemy.html#ixzz3Jzqb4SSy

786. Voľba prezidenta 1999 [Електронний ресурс] // Štatistický úrad Slovenskej republiky. – Режим доступу до ресурсу: http://volby.statistics.sk/prez/prez1999/prezid99/results/tab10.jsp.htm

787. Výsledky Pýrezidentských Volieb 2014 [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ресурсу: http://www.sme.sk/prezidentske-volby/2014/vysledky/

788. Výsledky volieb 2012: Ako hlasovali ľudia vo vašej obci? [Електронний ресурс] // Sme. – 11 marca 2012. – Режим доступу до ресурсу: http://www.sme.sk/c/6295738/vysledky-volieb-2012-ako-hlasovali-ludia-vo-vasej-obci.html

789. Yukos declared bankrupt by court [Електронний ресурс] // BBC. – August 1, 2006. – Режим доступу до ресурсу: http://news.bbc.co.uk/2/hi/business/5233664.stm

790. Zahraničná politika [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ресурсу: http://www.zahranicnapolitika.sk/

791. Žiadosť o plné členstvo v EÚ predloží SR 26 júna v Cannes [Електронний ресурс] // Sme. – 16 júna 1995. – Режим доступу до ресурсу: http://www.sme.sk/c/2124070/ziadost-o-plne-clenstvo-v-eu-predlozi-sr-26-juna-v-cannes.html

792. Zoznam zmlúv podľa štátov – Rusko [Електронний ресурс] // Ministerstvo zahraničných vecí a Europskych zalezitosti Slovenskej Republiky. – Режим доступу до ресурсу: http://www.foreign.gov.sk/sk/zahranicna__politika/medzinarodne_zmluvy-zoznam_zmluv_podla_statov&CSTATE=RUSKO

793. Zúčastníte sa referenda o vstupe Slovenskej republiky do NATO? [Електронний ресурс] // Sme. – 18 februara 1997. – Режим доступу до ресурсу: http://www.sme.sk/c/2065331/zucastnite-sa-referenda-o-vstupe-slovenskej-republiky-do-nato-anketa.html

Додаток А

Продаж газу компанією «SPP» в 1998-2014 рр.

Рік	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005
млрд. $м^3$	6.8	7.0	7.0	7.5	7.1	6.8	6.5	6.3

Рік	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014
млрд. $м^3$	6.3	5.7	5.9	5.0	4.7	4.3	3.6	3.3	2.7

Джерело: SPP annual reports 2002 - 2014 / [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.spp.sk/en/all-segments/about-us/annual-reports/

Додаток Б

Транзит природного газу компанією «Eustream» 1998-2014 рр.

Рік	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005
млрд. $м^3$	84.1	88.3	79.2	71.5	70.4	72.7	82.7	81.3

Рік	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014
млрд. $м^3$	73.8	72.8	76.2	66.4	71.4	74.0	56.5	58.5	46.5

Джерело: Eustream Annual reports 2006-2014 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.eustream.sk/en_media/en_annual-reports
SPP Annual Report 2004 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: ://www.spp.sk/sk/vsetky-segmenty/o-spp/profil-a-struktura/archiv-vyrocnych-sprav/

Додаток В

Структура газового ринку Словаччини у 2010-2014 рр.

Компанія	2010	2011	2012	2013	2014
SPP, %	84,9	77,1	70	63,22	60,99
RWE Gas Slovensko, %	13,1	15,6	18,7	18,7	18,3
ELGAS, %	-	-	2,7	4,01	5,17
Інші, %	2	7,3	8,6	14,07	15,54

Джерело: Regulatory office for network industries Annual Reports 2010-2014 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.urso.gov.sk/

Додаток Д

Видобуток газу Групою «Газпром» на території Росії у 2008-2014 рр.

Рік	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014
Частка у світовому видобутку газу, %	16,7	14,5	14,8	14,5	13,6	13	12
Підконтрольні російські запаси газу, %	68,9	69,8	68,7	71,8	72,0	72,3	72
Видобуток газу, %	82,7	79,2	78,1	76,5	74,4	72,9	69
Видобуток газу, млрд. $м^3$	549,73	461,52	505,52	513,17	487,02	487,4	443,9

Джерело: Газпром в цифрах 2008—2012 гг. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.gazprom.ru/f/posts/21/499896/gazprom-reference-figures-2008-2012-rus.pdf
Газпром. Годовой отчет 2013 г. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.gazprom.ru/f/posts/05/298369/gazprom-annual-report-2013-ru.pdf
Газпром. Годовой отчет 2014 г. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.gazprom.ru/f/posts/05/298369/gazprom-annual-report-2014-ru.pdf

Додаток Е

Транспортування нафти компанією «Transpetrol» по окремим клієнтам з 1993 по 2014 рр.

Рік	1993	1995	2000	2006	2009
Словнафт, тис. т	4 449	5 223	5 323	5 660	5 674
НПЗ Чехії, тис. т	6 053	7 021	3 638	5 218	5 008
Інші споживачі, тис. т	314	0	312	267	109
Всього, тис. т	10 816	12 244	9 273	11 145	10 791

Рік	2010	2011	2012	2013	2014
Словнафт, тис. т	5 462	6 009	5 367	5 795	5217
НПЗ Чехії, тис. т	4 532	3 910	2 990	3 929	3728
Інші споживачі, тис. т	81	0	60	64	0
Всього, тис. т	10 075	9 920	8 418	9 788	8945

Джерело: Transpetrol Annual Reports 2001-2014 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.transpetrol.sk/en/annual-reports/

Додаток Ж

Словацько-російська торгівля у 1993-1998 рр. (млн. сл. крон)

Рік	1993	1994	1995	1996	1997	1998
Імпорт	38 078	38 153	43 294	59 283	54 641	48 042
Експорт	7 886	8 893	9 836	9 433	11 190	7 150
Сальдо	-30 192	-29 260	-33 458	-49 850	-43 451	-40 892

Джерело: Statistical yearbooks of the Slovak Republic 1996-1999 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://portal.statistics.sk
Zahraničný obchod Slovenskej republiky 2001 [Електронний ресурс] // Štatistický úrad Slovenskej republiky. – Режим доступу: http://portal.statistics.sk/showdoc.do?docid=5727

Додаток З

Товарна структура словацького імпорту з РФ у 1993-1995 рр. (млн. сл. крон)

Рік	1993	1994	1995
Продукти харчування та живі тварини	13	110	10
Напої та тютюнові вироби	2	0	0
Сировинні матеріали	1 377	1 867	3 049
Мінерали, палива	29 225	31 282	34 653
Олії та жири	0	3	1
Хімічна продукція	930	1 263	1 213
Промислові товари, які класифікуються за матеріалом	633	656	2 189
Машини та обладнання	5 726	1 754	2 130
Різні промислові товари	172	1 209	49
Інше	0	9	0
Всього	38 078	38 153	43 294

Джерело: Statistical yearbook of the Slovak Republic 1996 [Електронний ресурс]. – Режим доступу до статті: http://portal.statistics.sk

Додаток И

Товарна структура словацького експорту до РФ у 1993-1995 рр.

(млн. сл. крон)

Рік	1993	1994	1995
Продукти харчування та живі тварини	665	812	1 266
Напої та тютюнові вироби	200	236	67
Сировинні матеріали	50	37	79
Мінерали, палива	27	75	73
Олії та жири	12	4	5
Хімічна продукція	662	905	732
Промислові товари, які класифікуються за матеріалом	1 016	1 529	2 759
Машини та обладнання	2 890	2 291	2 507
Різні промислові товари	2 356	3 002	2 345
Інше	8	2	3
Всього	7 886	8 893	9 836

Джерело: Statistical yearbook of the SR 1996 [Електронний ресурс]. – Режим доступу до статті: http://portal.statistics.sk

Додаток К

Словацько-російська торгівля у 1999-2004 рр. (млн. сл. крон)

Рік	1999	2000	2001	2002	2003	2004
Імпорт	56 045	100 577	105 433	93 858	88 665	88 368
Експорт	4 270	4 917	6 306	6 495	9 817	10 820
Сальдо	-51 775	-95 660	-99 127	-87 363	-78 848	-77 548

Джерело: Statistical yearbooks of the SR 1996-1999 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://portal.statistics.sk
Zahraničný obchod Slovenskej republiky 2001 [Електронний ресурс] // Štatistický úrad Slovenskej republiky. – Режим доступу: http://portal.statistics.sk/showdoc.do?docid=5727

Додаток Л

Товарна структура словацького імпорту з РФ у 2001-2008 рр. (млн. сл. крон)

Рік	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008
Продукти харчування та живі тварини	28	18	19	42	43	56	42	27
Напої та тютюнові вироби	0	1	0	1	0	1	1	3
Сировинні матеріали	4521	3313	3333	5178	5559	5326	5944	6631
Мінерали, палива	90182	80707	77643	75025	99521	134997	118634	146977
Олії та жири	-	-	0	0	-	0	-	0
Хімічна продукція	1853	1617	1412	1564	1650	2383	2030	2798
Промислові товари, які класифікуються за матеріалом	3716	2729	2255	3361	4405	5326	5744	5112
Машини та обладнання	4981	4755	3904	2976	2741	2355	2796	2223
Різні промислові товари	151	718	99	221	317	166	228	185
Інше	-	-	-	-	-	-	-	-
Всього	105433	93858	88665	88368	114237	150612	135419	163956

Джерело: Zahraničný obchod Slovenskej republiky 2001-2008 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://portal.statistics.sk/showdoc.do?docid=5727

Додаток М

Товарна структура словацького експорту до РФ у 2001-2008 рр.

(млн. сл. крон)

Рік	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008
Продукти харчування та живі тварини	369	505	911	436	425	368	259	247
Напої та тютюнові вироби	3	2	9	17	62	70	59	16
Сировинні матеріали	23	10	31	96	135	230	346	390
Мінерали, палива	0	-	-	-	10	0	0	20
Олії та жири	-	-	-	-	-	-	0	17
Хімічна продукція	684	701	641	1093	1590	2516	2295	2541
Промислові товари, які класифікуються за матеріалом	1955	2214	3152	3853	4108	4570	4493	4927
Машини та обладнання	1333	1393	3548	3530	6348	10155	21009	44098
Різні промислові товари	1938	1671	1524	1795	2698	2498	3704	4087
Інше	-	-	-	-	0	-	0	-
Всього	6306	6495	9817	10820	15376	20408	32166	56343

Джерело: Zahraničný obchod Slovenskej republiky 2001-2008 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://portal.statistics.sk/showdoc.do?docid=5727

Додаток Н

Словацько-російська торгівля у 2005-2014 рр. (млн. євро)

Рік	2005	2006	2007	2008	2009
Імпорт	3 791,97	5 009, 73	4 495,09	5 442,34	3 466,9
Експорт	510,39	675,89	1 067,72	1 870,24	1 413,7
Торговельний оборот	4 302,36	5 685,62	5 562,81	7 312,58	4 880,6
Сальдо	-3 281,58	-4 333,84	-3 427,37	-3 572,1	-2 053,2

Рік	2010	2011	2012	2013	2014
Імпорт	4 656,3	6 183,2	5 867,9	6 147,7	4 915
Експорт	1 921,5	2 070	2 620,1	2 547.2	2 076
Торговельний оборот	6 577,8	8253,2	8 488	8 694,9	6991
Сальдо	-2 734,8	-4 113,2	-3 247,8	-3 600,5	-2839

Джерело: Zahraničný obchod Slovenskej republiky 2005 [Електронний ресурс] // Štatistický úrad Slovenskej Republiky. – Режим доступу: http://portal.statistics.sk/showdoc.do?docid=5727

Zahraničný obchod Slovenskej republiky 2006 [Електронний ресурс] // Štatistický úrad Slovenskej republiky. – Режим доступу: http://portal.statistics.sk/showdoc.do?docid=5727

Zahraničný obchod Slovenskej Republiky 2007 [Електронний ресурс] // Štatistický úrad Slovenskej Republiky. – Режим доступу: http://portal.statistics.sk/showdoc.do?docid=5727

Vývoj zahranièného obchodu Slovenskej republiky 2008 – 2012 [Електронний ресурс] // Štatistický úrad Slovenskej Republiky. – Режим доступу: http://slovak.statistics.sk/

Vývoj zahranièného obchodu Slovenskej Republiky 2010 – 2014 [Електронний ресурс] // Štatistický úrad Slovenskej republiky. – Режим доступу: http://slovak.statistics.sk/https://slovak.statistics.sk/PortalTraffic/fileServlet?Dokument=afa06f0c-dc02-4166-bdfc-9fe913702034

Додаток П

Товарна структура словацького імпорту з Російської Федерації у 2009-2012 рр. (млн. євро)

Рік	2009	2010	2011	2012	2013	2014
Продукти харчування та живі тварини	0	1	2	1	1	2
Напої та тютюнові вироби	0	0	0	0	0	1
Сировинні матеріали	142	303	303	242	189	242
Мінерали, палива	3173	4 156	5 625	5 321	5 615	4 292
Олії та жири	0	-	0	3	3	1
Хімічна продукція	39	59	74	73	109	92
Промислові товари, які класифікуються за матеріалом	48	62	73	66	137	132
Машини та обладнання	61	69	101	153	79	143
Різні промислові товари	4	8	6	9	6	11
Інше	-	-	0	0	0	0
Всього	3467	4659	6 183	5 868	6 139	4 915

Джерело: Vývoj zahraničného obchodu Slovenskej republiky 2008 – 2012 [Електронний ресурс] // Štatistický úrad Slovenskej Republiky. – Режим доступу: http://slovak.statistics.sk/ Vývoj zahraničného obchodu Slovenskej Republiky 2010 – 2014 [Електронний ресурс] // Štatistický úrad Slovenskej republiky. – Режим доступу: http://slovak.statistics.sk/https://slovak.statistics.sk/PortalTraffic/fileServlet?Dokument=afa06f0c-dc02-4166-bdfc-9fe913702034

Додаток Р

Товарна структура словацького експорту до Російської Федерації 2009-2012 рр. (млн. євро)

Рік	2009	2010	2011	2012	2012	2013
Продукти харчування та живі тварини	14	13	18	28	30	23
Напої та тютюнові вироби	0	1	1	1	1	1
Сировинні матеріали	8	10	11	9	9	14
Мінерали, палива	0	0	0	1	1	4
Олії та жири	0	0	1	1	0	0
Хімічна продукція	85	78	89	71	57	50
Промислові товари, які класифікуються за матеріалом	119	142	136	140	133	115
Машини та обладнання	1087	1559	1 668	2 176	2 113	1 685
Різні промислові товари	99	118	146	193	203	184
Інше	0	0	0	0	0	0
Всього	1414	1921	2070	2 620	2 547	2 076

Джерело: Vývoj zahraničného obchodu Slovenskej republiky 2008 – 2012 [Електронний ресурс] // Štatistický úrad Slovenskej Republiky. – Режим доступу: http://slovak.statistics.sk/ Vývoj zahraničného obchodu Slovenskej Republiky 2010 – 2014 [Електронний ресурс] // Štatistický úrad Slovenskej republiky. – Режим доступу: http://slovak.statistics.sk/https://slovak.statistics.sk/PortalTraffic/fileServlet?Dokument=afa06f0c-dc02-4166-bdfc-9fe913702034